SOROC DE VIAȚĂ ȘI SOROC DE MOARTE

ERICH MARIA REMARQUE

Erich Maria REMARQUE

SOROC DE VIAȚĂ
ȘI
SOROC DE MOARTE

În românește de:
EMAN. CERBU

Erich Maria Remarque
Zeit Zu Leben
Und Zeit Zu Sterben

Capitolul 1

Moartea mirosea altfel în Rusia decât în Africa. În Africa, sub crâncenul bombardament englez, cadavrele dintre linii zăcuseră adesea multă vreme neîngropate; dar soarele lucrase repede. Noaptea, mirosul venea împreună cu vântul, dulceag, înecăcios si apăsător — gazele umflau trupurile, făcându-le să se înalțe halucinant în lumina stelelor exotice, ca și cum tăcuți, fără speranță, morții ar mai fi încercat o dată să lupte, fiecare pentru sine. Însă chiar de a doua zi, nespus de obosiți, începeau să se chircească, să se lipească mai tare de pământ, de parcă ar fi vrut să se afunde în glie. Și când, după o vreme, puteau fi ridicați, unii erau ușori de tot și veșteji; iar din cei găsiți după mai multe săptămâni rămăseseră aproape numai schelete, ce clămpăneau slobod în uniformele devenite deodată prea largi. Era o moarte uscată — în nisip, soare și vânt. În Rusia moartea era năclăioasă și duhnea.

Ploua de zile întregi, necurmat. Zăpada se topea. Cu o lună înainte fusese cu doi metri mai înaltă. Satul distrus, care la început păruse doar o îngrămădire de acoperișuri carbonizate, crescuse în fiecare noapte, pe tăcute, cu câte o bucată, din zăpada tot mai joasă. Se iviră pervazurile ferestrelor, după câteva nopți bolțile ușilor, apoi treptele care duceau în neaua fleșcăită.

Zăpada se topea, și din ea începură să apară cadavrele. Cadavre vechi. Satul fusese de mai multe ori câmp de luptă — în noiembrie, în decembrie, în ianuarie și, acum, în aprilie. A fost cucerit și părăsit, recucerit și iar părăsit; apoi au venit viscolele care, în câteva ceasuri, au troienit morții, uneori atât de adânc, că sanitarii nu mai izbuteau să găsească pe mulți dintre ei — iar mai târziu, aproape fiecare zi a zvârlit un nou strat de zăpadă peste satul pustiit, la fel cum surorile la spital așternc cearceaful peste un pat însângerat.

Mai întâi au ieșit la iveală morții din ianuarie. Zăcuseră sub stratul de deasupra și au apărut în primele zile din aprilie, puțin după ce zăpada începuse să se împuțineze. Aveau trupuri congelate și chipuri de ceară cenușie. Erau ca niște scânduri — și așa au și fost îngropați. Pe un deal dindărătul satului, unde

nămeții nu se înălțau prea mult, zăpada a fost dată la o parte cu lopețile, iar târnăcoapele au mușcat pământul înghețat. A fost o muncă istovitoare.

Armele celor căzuți în ianuarie au fost găsite lângă morții din decembrie. Puștile și grenadele de mână alunecaseră mai jos decât trupurile; uneori chiar și căștile de fier. De pe cadavrele acestea era mai ușor să se desprindă plăcuțele de identitate, ascunse sub uniforme; zăpada topită muiase postavul. Apa umplea gurile deschise, ca și cum morții ar fi fost niște înecați. Unora li se dezghețaseră și câteva membre. Când erau transportați, corpul rămânea tot țeapăn; însă un braț aluneca în jos și se bălăbănea, schițând parcă un salut groaznic de indiferent și aproape indecent. Tuturora, de cum erau întinși la soare, li se dezgheța mai întâi ochii; atunci luciul sticlos din ei pierea și pupilele deveneau spongioase. Gheața se topea și apa picura încet din orbite — de parcă morții ar fi început să plângă.

Deodată se lăsă din nou ger; înghețul ținu câteva zile. Zăpada prinse coajă și se făcu bocnă. Acum nu se mai împuțina. Apoi, însă, porni să sufle iarăși un vânt molatic, apăsător.

La început, în albul fleșcăit nu se văzu decât o pată cenușie. După un ceas apăru o mână ce se înălța crispată.

— Uite încă unul, zise Sauer.

— Unde? întrebă Immermann.

— Colo, în fața bisericii. Să încercăm să-l scoatem?

— La ce bun? O să facă vântul treaba asta și fără noi. Zăpada de-acolo e încă de cel puțin un metru, doi. Afurisitul ăsta de sat e așezat mai la vale decât toate celelalte dimprejur. Sau ții cu tot dinadinsul să mai iei în cizme o porție de apă rece ca gheața?

— Asta în nici un caz, ripostă Sauer cu ochii spre bucătărie. Ai idee ce halealã avem azi?

— Varză. Varză cu carne de porc, cartofi și zeamă. Numai că... la apel lipsește carnea de porc.

— Varză! Se putea altfel? A treia oară săptămâna asta!

Sauer se descheie la pantaloni și începu să urineze.

— Nu-i decât un an de când îmi mai slobozeam udul ca dintr-o țâșnitoare, destăinui el cu amărăciune. Militărește, așa cum se cuvine. Mă simțeam minunat. Halealã pe cinste! Înaintam vârtos, în fiecare zi atâția și atâția kilometri! Credeam că peste

puțin voi fi din nou acasă. Acum îmi las udul ca un civil, fără nici o tragere de inimă.

Immermann își vârî o mână sub uniformă și porni să se scarpine pe îndelete.

— Mie, zise el, mi-ar fi totuna cum aș urina, numai să mă văd odată iarăși civil.

— Și mie la fel. Dar se pare c-o să rămânem ostași până în vecii vecilor.

— Categoric. Eroi — până ne-o lua dracu. Numai ăia din SS mai urinează ca din țâșnitoare.

Sauer se încheie la pantaloni.:

— Cred și eu. Noi cu corvoada, dumnealor cu onorurile. Noi ne batem două, trei săptămâni pentru un pârlit de oraș, iar în ultima zi apar dumnealor din SS și intră triumfal înaintea noastră. Uită-te numai câtă grijă li se poartă. Totdeauna mantăile cele mai groase, cizmele cele mai bune și bucata de carne cea mai mare!

Immermann rânji:

— Las' că de-o vreme nici ăia din SS nu mai cuceresc orașe. Se retrag și ei. La fel ca noi.

— Ba de loc la fel ca noi. Noi nu pârjolim și nu împușcăm tot ce ne iese în cale.

Immermann conteni din scărpinat.

— Dar ce-i cu tine azi? întrebă el mirat. Accente omenești, așa, din senin? Vezi să nu te audă Steinbrenner, că te și pomenești într-un batalion disciplinar. Uite! Zăpada din fața bisericii s-a surpat! A început să se vadă și o bucată din brațul celui troienit.

Sauer se uită într-acolo:

— Dacă s-o topi tot așa, mâine îl vedem agățat de vreo cruce. E în locul cel mai potrivit. Chiar deasupra cimitirului.

— Da' ce, e-un cimitir acolo?

— Sigur. Nu mai ții minte? Am mai fost o dată pe-aici. În timpul ultimei noastre ofensive. La sfârșitul lui octombrie.

Sauer își luă gamela:

— Uite, vine și bucătăria! Repede — că altfel nu mai apucăm decât lăturile.

Mâna creștea tot mai mult. Dar acum nu mai făcea impresia că zăpada se topește, ci că mâna se înalță încet din pământ, ca o vagă amenințare și ca un gest împietrit de chemare în ajutor.

Comandantul companiei se opri în fața grupei:

— Ce-i acolo?

— Vreun rus oarecare, domnule locotenent.

Rahe aruncă o privire scrutătoare. Văzu o bucată de mânecă spălăcită.

— Omul de colo nu-i rus, zise el.

Plutonierul Mücke începu să-și joace degetele de la picioare în cizme. Nu putea să-l sufere pe comandantul companiei. În fața lui stătea, bineînțeles, perfect reglementar, în poziție de drepți — disciplina mai presus de orice sentiment personal! — dar, pentru a-și exprima într-un fel disprețul, mișca invizibil degetele de la picioare. „Găgăuță! îl beșteli el în gând. Nătăfleață!”

— Dă ordin să fie scos de acolo, îi spuse Rahe.

— Am înțeles.

— Pune numaidecât doi-trei oameni. Nu-i o priveliște prea atrăgătoare.

„Maimuțoiule! îl bruftui Mücke în sinea sa. Faci în pantaloni! Auzi vorbă: Nu-i o priveliște prea atrăgătoare! Ca și când ăsta ar fi primul mort pe care-l vedem!”

— E un soldat german, întregi Rahe.

— Să trăiți, dom' locotenent, dar de patru zile n-am mai dat decât peste ruși.

— Pune să fie scos — și-o să vedem ce e.

Rahe plecă spre cvartirul său. „Dobitoc! îl boscorodi Mücke în tăcere. Nu-ți mai încapi în piele! Ai sobă, casă încălzită și Crucea de Fier cu colan. Eu n-am nici măcar Crucea de Fier clasa întâi. Și totuși aș fi meritat-o măcar cât a meritat el garnitura lui de tinichele!''

— Sauer! răcni apoi. Immermann! La mine! Aduceți lopețile! Cine mai e pe-aici? Graeber! Hirschmann! Berning! Steinbrenner, preiei comanda. Mâna de colo! Dezgropați cadavrul și înmormântați-l, dacă e ostaș german. Eu unul fac prinsoare că nu-i.

Steinbrenner se apropie agale.

— Prinsoare? întrebă el. Avea un glas pițigăiat de băiețandru, deși încerca mereu să-l îngroașe. Pe cât?

Mücke stătu o clipă în cumpănă.

— Pe trei ruble, zise apoi. Trei ruble de ocupație.

— Pe cinci. Pe mai puțin de cinci nu fac prinsoare.

— Bine, pe cinci. Dar cu bani peșin, nu pe veresie.

Steinbrenner izbucni în râs. Dinții îi scânteiau în soarele palid. Avea nouăsprezece ani, părul blond și o față ca de înger gotic.

— Bani peșin, firește! Altfel cum, Mücke?

Mücke nu-l prea înghițea pe Steinbrenner, dar se temea de el și se arăta prevăzător. Toată lumea știa că Steinbrenner e nazist o sută cincizeci la sută.

— Perfect, perfect! spuse Mücke și, scoțând din buzunar o tabacheră din lemn de vișin, pe capacul căreia erau gravate flori, întrebă: Iei o țigară?

— Mai e vorbă?

— Führerul nu fumează, Steinbrenner! strecură Immermann tărăgănat.

— Ține-ți fleoanca!

— Ține-ți-o tu!

—Ți s-a urât cu binele? i-o întoarse Steinbrenner, înălțându-și genele lungi și aruncându-i o privire piezișă. S-ar zice că ai uitat o seamă de lucruri.

Immermann râse:

— Nu prea sunt uituc de felul meu. Și știu la ce faci aluzie, Max. Dar nu uita nici tu ce-am spus. Führerul nu fumează. Asta e tot. Sunt patru martori care au auzit că Führerul nu fumează — o știe toată lumea.

— Ia mai isprăviți cu prostiile! interveni Mücke. Hai, dezgropați mortul. Ordin de la comandantul companiei.

— Ei, atunci la lucru!

Steinbrenner aprinse țigara primită de la Mücke.

— De când se fumează în front? întrebă Immermann.

— Nu suntem în front, ripostă Mücke cu arțag. Isprăviți odată cu ciorovăiala și dezgropați-l pe rus. Hirschmann! Și dumneata!

— Nu e rus, anunță Graeber.

Era singurul care se apucase de lucru; întinsese câteva scânduri până în preajma mortului și începuse să rânească zăpada de lângă braț și piept. Se vedea acum bine uniforma jilavă.

— Nu-i rus? exclamă Steinbrenner și, pășind repede și sigur ca un dansator pe scândurile care-i jucau sub picioare, se lăsă pe vine lângă Graeber. Exact! Nu e. Asta-i uniformă germană.

Apoi, întorcând capul:

— Mücke! Nu e rus. Am câștigat rămășagul!

Mücke se apropie greoi. Se uită în groapa din fața lui, în care picurau încet, de pe margini, stropi de apă.

— Nu înțeleg, zise apoi îmbufnat. De aproape o săptămână găsim numai ruși. Trebuie să fie unul din decembrie, care a alunecat mai jos.

— Poate fi și unul din octombrie, opină Graeber. Chiar regimentul nostru a trecut atunci pe aici.

— Aiurea! Nu poate fi de atunci.

— Ba da. Am dat aici lupte într-o noapte. Rușii s-au retras, și noi am primit ordin să pornim imediat înainte.

— Exact! întări Sauer.

— Nici gând! Trupele din urma noastră au găsit fără îndoială toți morții și i-au îngropat. Fără nici o îndoială!

— Asta nu-i chiar atât de sigur. La sfârșitul lui octombrie a nins cu toptanul. Și noi înaintam pe atunci foarte repede.

— Spui asta pentru a doua oară, preciza Steinbrenner, sfredelindu-l cu privirea pe Graeber.

— Nu strică s-o auzi încă o dată, dacă vrei. Eram atunci în contraofensivă și am înaintat cu peste o sută de kilometri.

— Iar acum ne retragem, nu?

— Acum suntem iarăși aici.

— Suntem deci în retragere — ori ba?

Immermann îi făcu lui Graeber un semn cu cotul, ca să ia seama.

— Și tu vrei să spui că înaintăm? se îndărătnici Graeber.

— Scurtăm frontul, interveni Immermann, ațintindu-l pe Steinbrenner cu o privire batjocoritoare. Și asta, de un an încoace. Repliere strategică, pentru a câștiga războiul. Asta o știe toată lumea.

— Uite și un inel în deget, zise deodată Hirschmann.

Săpase mai departe și dăduse la iveală a doua mână a mortului. Mücke se aplecă s-o vadă.

— Într-adevăr! zise după o clipă. Chiar de aur. Verighetă.

Toți se uitară într-acolo.

— Bagă de seamă, îi șopti Immermann lui Graeber. Altminteri scârnăvia e în stare să-ți primejduiască permisia. Te denunță că ești defetist. Atât așteaptă.

— Dă-l încolo, că face doar pe grozavul. Mai bine te-ai feri tu. Pe tine te are la ochi mai rău decât pe mine.

— Puțin îmi pasă. N-am drept la permisie.

— Uite și insignele regimentului nostru, vesti Hirschmann, care scormonise cu mâinile mai departe.

— Prin urmare, e absolut sigur că nu-i rus? rânji Steinbrenner cu ochii la Mücke.

— Nu, nu-i rus, răspunse Mücke cu ciudă.

— Cinci mărci! Păcat că nu ne-am prins pe zece. Scoate bișt arii!

— N-am banii la mine.

— Dar unde? La Banca Națională? Haide, haide, dă-i încoace!

Mücke se uită furios la Steinbrenner. După aceea își scoase portofelul din buzunarul de la piept și numără banii:

— Azi toate-mi merg de-a-ndoaselea! Fir-ar a dracului de treabă!

Steinbrenner băgă banii în buzunar.

— Cred că e Reicke, zise Graeber.

— Ce-ai spus?

— Mortul e locotenentul Reicke din compania noastră. Sunt epoleții lui. Și-i lipsește falanga de sus la arătătorul de la mâna dreaptă.

— Nici gând. Reicke a fost rănit și transportat în spatele frontului. Am aflat-o cu toții mai târziu.

— Și totuși e Reicke.

— Dezgropați-i fața!

Graeber și Hirschmann săpară mai departe.

— Atenție! strigă Mücke. Să nu-l loviți la cap.

Fața se ivi din omăt. Era jilavă și făcea o impresie ciudată, cu orbitele încă pline de zăpadă, ca și cum un sculptor n-ar fi modelat în întregime o mască și ar fi lăsat-o oarbă. Un dinte de aur licărea printre buzele învinețite.

— Nu pot să-mi dau seama dacă e Reicke, zise Mücke.

— El trebuie să fie! N-a căzut atunci nici un alt ofițer de-al nostru, pe-aici.

— Curățați-i ochii.

Graeber șovăi. Apoi șterse binișor, cu mănușa, zăpada din orbitele mortului.

— El e! zise.

Mücke începu să se agite. Preluă personal comanda. Fiind vorba de un ofițer, i se părea că-i necesar un grad superior în fruntea echipei.

— Ridicați-l! Hirschmann și Sauer — picioarele; Steinbrenner și Berning — brațele. Graeber, ia seama la cap! Acum, toți o dată — hei, rup!

Trupul se mișcă din loc.

— Încă o dată! Hei, rup!

Cadavrul se mișcă din nou. De sub el, din zăpadă, sui un fel de geamăt cavernos, în clipa în care aerul pătrunse în gol.

— Domnule plutonier, se desprinde piciorul! strigă Hirschmann.

Era numai cizma, care atârna în jos. Din pricina zăpezii topite, carnea picioarelor putrezise în tovalul cizmelor și, acum, ceda.

— Dați-i drumul! Lăsați-l jos! strigă Mücke.

Era prea târziu. Corpul alunecă și Hirschmann rămase cu cizma în mână.

— Piciorul e înăuntru? întrebă Immermann.

— Pune cizma la o parte și mai sapă împrejur! îi strigă Mücke lui Hirschmann. Cine putea bănui că s-a muiat în halul ăsta! Iar dumneata, Immermann, ține-ți gura. Mai mult respect față de morți!

Immermann se uită uluit la Mücke, dar tăcu.

După câteva minute, toată zăpada din jurul cadavrului era dată la o parte. Sub uniforma udă se găsi port-vizitul cu diferite hârtii. Scrisul se prelinsese, dar putea fi încă citit. Graeber avusese dreptate: era locotenentul Reicke, care le fusese comandant de pluton toamna trecută.

— Trebuie să anunțăm numaidecât, spuse Mücke. Rămâneți aici. Mă întorc îndată.

Se îndreptă spre casa unde stătea comandantul companiei. Era singura clădire rămasă în stare mai bună. Înainte de revoluție, fusese probabil casa popii.

Rahe ședea în odaia cea mare. Mücke se zgâi cu dușmănie la respectabila sobă rusească, în care ardea focul. Pe lavița din fața sobei sta lungit dormitând câinele ciobănesc al lui Rahe. Mücke raportă descoperirea și Rahe veni cu el să vadă mortul.

Acolo, locotenentul se uită îndelung la Reicke.

— Închideți-i ochii, zise apoi.

— Nu se mai poate, domnule locotenent, răspunse Graeber. Pleoapele s-au muiat de tot. S-ar rupe.

Rahe își îndreptă privirea spre biserica năruită în urma bombardamentelor.

— Duceți-l deocamdată acolo. Avem vreun coșciug?

— Coșciugele au rămas în urmă, raportă Mücke, și au fost capturate de ruși. Sper că vor avea prilejul să le folosească din plin.

Steinbrenner râse. Rahe nu râse.

— Am putea face singuri un coșciug?

— Ar dura prea mult, domnule locotenent, zise Graeber. Corpul e de pe acum foarte moale. Și nici nu cred să se găsească în satul ăsta lemn potrivit.

Rahe dădu din cap:

— Întindeți-l pe o foaie de cort. Îl vom înmormânta înfășurat în ea. Săpați o groapă și pregătiți o cruce.

Graeber, Sauer, Immermann și Berning transportară la biserică cadavrul aproape descompus. Hirschmann îi urmă, șovăitor, cu cizma în care se afla bucata de picior.

— Plutonier Mücke! strigă Rahe.

— Ordonați!

— Ne vor fi trimiși azi patru prizonieri. Partizani ruși. Mâine dimineață trebuie împușcați. Compania noastră a primit ordinul să-i execute. Vezi dacă găsești în plutonul dumitale voluntari pentru treaba asta. Altminteri, oamenii vor fi desemnați din oficiu.

— Am înțeles, domnule locotenent.

— Naiba știe de ce ne-au ales tocmai pe noi pentru asta! Dar, mă rog, în harababura de acum...

— Sunt gata să mă prezint ca voluntar, zise Steinbrenner.

— Bine.

Pe fața lui Rahe nu se clinti nici un mușchi. Cu pași mari porni înapoi pe poteca din zăpadă. „Înapoi la soba lui! gândi Mücke. Curcă plouată! Ce mare lucru, să împuști câțiva partizani! Ca și cum ei n-ar fi ucis sute dintre ai noștri!”

— Dacă rușii sosesc la timp, vor putea să sape și groapa lui Reicke o dată cu a lor, zise Steinbrenner. În felul ăsta, ne scutesc de o treabă. Unde merge mia, merge și suta. E bine, domnule plutonier?

— Fie și-așa!

Mücke era tare cătrănit. „Suflet de belfer! gândi el. Lung, slab, o prăjină cu ochelari. A fost locotenent și în timpul primului

război. Nici o avansare în cel de acum. Viteaz, mă rog, cine n-a fost? Dar nici cea mai mică însușire de conducător!”

— Ce părere ai despre Rahe? îl întrebă pe Steinbrenner.

Acesta îl privi fără să înțeleagă.

— E comandantul nostru de companie, nu?

— Bineînțeles — dar altfel?

— Altfel? Cum altfel?

— Nimic, răspunse Mücke acru.

— Destul de adânc? întrebă rusul cel mai bătrân.

Era un om de vreo șaptezeci de ani, cu o barbă albă murdară, cu ochii foarte albaștri, care o rupea puțin pe nemțește.

— Ține-ți clanța și vorbește numai când ești întrebat, îl repezi Steinbrenner.

Trepida de neastâmpăr. Nu-și lua ochii de la femeia care făcea parte din grupul de partizani. Era tânără și voinică.

— Mai adânc, spuse Graeber.

Împreună cu Steinbrenner și Sauer, îi supraveghea pe prizonieri.

— Pentru noi? întrebă rusul.

Dintr-un salt rapid și ușor, Steinbrenner ajunse până la el și-i trăsni o palmă peste obraz:

— Ți-am mai spus, moșule, să-ți pui lacăt la gură. Ce-ți închipui că-i aici? Iarmaroc?

Și zâmbi. Pe fața lui nu se citea nici pic de răutate. Iradia doar plăcerea unui copil când rupe picioarele unei muște.

— Nu, groapa nu-i pentru voi, zise Graeber.

Rusul nu se clintise. Nemișcat, se uita la Steinbrenner. Steinbrenner îi înfruntă privirea. Și, deodată, fața i se schimbă. Era acum, toată, numai încordare. Steinbrenner era convins că rusul se va năpusti la el, și-i aștepta întâia mișcare. N-ar fi fost nimic dacă l-ar fi împușcat pe loc; omul era oricum osândit la moarte și nimeni nu s-ar fi ostenit să întrebe dacă fusese caz de legitimă apărare ori ba. Însă Steinbrenner nu se mulțumea cu atât. Graeber se întreba chiar dacă pentru omul acesta nu era cumva doar un fel de sport, să-l atâțe pe rus până avea să-și piardă cumpătul — sau dacă în el mai trăia o urmă din ciudata pedanterie care caută totdeauna un pretext, ca și în cazul unui asasinat să aibă față de sine dezlegare, ca pentru săvârșirea

unui fapt legal. La Steinbrenner era și una și alta. Și-amândouă în același timp. Graeber constatase aceasta nu o dată.

Rusul nu se clintea. Din nas îi curgea sânge și-i picura în barbă: Graeber se întrebă ce-ar fi făcut el însuși în locul rusului: s-ar fi aruncat oare asupra celuilalt, riscând pentru asta să fie împușcat pe loc — sau ar fi înghițit totul ca să mai câștige câteva ceasuri, încă o noapte de viață? Nu izbuti să găsească răspuns.

Rusul se aplecă încet și apucă lopata căzută. Steinbrenner se trase un pas îndărăt, gata să tragă. Dar rusul nu-și mai înălță trupul, începu să sape din nou în fundul gropii. Steinbrenner rânji.

— Culcă-te în ea! porunci apoi scurt.

Rusul lăsă lopata din mână și se lungi în groapă. Rămase nemișcat. Când Steinbrenner calcă pământul scos, câțiva bulgări de zăpadă căzură peste el.

— O fi destul de lungă? îl întrebă pe Graeber.

— Da. Reicke n-a fost prea înalt.

Rusul se uită în sus. Ochii îi erau larg deschiși și cerul părea a se oglindi în ei, adânc, albastru. Perii de pe buză îi fremătau la fiecare răsuflare. Steinbrenner îl lăsă câtva timp culcat.

— Ieși! strigă apoi.

Rusul se cățără din groapă. Avea bucăți de pământ umed lipite de surtuc.

— Așa! făcu Steinbrenner cu ochii la femeie. Acum mergem să săpăm gropile pentru voi. Alea nu trebuie să fie atât de adânci. Totuna, dacă la vară au să vă dea gata vulpile.

Era dis-de-dimineață. În zare stăruia o geană galben-roșiatică. Zăpada scârțâia; în cursul nopții se lăsase din nou îngheț. Gurile gropilor păreau foarte negre.

— Afurisită treabă! izbucni Sauer. Poftim ce ne aruncă în spinare! De ce tocmai noi? De ce nu cei de la Siguranță? Că doar ei sunt specialiști în execuții. De ce noi? Asta-i a treia oară. Ce naiba, doar suntem ostași de treabă!

Graeber își ținea arma în cumpănire. Oțelul era foarte rece. Își puse mănușile.

— Ăia de la Siguranță au de lucru în spatele frontului.

Se apropiară și ceilalți. Steinbrenner era singurul dintre ei treaz de tot și odihnit. Pielea îi era trandafirie ca a unui copil.

— Ascultați, băieți, zise el. Pe vaca aia care-i cu ei — lăsați-o pe mâna mea.

— De ce? se miră Sauer. Nu mai ai timp s-o lași borțoasă. Trebuia să fi încercat mai înainte.

— Fii pe pace, a încercat, insinuă Immermann.

Steinbrenner se răsuci enervat:

— De unde știi?

— Și dumneaei n-a catadicsit.

— Grozav de deștept mai ești! Dacă aș fi vrut-o pe vaca aia roșie, aș fi avut-o.

— Ori nu.

— Ia mai isprăviți odată cu tâmpeniile astea! le-o tăie Sauer, mușcând dintr-o bucată de tutun de mestecat. Dacă Steinbrenner vrea s-o împuște el, n-are decât. Nu mă dau în vânt după așa ceva.

— Nici eu, declară Graeber.

Ceilalți nu spuseră nimic. Se lumina tot mai mult. Steinbrenner scuipă cu necaz:

— Să-i împuști e ceva mult prea frumos pentru asemenea otrepe! Păcat de muniția irosită! Ăștia nu merită decât să fie spânzurați!

— Unde? făcu Sauer, uitându-se împrejur. Vezi vreun copac? Sau ai vrea poate să construim o spânzurătoare anume pentru ei? Și pe aia, din ce?

— Uite-i, vesti Graeber.

Mücke venea cu cei patru ruși. În fața și în urma lor mărșăluiau câte doi soldați. Rusul cel bătrân se afla în frunte; după el venea femeia, și apoi cei doi mai tineri. Fără nici un ordin, cei patru se înșiruiră în fața gropilor. Femeia se uită mai întâi în ele și numai apoi se întoarse cu spatele. Purta o fustă roșie de lână.

Locotenentul Müller din plutonul întâi ieși din casa unde stătea comandantul companiei Îi ținea locul lui Rahe la execuție. Era ridicol, dar formele se respectau încă, uneori. Toți știau că cei patru ruși erau poate partizani sau poate nu — dar fuseseră interogați și condamnați după toate regulile, fără a li se da cea mai mică șansă de a-și spune și ei cuvântul. Dar, ce-ar mai fi fost de constatat? Erau învinuiți că avuseseră arme. Și acum aveau să fie împușcați în mod legal — în prezența unui ofițer. Ca

și cum amănuntul acesta nu le-ar fi fost cu desăvârșire indiferent!

Locotenentul Müller avea douăzeci și unu de ani, și fusese trimis la ei cu șase săptămâni înainte. Se uită la osândiți și citi sentința.

Graeber privea la femeie. Stătea dreaptă, nemișcată în fusta ei roșie, la marginea gropii. Era voinică, tânără și sănătoasă, parcă anume făcută să aducă copii pe lume. Nu înțelegea cuvintele pe care le citea Müller, știa însă că era condamnarea ei la moarte. Știa că peste câteva minute viața care fremăta puternic în vinele ei sănătoase avea să se sfârșească pentru totdeauna — și totuși era calmă, ca și cum asta n-ar fi însemnat nimic, și ca și cum i-ar fi fost doar puțin frig în dimineața asta rece.

Graeber îl văzu pe Mücke șoptindu-i ceva lui Müller, cu un aer plin de importanță. Müller înălță capul:

— Nu se poate pe urmă?

— E mai bine acum, domnule locotenent. Mai simplu.

— Bine. Cum crezi.

Mücke făcu un pas înainte.

— Spune-i ăluia de colo să-și scoată cizmele, porunci el rusului bătrân care știa nemțește, arătându-l pe unul dintre prizonierii mai tineri.

Bătrânul transmise celui vizat ordinul primit. Vorbea cu glasul scăzut, puțin cântător. Celălalt, un bărbat uscățiv, nu înțelese numaidecât.

— Haide! cârâi Mücke. Cizmele! Scoate-ți cizmele!

Bătrânul repetă cele spuse. Bărbatul mai tânăr pricepu acum și, parcă deodată conștient că nu și-a făcut datoria, se grăbi să-și scoată cizmele cât mai repede. Se clătină când rămase într-un singur picior ca să-și tragă cizma din celălalt. „De ce se grăbește oare? se întrebă Graeber. Ca să moară cu un minut mai curând?” Omul luă cizmele și le întinse zelos lui Mücke. Erau cizme bune.

Mücke mârâi ceva și arătă într-o parte. Omul puse cizmele acolo și trecu apoi din nou în rând. Stătea acum cu obielele pe zăpadă. Degetele de la picioare îi răsăreau galbene din cârpele murdare și omul și le îndoia stingherit.

Mücke îi inspectă și pe ceilalți. Găsi la femeie o pereche de mănuși îmblănite și-i porunci să le pună alături de cizme. Se uită

un timp și la fusta ei roșie. Era în bună stare și dintr-un postav trainic. Steinbrenner rânji pe sub mustață, dar Mücke nu-i spuse femeii să și-o scoată. Poate că se temea de Rahe, în cazul că acesta ar fi urmărit execuția de la fereastră, sau poate că nu știa ce să facă după aceea cu fusta. Se trase înapoi. Femeia spuse repezit ceva pe rusește.

— Întreabă ce vrea, zise locotenentul Müller.

Avea fața palidă. Era prima lui execuție. Müller îl întrebă pe rusul cel bătrân.

— Nu vrea nimic, răspunse acesta. Vă blestemă.

— Cum, cum? strigă Müller care nu înțelesese.

— Vă blestemă, repetă rusul ceva mai tare. Vă blestemă pe voi și pe toți nemții care au cotropit pământul rusesc! Blestemă pe copiii voștri! Dorește ca într-o zi copiii ei să-i împuște pe ai voștri, așa cum ne împușcați voi acum pe noi.

— Auzi nerușinare! strigă Mücke, cu ochii holbați la femeie.

— Are doi copii, ripostă bătrânul. Iar eu am trei feciori.

— Destul, Mücke! se răsti Müller enervat. Nu suntem pastori!

Plutonul de execuție luă poziție de drepți. Graeber își simțea arma. Scosese mănușile. Oțelul se lipi glacial de degetul mare și de arătător. Lângă el se afla Hirschmann. Era galben la față, dar stătea smirnă. Graeber hotărî să tragă în rusul de la capătul din stânga al șirului. Pe vremuri, când făcea parte dintr-un pluton de execuție, trăgea în aer, dar acum nu mai proceda așa. Nu făcuse nici un bine celor ce urmau a fi împușcați: mai fuseseră alții care gândiseră ca el, așa că aproape toți trăseseră cu bună știință alături. Fusese deci necesar ca execuția să fie repetată, și în felul acesta prizonierii au fost împușcați de două ori. Odată, ce-i drept, o femeie care nu fusese atinsă de glonț se aruncase în genunchi, mulțumindu-le cu lacrimi în ochi pentru cele două-trei minute de viață câștigate în felul acesta. Dar lui Graeber nu-i plăcea să-și amintească de femeia aceea. De altfel, asemenea lucruri nici nu se mai întâmplau acum.

— La ochi, arm'!

Pe deasupra înălțătorului, Graeber îl vedea pe rus. Era bătrânul cu barbă și cu ochii albaștri. Înălțătorul îi tăia fața în două. Graeber înclină arma ceva mai jos. Ultima dată îi zburase unuia maxilarul. Pieptul era o țintă mai sigură. Văzu că arma lui Hirschmann avea țeava îndreptată mai sus, ceea ce însemna că vrea să tragă deasupra capului.

— Te vede Mücke! îi murmură. Ochește mai jos. Lateral!

Hirschmann coborî puțin țeava.

— Foc! răsună comanda.

Rusul păru că se înalță și se apropie de Graeber. Era ca și cum s-ar fi arcuit, asemenea imaginilor ce se văd într-o oglindă convexă, în barăcile de distracții de la bâlci. Se arcuise și căzuse apoi pe spate, zvârlit pe jumătate în groapă, așa că doar picioarele îi rămăseseră afară.

Ceilalți doi se prăbușiseră pe locul unde se aflau. Cel fără cizme își săltase în ultimul moment mâinile spre cap, ca să-și apere obrazul. O mână îi atârna ca o cârpă, spânzurând în jos. Nici unuia dintre ruși nu i se legaseră mâinile și nu i se acoperiseră ochii. Amănuntul fusese uitat.

Femeia căzuse cu fața înainte. Nu era moartă. Se sprijinea într-o mână și se uita țintă, cu capul înălțat, la grupul de soldați. Steinbrenner părea satisfăcut. Nimeni, în afară de el, nu trăsese în ea.

Bătrânul rus mai zvârli ceva din groapă — apoi se făcu liniște. Numai femeia continua să zacă sprijinită în mână. Fața ei lătăreață era îndreptată spre soldați și buzele-i șuierau ceva. Cum rusul cel bătrân era mort, nimeni nu mai putea traduce ce spunea. Stătea în același loc, rezemată acum în coate, ca o broască mare, colorată, care nu se mai poate mișca, și șuiera, fără a-i scăpa pe soldați o clipă din ochi. Se părea că nu-l vede pe Mücke, care se apropia de ea dintr-o parte, cu fața mohorâtă. Șuiera fără încetare, și numai în ultimul moment zări revolverul. Își zvârli capul într-acolo și-l mușcă pe Mücke de mână. Mücke trase o înjurătură și-o izbi de sus, cu stânga, în maxilar. Când dinții femeii se descleștară, o împușcă în ceafă.

— Proști țintași! mârâi Müller. Nu știți să ochiți?

— Hirschmann e de vină, domnule locotenent, raportă Steinbrenner.

— Nu Hirschmann! ripostă Graeber.

— Gura! răcni Mücke. Așteptați să fiți întrebați.

Își îndreptă ochii spre Müller. Locotenentul era foarte palid și nu mișca. Mücke se aplecă peste ceilalți ruși. Lipi țeava revolverului după urechea unuia dintre cei tineri și trase. Capul zvâcni și rămase apoi din nou nemișcat. Mücke vârî revolverul în toc și se uită la mâna sa. Scoase o batistă și și-o înfășură.

— Du-te să-ți pui niște tinctură de iod, zise Müller. Unde e sanitarul?

— A treia ușă pe dreapta, domnule locotenent.

— Du-te imediat acolo.

Mücke porni. Müller aruncă o privire morților. Femeia zăcea cu fața îndesată în pământul ud.

— Băgați-i în groapă și astupați mormântul, zise locotenentul.

Fu cuprins deodată de ciudă și nu știa de ce.

Capitolul 2

În cursul nopții, bubuitul din zare se auzi mai tare. Cerul era stacojiu și străfulgerarea salvelor deveni mai vizibilă. Cu zece zile în urmă, regimentul fusese retras de pe front și staționa acum într-un cantonament de odihnă. Dar rușii se apropiau. Frontul se deplasa în fiecare zi. Nu mai exista o linie bine determinată. Rușii atacau. De luni de zile atacau într-una. Și de luni de zile regimentul se retrăgea.

Graeber se trezi. Trase cu urechea la uruitul îndepărtat și încercă să adoarmă din nou. Dar nu reuși. După câteva minute își trase cizmele și ieși la aer.

Noaptea era senină și de loc friguroasă. De la dreapta, dindărătul pădurii, se auzeau răbufniri de explozii. Mai multe umbrele luminoase pluteau în aer ca niște meduze transparente, revărsând șuvoaie de lumină. Ceva mai încolo, proiectoarele căutau pe cer avioane.

Graeber se opri și-și înălță privirea. Cerul era fără lună, dar spuzit de stele. Graeber nu vedea stelele; vedea numai că noaptea era propice pentru raiduri aeriene.

— Frumoasă vreme pentru cei care pleacă în permisie, rosti cineva lângă el.

Era Immermann. Făcea de gardă. Regimentul se afla, ce-i drept, în repaus, dar partizanii se strecurau peste tot, și de aceea, noaptea, se puneau santinele.

— Ai venit prea curând, zise Immermann. Mai ai o jumătate de oră până la schimbul tău. Culcă-te și dormi, că te trezesc eu. La vârsta ta adormi imediat. Câți ani ai? Douăzeci și trei?

— Atât.

— Păi vezi?

— Dar nu mi-e somn.

— Ești în frigurile plecării, asta-i! făcu Immermann, uitându-se iscoditor la Graeber. Ce baftă, mă! Permisie!

— N-o am încă. În ultimul moment mai poate veni un ordin de blocare a permisiilor. Am pățit-o de trei ori până acum.

— Posibil. De când ți se cuvine?

— De șase luni. Mereu a intervenit câte ceva. Ultima oară o rană în pulpă — dar n-a fost suficientă pentru a fi trimis în patrie.

— Ghinion. E bine totuși că ai dreptul la permisie. Eu n-am nici măcar atât. Fost membru al partidului social-democrat. Suspect din punct de vedere politic; șansa de a deveni erou, atâta tot. Carne de tun și gunoi de îngrășat pentru „imperiul german milenar!”

Graeber întoarse capul. Immermann pufni în râs:

— Aha! „Privirea germană!” Nici o grijă! Nu-i nimeni pe-aici; toți dorm. Chiar și Steinbrenner.

— Nu m-am gândit la asta, răspunse Graeber înțepat.

Totuși la asta se gândise.

— Cu atât mai rău, râse Immermann din nou. Înseamnă că ne-a intrat adânc în sânge, și nici nu ne mai dăm seama. Partea comică e că tocmai denunțătorii au crescut mari în epoca noastră eroică, la fel ca ciupercile după ploaie! Iată un fenomen care ar trebui să ne dea de gândit, nu?

Graeber se codi o clipă înainte de a răspunde.

— Dacă știi atât de bine lucrurile astea, n-ar strica să te ferești ceva mai mult de Steinbrenner, zise în cele din urmă.

— Puțin îmi pasă de Steinbrenner. Vouă vă poate face mai mult rău decât mie. Tocmai pentru că sunt mai imprudent. La unul ca mine, ăsta-i semn de onestitate. Prea multă slugărnicie ar trezi bănuieli. E o veche tactică a foștilor membri ai partidului social-democrat, pentru a nu deveni suspecți. Nu-i bună?

Graeber își suflă în palme.

— Frig! zise.

Nu voia să se lase atras într-o discuție politică. Era mai bine să nu ia nici o atitudine. Dorea să obțină permisia, atât și nimic mai mult, și nu voia să și-o primejduiască în nici un fel. Immermann avea dreptate: suspiciunea era însușirea cea mai răspândită în al treilea Reich. Aproape nicăieri nu puteai fi sigur. Și, de vreme ce nu erai sigur, cel mai bun lucru era să-ți ții gura.

— Când ai fost ultima oară acasă? întrebă Immermann.

— Acum vreo doi ani.

— Ehei, e tare mult de-atunci! Ce-o să mai caști ochii!

Graeber nu răspunse nimic.

— Ce-o să te mai minunezi! urmă Immermann. Câte s-au schimbat!

— Ce putea să se schimbe atâta?

— Multe. Ai să vezi.

O clipă, Graeber fu străbătut de un fior tăios de teamă, ca un cuțit în stomac. Cunoștea senzația asta; îl fulgera din când în când, subit și fără nici o pricină. Nu era de mirare, într-o lume în care de mult nu mai exista nimic sigur.

— Dar tu de unde știi? îl întrebă pe Immermann. Că doar n-ai fost niciodată în permisie.

— Nu, n-am fost, dar știu.

Graeber se ridică. Pentru ce mai venise afară? Nu voise să vorbească. Dorise să fie singur. De s-ar vedea odată plecat! Era aproape o idee fixă: să fie singur — singur câteva săptămâni — singur și să cugete; atât. Avea atâtea lucruri la care voia să mediteze. Dar nu aici — acasă, în patrie, singur, departe de război.

— E ora schimbului, zise. Mă duc să-mi iau calabalâcul și să-l trezesc pe Sauer.

Duruitul clocotea în noapte, fără contenire. Duruitul și vâltoarea din zare. Graeber își aținti ochii într-acolo. Rușii... în toamna anului 1941, Führerul declarase că sunt la pământ — și așa și păruse. În toamna anului 1942 declarase același lucru, și tot așa păruse și atunci. Dar apoi intervenise inexplicabila perioadă din fața Moscovei și a Stalingradului. Și, brusc, nu mai mersese nimic. Parcă ar fi fost un blestem. Deodată, rușii avură din nou artilerie. Începu bubuitul în zare, acoperind toate discursurile Führerului, și nu mai conteni nici o clipă; apoi mă-turase din cale toate diviziile germane, făcându-le să apuce calea întoarsă. Nimeni nu putuse să înțeleagă, dar din senin începură să se vânture zvonuri că divizii întregi fuseseră încercuite și se predaseră; peste puțin fiecare știa că victoriile se preschimbaseră în fugă. La fel ca în Africa, atunci când Cairo se aflase atât de aproape.

Graeber ocoli satul. O lumină care nu era a lunii deforma perspectivele. Zăpada o primea de undeva și o răsfrângea împrăștiat. Casele păreau mai depărtate, iar pădurile mai apropiate decât erau în realitate. Mirosea a necunoscut și a primejdie.

Vara lui 1940 în Franța. Fusese o adevărată plimbare până la Paris. Vuietul avioanelor în picaj deasupra unei țări buimăcite. Șosele înțesate de fugari și de o armată în destrămare. Iunie în toi, ogoare, păduri, marșul printr-o regiune fără ruine, și apoi orașul cu lumini argintii, străzi, cafenele, orașul în care intraseră

fără nici o împușcătură. Stătuse oare atunci să chibzuiască? Fusese cât de cât neliniștit? Nu. Toate păreau să fie așa cum trebuie. Germania, atacată de dușmani însetați de război, se afla în legitimă apărare — atâta tot. Faptul că inamicul se vădea atât de puțin pregătit, încât nu putea opune aproape nici o rezistență, nu părea de fel o contradicție.

Iar mai târziu, în Africa, de-a lungul nesfârșitelor etape ale înaintării, în cursul nopților din deșert, cu stele multe și uruit de tancuri, începuse măcar atunci să gândească?

Nu, nici chiar în timpul retragerii. Dar acolo fusese Africa, un ținut străin — la mijloc era Mediterana, și apoi venea Franța, și numai după aceea Germania. La ce bun să mai stai să cugeți, chiar dacă lucrurile merg prost? Nu se poate birui peste tot.

După aceea a venit însă Rusia. Rusia, și înfrângerea, și fuga. Aici nu se mai afla nici o mare la mijloc; retragerea ducea de-a dreptul în Germania. Și nici nu mai era vorba doar de câteva corpuri de armată zdrobite în luptă, ca în Africa — acum se retrăgea întreaga armată germană. Și atunci, deodată, Graeber a început să mediteze. Și ca el, mulți alții. Era firesc. Câtă vreme plouase cu victorii, totul fusese în ordine, iar ceea ce nu era în ordine, se trecea cu vederea, sau se justifica prin „marele țel final”. Care țel? N-avusese oare țelul acesta, totdeauna, două laturi? Și una din ele nu fusese totdeauna întunecată și neomenoasă? De ce n-a sesizat asta mai înainte? se întreba Graeber. Dar oare într-adevăr n-a sesizat? N-a avut oare destule ori îndoieli și clipe de dezgust, pe care le-a alungat însă de fiecare dată?

Îl auzi pe Sauer tușind și ocoli ruinele câtorva case, ca să-l întâlnească. Sauer arătă spre nord. Un incendiu uriaș mocnea la orizont, răbufnind din timp în timp. Se auzeau explozii și se vedeau pale de foc.

— Să fi și ajuns rușii acolo? întrebă Graeber.

Sauer clătină din cap:

— Nu. Sunt trupele noastre de pionieri. Distrug un sat.

— Asta înseamnă că o s-o întindem iarăși înapoi. Tăcură și-și ciuliră urechile.

— E mult de când n-am mai văzut o casă intactă, spuse Sauer într-un târziu.

Graeber arătă locuința lui Rahe:

— Asta-i în stare destul de bună.

— Asta? În stare bună? Cu zidurile ciuruite de mitraliere, cu acoperișul ars și cu grajdul năruit? ripostă Sauer, șuierând printre buze. Cât despre drumuri, n-am mai văzut o șosea nevătămată de-o veșnicie!

— Nici eu.

— Nu-i nimic. Ai să vezi în curând. Acasă.

— Asta da. Slavă Domnului!

Sauer se uită din nou la vâlvătaie:

— Când vezi ce-am distrus aici în Rusia, te apucă uneori frica. Ce crezi că ar face ăștia cu noi, dacă ar ajunge până la graniță? Te-ai gândit vreodată?

— Nu.

— Eu, da. Gospodăria mea e la țară, în Prusia Orientală. Țin minte și azi cum a trebuit să fugim în 1914, când au intrat rușii. Aveam pe atunci zece ani.

— Mai e mult până la graniță!

— Nu se știe ca pământul. Astea-s lucruri care pot merge afurisit de repede. Ai uitat ce iute am înaintat pe aici la începutul războiului?

— Eram în Africa pe atunci.

Sauer își îndreptă din nou privirea spre miazănoapte. În zare se înălța un perete de foc; după aceea se auzi un șir de explozii grele.

— Vezi cu ce ne îndeletnicim noi acolo? Închipuie-ți că rușii ar face cândva același lucru la noi. Ce-ar mai rămâne?

— Nu mai mult decât aici.

— Păi, tocmai la asta mă gândesc! Nu înțelegi? Sunt lucruri care-ți forfotesc prin cap și nu-ți dau pace; e la mintea omului.

— N-au ajuns încă la graniță. Ai ascultat doar și tu alaltăieri expunerea politică, la care a trebuit să luăm parte. Cică nu facem decât să scurtăm frontul, ca să putem folosi noile noastre arme secrete dintr-o poziție de atac mai favorabilă.

— Pe dracu! Cine mai crede așa ceva? Ce rost avea atunci să înaintăm atât de departe? Am să-ți spun eu. Când vom ajunge la granița noastră, facem pace. Nu se poate altfel.

— De ce?

— Ei, asta-i! Mai întrebi? Pentru ca rușii să nu ne facă și nouă ce le-am făcut noi lor. Nu pricepi atâta lucru?

— Ba da. Dar ce se întâmplă dacă nu vor să încheie pacea?

— Cine?

— Rușii.

Sauer se holbă la Graeber:

— Dar nu vor avea încotro! Noi le propunem pacea și ei trebuie s-o primească. Pacea e pace! În felul ăsta războiul se sfârșește și noi suntem salvați.

— Vor accepta pacea numai dacă ne vom preda fără condiții. Dar atunci vor ocupa toată Germania, iar tu, și într-un fel și în altul, te ștergi pe bot de gospodăria ta. La asta te gândești, nu?

Sauer rămase o clipă buimac.

— Sigur că la asta mă gândesc, zise apoi. Însă n-ar fi același lucru, pentru că dacă facem pace, rușii n-ar mai avea dreptul să distrugă nimic.

Făcu ochii mici și deveni deodată țăran pișicher:

— Așa, la noi totul ar rămâne în bună stare, și numai ei ar avea stricăciuni. Iar într-o zi, oricum, tot au să fie nevoiți să-și ia tălpășița.

Graeber nu răspunse. „De ce m-am apucat să vorbesc? își zise. Parcă hotărâsem să nu mă mai bag”. Vorbăria nu folosea la nimic. Câte și mai câte nu s-au discutat și paradiscutat în anii aceia! Toate credințele. Discuțiile erau inutile și primejdioase. Iar celălalt lucru, care se apropiase pas cu pas, pe nesimțite, era mult prea mare și în același timp prea vag și prea neguros. Oamenii se sileau deci să vorbească numai despre întâmplările de zi cu zi, despre mâncare și despre ger. Nu însă despre lucrul acela. Niciodată despre el și nici despre morți.

Se înapoie pe drumul ce ducea prin sat. Scânduri și leațuri fuseseră puse pe uliță, ca un fel de punți peste zăpada ce se topea. Scândurile se clătinau la fiece pas și era ușor să aluneci — dedesubt nu le sprijinea nimic.

Graeber trecu pe lângă biserică. Era mică și sfârtecată de gloanțe, iar înăuntru zăcea locotenentul Reicke. Ușa era deschisă. Cu o seară înainte fuseseră găsite cadavrele a încă doi ostași germani și Rahe dăduse ordin ca în dimineața următoare toți trei să fie îngropați cu onoruri militare. Unul dintre ei, un fruntaș, nu putuse fi identificat. Fața îi era mâncată, iar plăcuța de identitate lipsea.

Graeber intră în biserică. Mirosea a silitră, a mucegai și a hoit. Cu lanterna electrică lumină prin colțuri. Într-unul erau două statui de sfinți, sfărâmate, iar alături câțiva saci de

grăunțe, rupți, ceea ce arăta că sovieticii folosiseră probabil încăperea ca magazie de grâne. Ceva mai încolo, în zăpada adusă de viscol, era trântită o bicicletă ruginită, fără lanț și fără cauciucuri. În mijlocul bisericii văzu morții, întinși pe foi de cort. Zăceau gravi, inabordabili și însingurați, nepăsători la toate.

Graeber ieși și închise ușa, apoi își urmă drumul în jurul satului; umbre jucau printre dărâmături și chiar și palida lumină a nopții părea înșelătoare. Graeber sui dâmbul unde se săpaseră gropile. Groapa lui Reicke fusese lărgită, ca alături de el să poată fi înmormântați și cei doi soldați.

Graeber auzea picuratul lin al apei scurgându-se în groapă. Mormanul de pământ scos dinăuntru se reliefa tern, posac. O cruce cu numele morților era rezemată de el. Timp de câteva zile, cei care ar fi vrut să știe cine e îngropat acolo ar fi putut să afle. Dar numai câteva zile, căci în curând satul avea să devină din nou câmp de luptă.

De pe dâmb, Graeber își plimbă privirea peste ținut. Era pustiu, mohorât și amăgitor; însăși lumina înșela, amplificând sau estompând — și nimic nu-i era apropiat. Totul era străin, înghețat de singurătatea necunoscutului. Nimic de care să te poți alipi; nimic care să transmită inimii puțină căldură. Totul era nemărginit, la fel ca și țara aceasta. Fără limite și străin. Străin pe dinafară și pe dinăuntru. Graeber simți că-l ia cu frig. Asta era deci. Aici ajunsese.

Un bulgăre de pământ se desprinse din grămada de la marginea gropii, și Graeber îl auzi izbindu-se de fund cu zgomot înfundat. Oare viermii or fi rămas în viață sub crusta asta de pământ înghețat? Tot ce se poate — dacă s-au pitulat destul de adânc. Dar puteau oare trăi la atâția metri sub pământ? Și ce găseau acolo ca să-și țină zilele? De mâine încolo, ce-i drept, vor avea câtva timp cu ce să se îndestuleze — dacă mai erau în viață.

„Au găsit destul de mâncat în ultimii ani, își spuse Graeber. Oriunde am fost, au avut hrană mai mult decât îmbelșugată. Pentru viermii din Europa, Asia și Africa, noi am adus secolul de aur. Le-am dăruit armate întregi de cadavre. În legendele viermilor vom fi, timp de generații, darnicii zei ai abundenței”.

Graeber întoarse capul. Morții... Au fost prea mulți morți. La început ai celorlalți — cu precădere ai celorlalți. Dar apoi moartea a răzbit tot mai cumplit și în partea astălaltă. Mereu,

tot mereu, regimentele erau completate cu oameni noi; dintre camarazii cu care fusese de la început pe front lipseau din ce în ce mai mulți, iar acum n-a mai rămas decât un mic grup. Dintre prietenii pe care-i avusese nu mai era decât unul aici — Fresenburg, comandantul companiei a patra. Ceilalți erau morți, sau mutați, sau la spital, sau, dacă avuseseră noroc, în Germania, inapți pentru front. Toate astea avuseseră cândva un alt aspect. Și se și numiseră altfel.

Auzi pașii lui Sauer și-l simți urcând dâmbul.

— Ceva nou? întrebă el.

— Nimic. La un moment dat mi s-a părut că aud un zgomot. Dar erau numai șobolanii din grajdul unde sunt rușii.

Sauer se uită la movilița sub care se aflau îngropați partizanii.

— Barem ăștia au avut parte de un mormânt.

— Da. Pe care și l-au săpat singuri.

Sauer scuipă:

— Dacă vrei să știi, îi înțeleg pe bieții oameni. Că doar ceea ce pustiim noi e țara lor.

Graeber își pironi ochii asupra lui. Noaptea, omul judecă altfel decât ziua, dar Sauer era deșcă veche și nu prea sentimental din fire.

— Cum de ți-a venit gândul ăsta? îl întrebă. Pentru că ne retragem?

— Desigur. Ia închipuie-ți ce-ar fi dacă într-o zi ne-ar face și ei nouă la fel?

Graeber tăcu o bucată de vreme. „Hotărât, nu-s mai breaz decât el, își zise. Ca și el am căutat cât am putut să alung gândul acesta”.

— Ciudat, zise apoi, cum începi să-i înțelegi pe ceilalți, când ești gata să te dai la fund. Cât timp îți merge bine, nu te pasc asemenea gânduri, așa-i?

— Firește că nu. Asta știe oricine.

— Mda. Dar nu-i o notă bună pentru nimeni.

— Notă bună? Cine mai umblă după note bune când îi ajunge cuțitul la os? exclamă Sauer, uitându-se la Graeber cu un amestec de uimire și ciudă. Câte nu vă mai trec prin cap vouă ăstora cu școli înalte! N-am pornit noi războiul și nu suntem răspunzători de el. Ne facem numai datoria. Și ordinul se execută, nu se discută. Este?

— Este, răspunse Graeber somnoros.

Capitolul 3

Salva se stinse repede, înăbușită ca într-o vată de pâcla cenușie a cerului imens. Ciorile cinchite pe ziduri nici măcar nu fâlfâiră din aripi. Răspunseră doar cu câteva croncănituri, care se auziră parcă mai tare decât detunăturile. Erau deprinse cu zgomote și mai puternice.

Cele trei foi de cort stăteau întinse în lăcăria de zăpadă topită. Cea a omului fără obraz era legată. Reicke se afla la mijloc. Cizma muiată, cu bucata de picior, fusese pusă la locul unde trebuia să se găsească, dar pe drum, de la biserică până la groapă, se deplasase și atârna acum cu vârful în jos. Nimeni nu se mai osteni s-o îndrepte. Era ca și cum Reicke ar fi vrut să scurme pământul, ca să intre mai adânc în el.

Curând, bulgării uzi acoperiră cadavrele. Când groapa fu plină, mai rămase o grămăjoară de țarină. Mücke se uită la Müller:

— S-o bătătorim?

— Ce-ai spus?

— Dacă s-o bătătorim. Groapa, domnule locotenent. Ar încăpea atunci și restul de pământ și am putea pune câțiva bolovani pe deasupra. Știți, din pricina vulpilor și lupilor.

— Nu ajung ei până aici. Groapa e destul de adâncă. Și afară de asta...

Müller își zicea că vulpile și lupii găsesc destulă hrană pe câmp deschis și că deci nu mai au nevoie să dezgroape morții din morminte.

— Vezi-ți de treabă! rosti cu glas tare. De unde ai scornit-o și pe asta?

— Au fost cazuri.

Mücke îl ațintea pe Müller cu o privire inexpresivă. „Alt ageamiu cu capul în nori, își zicea. Mereu alți incapabili ajung ofițeri. Iar cei capabili pier pe front. Ca Reicke, de pildă.” Müller clătină din cap.

— Faceți o moviliță din pământul rămas, zise apoi. E mai bine așa. Și puneți crucea la căpătâi.

— Am înțeles, domnule locotenent.

Müller încolona compania și comandă plecarea. Strigă comenzile mai tare decât era necesar. Mereu i se părea că ostașii mai vechi nu-l iau în serios. Nici nu-l luau.

Sauer, Immermann și Graeber făcură o moviliță din pământul rămas.

— Crucea n-o să stea multă vreme în picioare, zise Sauer. Pământul e prea moale.

— Bineînțeles.

— Nici trei zile.

— Ești rudă cu Reicke? întrebă Immermann.

— Ia mai ține-ți cloanța! A fost un om de treabă. Dar ce știi tu despre asta?

— Haideți, fraților! Punem crucea? întrebă Graeber.

Immermann se răsuci spre el:

— A, permisionarul nostru! Se grăbește!

— Parcă tu nu te-ai grăbi dacă ai fi în locul lui! i-o întoarse Sauer.

— Eu nu capăt permisie, știi prea bine, mocofane!

— Te cred. Pentru că nu te-ai mai întoarce.

— Poate că m-aș întoarce.

Sauer scuipă. Immermann râse batjocoritor:

— Poate chiar de bunăvoie.

— Te pomenești! La tine nu se poate ști niciodată ce-ți umblă prin cap. Te pricepi să îndrugi multe și mărunte. Cine știe ce secrete ai!

Sauer înșfacă crucea. Șipca mai lungă era ascuțită jos. Sauer o înfipse în țărână și o izbi de câteva ori, în cap, cu latul lopeții. Crucea se înfundă adânc.

— Ce spuneam! aminti el, întorcându-se spre Graeber. Nici trei zile n-o să stea în picioare.

— Trei zile sunt de-ajuns, declară Immermann. Am să-ți dau un sfat, Sauer. Peste trei zile zăpada din cimitir va fi atât de topită, încât se va putea ajunge la morminte. Iei de acolo o cruce de piatră și o pui aici. În felul ăsta se va liniști sufletul tău de subaltern.

— O cruce rusească?

— De ce nu? Dumnezeu e internațional. Sau te pomenești că nu mai e nici el?

Sauer îi întoarse spatele:

— Da' mucalit mai ești, mă! Mucalit internațional, ai?

— Am devenit în ultima vreme. În ultima vreme, Sauer! Înainte eram altfel. Iar chestia cu crucea e ideea ta. Ai propus-o chiar tu ieri.

— Ieri! Ieri am crezut cu toții că-i vorba de-un rus; așa că slăbește-mă cu răstălmăcirile tale!

Graeber își luă lopata.

— Am plecat, zise. Cred că am terminat treaba.

— Da, permisionarule, încuviință Immermann. Da, întruchipare a prudenței! Am terminat treaba.

Graeber nu mai răspunse. Începuse să coboare dâmbul.

Grupa se adăpostise într-un beci care primea lumina printr-o gaură din tavan. Sub această gaură stăteau pe vine patru oameni și jucau *skat*[1] pe o ladă. Alți câțiva dormeau prin colțuri. Sauer scria o scrisoare. Beciul era încăpător: fusese probabil mai înainte al vreunui grangur din partid. Erau oarecum feriți de umezeală.

Steinbrenner veni de-afară.

— Ați auzit ultimele știri? întrebă.

— Aparatul de radio e stricat.

— Ce porcărie! Ar trebui să-l repare cineva.

— Repară-l tu, puștane, răspunse Immermann. Omul care avea grijă de el are de două săptămâni capul retezat.

— Dar ce-a pățit aparatul de nu mai funcționează?

— Nu mai are baterii.

— Baterii?

— Exact! rânji Immermann, sfredelindu-l pe Steinbrenner cu ochii. Dar poate că ar începe să meargă dacă ai băga sârmele în nasul tău — capul ți-e doar totdeauna plin de electricitate. Ia încearcă!

Steinbrenner își trecu mâna prin păr, dându-l peste ceafă.

— Sunt oameni, zise apoi, care nu-și țin gura până nu se ard.

— Nu mai face pe misteriosul, Max, ripostă Immermann liniștit. M-ai denunțat de câteva ori până acum. O știe toată lumea. Ești un tip tare aprig. Asta-i partea ta bună. Din păcate, sunt un mecanic priceput și un bun ochitor la mitralieră. Și asemenea elemente sunt acum mai necesare aici decât oameni ca tine. De aceea n-o să-ți meargă. Câți ani ai, în fond?

— Ține-ți botul!

— Douăzeci, nu? Sau numai nouăsprezece? Și totuși, ai un trecut destul de frumos pentru vârsta ta. Cinci-șase ani ai hăituit

[1] Joc de cărți, foarte popular în Germania

ovrei și trădători de neam. Strașnic! La douăzeci de ani eu vânam numai fete.

— Se și vede.

— Da, ripostă Immermann. Se și vede.

Mücke apăru în ușă:

— Ce se întâmplă iarăși aici?

Nimeni nu răspunse. Toți îl socoteau prea prost.

— Nimic, dom' plutonier, spuse Berning care se afla mai aproape de el. Stăteam la taifas.

Mücke se uită la Steinbrenner.

— S-a întâmplat ceva?

— Acum zece minute au fost transmise ultimele știri.

Steinbrenner se îndreptă din șale și-și roti ochii în jur. Nimeni nu era curios să afle știrile. Numai Graeber era atent. Jucătorii de cărți își urmară partida fără să se sinchisească. Sauer nu-și ridică fruntea de pe scrisoare. Cei care dormeau sforăiau mai departe.

— Fiți atenți! strigă Mücke. N-ați auzit? Ultimele știri! Ciuliți-vă urechile! Ordin pentru toți!

— Înțeles, să trăiți! făcu Immermann.

Mücke îi aruncă o privire. Fața lui Immermann era atentă și anodină. Jucătorii puseră cărțile, cu dosul în sus, pe ladă. Nu le amestecară. Economiseau astfel timp, ca să poată continua apoi jocul. Sauer își înălță capul pe jumătate de deasupra scrisorii.

Steinbrenner își bombă pieptul:

— Știri importante! Transmise la „Ora Națiunii”. Din America se anunță greve de mare amploare. Industria oțelului e paralizată. Cele mai multe fabrici de muniții și-au încetat activitatea. Sabotaje în industria constructoare de avioane. Pretutindeni demonstrații pentru încheierea imediată a păcii. Guvernul se clatină. Revoluția e iminentă.

Făcu o pauză. Nimeni nu scoase o vorbă. Adormiții făcuseră ochi și se scărpinau. Prin gaura din tavan picurau, într-o găleată așezată dedesubt, stropi de zăpadă topită. Mücke răsufla zgomotos.

— Submarinele noastre blochează întreaga coastă americană. Ieri au fost scufundate două vase mari care transportau trupe și trei cargoboturi cu material de război; asta înseamnă treizeci și patru de mii de tone numai săptămâna asta. Anglia moare de foame în mijlocul ruinelor ei. Orice

circulație maritimă e întreruptă datorită submarinelor noastre. Noile arme secrete sunt gata. Printre ele se află și bombardierele teleghidate, care zboară fără echipaj și fără nici o escală până în America și înapoi. Coasta Atlanticului a fost transformată într-o uriașă fortăreață. Dacă inamicul va încerca o invazie, îl vom zvârli în ocean, la fel ca în 1940.

Jucătorii luară din nou cărțile în mână. Un bulgăre de zăpadă căzu în găleată, făcând pleosc!

— Bine ar fi să avem niște adăposturi ca lumea, mârâi Schneider, un bărbat voinic, cu o bărbuță roșcată.

— Măi, Steinbrenner, glăsui Immermann, ai cumva și niscai știri din Rusia?

— De ce?

— Pentru că suntem aici. Pe unii dintre noi i-ar interesa foarte mult. Pe camaradul nostru Graeber, de pildă. Așteaptă să plece în permisie.

Steinbrenner șovăi o clipă. Se ferea de Immermann. Dar până la urmă birui în el spiritul de partid.

— Scurtarea frontului e aproape terminată, declară el. Rușii sunt extenuați de uriașele pierderi suferite. Au fost pregătite pentru contraofensivă poziții noi, bine consolidate. Desfășurarea dispozitivelor de rezervă e încheiată. Contraofensiva noastră cu noile arme va fi irezistibilă.

Schiță gestul de a ridica mâna în sus, dar o lăsă să cadă. Era greu să spui despre Rusia ceva care să înflăcăreze; fiecare vedea cu ochii lui cum stau lucrurile. Și Steinbrenner păru deodată un elev zelos care încearcă să salveze la repezeală un examen:

— Dar asta nu e firește nici pe departe totul. Știrile cele mai importante sunt strict secrete. Nu pot fi difuzate nici chiar la „Ora Națiunii”. Un lucru e însă absolut sigur: pe dușman îl vom zdrobi încă în cursul acestui an.

Cam greoi făcu la stânga împrejur, pentru a se duce în alt cvartir. Mücke îl urmă.

— Io-te la lingăul ăsta! bodogăni unul dintre somnoroși, după care se lungi din nou și începu să sforăie.

Jucătorii de cărți își reluară partida.

— Îi vom zdrobi, ai? bombăni Schneider. În fiecare an îi zdrobim de două ori!

Apoi, uitându-se la cărțile din mână:

— Am deschis.

— Rușii sunt niște trădători inveterați, glăsui Immermann. În războiul cu Finlanda s-au prefăcut mai slabi decât erau în realitate. Asta-i o șmecherie bolșevică de cea mai ordinară speță.

Sauer ridică puțin capul:

— N-ai de gând să taci odată? Ești pare-se grozav de bine informat.

— Sunt. Că doar acum câțiva ani erau încă aliații noștri. Iar cele ce-am spus despre Finlanda sunt cuvintele rostite de însuși mareșalul nostru Göring. Ai ceva împotrivă?

— Măi, oameni buni, se amestecă unul dintre cei de la perete. Mai dați-o dracului cu ciorovăielile astea. Ce v-a apucat azi?

Se făcu liniște. Se auzea numai zgomotul cărților aruncate pe ladă și picurul apei în găleată. Graeber se ghemui la locul lui. Știa ce-i apucase pe oameni. Așa erau totdeauna după execuții și înmormântări.

Spre seară apărură răniții. Unii fură imediat trimiși mai departe. Oamenii veneau, cu pansamentele însângerate, din câmpia alb-cenușie și se îndreptau spre zarea lividă din partea opusă. Era ca și când ar fi fost sortiți să nu găsească niciodată un spital și să piară undeva în nemărginirea alb-cenușie. Cei mai mulți tăceau. Toți erau flămânzi.

Pentru ceilalți, care nu puteau umbla și pentru care nu mai existau ambulanțe, se înjghebă în biserică un spital de prim ajutor. Găurile din tavanul ciuruit de gloanțe fură de bine de rău astupate, apoi sosi un medic mort de oboseală, cu doi infirmieri, și începu imediat să opereze. Ușa rămase deschisă până când se întunecă; tărgile, unele după altele, erau purtate înăuntru și apoi scoase afară. Lumina albă de deasupra mesei de operație părea un cort luminos în penumbra aurie a încăperii. În colț se aflau rămășițele celor două statui de sfinți. Fecioara Maria ținea brațele întinse; mâinile dispăruseră. Lui Cristos îi lipseau picioarele; era ca și cum ar fi fost răstignit un amputat. La operație oamenii nu țipau aproape de loc: medicul mai avea anestezice. Apa fierbea în căldări și în cutii nichelate. Membrele amputate umplură încet-încet cada de zinc din locuința

comandantului companiei. De undeva apăru un câine. Poposi lângă ușă; încercară să-l alunge, dar se întorcea mereu acolo.

— De unde o fi venit? întrebă Graeber.

Stătea cu Fresenburg în preajma casei care fusese probabil a popii. Fresenburg se uită la animalul lățos care tremura cu capul întins înainte, și opină:

— Poate că din pădure.

— Ce să caute în pădure? Acolo nu-i nimic de mâncare pentru el.

— Ba da. De ajuns. Și nu numai în pădure. Peste tot.

Se apropiară. Câinele întoarse capul cu atenția încordată, gata s-o ia la fugă. Cei doi se opriră.

Câinele era înalt și deșirat, cu blana roșie-cenușie și cu un cap lunguieț, și îngust.

— Ăsta nu-i dulău de sat, spuse Fresenburg. E câine de soi.

Plesni încetișor din limbă. Animalul ciuli urechile. Fresenburg plescăi din nou și vorbi câinelui.

— Crezi că mâncare așteaptă el aici? întrebă Graeber.

Fresenburg scutură din cap:

— Mâncare găsește destulă pe câmp. Nu pentru asta a venit. Aici e lumină și ceva ce seamănă a casă de om. Cred că mai degrabă caută tovărășie.

O brancardă fu scoasă dinăuntru. Pe ea se afla un om care murise în timpul operației. Câinele sări câțiva metri înapoi. Sări fără nici un efort, ca și cum ar fi fost săltat ușor de un resort. Apoi se opri și se uită la Fresenburg. Acesta îi vorbi iarăși, făcând fără grabă un pas spre el. Cu aceeași prudență, câinele se trase imediat înapoi, dar se opri și, aproape invizibil, dădu de câteva ori din coadă.

— Îi e frică, zise Graeber.

— Bineînțeles. Dar e un câine de soi.

— Și un antropofag.

Fresenburg se întoarse spre Graeber:

— Asta suntem cu toții.

— Cum adică?

— Iac-așa. Și ne închipuim, ca și ăsta, că suntem cumsecade. Și, la fel ca el, căutăm un pic de căldură, de lumină și de prietenie.

Fresenburg zâmbi cu o jumătate de față. Cealaltă jumătate, imobilizată de o cicatrice mare, părea moartă; Graeber avea

totdeauna o senzație ciudată când vedea zâmbetul lui Fresenburg pierind în dreptul barierei de la jumătatea obrazului. Mai ales că nu părea nicidecum ceva întâmplător.

— Nu suntem altfel decât ceilalți oameni, glăsui Graeber. Numai că e război, atât.

Fresenburg clătină din cap, scuturându-și cu bastonul zăpada de pe jambiere.

— Te înșeli, Ernst. Am pierdut simțul măsurii. De zece ani suntem siliți să ne izolăm — să ne izolăm într-o atmosferă de groaznică, revoltătoare, neomenoasă și ridicolă trufie. Am fost proclamați „popor de stăpâni”, pe care celelalte popoare au datoria să-l slujească aidoma unor robi! proferă Fresenburg cu un hohot de râs sarcastic. „Popor de stăpâni!” — și trebuie să ascultăm de orice imbecil, de orice șarlatan, de orice ordin... Cum se împacă asta cu „poporul de stăpâni”? Răspunsul este ceea ce vedem aici. Și, ca totdeauna, lovește în nevinovați mai mult decât în vinovați.

Graeber căscă ochii la el. Fresenburg era singurul om de pe front în care avea deplină încredere. Erau din același oraș și se cunoșteau de mult.

— Din moment ce știi toate astea, îl întrebă după o clipă, de ce ești aici?

— De ce sunt aici? În loc să mă usuc într-un lagăr de concentrare? Sau să fiu împușcat pentru nesupunere la mobilizare?

— Nu asta am vrut să spun. Știu că în 1939 erai trecut de vârsta la care mai puteai fi chemat sub arme. De ce te-ai înrolat ca voluntar?

— Atunci eram prea bătrân. Între timp s-au schimbat lucrurile. Acum se mobilizează și contingente mai vechi decât al meu. Dar nu asta contează. Nu e o scuză. Și nici faptul de a fi aici nu soluționează nimic. În zilele acelea, însă, ne-am autosugestionat: să nu stăm deoparte când patria e în război, indiferent din ce pricină, din a cui vină și de către cine a fost dezlănțuit. Era un simplu pretext. La fel ca înainte, când spuneam că punem umărul numai pentru a împiedica o nenorocire mai mare. Tot un pretext și ăsta. Față de noi înșine. Atât, și nimic mai mult!

Izbi violent cu bastonul în zăpadă. Câinele o zbughi fără zgomot și pieri în dosul bisericii.

— L-am înfruntat pe Dumnezeu, Ernst. Înțelegi ce înseamnă asta?

— Nu, răspunse Graeber.

Nu voia să înțeleagă. Fresenburg tăcu o vreme.

— Nici nu poți să înțelegi, urmă el ceva mai liniștit. Ești prea tânăr. Nu cunoști prea multe în afară de război și de țonțoroiul isteriei. Dar eu am fost și în celălalt război. Și am trăit și epoca dintre ele.

Zâmbi din nou: o jumătate a feței zâmbea, cealaltă rămânea împietrită. Zâmbetul unduia, ca un val obosit, înspre partea moartă, dar n-o putea depăși.

— Cântăreț de operă aș vrea să fiu, zise Fresenburg. Un tenor cu capul sec și cu vocea convingătoare. Sau foarte bătrân. Sau copil. Nu, nu copil. Nu — din pricina celor ce vor urma. Războiul e pierdut; cred că măcar asta știi.

— Nu știu.

— Oricare general cu răspundere i-ar fi pus de mult capăt. Noi luptăm aici de florile mărului.

Și repetă:

— De florile mărului. Nici măcar pentru condiții suportabile de pace.

Apoi, ridicând o mână spre zarea ce se întuneca tot mai mult:

— De altfel, cu noi nu mai tratează nimeni. Am pustiit totul în calea noastră, ca Attila și Gingis-Han. Am călcat toate tratatele și legile umane. Am...

— Toate astea au fost făcute de SS! exclamă Graeber cu deznădejde.

Îl căutase pe Fresenburg, pentru că voise să scape de Immermann, Sauer și Steinbrenner; ar fi dorit să vorbească cu el despre bătrânul și pașnicul oraș de lângă râu, despre aleile cu tei și despre tinerețe. Dar acum se simțea mai rău ca înainte. Parcă toate mergeau anapoda în ultima vreme. De la ceilalți nu se așteptase la nici un ajutor, dar Fresenburg, pe care, în haosul retragerii, nu-l mai văzuse o bună bucată de vreme, era cu totul altceva — și tocmai din gura lui a trebuit să audă acum ceea ce n-a vrut să admită atâta timp, aceste lucruri la care ar fi dorit să se gândească abia acasă și de care se temea atât de mult.

— Vorbești de SS? i-o întoarse Fresenburg cu dispreț. Chiar că numai pentru ei mai luptăm! Pentru SS, pentru Gestapo, pentru mincinoși și afaceriști, pentru fanatici, ucigași și nebuni

— ca toți aceștia să mai poată sta un an la cârmă. Pentru ei — pentru nimic altceva. Războiul e de mult pierdut.

Se înserase de-a binelea. Ușile bisericii fură închise, ca să nu răzbată lumina afară. În golurile ferestrelor apărură umbre omenești care le acoperiră cu pături. Tot așa fură camuflate gurile beciurilor și adăposturilor. Fresenburg se uită într-acolo:

— Am devenit cârtițe. Cârtițe și în sufletele noastre blestemate. E cu adevărat de pomină halul în care am ajuns.

Graeber scoase din buzunarul vestonului o cutie de țigări începută și i-o întinse lui Fresenburg. Dar acesta refuză:

— Fumează-le singur. Sau ia-le cu tine. Am destule.

Graeber clătină din cap:

— Ia, te rog!

Fresenburg schiță un zâmbet și luă o țigară.

— Când pleci? întrebă apoi.

— Nu știu. Permisia n-a ieșit încă.

Graeber trase adânc în piept fumul țigării și-l expiră apoi. Ce bine e să ai țigări! Uneori chiar mai bine decât prieteni. Țigările nu-ți tulbură sufletul. Sunt mute și docile.

— Nu știu, repetă Graeber. De câtva timp nu mai știu absolut nimic. Înainte totul era limpede; acum totul e alandala. Aș vrea să adorm și să mă trezesc într-o altă epocă. Dar nu ne e dat să scăpăm atât de ușor. Am început mult prea târziu să gândesc. Și nu-s de loc mândru de asta.

Cu dosul mâinii, Fresenburg își frecă cicatricea din obraz.

— Nu te frământa pentru atâta lucru. În ultimii ani ni s-au împuiat în așa hal urechile cu propaganda încât era greu să mai auzim și altceva. În special ce n-are glas răsunător: îndoiala și conștiința. L-ai mai căutat pe Pohlmann?

— L-am avut profesor de istorie și religie.

— Când ajungi acasă, fă-i o vizită. Poate că mai trăiește. Și salută-l din partea mea.

— De ce să nu mai trăiască? Că doar nu-i soldat, nu?

— Nu, nu-i soldat.

— Atunci nu încape îndoială că e încă în viață, cred să aibă mai mult de șaizeci și cinci de ani.

— Salută-l din partea mea.

— Cu plăcere.

— Acum trebuie să plec. Să auzim de bine! Precis că n-o să ne mai vedem.

— Până la întoarcerea mea, cred că nu. Dar o să treacă repede. Numai trei săptămâni.

— Așa e, da. Ei, toate cele bune!

— Și ție la fel!

Fresenburg porni cu pași mari prin zăpadă, spre compania sa care se afla cartiruită în satul distrus. Graeber îl urmări cu privirea până ce se mistui în amurg. Apoi se întoarse și el.

În dreptul bisericii zări umbra neagră a câinelui. Ușa se deschise și o clipă se zări o dungă foarte subțire de lumină. În fața intrării erau agățate foi de cort. Dâra de lumină îi produse o senzație de căldură — și poate că ar fi sugerat — ... și un cămin, dacă nu s-ar fi știut la ce anume servea.

Graeber făcu câțiva pași spre câine. Animalul zvâcni în lături și Graeber văzu cele două statui mutilate din biserică aruncate în zăpadă. Alături se afla și bicicleta stricată. Fuseseră scoase, pentru că în biserică era nevoie de fiece locșor.

Pași mai departe, spre beciul unde era instalat plutonul lui. Purpuriul stins al asfințitului stăruia în spatele ruinelor. Ceva mai într-o parte, lângă biserică, zăceau câteva cadavre. În zăpada topită se găsiseră încă trei morți, din octombrie. Erau fleșcăiți și, de pe acum, aproape deopotrivă cu pământul. Alături fuseseră întinși cei care muriseră după-amiază în biserică. Erau încă vineți la față și păreau dușmănoși, și înstrăinați, și nicidecum împăcați cu soarta lor.

Capitolul 4

Într-o clipă se treziră cu toții din somn. Beciul se cutremura. Urechile le țiuiau. Peste tot se prăvăleau bulgări de pământ. Tunurile antiaeriene din spatele satului trăgeau ca turbate.

— Repede — afară! strigă unul dintre noii completași.

— Liniște! Nu faceți lumină!

— Afară din cursa asta de șoareci!

— Încotro, zăpăcitule? Cloanța! Ce dracu, doar nu mai sunteți recruți!

O bubuitură surdă zgudui din nou beciul. Ceva se năruí în beznă. Un huiet de pietre, de pământ și de lemnărie surpată. Fulgere vinețiii scăpărau prin spărtura din tavan.

— S-a prăbușit ceva peste oamenii de-alături!

— Liniște! A fost doar o bucată de zid.

— Să fugim până nu ne îngroapă și pe noi!

Umbre omenești se profilară lângă ușa beciului.

— Dobitocilor! sudui careva. Rămâneți în beci! Aici barem nu cad schije.

Ceilalți nu-l luară în seamă. Nu se încredeau în beciul acesta neconsolidat. Și aveau dreptate; la fel ca și cei care voiau să rămână. Era o chestie de noroc: tot atât de bine puteai fi strivit sub dărâmături, cum puteai fi omorât de schije.

Rămaseră în așteptare. Simțeau un gol în stomac și răsuflarea abia li se mai auzea. Așteptau căderea bombei următoare. Nu putea să întârzie prea mult. Dar nu veni. Auziră în schimb câteva explozii succedându-se rapid la o distanță mult mai mare.

— Ei, drăcia dracului! se zbârși unul. Unde-s avioanele noastre de vânătoare?

— Deasupra Angliei.

— Gura! răcni Mücke.

— Deasupra Stalingradului! susură Immermann.

— Gura!

Într-o pauză a antiaerianei se auzi deodată duduit de motoare.

— Ăștia-s! strigă Steinbrenner. Au venit! Ai noștri!

Toți traseră cu urechea. Prin vuietul asurzitor răzbea răpăit de mitraliere. După aceea urmară trei explozii în șir. Bombele căzuseră foarte aproape de sat. O lumină albăstrie săgeta

întunericul din beci; în aceeași clipă Graeber simți năpustindu-se peste el un amestec bezmetic de alb, roșu și verde, pământul se umflă năprasnic și se despică într-o vijelie de bubuituri, de trăsnete și de beznă. În ultimele pâlpâiri ale tumultului de afară se auziră țipete, iar în pivniță pârâit de ziduri prăbușite.

Graeber își scoase capul, orbecăind sub ploaia de moloz. ,,Biserica!” îi fulgeră prin cap, și brusc se simți atât de vlăguit, de parcă nu i-ar mai fi rămas decât învelișul de piele, iar tot restul i-ar fi fost stors din trup. Gura beciului exista încă; apăru cenușie, la locul ei, când ochii orbiți începură să vadă din nou. Graeber mișcă mâinile și picioarele. Nu era rănit.

— Măi, să fie! făcu Sauer lângă el. De data asta era cât pe-aci! Cred că tot beciul e făcut praf.

Se târâră într-acolo. Afară, bubuitul se dezlănțui din nou. Din când în când se auzea câte o comandă dată de Mücke. O piatră ricoșată de undeva îl lovise în frunte. În lumina tremurată, sângele îi curgea negru pe obraz.

— Repede! Puneți mâna cu toții! Dezgropați! Care lipsește?

Nimeni nu răspunse, întrebarea fusese prea idioată. Graeber și Sauer dădeau la o parte dărâmăturile și pietrele. Mergea foarte încet. Druguri de fier și bulgări mari îi țineau în loc. Nu vedeau aproape nimic. Nălucea doar cerul palid și pălălaia exploziei.

Graeber împinse molozul din cale și se târî de-a lungul zidului prăbușit. Fața sa aproape că atingea dărâmăturile, iar mâinile îi bâjbâiau încoace și încolo. Ciulea urechile cu încordare, pentru ca din hărmălaie să desprindă strigăte sau gemete; în același timp dibuia printre pietre, dacă nu dă cumva de mădulare omenești. Era mai bine așa decât să sape la întâmplare. Timpul e un factor foarte important când sub dărâmături se află îngropați oameni.

Găsi deodată o mână ce se mișca.

— Am dat peste unul! strigă.

Pipăi mai departe cu degetele, căutând capul. Dar nu-l găsi și trase de mână.

— Unde ești? strigă. Spune ceva! Dă un semn de viață! Unde ești?

— Aici, murmură cel îngropat, într-o clipă de liniște a bombardamentului, chiar lângă urechea lui. Nu trage. Sunt imobilizat.

Mâna se mișcă din nou. Graeber zvârli molozul în lături. Găsi fața. Pipăi gura.

— Veniți repede aici! strigă. Ajutați-mă!

Numai câțiva oameni aveau loc, în colțul acela, să ajute la dezgropare. Graeber auzi glasul lui Steinbrenner:

— Treci dincolo! Ține-i capul sus! Noi săpăm dinspre partea asta.

Graeber se dădu la o parte. Ceilalți săpau de zor în întuneric.

— Cine-i? întrebă Sauer.

— Habar n-am.

Graeber se aplecă peste omul de jos:

— Cine ești?

Omul răspunse ceva. Graeber nu putu înțelege; îi explică el că ceilalți lucrau, zvârlind și înlăturând molozul.

— Mai trăiește? întrebă Steinbrenner.

Graeber pipăi fața omului, care rămase nemișcată.

— Nu știu, răspunse. Acum câteva minute era încă în viață.

Tumultul începu din nou. Graeber se aplecă foarte aproape de capul din dărâmături.

— Acum te scoatem! strigă el. Ai înțeles ce-am spus?

I se păru că simte pe obraz adierea ușoară a unei răsuflări, dar nu era sigur. Deasupra lui gâfâiau Steinbrenner, Sauer și Schneider.

— Nu mai răspunde.

— Ne-am împotmolit, zise Sauer, izbind cu cazmaua în ceva ce scoase un clinchet dur. Aici sunt traverse de fier și pietroaie prea mari. Ne trebuie lumină și ceva scule.

— Nici vorbă de lumină! sări Mücke. Dacă face cineva lumină, îl împușc!

Știau și ceilalți că a face lumină în timpul unui atac aerian era curată sinucidere.

— Idiotul! înjură Schneider. Mare învățat mai e și dumnealui!

— Nu mai putem continua. Trebuie să așteptăm până ce-om reuși să vedem ceva.

— Așa-i.

Graeber se cinchi cu spatele le perete. Își îndreptă ochii spre înaltul cerului, de unde se năpustea în beci sălbaticul vacarm.

Auzea numai nevăzuta, bezmetica moarte. Nu era nimic neobișnuit. Așteptase de multe ori așa, și fuseseră împrejurări și mai vitrege.

Trecu ușurel cu mâna peste obrazul necunoscutului. Era acum curățat de pământ și moloz. Pipăi buzele. Atinse dinții. Simți o ușoară mușcătură în degete. Apoi dinții se înfipseră mai tare o clipă și brusc se descleștară.

— Trăiește încă, zise el.

— Spune-i că doi oameni s-au dus după unelte.

Graeber trecu din nou cu mâna peste buze. Nu se mai mișcară. Căută mâna din maldărul de moloz și o ținu strâns. Dar nici mâna nu mai răspunse. Graeber o ținea într-a lui; era tot ce putea face. Și rămase așa în așteptare, până încetă raidul.

Oamenii aduseră scule și-l scoaseră de sub dărâmături pe camaradul îngropat. Era Lammers. Fusese un om uscățiv, cu ochelari. Îi găsiră și ochelarii. Se aflau pe jos, la un metru de el, și nu se spărseseră. Dar Lammers era mort.

Graeber porni cu Schneider în patrulare. Era ceață și aerul mirosea a explozive. Un zid al bisericii se dărâmase. La fel și casa comandantului companiei. Graeber se întrebă dacă Rahe o mai fi în viață. Îl văzu apoi în semiîntuneric, lung și deșirat, îndărătul casei; urmărea lucrările de deblocare din preajma bisericii. Unii dintre răniți fuseseră prinși sub dărâmături. Ceilalți se aflau afară, pe jos, întinși pe pături și pe foi de cort. Nici unul nu se văita. Ochii tuturora erau ațintiți spre cer. Dar nu pentru a implora ajutor. Se temeau de cer.

Graeber trecu pe lângă noile pâlnii de obuze. Duhneau — și erau atât de negre pe covorul de zăpadă, încât păreau fără fund. Aburi suiau dinăuntru. O pâlnie mai mică apăruse lângă dâmbul unde se aflau mormintele.

— Pe asta o vom putea folosi ca mormânt așa cum e, zise Schneider. Că morți, slavă Domnului, avem destui.

Graeber clătină din cap:

— Și de unde o să luăm pământ ca să astupăm groapa?

— Îl dăm jos de pe margini.

— Degeaba. Mormântul va rămâne totuși mai coborât decât restul terenului dimprejur. E mult mai simplu să săpăm gropi noi.

Schneider se scarpină în barba-i roșcată:

— Adică cum: e neapărat necesar ca mormintele să fie totdeauna mai înalte decât terenul din jur?

— Cred că nu. Dar ne-am deprins așa.

Merseră mai departe. Graeber văzu că de pe mormântul lui Reicke crucea dispăruse. Exploziile o zvârliseră undeva în noapte. Schneider rămase locului și-și ciuli urechile.

— S-a dus permisia ta! zise apoi.

Traseră amândoi cu urechea. Frontul se însuflețise subit. Rachete și umbrele luminoase pluteau în zare. Focul de artilerie devenise mai puternic și mai regulat. Se auzeau și plesnete de mine.

— Foc rulant, zise Schneider. Asta înseamnă că ne bagă și pe noi. S-a zis cu permisiile!

— Mda.

Ascultară din nou. Schneider avea dreptate. Ceea ce se auzea nu părea a fi un atac limitat. Era o masivă pregătire de artilerie pe frontul ce se însuflețise. În dimineața următoare avea să se dezlănțuie probabil atacul general. Peste noapte se lăsase ceață și văzduhul devenea tot mai neguros. Rușii vor ataca dindărătul perdelei de ceață, întocmai ca acum două săptămâni, când compania a pierdut patruzeci și doi de oameni.

Adio permisie! Graeber nu crezuse de altfel niciodată cu adevărat că va avea parte de ea. Nu scrisese nici măcar părinților că s-ar putea s-o obțină. De când era soldat, fusese numai de două ori acasă, iar de la ultima permisie trecuse atât de multă vreme, încât i se părea aproape ceva ireal. Doi ani. Douăzeci de ani. Totuna. Graeber nu se simțea nici măcar decepționat. Doar vlăguit.

— Pe unde vrei s-o iei acum? îl întrebă Schneider.

— Mi-e perfect egal. La dreapta?

— Bun. Atunci eu o iau la stânga.

Ceața cobora și se îngroșa repede. Era ca o supă de lapte, întunecată, în care bâjbâiai în neștire. Ajungea acum până la gât, se tălăzuia și fierbea umed și rece. Capul lui Schneider pluti câtva timp pe deasupra și pieri apoi în beznă. Graeber o luă la dreapta, ocolind satul în cerc larg. Din când în când se scufunda cu totul în ceață. Apoi apărea din nou și vedea la marginea lăptoasei unduiri luminile multicolore ale frontului. Bombardamentul se întețea.

N-ar fi putut spune cât timp umblase când auzi câteva împușcături. „Schneider, își zise. A devenit probabil nervos”. Auzi apoi alte împușcături și, de data asta, după ele, strigăte. Își încovoie spinarea, se cufundă în ceață ca într-un adăpost și rămase în așteptare, cu arma pregătită. Strigătele se apropiau. Cineva îi rosti numele. Graeber răspunse.

— Unde ești?

— Aici!

Își înălță o clipă capul din ceață și, prevăzător, se dădu cu un pas la o parte. Nimeni nu trase. Glasul era acum foarte aproape — dar în ceață și beznă e greu să apreciezi distanțele. Apoi îl văzu pe Steinbrenner.

— Scârnăviile! L-au împușcat pe Schneider. Drept în cap!

Partizani, de bună seamă. Se strecuraseră tiptil prin ceață. Barba roșie a lui Schneider le servise ca o țintă infailibilă. Se așteptaseră să găsească întreaga companie dormind, însă lucrările de deblocare le-au răsturnat planul; pe Schneider au reușit totuși să-l curețe.

— Spurcații! Și nici nu-i putem măcar urmări în afurisita asta de ciorbă!

Fața lui Steinbrenner era umedă de ceață. Ochii îi sticleau.

— Ordin de la Rahe să patrulăm în doi, zise el. Și să nu ne depărtăm prea mult.

— Bine.

Rămaseră unul lângă altul, însă numai atât cât să se poată vedea. Steinbrenner scruta cu grijă negura, înaintând atent. Era un bun ostaș.

— Grozav aș vrea să înhățăm unul, șopti deodată. Aș ști ce să fac cu el aici în ceață. O cârpă în bot, ca să nu audă nimeni nimic, apoi mâinile și picioarele legate cobză, și țin-te, băiete! N-ai să crezi cât de mult poți să tragi de un ochi din orbită, fără să plesnească.

Își încleștă degetele, de parcă ar fi strivit ceva încetul cu încetul.

— Ba te cred, răspunse Graeber.

„Schneider, își zise. Dacă ar fi luat-o la dreapta în loc s-o ia la stânga, partizanii m-ar fi ucis pe mine”. Dar nu se frământă prea mult. Asemenea lucruri se mai petrecuseră și în alte rânduri. Pentru un soldat, totul era chestie de noroc.

Cercetară locurile până ce le veni schimbul, dar nu găsiră nici o urmă. Focul de pe front se mută înapoi. Mijea de ziuă, când se dezlănțui atacul.

— A început! zise Steinbrenner. Mare lucru să fii acum în primele rânduri. La atacuri e totdeauna nevoie de multe rezerve. În câteva zile poți ajunge subofițer.

— Sau sub șenilele unui tanc, făcut pastramă.

— Măi omule, măi! La ce vă gândiți voi ăștia, fosilele frontului! Așa nu poți ajunge niciodată la ceva. Nu toți mor în luptă.

— Nu, firește. Altminteri n-ar mai fi războaie!

Se întoarseră în adăpost. Graeber se lungi și încercă să adoarmă. Nu izbuti. Urmărea vuietul frontului.

Ziua începu cenușie și umedă. Frontul mugea. Intraseră și tancurile în luptă. La sud, linia frontului fu împinsă înapoi. Avioanele vuiau pe sus. Camioane încărcate cu trupe goneau peste câmp. Soseau mereu alți răniți. Compania aștepta ordinul s-o pornească spre front.

La zece, Graeber fu chemat la Rahe. Comandantul companiei își schimbase locuința. Stătea acum într-altă parte a casei de piatră care mai rămăsese încă în picioare. Alături era cancelaria.

Camera se afla la parter. Un scaun cu trei picioare, o sobă mare, dărăpănată, pe care se aflau câteva pături, un pat de campanie și o masă alcătuiau tot mobilierul. Prin fereastra spartă se vedea o pâlnie de obuz. Geamul era cârpit cu carton. În încăpere era frig. Pe masă se afla o mașină de spirt, pe care fierbea cafea.

— Ți-a ieșit permisia, zise Rahe, turnând cafeaua într-o ceașcă colorată, fără toartă. A fost aprobată. Te miri, nu-i așa?

— Da, domnule locotenent.

— Și eu mă mir. Ordinul de serviciu e la cancelarie. Du-te de-l ridică și șterge-o cât poți mai repede. Fă tot posibilul să te ia vreo mașină. Dintr-un moment într-altul poate să sosească suspendarea permisiilor.

— Am înțeles, domnule locotenent.

Rahe părea că vrea să mai spună ceva. Dar se răzgândi, ocoli masa și-i dădu mâna.

— Noroc și vezi să dispari repede. Permisia ți se cuvine de multișor. Ai meritat-o.

Se întoarse și trecu la fereastră. Era prea joasă pentru el. Trebuia să se aplece ca să privească afară.

Graeber făcu la stânga-mprejur și trecu în spatele casei, unde se afla cancelaria. Când ajunse în dreptul ferestrei, zări decorațiile lui Rahe — capul nu i se vedea.

Furierul îi înmână ordinul, ștampilat și iscălit.

— Mare baftă ai! bodogăni el acru. Și nici măcar căsătorit nu ești!

— Nu; în schimb e întâia mea permisie după doi ani.

— Baftă! repetă furierul. Permisie într-un moment când atmosfera e atât de încărcată!

— N-am ales eu momentul.

Graeber coborî în adăpostul din beci. Nu mai nădăjduise să capete permisia, așa că nu împachetase nimic. Prea multe nu avea de luat. Își strânse repede lucrurile. Printre ele avea și o icoană rusească, emailată, pe care voia s-o dea mamei sale. O găsise undeva în drum.

Găsi loc pe o ambulanță. Mașina, înțesată cu răniți, alunecase într-o groapă acoperită de zăpadă, însoțitorul fusese zvârlit de pe banchetă și-și frânsese brațul, așa că Graeber plecă în locul lui.

Mașina o luă pe șoseaua marcată cu pari și șomoioage de paie, ocolind încă o dată satul. Graeber văzu compania aliniată în piața din fața bisericii.

— Ăia de colo pleacă pe front, zise șoferul. Ordin să pornească imediat. Mare porcărie! De unde naiba or fi având rușii atâta artilerie?

— De!

— Au și tancuri cu duiumul. De unde?

— Din America. Sau din Siberia. Cică au acolo o sumedenie de fabrici.

Șoferul ocoli un camion împotmolit.

— Rusia e prea mare, zise el. Prea mare, crede-mă. Te pierzi în ea.

Graeber încuviință din cap și-și potrivi jambierele peste bocanci. Un moment se simți stânjenit, de parcă ar fi fost dezertor. Colo, în piața satului, se afla — pâlc negru — compania lui, iar el pleca spre patrie. Singur. Ceilalți rămâneau acolo, iar el pleca. Și ei aveau s-o pornească spre front. „Totuși, merit să

plec, își zise. A spus-o și Rahe. Dar de ce mă gândesc la asta? Pentru că mă tem să nu vină cineva după mine și să mă cheme înapoi!”

După câțiva kilometri dădură peste un camion cu răniți care derapase și se împotmolise în zăpadă. Opriră și cercetară brancardele din ambulanța lor. Doi răniți muriseră. Îi dădură jos și luară în locul lor alți trei din camion. Graeber dădu o mână de ajutor. Doi erau amputați; al treilea avea o rană de glonț în obraz și putea sta în capul oaselor. Cei rămași se porniră pe strigăte și înjurături. Erau răniți care trebuiau să rămână întinși pe brancarde și cărora deci nu li se mai putea face loc în ambulanță. Acum îi cuprinsese teama tuturor răniților: ca nu cumva, în ultima clipă, să-i ajungă din urmă războiul.

— Ce-ai pățit? întrebă conducătorul ambulanței pe șoferul mașinii împotmolite.

— Ax frânt.

— Ax frânt? În zăpadă?

— Știu pe cineva care și-a rupt degetul scobindu-se în nas. N-ai mai auzit de așa ceva, ageamiule?

— Ba da, se-nțelege. Ai totuși noroc că greul iernii a trecut. Altminteri, oamenii pe care-i transporți ar fi înghețat pe capete.

Porniră din nou la drum. Șoferul ambulanței se rezemă de banchetă.

— Mi s-a întâmplat chiar mie acum două luni, zise el. Un bucluc cu angrenajul. Trebuia să merg foarte încet. Oamenii îmi degerau pe tărgi. N-aveam ce să fac. Numai șase mai erau în viață când am ajuns. Bineînțeles — cu mâinile, picioarele și nasurile degerate. Să fii rănit iarna, în Rusia, nu-i o plăcere!

Scoase din buzunar un boț de tutun de mestecat și mușcă din el.

— Ce să mai spun de răniții care pot să umble! O ceată din ăștia o pornise pe jos. Noaptea, pe ger. Nici una, nici două, să ne ia mașina cu asalt. Se agățau de uși și de scări ca un roi de albine. A trebuit să-i zvârlim cu forța.

Graeber dădu absent din cap și-și roti privirea împrejur. Satul nu se mai vedea. Pierise în dosul unui troian de zăpadă. Nu mai exista decât cerul — și câmpul, peste care treceau în drumul spre apus. Era pe la amiază. Soarele licărea nedeslușit îndărătul perdelei cenușii. Zăpada trimitea sclipiri slabe.

Și, deodată, ceva se dezlănțui în el, fierbinte, precipitat, și Graeber simți pentru întâia oară că a scăpat, că lăsa moartea în urma lui, departe, din ce în ce mai departe. Simțea acest lucru și nu-și putea desprinde privirile de la zăpada strivită de mașini, care dispărea sub cauciucurile ambulanței, metru după metru — și erau metri după metri de siguranță, spre apus, spre patrie, spre o viață de neconceput, dincolo de orizontul salvator. Manipulând schimbătorul de viteză, șoferul îl atinse cu cotul. Graeber tresări. Se căută prin buzunare și scoase un pachet de țigări.

— Ia, te rog, îi spuse șoferului.

— Mulțumesc, făcu acesta fără să se uite la țigări. Nu fumez. Prefer tutunul de mestecat.

Capitolul 5

Decovilul se opri. O gară minusculă pirotea în soare, camuflată. Din puținele case ce-o înconjurau, nu se mai vedeau decât ruine; în schimb se construiseră niște barăci, cu acoperișurile vopsite, la fel ca și pereții, în culori de camuflaj. Câteva vagoane de cale ferată așteptau garate pe șine și niște prizonieri ruși le descărcau. Decovilul avea aici legătură cu o linie mai mare. Răniții fură transportați într-o baracă. Cei care puteau umbla se ghemuiră pe lavițele rudimentare. Se dădură jos și câțiva ostași în permisie, dar se străduiau să se arate cât mai puțin: se temeau să nu fie văzuți și trimiși înapoi.

Era o zi molcomă. O lumină veștedă se juca cu ea însăși pe zăpadă. În depărtare se auzea zumzetul unor motoare de avion. Dar zgomotul nu venea de sus; probabil că undeva se afla un aerodrom ascuns. Mai târziu zbură deasupra gării o escadrilă care luă treptat înălțime, până ce se profilă în zare ca un stol de ciocârlii.

Graeber moțăia. „Ciocârlii, visa el. Pace”.

Doi jandarmi îl făcură să tresară speriat.

— Actele!

Jandarmii erau sănătoși, voinici și scăpărau de energie, ca toți oamenii care nu se simt în primejdie. Aveau uniforme impecabile, armele curățate lună, și fiecare dintre ei cântărea cu cel puțin zece kilograme mai mult decât oricare dintre ostașii în permisie.

Soldații prezentară tăcuți ordinele de serviciu. Jandarmii le cercetară amănunțit înainte de a le restitui. Cerură apoi și legitimațiile militare.

— Mâncarea se distribuie în baraca numărul trei, glăsui în cele din urmă jandarmul cel mai în vârstă. Și mai dați jos jegul de pe voi. Arătați ca niște porci. În halul ăsta vreți să vă faceți intrarea în patrie?

Grupul se îndreptă spre baraca numărul trei.

— Copoi împuțiți! scrâșni un soldat negricios, cu fața numai tuleie. Gură mare, dar la căldurică, departe de front! Și se dau la noi de parcă am fi tâlhari!

— La Stalingrad au împușcat zeci de inși, luând drept dezertori niște oameni care doar se pierduseră de regimentele lor, zise altul.

— Ai fost la Stalingrad?

— Dacă aș fi fost, nu eram acum aici. Din încercuirea de acolo n-a scăpat nimeni.

— Ascultă, băiețaș, i-o tăie un subofițer mai în vârstă. Pe front ești liber să spui ce poftești. Aici e însă altceva. Așa că, de acum încolo, ai face mai bine să-ți strunești melița, dacă ții la pielea ta, înțeles?

Se încolonară cu gamelele în mână. Fură lăsați să aștepte mai bine de un ceas. Nici unul nu se clinti din loc. Tremurau de frig, dar așteptau; erau deprinși. Până la urmă primiră câte un polonic de ciorbă, în care pluteau două-trei zdrențe de carne, zarzavat și câțiva cartofi.

Omul care nu fusese la Stalingrad întoarse precaut capul și zise apoi:

— Grozav aș vrea să știu dacă și jandarmii mănâncă zeama asta!

— Măi, da' multe te mai frământă pe tine! îl înțepă subofițerul, cu dispreț.

Graeber înghiți ciorba. „Noroc că-i măcar caldă”, își zise. Acasă va mânca mai bine. Va găti maică-sa. Poate chiar cârnați de purcel cu ceapă prăjită și cartofi, și o cremă de zmeură cu sos de vanilie la desert.

Trebuiră să aștepte până noaptea. Jandarmii îi mai controlară de două ori. Mereu soseau alți răniți. Cu fiecare transport, ostașii în permisie deveneau mai nervoși. Se temeau că nu vor putea pleca mai departe.

În sfârșit, puțin după miezul nopții, se formă un tren. Frigul se întețise și stelele sclipeau, imense, pe cer. Toți le urau; pentru că sporeau vizibilitatea avioanelor. Natura în sine nu mai însemna de mult nimic pentru ei; era doar favorabilă ori nefavorabilă în raport cu războiul. Siguranță sau primejdie.

Fură îmbarcați răniții. Pe trei dintre ei îi aduseră însă imediat înapoi. Erau morți. Brancardele rămaseră pe peron. Cele ale morților, fără pături. Nicăieri pic de lumină.

Veniră apoi, la rând, răniții care puteau umbla. Fură controlați temeinic. „Pe noi nu ne mai iau, își zise Graeber. Sunt prea mulți răniți. Trenul e plin”. Sfredeli cu privirea stinsă, în beznă. Inima îi bătea năvalnic. Avioane nevăzute huruiau undeva pe sus. Graeber știa că sunt germane, și totuși se temea. Îi era mult mai frică aici decât pe front.

— Cei cu permisii! strigă în sfârșit cineva.

Grupul se năpusti într-acolo. Jandarmii se aflau din nou de față. După-amiază, la ultimul control, fiecare primise câte o țidulă pe care trebuia s-o predea acum. Se urcară într-un vagon. Înăuntru, câteva locuri erau ocupate de răniți. Permisionarii se îmbulziră, înghiontindu-se. Apoi, cineva răcni o comandă și trebuiră să coboare și să se alinieze. Fură duși spre alt vagon, în care se aflau de asemenea răniți. Aici li se dădu voie să se urce. Graeber găsi un loc la mijlocul băncii. Nu voia să șadă la fereastră. Știa ce se putea întâmpla din pricina schijelor.

Trenul nu pornea. În compartiment era întuneric. Toți așteptau. Afară se făcu liniște, dar trenul tot nu plecă. Văzură doi jandarmi ducând un soldat în mijlocul lor. Trecu un pâlc de ruși care cărau lăzi cu muniții. Apoi apărură câțiva SS-iști; discutau cu glas tare. Trenul nu se urnea. Răniții fură cei dintâi care începură să înjure. Aveau dreptul s-o facă. Lor nu le mai putea cășuna nimeni nimic, deocamdată.

Graeber își rezemă capul de perete. Încercă să adoarmă — ca să se trezească atunci când trenul va fi în mers — dar nu izbuti. Urmărea fiecare zgomot. Vedea ochii celorlalți sticlind în întuneric; lumina pală a zăpezii și a stelelor de afară îi făcea să scapere. Nu era însă destul de multă lumină ca să li se poată deosebi fețele. Numai ochii se zăreau. Compartimentul era cufundat în beznă și plin de ochi neliniștiți, iar ici-colo licărea albul mort al unui pansament.

Brusc, trenul se opinti, dar rămase apoi iarăși nemișcat. Se auziră strigăte. După câtva timp se trântiră niște uși. Două tărgi fură coborâte pe peron. Încă doi morți. „Două locuri libere pentru cei vii, cugetă Graeber. Numai de n-ar veni în ultimul moment alții, și noi să fim debarcați!” Toți gândeau același lucru.

Trenul zvâcni din nou. Rampa alunecă încet pe dinaintea ferestrei. Jandarmi, prizonieri, SS-iști, stive de lăzi — și deodată apăru câmpul. Toți se aplecau să vadă. Încă nu le venea să creadă. Desigur că trenul se va opri iarăși. Dar aluneca înainte, aluneca mereu înainte, și duruitul sacadat deveni încet-încet ritmic și uniform. Se vedeau tancuri și tunuri. Trupe care se uitau după tren. Graeber se simți deodată foarte obosit. „Spre casă, gândi el. Spre casă! O, Doamne, nici nu îndrăznesc să mă bucur”.

Dimineața începu să ningă. Trenul se opri într-o gară, unde li se distribui cafea. Gara se afla la marginea unui orășel, din care nu rămăsese mai nimic. Din vagoane fură scoși alți morți. Trenul manevra. Cu surogatul de cafea în gamelă, Graeber se întoarse în goană în compartiment. Nu cuteză să mai plece o dată, ca să ia și pâine.

Deodată se auzi că o patrulă cutreieră trenul pentru a-i dibui pe cei cu răni ușoare, ca să rămână în spitalul orașului. Vestea străbătu ca fulgerul tot trenul. Cei răniți la brațe se năpustiră spre WC să se ascundă. Se dădură lupte pentru locul dinăuntru. Cu furie și desperare se smulgeau unii pe alții din mica încăpere, în clipa când unul voia să închidă ușa.

— Fugiți că vin! strigă cineva de afară.

Ghemul de oameni se destrămă. Doi se înghesuiră în WC și trântiră ușa, încuind-o. Un soldat care căzuse în îmbulzeală se uită lung la brațul său în atele. O pată lunguiață, roșie, creștea văzând cu ochii. Alt ostaș deschise ușa din partea opusă peronului și coborî cu multă greutate în viscolul de afară. Apoi se lipi cu spatele de vagon. Ceilalți rămaseră pe loc.

— Închideți ușa, spuse unul. Altfel or să miroasă ăia ce s-a întâmplat.

Graeber trase ușa. În străfulgerarea unei clipe zări, prin vârtejurile ninsorii, fața albă ca varul a omului ghemuit lângă vagon.

— Vreau să merg acasă! izbucni rănitul al cărui pansament se înroșea de sânge. De două ori am nimerit în câte un puchinos de spital de campanie și de fiecare dată mi s-a dat drumul imediat, fără concediu medical pentru întremare. Vreau să ajung în patrie!

Și privirile sale pline de ură străpunseră pe permisionarii teferi. Nimeni nu răspunse. Se scurse o bună bucată de vreme până ce apăru patrula. Doi dintre cei ce-o compuneau treceau din compartiment în compartiment, pe când ceilalți îi păzeau afară pe răniții care fuseseră aleși. Unul din patrulă era un tânăr medic-locotenent. Își arunca ochii în fugă pe foile răniților.

— Dumneata cobori, spunea monoton, pe când privirea îi și aluneca pe foaia următoare.

Unul dintre cei vizați nu se mișcă de la locul său. Era un bătrânel mărunt, cu părul sur.

— Haide, moșulică! îl zori jandarmul însoțitor. N-ai auzit ce ți s-a spus?

Omul nu se clinti. Era bandajat la umăr.

— Afară! Coboară! se răsti jandarmul.

Omul rămase pe loc. Avea buzele încleștate și privea în gol, ca un om care nu înțelege ce i se spune. Jandarmul se propti în fața lui cu picioarele crăcănate:

— Ce-i cu tine, bă? Ai nevoie de invitație specială? Drepți!

Bătrânul continuă să facă pe surdul.

— Drepți! se zborși din nou jandarmul. Nu vezi că ai un superior în fața ta? Sau îți arde de curte marțială?

— Cătinel! îl întrerupse medicul-locotenent. S-o luăm cu binișorul.

Avea o față trandafirie, fără gene.

— Pierzi sânge, explică el celui care se luptase să intre în WC. Trebuie să ți se facă un pansament nou. Coboară.

— Dar eu... începu omul.

În aceeași clipă văzu că intrase încă un jandarm și că acesta, împreună cu celălalt, îl apucau de subsuoara brațului sănătos pe ostașul cu părul cărunt și-l săltau de pe bancă. Bătrânul scoase un țipăt ascuțit, dar fața nu i se schimonosi. Al doilea jandarm îl înșfacă de șold și-l împinse din compartiment ca pe un pachet nu prea greu. Gestul jandarmului era cu totul impersonal, lipsit de orice brutalitate. De altfel, bătrânul nu mai scoase alt țipăt. Dispăru în mijlocul celor de-afară.

— Ei, ce se-aude? întrebă medicul-locotenent.

— Nu s-ar putea să-mi urmez drumul după ce voi fi pansat, domnule maior? întrebă omul care sângera.

— Vom vedea. Nu zic nu. Dar mai întâi trebuie să ți se refacă pansamentul.

Omul coborî. Pe fața lui se citea toată jalea lumii. Dăduse medicului-locotenent titlul de maior, dar nici asta nu-i fusese de folos.

Jandarmul încercă ușa closetului:

— Bineînțeles! făcu el cu dispreț. Altceva nu le trece prin cap. Mereu același lucru! Deschide! porunci apoi. Imediat!

Ușa se deschise. Unul dintre soldați ieși pe culoar.

— Șmecher mare, ai? mârâi jandarmul. De ce te-ai încuiat înăuntru? Ne jucăm de-a v-ați-ascunselea?

— Am diaree. Și cred că latrina pentru asta-i pusă.

— Nu zău! Tocmai acum? Și ai vrea să te și cred?

Soldatul își desfăcu mantaua. Se vedea dedesubt Crucea de Fier clasa întâi. Apoi se uită la pieptul jandarmului, unde nu era nici o decorație.

— Mda, grăi foarte calm. Chiar asta aș vrea: să mă și credeți.

Jandarmul se făcu stacojiu. Medicul îi veni în ajutor.

— Coboară, te rog, zise soldatului, fără a se uita la el.

— Dar nici n-ați cercetat ce am.

— Știu și așa. După bandaj. Te rog să cobori.

Soldatul schiță un zâmbet:

— Prea bine!

— Suntem gata aici? întrebă medicul cu nervozitate pe jandarm.

— Da, domnule locotenent.

Jandarmul se uită la permisionari. Toți aveau în mână ordinele de serviciu.

— Da, suntem gata, întregi el, coborând în urma medicului.

Ușa WC-ului se deschise fără zgomot. Fruntașul, care fusese și el înăuntru, ieși tiptil pe culoar. Fața îi era leoarcă de sudoare. Se lăsă să cadă pe bancă.

— S-au cărat? întrebă după un timp, în șoaptă.

— Se pare că da.

Fruntașul rămase multă vreme nemișcat, fără să scoată o vorbă. Nădușeala îi picura de pe obraz.

— Am să mă rog pentru el, zise în cele din urmă.

— Cum? se miră unul, nevenindu-i să creadă. Vrei să te mai și rogi pentru porcul ăla de jandarm?

— Nu, nu pentru porcul ăla. Pentru omul care a fost cu mine în WC. Mi-a zis să rămân înăuntru, că el o să se descurce. Unde e?

— Jos. Grozav s-a mai descurcat. L-a înfuriat atât de rău pe porcul ăla gras, că nici nu l-a mai examinat.

— Am să mă rog pentru el.

— Treaba ta. Dinspre mine, poți să te rogi cât poftești.

— Negreșit. Numele meu e Lüttjens. Neapărat o să mă rog pentru el.

— Bine. Dar acum ține-ți pliscul. Roagă-te mâine. Sau așteaptă până pleacă trenul, îl sfătui cineva.

— Am să mă rog. Trebuie să ajung acasă. Nu capăt permisie pentru patrie dacă mă internează în vreun spital pe-aici. Trebuie

să mă întorc în Germania. Nevastă-mea e bolnavă de cancer. Are treizeci și șase de ani. A împlinit treizeci și șase în octombrie. E de patru luni la pat.

Se uită de la unul la altul cu ochii înnebuniți. Nimeni nu-i răspunse. Era ceva prea banal.

Trenul porni după o oră. Omul care coborâse pe partea opusă peronului nu se mai arătă. „Probabil că l-au înhățat”, își zise Graeber.

Pe la prânz intră un subofițer în compartiment:

— Dorește careva să se bărbierească?

— Ce spui?

— Vreți să vă bărbieriți? Sunt frizer. Am un săpun grozav. Adus din Franța!

— Să ne bărbierești? În mersul trenului?

— Cum să nu! Am bărbierit chiar acum câțiva în vagonul ofițerilor.

— Cât costă?

— Cincizeci de pfennigi. O jumătate de marcă germană. Ieftin, dacă te gândești că trebuie să vă tund mai întâi bărbile.

— Bine, zise unul scoțând banii din buzunar. Dar dacă mă tai, nu-ți dau nici un sfanț.

Frizerul puse jos castronașul de bărbierit și scoase din buzunar un foarfece și un pieptene. Avea la el și un cornet mare, în care punea părul tăiat. Apoi începu să-l săpunească. Stătea lângă una dintre ferestre. Clăbucul era atât de alb întâi părea că săpunește cu zăpadă. Lucra cu îndemânare. Trei oameni se lăsară bărbieriți. Răniții refuzară. Graeber fu al patrulea. Se uită la cei trei care terminaseră. Aveau o înfățișare tare ciudată. Obrajii, arși de vânt, erau stacojii și plini de pete; mai jos, bărbiile păreau albe. Numai o jumătate a feței amintea că sunt ostași; cealaltă te ducea cu gândul la unii care clocesc toată ziua în casă.

Graeber urmărea hârșâitul briciului. Bărbieritul îl învioră. Era ca un iz din patrie; mai ales pentru că-l rădea un superior. Parcă s-ar fi și aflat în civil.

După-amiază trenul opri din nou. Afară era o bucătărie de campanie. Se duseră cu toții să-și primească rația. Numai Lüttjens rămase în vagon. Graeber îl văzu mișcând repede din buze, iar mâna teafără o ținea de parcă o împreuna cu alta, nevăzută. Brațul stâng îi era bandajat și spânzura în tunică.

Li se distribui ciorbă de varză. Nu era nici măcar caldă.

Însera când ajunseră la frontieră. Trenul fu evacuat. Permisionarii fură duși în coloană la o baracă de deparazitare. Predară hainele de pe ei și se așezară goi în baracă, pentru ca să piară și păduchii de corp. Încăperea era încălzită, apa era și ea caldă, iar săpunul ce-l primiră mirosea tare a carbol.

Pentru prima oară, după atâtea luni, Graeber se afla într-o odaie cu adevărat caldă. Pe front, ce-i drept, avuseseră uneori sobe, dar nu izbutiseră niciodată să-și încălzească decât partea corpului îndreptată spre foc; cealaltă rămânea înghețată. Aici, toată încăperea era încălzită. Oasele se puteau dezmorți în voie. Oasele și capul. Capul era cel mai înghețat.

Ședeau roată, vânau păduchi și-i trosneau între unghii. Graeber n-avea păduchi de cap. Păduchii lați și cei de haine nu se suiau în cap; asta era lege. Păduchii își respectau unii altora teritoriile; în lumea lor nu existau războaie.

Toropit de căldură, Graeber alunecă între vis și viață. Vedea trupurile albicioase ale camarazilor, degerăturile de la picioare și urmele roșii ale cicatricelor. Și deodată nu mai erau soldați. Uniformele le atârnau undeva la aburi, și ei erau niște oameni goi care trosneau păduchi, și până și convorbirile lor se învârteau în jurul altor subiecte. Nu mai vorbeau de război. Vorbeau despre mâncare și despre femei.

— A născut un copil, glăsui unul căruia îi zicea Bernhard.

Ședea lângă Graeber, avea păduchi în sprâncene și-i prindea cu ajutorul unei oglinjoare.

— Sunt doi ani de când n-am mai fost pe-acasă... și copilul are patru luni. Ea o ține morțiș că are paisprezece luni și că l-a făcut cu mine. Dar maică-mea mi-a scris că-l are de la un rus. De altminteri, nici ea n-a început să-mi scrie despre copil decât de vreo zece luni. Mai înainte niciodată. Ei, ce spuneți despre asta?

— Se întâmplă, răspunse un chelbos, cu indiferență. La țară sunt mulți copii făcuți de prizonieri.

— Da? Dar eu cum naiba s-o sucesc?

— Eu i-aș face vânt, declară unul care-și bandaja picioarele. E-o porcărie.

— Porcărie? De ce porcărie? i-o tăie chelbosul. În vreme de război, lucrurile astea au cu totul altă înfățișare decât în

împrejurări obișnuite. Trebuie să fim mai înțelegători. Dar, ia spune: ce e? Băiat ori fată?

— Băiat. Nevastă-mea scrie că seamănă cu mine.

— Dacă-i băiat, poți să-l oprești. Un băiat e folositor. La țară e nevoie de multe brațe.

— Bine, dar e jumătate rus...

— Și dacă? Rușii sunt arieni. Și patria are nevoie ostași.

Bernhard puse oglinda la o parte:

— Nu-i chiar atât de ușor. Ție-ți vine lesne să vorbești. N-ai pățit-o tu.

— Ai fi mai mulțumit dacă nevastă-ta ar fi făcut copilul cu mai știu eu care borțos rămas la vatră?

— Asta sigur că nu.

— Păi atunci?

— Ar fi trebuit să mă aștepte pe mine, spuse Bernhard aproape în șoaptă și cu stinghereală.

Chelbosul ridică din umeri:

— Unele așteaptă, altele nu. E greu să le pretinzi asta când lipsești cu anii de acasă.

— Ești și tu însurat?

— M-a ferit Dumnezeu...

— Rușii nu sunt arieni! sări deodată unul șobolănos, cu fața țuguiată și cu gura mică, și care până atunci tăcuse.

Toți se uitară la el.

— Ba te înșeli, ripostă chelbosul. Rușii sunt arieni. La un moment dat au fost chiar aliați cu noi.

— Sunt ființe inferioare; bolșevicii sunt de rasă inferioară. Nicidecum arieni. Așa sună dispozițiile.

— Greșești. Polonezii, cehii și francezii sunt de rasă inferioară. Pe ruși îi dezrobim de sub jugul comuniștilor. Sunt arieni puri. Cu excepția comuniștilor, bineînțeles. Poate că nu sunt arieni de rasă superioară, ca noi, dar nu-i stârpim.

„Șobolanul” rămase buimac.

— Rușii au fost totdeauna oameni de rasă inferioară, articulă el. O știu bine. Oameni de cea mai categorică rasă inferioară.

— Asta s-a schimbat de mult. Ca și cu japonezii. De când s-au aliat cu noi în război, sunt și ei arieni. Arienii de culoare galbenă.

— Vă înșelați amândoi, se amestecă unul cu voce de bas și cu corpul teribil de păros. Rușii n-au fost de rasă inferioară câtă vreme erau aliații noștri, dar acum sunt. Așa stau lucrurile.

— Ei, și atunci ce să facă omul cu copilul?

— Să-l predea, rosti „șobolanul”, ridicându-și glasul cu sporită autoritate. Moarte generoasă, fără dureri. Există altceva?

— Și femeia?

— Asta-i treaba autorităților. Stigmatizarea, raderea capului, lagăr de concentrare, temniță sau spânzurătoare.

— Nu i-au făcut nimic până acum, zise Bernhard.

— Probabil că nu s-a aflat faptul.

— Ba s-a aflat. Maică-mea a denunțat-o.

— Atunci autoritățile de acolo s-au păcătoșit și s-au delăsat. S-ar cuveni ca să fie trimiși și ei în lagăre de concentrare. Sau pe eșafod.

— Ia mai slăbește-mă, domnule! pufni deodată Bernhard furios și întoarse spatele.

— În fond, ar fi fost poate mai bine dacă era franțuz, urmă chelbosul. După ultimele cercetări, francezii sunt numai pe jumătate de rasă inferioară.

— Sunt oameni degenerați, dintr-o rasă mijlocie.

Basul se uită la Graeber. Și Graeber descoperi pe fața lui uriașă un zâmbet abia vizibil.

Unul cu osul pieptului proeminent, ca de găină, se opri din neliniștitul său du-te-vino prin încăpere și se propti pe picioarele-i arcuite de cavalerist.

— Bine, bine! glăsui el. Noi suntem oameni de rasă superioară, iar ceilalți sunt oameni de rasă inferioară. E clar. Dar care sunt atunci oamenii obișnuiți?

Chelbosul rămase o clipă pe gânduri.

— Suedezii, rosti el. Sau elvețienii.

— Sălbaticii! decretă basul. Sălbaticii, nici vorbă.

— Dar sălbatici albi nu mai există, spuse „șobolanul”.

— Nu? făcu basul, sfredelindu-l cu privirea.

Graeber picotea. Îi auzea pe ceilalți vorbind; începuseră să trăncănească din nou despre femei. Nu știa prea multe în privința asta. Teoriile rasiale ale țării sale nu se potriveau cu imaginea ce și-o formase el despre iubire. Nu-l amuza de fel să se gândească, în legătură cu dragostea, la „selecție naturală”, la „arbore genealogic”, la „capacitate de procreare”. Iar ca soldat, nu cunoscuse mult mai mult decât două-trei prostituate, în țările unde luptase. Și acestea fuseseră strict realiste, întocmai ca și

membrele Uniunii Fetelor Germane; numai că la prostituate, realismul făcea parte din profesia lor.

Li se dădură lucrurile înapoi. Se îmbrăcară. Și iată-i deodată din nou soldați, fruntași, plutonieri și subofițeri. Omul cu copilul făcut de un rus se vădi a fi subofițer. Basul, la fel. „Șobolanul” era soldat — la aprovizionare. Se făcu mititel de tot când văzu că ceilalți aveau grad de subofițeri.

Graeber se uită la tunica sa. Era caldă încă și mirosea a acizi. Sub cataramele bretelelor descoperi o întreagă colonie de păduchi. Erau morți. Gazați. Graeber îi scormoni cu unghia și-i aruncă.

Fură duși într-o baracă. Un ofițer politic nazist le ținu o cuvântare. Stătea pe o estradă, în spatele căreia se afla un portret al Führerului; le aduse la cunoștință că din clipa când aveau să revină în patrie purtau o mare răspundere. Strict interzis de a spune ceva despre timpul petrecut pe front. Nimic despre poziții, localități, unități militare, mișcări de trupe, amplasamente. Pretutindeni mișună spioni. Mutenia era deci comportarea cea mai potrivită. Cei care vor pălăvrăgi se puteau aștepta la pedepse grele. Chiar și critica neîntemeiată era considerată trădare de țară. Războiul e dus de Führer, și el știe ce face. Situația e strălucită, rușii sunt aproape secătuiți; au avut pierderi nemaipomenite și pregătirile pentru contraofensivă sunt aproape gata. Aprovizionarea trupelor e la înălțime, iar moralul soldaților excelent. Așadar, încă o dată: indicarea oricăror nume de localități și a pozițiilor armatei se consideră înaltă trădare. Defetismul, la fel.

Ofițerul făcu o pauză. Apoi declară pe alt ton că Führerul, în ciuda uriașei sale activități, veghează asupra tuturor ostașilor săi. Din ordinul lui, fiecare om venit în permisie va aduce în patrie un dar. În acest scop i se va înmâna un pachet cu alimente, care va fi dat rudelor ca dovadă că trupelor de pe front le merge bine și că ai atât de mult, încât pot aduce și cadouri. Aceia care voi desface pachetul pe drum și se vor atinge de alimentele dinăuntru vor fi pedepsiți. Controlul din gara de destinație va descoperi infracțiunea. Heil Hitler!

Permisionarii stăteau smirna. Graeber se aștepta acum la imnul „Deutschland über alles” și la marșul „Horst-Wessel”: cel

de-al treilea Reich era tare în asemenea cântece. Dar nu se cântă nici marșul, nici imnul, în schimb se auzi comanda:

— Cei care pleacă în Renania, trei pași înainte!

Câțiva oameni ieșiră din front.

— Permisiile pentru Renania au fost suspendate, declară ofițerul.

Apoi se întoarse către cel mai apropiat:

— În ce alt loc ai vrea să pleci?

— La Köln.

— Am mai spus: Renania a fost blocată pentru permisii, în ce alt loc vrei să pleci?

— La Köln, repetă omul, neputând să priceapă. Köln e orașul meu natal.

— Dar, omule, nu poți pleca la Köln, nu înțelegi? În ce alt oraș vrei să te duci?

— În nici un alt oraș. La Köln o am pe nevastă-mea și copiii. Am fost lăcătuș acolo. Foaia mea de drum indică destinația Köln.

— Am văzut. Dar nu poți pleca acolo, înțelege odată! Köln e în momentul acesta închis pentru cei care vin în permisie.

— Închis? întrebă fostul lăcătuș. De ce?

— Ai înnebunit, omul lui Dumnezeu? Cine are dreptul să pună aici întrebări? Dumneata sau autoritățile?

Un căpitan se apropie și șopti ceva ofițerului. Acesta încuviință din cap.

— Să iasă înainte cei care au permisii pentru Hamburg și Alsacia! comandă apoi.

Nimeni nu se prezentă.

— Cei din Renania să rămână aici. Ceilalți, la stânga împrejur, rupeți rândurile! Alinierea pentru primirea pachetelor cu alimente!

Se aflau din nou la gară. Peste puțin li se alăturară și cei din Renania.

— Ce s-a întâmplat? întrebă basul.

— Doar ai fost de față. N-ai auzit?

— Și chiar nu te poți duce la Köln? Unde pleci acum?

— La Rotherburg. Am o soră acolo. Dar ce să faci la Rotherburg? Casa mea e la Köln. Ce naiba o fi la Köln? De ce nu m-or fi lăsând să plec la Köln?

— Bagă de seamă! șopti cineva, arătând cu ochii spre doi inși din SS care tocmai treceau, scârțâind din cizme.

— Dă-i dracului, că nu-mi pasă de ei! Ce treabă am eu la Rotherburg? Unde-o fi familia mea? A fost la Köln. Ce s-o fi întâmplat?

— Poate că și familia ta e la Rotherburg.

— Nu-i la Rotherburg. N-au unde sta acolo. Și afară de asta, nevastă-mea și soră-mea nu se înghit. Ce-o fi la Köln?

Lăcătușul se uită la ceilalți. Avea lacrimi în ochi. Buzele groase îi tremurau:

— De ce pe voi vă lasă să plecați acasă, și pe mine nu? După atâta amar de vreme! Ce-o fi acolo? Ce s-o fi întâmplat cu nevastă-mea și cu copiii? Georg îi zice celui mai mare. Are unsprezece ani. Ce părere aveți?

— Ascultă, zise basul. Nu poți să schimbi lucrurile. Telegrafiază-i nevestei. Spune-i să vină și ea la Rotherburg. Altminteri n-ai să poți nici măcar s-o vezi.

— Bine, dar drumul? Cine-i plătește trenul? Și unde să stea la Rotherburg?

— Eu cred că dacă nu te lasă pe tine să te duci la Köln, n-au să-i dea nici ei voie să plece de acolo, se amestecă din nou „șobolanul”. Asta-i sigur. Așa sună dispozițiile.

Lăcătușul deschise gura, dar nu spuse nimic. După un răstimp, îngăimă:

— De ce?

— Judecă și tu puțin.

Lăcătușul își roti ochii în jur. Se uită de la unul la altul:

— Nu se poate ca totul să fie făcut praf! Așa ceva nu-i cu putință!

— Fii mulțumit că nu te-au trimis înapoi pe front, îl consolă basul. Putea să se întâmple și asta.

Graeber asculta în tăcere. Simțea fiori trecându-i prin trup și știa că nu erau de frig. Din nou se lipise de acea nălucă fantomatică, impalpabilă, care-i dădea târcoale de atâta timp, care nu putea fi niciodată cercetată pe de-a-ntregul, care pierea subit ca să reapară iar, care-l străpungea cu privirea și care avea sute de fețe nedefinite si uneori nici una. Se uită la șine. Duceau spre casă, spre tot ce era stabil și plin de căldură — spre pace, singurul lucru care mai rămăsese. Și iată că, deodată, de afară, se strecurase iar tiptil năluca aceea; îi simțea răsuflarea neliniștitoare si nu putea s-o alunge.

— Permisie! exclamă omul din Köln cu amărăciune. Grozavă permisie! Și-acum ce să fac?

Ceilalți se uitară la el, dar nu-i mai răspunse nimeni. Era ca și cum ar fi avut o boală, pe care o ținuse ascunsă până în clipa aceea, și deodată ar fi ieșit la iveală pe trupul lui. Omul n-avea nici o vină, și totuși părea într-un chip straniu înfierat. Pe nesimțite, ceilalți se depărtară de el. Erau bucuroși că pacostea nu-i lovise pe ei, fără însă să se simtă pe deplin siguri — și de aceea voiau să fie cât mai departe de el. Ghinionul e molipsitor.

Trenul intră încet în gară. Silueta lui masivă, întunecată, umbri ultimele licăriri de lumină.

Capitolul 6

Dimineața, peisajul părea altul. Se desprindea în toată limpezimea din aburul subțire al zorilor. Graeber ședea acum la fereastră, cu capul lipit de geam. Vedea ogoare și țarini, spuzite încă de zăpadă, dar dedesubt brazdele negre, regulate, trase de plug, și licărirea clorotic-verzuie a noilor semănături. Nicăieri pâlnii de obuze. Nicăieri ruine. Șes neted. Nici o tranșee. Nici o cazemată. Câmp. Apoi apăru întâiul sat. O biserică, în vârful căreia scânteia o cruce. O școală, pe acoperiș cu o morișcă de vânt învârtindu-se încet. O cârciumă, cu un pâlc de oameni în față. Uși deschise la case, slujnice cu mături, o căruță, prima sclipire a soarelui în geamuri nesparte. Acoperișuri neciuruite, case nevătămate, copaci cu toate ramurile, ulițe cu adevărat ulițe și copii mergând la școală. Copii nu mai văzuse Graeber de mult. Răsuflă adânc. Asta era ce așteptase. Exista. Așadar, exista.

— Cu totul alte priveliști pe aici, nu? întrebă un subofițer de la fereastra de alături.

— Cu totul altele.

Aburii se destrămau din ce în ce mai mult. În zare se profilau păduri. Privirea ajungea acum departe. Sârme de telegraf însoțeau trenul. Urcau și coborau — portative ale unei nesfârșite melodii, de nimeni auzită. Păsările zburau de pe ele ca niște cântece. Liniște peste tot. Uruitul frontului se stinsese. Nici un avion pe cer. Graeber avu subit impresia că e de săptămâni întregi pe drum. Pălise până și amintirea camarazilor săi.

— Ce zi e azi? întrebă.

— Joi.

— Joi?

— Firește. Ieri fusese miercuri.

— Crezi că vom căpăta cafea în dimineața asta?

— Sigur. Aici totul e ca mai înainte.

Câțiva scoaseră pâine din raniță și începură să mestece. Graeber aștepta; voia să-și mănânce pâinea la cafea. Își aminti de micul dejun de acasă, înainte de război. Maică-sa așternea o față de masă cu pătrățele albastre și albe, și la cafea aveau totdeauna chifle, miere și lapte fierbinte. Canarul cânta, iar vara, soarele lumina mușcatele din fereastră. Graeber frecase adesea între degete frunzele lor verzi-închise și mirosul lor

puternic și exotic îl dusese cu gândul la țări străine. Țări străine a văzut între timp destule, dar nu așa cum visa pe atunci.

Își aruncă din nou ochii pe fereastră. Și deodată se simți plin de încredere. Pe câmp erau plugari care se uitau la tren. Printre ei, femei cu basmale. Subofițerul coborî fereastra și flutură mâna. Nimeni nu-i răspunse.

— Pagubă-n ciuperci, mocofanilor! murmură el, dezamăgit.

După câteva minute apăru un alt ogor cu oameni; subofițerul îi salută și pe aceștia cu mâna. De data asta se aplecă mult în afară. Dar nici acum nu-i răspunse nimeni la salut, cu toate că oamenii se îndreptaseră din șale și se uitau la tren.

— Și pentru ăștia ne batem noi! se înverșună subofițerul.

— Poate că sunt prizonieri puși să muncească ogoarele. Sau lucrători străini.

— Dar erau și destule muieri printre ei. Măcar ele să fi răspuns la salut.

— Poate că erau rusoaice. Sau poloneze.

— Da' de unde! Nu semănau alea a așa ceva.

— Suntem într-un tren sanitar, se amestecă chelbosul. De-aia nu salută.

— Dobitoci! explodă subofițerul. Văcari și rândășoaice!

Cu un zvâcnet săltă fereastra în sus.

— La Köln sunt altfel de oameni, precizează lăcătușul.

Trenul înainta mereu. O dată s-a oprit două ceasuri într-un tunel. În vagoane nu funcționa lumina, iar tunelul zăcea în beznă adâncă. Ce-i drept, oamenii erau deprinși să trăiască sub pământ; totuși, după câtva timp, obscuritatea din tunel le strânse inima. Fumau. Capetele incandescente ale țigărilor jucau în întuneric, ici suind, colo coborând, ca niște licurici.

— S-o fi defectat ceva la locomotivă, își dădu cu părerea subofițerul.

Traseră cu urechea. Nu deslușiră nici un zbârnâit de avion. Nu se auzeau nici explozii.

— A fost vreodată careva din voi la Rotherburg? întrebă omul din Köln.

— După câte știu, e un oraș foarte vechi, răspunse Graeber.

— Ai fost acolo?

— Nu. Nici tu?

— Nu, niciodată. Ce să caut acolo?

— Mai bine plecai la Berlin, glăsui „șobolanul”. O dată are omul permisie. Și la Berlin sunt mai multe atracții.

— N-am bani pentru Berlin. Unde să stau acolo? La hotel? Eu vreau să-mi văd familia.

Trenul se opinti și porni din nou.

— În sfârșit! exclamă basul. Mai-mai să cred că rămânem îngropați aici!

O dâră de lumină se strecură, cenușie, prin întuneric. Deveni tot mai argintie și, deodată, în fața ochilor li se deschise din nou priveliștea de afară. Era parcă mai gingașă ca oricând. Toți se îmbulziră la ferestre. După-amiaza era îmbietoare ca un vin generos. Ochii le căutau, fără voie, pâlnii recente de bombe. Nu zăriră nici una.

Câteva stații mai încolo, basul coborî. Apoi, subofițerul și alți doi. După un ceas, Graeber începu să recunoască locurile. Se întuneca. Horbote albăstrii învăluiau arborii. Ceea ce recunoștea Graeber nu erau locuri concrete, case, sate sau dealuri, ci peisajul în sine, ținutul care, deodată, prinsese grai. Îl năpădea din toate părțile, dulce, tulburător și plin de amintiri ce țâșneau parcă într-una. Nu era un sentiment deslușit, n-avea nimic precis, era numai presimțirea întoarcerii acasă — nu chiar întoarcerea însăși, dar tocmai din pricina asta mai răscolitoare. Năluceau într-însul aleile umbrite ale visurilor, lungi, nesfârșite.

Numele gărilor îi deveneau tot mai familiare. Locuri cunoscute din excursii alunecau pe dinaintea trenului. Și deodată, simți parcă aievea miros de fragi, de rășină și de poieni însorite. În câteva minute avea să apară și orașul. Graeber își încătărămă rănița. Stătea la fereastră și aștepta primele străzi.

Trenul se opri. Afară, forfotă de oameni. Graeber se uită pe geam. Auzi numele orașului.

— Noroc și toate bune! îi spuse omul din Köln.

— N-am ajuns încă. Gara e în mijlocul orașului.

— Poate că au mutat-o? întreabă.

Graeber deschise ușa. Văzu în semiîntuneric oameni care suiau în vagon.

— Aici e Werden? întrebă.

Câțiva își înălțară capul, dar nu răspunseră; erau prea grăbiți. Graeber coborî. Apoi auzi un impiegat strigând:

— Werden! Aici se coboară!

Graeber înșfacă în pumni curelele raniței și-și făcu loc până la impiegatul care strigase.

— Trenul nu oprește și în gară? întrebă.

Omul îl cercetă cu o privire obosită:

— La Werden mergeți?

— Da.

— La dreapta, în spatele rampei. E un autobuz care vă duce acolo.

Graeber porni în lungul rampei. N-o cunoștea. Era nouă; avea podea de lemn încă verde, de curând construită. Găsi autobuzul.

— Merge la Werden? întrebă pe șofer.

— Da.

— Trenul nu mai oprește acolo?

— Nu.

— De ce?

— Pentru că merge numai până aici.

Graeber se uită la șofer. Știa că-i de prisos să mai pună întrebări. Nu va primi nici un răspuns ca lumea. Se urcă greoi în autobuz. Într-un colț găsi un loc. Afară totul se pierdea în întuneric. Putu să deslușească doar că, în beznă, licăreau șine ce păreau noi. Făceau unghi drept cu drumul spre oraș, îndepărtându-se de el.

Trenul începu să manevreze. Graeber se ghemui în colțul său. „Poate că din prevedere au făcut această schimbare”, își zise fără prea multă convingere.

Autobuzul porni. Era o haraba veche, cu benzină proastă. Motorul tușea. Câteva ,,Mercedes”-uri îl întrecură. Într-una din mașini erau ofițeri din armată; în alte două, galonați din SS. Oamenii din autobuz îi văzură trecând ca vântul, dar nu spuseră nimic. Aproape nimeni nu vorbi pe parcurs. Numai un copil râdea din când în când, jucându-se pe interval. Era o fetiță de vreo doi ani, blondă, cu o fundă albastră în păr.

Graeber zări întâile străzi. Erau nevătămate. Răsuflă ușurat. Autobuzul mai durui câteva minute, apoi se opri.

— Toată lumea coboară!

— Unde suntem? întrebă Graeber pe un om de lângă el.

— Asta este Bramschestrasse.

— Autobuzul nu merge mai departe?

— Nu.

Omul coborî. Graeber îl urmă.

— Sunt în permisie, îi spuse. Pentru întâia oară după doi ani.

Trebuia să spună cuiva lucrul acesta. Omul se uită la el. Avea o cicatrice proaspătă pe frunte și-i lipseau doi dinți din față.

— Pe ce stradă stai? îl întrebă.

— Hakenstrasse 18.

— Unde vine asta? În Orașul-Vechi?

— Chiar la început. Colț cu Luisenstrasse. De la noi se vede biserica Sfânta Ecaterina.

— A, da... murmură omul, uitându-se la cerul întunecat. Cred că știi drumul, nu?

— Sigur. Așa ceva nu se uită.

— Firește că nu. Toate bune!

— Mulțumesc.

Graeber o luă pe Bramschestrasse. Privi casele. Erau întregi, nevătămate. Se uită la ferestre, întunecate. „Apărare pasivă”, își zise. „Bineînțeles”. Era poate o copilărie, totuși se așteptase la altceva; crezuse că va găsi orașul luminat. Măcar că ar fi trebuit să-și aducă aminte că și data trecută fusese tot așa.

Iuți pașii în lungul străzii. Văzu o brutărie, dar nu avea pâine. În vitrină se aflau niște trandafiri de hârtie într-o vază de sticlă. Urma un magazin de coloniale. Vitrina era înțesată cu cutii, dar toate erau goale. Veni apoi prăvălia unui șelar. Graeber își aminti de prăvălia aceasta. Un cal murg, împăiat, fusese expus pe vremuri în vitrină. Graeber își aruncă ochii pe geam. Calul era tot acolo și în fața lui, cu capul săltat ca pentru a lătra, același fox-terier alb-negru, împăiat, de odinioară. Graeber se opri o clipă în fața vitrinei care, în ciuda tuturor celor întâmplate în ultimii ani, nu se schimbase de fel; apoi porni mai departe. Se simți deodată acasă.

— Bună seara, spuse unui necunoscut care stătea în pragul ușii de alături.

— Bună, răspunse acesta după un răstimp, uitându-se uimit după el.

Caldarâmul răsuna sub bocancii lui Graeber. Peste puțin îi va scoate și-și va pune pantofi ușori de civil. Se va spăla cu apă limpede și caldă și va îmbrăca o cămașă curată. Iuți și mai mult pașii. Strada părea că se boltește sub picioarele lui, ca și cum ar fi fost vie sau încărcată de electricitate. Și, deodată, simți miros de fum.

Rămase locului. Nu era fum din coșul unei case, nici de la un foc de lemne; era miros de ars. Se uită în jur. Casele nu suferiseră nici o stricăciune. Acoperișurile erau întregi. Cerul, îndărătul lor, se vedea până hăt departe, adânc-albastru.

Graeber păși mai departe. Strada dădea într-o piațetă cu pomi. Mirosul de ars se înteți. Părea agățat de coroanele golașe ale arborilor. Graeber trase aer pe nări, dar nu se putu dumeri de unde vine mirosul. Stăruia acum peste tot, de parcă din cer s-ar fi revărsat o ploaie de cenușă.

La primul colț zări întâia casă prăbușită. Fu izbit ca de trăsnet. Nu văzuse în ultimii ani decât ruine și se obișnuise să nu le mai dea nici o importanță. La mormanul acesta de dărâmături rămase însă cu ochii pironiți, de parcă ar fi văzut pentru întâia oară în viața lui o clădire avariată.

„E numai casa asta, își zise. O singură casă. Nu mai mult. Celelalte sunt neatinse, toate”. Trecu grăbit pe lângă dărâmături și trase din nou aer pe nări. Dar mirosul de ars nu venea de-acolo. Casa aceasta fusese distrusă mai demult. Poate că a fost o simplă întâmplare, o bombă uitată care, la înapoierea dintr-un raid, a fost aruncată din avion fără țintă precisă. Graeber citi numele străzii. Bremerstrasse. Mai avea destul până la Hakenstrasse. Cel puțin o jumătate de oră.

Iuți pasul. Nu întâlni aproape nici un om. Sub bolta unei porți întunecoase ardeau câteva becuri mici, albastre. Lumina nu răzbea în afară, dând impresia că bolta are tuberculoză.

Apoi apăru un întreg colț năruit. Aici erau mai multe case dărâmate. Din ele nu mai rămăseseră decât câteva ziduri de temelie, ce se înălțau negre și colțuroase în văzduh. Traverse răsucite spânzurau printre ele, ca niște șerpi mohorâți care se opinteau să iasă dintre pietre. O parte din moloz fusese dată la o parte.

Dar și ruinele astea erau vechi. Graeber trecu chiar pe lângă ele. Se cățără peste mormanele de dărâmături de pe trotuar și văzu în beznă câteva umbre întunecate mișcându-se ca niște gângănii uriașe.

— Hei, oameni buni! strigă el. E cineva acolo?

Zgomot de moloz fărâmițat și pârâit de pietre. Umbrele se mistuiră. Graeber auzi răsuflet greu în preajmă. Ciuli urechile — și-și dădu seama că el era acela care gâfâia.

Acum nu mai mergea; alerga. Mirosul de ars era tot mai stăruitor. Distrugerile luau proporții. Ajunse astfel în Orașul-Vechi — și brusc se opri, și căscă ochii, și încremeni. Pe vremuri se înșiruiau acolo rânduri întregi de case de lemn din evul mediu, case cu frontoane ieșite în afară, cu acoperișuri țuguiate și cu inscripții în toate culorile. Nu mai existau. În locul lor, Graeber văzu talmeș-balmeșul unui loc pârjolit, grinzi carbonizate, temelii, mormane de cărămizi, resturi de străzi și, deasupra, caiere groase de fum alburiu. Casele arseseră ca niște surcele uscate.

Graeber fugi mai departe. O teamă nebună puse deodată stăpânire pe el. Își aduse aminte că nu departe de locuința părinților săi se afla o mică uzină pentru prelucrarea aramei: un obiectiv pentru bombardiere.

Fugea cât putea de repede, poticnindu-se de-a lungul străzilor, peste ruinele umede și fumegânde; se ciocni de oameni, nu stătu o clipă locului, se cățără pe mormane de dărâmături — și deodată se opri. Nu mai știa unde se află. Orașul copilăriei lui era atât de schimbat, încât se rătăcise. Fusese deprins să se orienteze după fațadele clădirilor. Dar fațadele nu mai erau. Întrebă pe o femeie, care se strecura în grabă pe lângă el, cum poate să ajungă la Hakenstrasse.

— Ce? făcu ea speriată.

Era murdară și-și ținea mâinile la piept.

— Hakenstrasse. Unde vine?

Femeia arătă cu mâna:

— Acolo... în partea cealaltă... după colț...

Graeber porni în direcția indicată. Pe o parte se înșiruiau copaci carbonizați. Crengile groase și ramurile mai subțiri erau arse, și doar cioturile și câteva crăci mari se mai țineau pe trunchi. Păreau niște imense mâini negre, ieșite din pământ și arătând spre cer.

Graeber încercă să recunoască locul. De-aici ar fi trebuit să vadă turnul bisericii Sfânta Ecaterina. Nu-l văzu. Poate că și biserica se năruise. Nu mai întrebă pe nimeni. Undeva zări brancarde. Câțiva oameni săpau. Pompieri alergau de colo-colo. Se auzea undeva apa gâlgâind. O vâlvătaie se învârtejea deasupra arămăriei. Atunci Graeber știu că se află pe Hakenstrasse.

Capitolul 7

Un stâlp de felinar răsucit purta tăbliţa cu numele străzii. Atârna pieziş, spre o pâlnie de bombă în care se vedeau rămăşiţele unui zid şi bucăţi dintr-un pat de fier. Graeber ocoli pâlnia şi porni repede mai departe. La o mică depărtare zări o casă neavariată. „Optsprezece! murmură el. Dă, Doamne, să fie casa cu numărul optsprezece!”

Dar când se apropie, văzu că era numai faţada unei case. În întuneric păruse întreagă. În spate, toată clădirea era dărâmată. Un pian spânzura sus, înţepenit între traverse de oţel. Capacul îi fusese smuls şi clapele sclipeau ca o gură uriaşă plină de dinţi, ca şi când o mătăhăloasă dihanie preistorică ar fi vrut să se repeadă furioasă în stradă. Uşa de la faţadă era larg deschisă.

Graeber se repezi într-acolo.

— Hei, ăla de colo! răcni cineva. Fereşte!! Încotro?

Graeber nu răspunse. Dintr-o dată nu-şi mai putu aminti în ce loc se afla casa părinţilor săi. În toţi anii din urmă o văzuse aievea înaintea sa, fiecare fereastră, uşa de la intrare, scara — dar acum, în noaptea asta, totul se învălmăşise. Nu mai ştia nici măcar pe ce parte a străzii se găsea.

— N-auzi, omul lui Dumnezeu? răsună din nou glasul. Vrei să te pocnească zidul în cap?

Graeber privi prin deschizătura uşii de la intrare. Văzu o scară. Căută numărul casei. Un gardian de la apărarea pasivă se apropie de el:

— Ce cauţi aici?

— Asta-i casa cu numărul optsprezece? întrebă Graeber. Unde e numărul optsprezece?

— Optsprezece? făcu gardianul îndreptându-şi casca pe cap. Unde e optsprezece întrebi? Vrei să spui unde *a fost*, nu?

— Cum?

— Păi da. N-ai ochi în cap?

— Cum să nu! Asta nu e casa cu numărul optsprezece.

— Nu *a fost* casa cu numărul optsprezece! Nu *a fost*. „Este” nu mai există. „A fost” e cuvântul de ordine.

Graeber îl înhaţă pe gardian de reverele hainei.

— Ascultă, cetăţene! izbucni cu înverşunare. N-am venit să ascult glumele dumitale. Unde e numărul optsprezece?

Gardianul de la apărarea pasivă se holbă la el:

— Dă-mi numaidecât drumul, că altfel fluier să vină poliția. N-ai ce căuta aici. E un sector pentru deblocare. O să fii arestat.

— N-o să mă aresteze nimeni. Vin de pe front.

— Mare lucru! Crezi că aici nu e front?

Graeber îi dădu drumul.

— Stau la numărul optsprezece, zise apoi. Hakenstrasse, optsprezece. Părinții mei locuiesc aici.

— Pe strada asta nu mai locuiește nimeni.

— Nimeni?

— Nimeni. Cine poate ști mai bine decât mine? Doar am locuit și eu aici.

Omul își arătă subit dinții, câinește.

— *„Am”. „Am locuit.“* icni cu furie. În decurs de paisprezece zile, au fost aici șase atacuri aeriene, domnule soldat care vii de pe front! Și voi, păcătoșilor de acolo, ați trândăvit în vremea asta. Sunteți sănătoși și plini de vlagă, după cum se vede! Dar nevastă-mea? Colo — arătă el spre casa în fața căreia se aflau. Pe ea cine o scoate de sub dărâmături? Nimeni! E moartă! ,,N-are nici un rost”, spun detașamentele de salvare. Sunt prea multe alte treburi urgente. Prea multe scârnăvii de documente, și scârnăvii de birouri, și scârnăvii de autorități care trebuie salvate!

Își apropie fața suptă de obrazul lui Graeber:

— Vrei să-ți spun ceva, domnule soldat? Nu știm niciodată nimic, până nu ne pocnește pe noi. Și când știm, în sfârșit, e prea târziu. Așa, domnule soldat care vii de pe front! încheie el scuipând. Viteazule soldat cu expoziție de tinichele pe piept! Numărul optsprezece e ceva mai încolo. Acolo unde sapă oamenii.

Graeber se depărtă de gardian. „Acolo unde sapă oamenii, repetă în gând. Acolo unde sapă oamenii! Nu, nu-i adevărat! Îndată o să mă trezesc și o să fiu în cazemată; o să mă trezesc în pivnița din satul rusesc fără nume, și Immermann o să fie lângă mine, și-o să înjure, și Mücke, și Sauer, căci aici e Rusia, nu e Germania; Germania n-a suferit nici o stricăciune și e bine apărată; Germania e...”

Auzi strigăte și zgomot de lopeți, apoi văzu oameni pe dărâmăturile ce încă mai mocneau. Un șuvoi de apă țâșnea dintr-o conductă spartă de pe stradă, scânteind în lumina felinarelor camuflate.

Alergă la un om care părea să-i conducă pe ceilalți.

— Asta-i casa cu numărul optsprezece?

— Ce spui? Cară-te de-aici! Ce cauți la optsprezece?

— Îi caut pe părinții mei. La numărul optsprezece. Unde sunt?

— De unde vrei să știu? Crezi că sunt Dumnezeu?

— Au fost salvați?

— Întreabă în altă parte. Pe noi nu ne privește. Noi dezgropăm numai.

— Sunt oameni sub dărâmături?

— Bineînțeles. Crezi că dăm cu lopata numai așa, de florile mărului?

Omul întoarse fața spre coloana de săpători:

— Încetarea! Liniște! Willmann, ciocănește!

Lucrătorii se îndreptară din șale. Unii erau cu svetere, alții cu gulere albe nespălate, unii în salopetă, alții cu pantaloni cazoni și vestoane civile. Erau murdari și aveau fețele umede. Unul stătea în genunchi, pe dărâmături, cu un ciocan în mână, și bătea într-o țeavă ieșită în afară.

— Liniște! strigă conducătorul lucrărilor.

Se făcu liniște. Omul cu ciocanul își lipi urechea de conductă. Se auzeau numai răsuflările oamenilor și hârșâit de moloz. În depărtare răsunau clopotele ambulanțelor și mașinilor de pompieri. Omul cu ciocanul bătu din nou. Apoi înălță capul.

— Răspund încă. Ciocănesc mai repede. Probabil că încep să ducă lipsă de aer.

Bătu de câteva ori foarte iute în conductă.

— La lucru! strigă omul ce conducea lucrările. Dați-i înainte! Aici la dreapta! Trebuie să încercăm să băgăm țeava, ca să le vină aer de afară.

Graeber se afla tot lângă el:

— Ce e aici? Un adăpost antiaerian?

— Firește. Dar ce să fie? Crezi că ar mai ciocăni cineva de sub dărâmături, dacă nu s-ar afla într-o pivniță?

Graeber înghiți în sec.

— Și ce oameni sunt înăuntru? întrebă. Din casa asta? Gardianul de la apărarea pasivă mi-a spus că aici nu mai șade nimeni.

— Gardianul de la apărarea pasivă e țicnit. Aici dedesubt sunt oameni care ciocănesc; asta-i de-ajuns pentru noi.

Graeber își scoase ranița.

— Sunt voinic. Pot să vă ajut la dezgropat, zise uitându-se la conducătorul echipei. Trebuie să pun si eu umărul. S-ar putea ca părinții mei...

— N-ai decât! Willmann, uite încă unul pentru schimb. Aveți pe-acolo vreun topor care nu vă e de trebuință?

Întâi apărură picioarele strivite. O grindă le zdrobise, înțepenindu-le. Omul mai trăia. Nu-si pierduse cunoștința. Graeber îl privi cu luare-aminte. Nu-l mai văzuse niciodată.

Săpătorii tăiară bârna cu ferăstrăul și aduseră o targă. Omul scoase un țipăt. Dădu doar ochii peste cap și, deodată, nu se mai văzu decât albul lor.

Apoi săpară mai departe si găsiră doi morți. Amândoi erau tescuiți. Aveau fețele strivite și nu se mai vedea nimic: nasul pierise, dinții erau două șiruri de sâmburi striviți, împrăștiați si strâmbi, ca niște migdale pe crusta unui cozonac.

Graeber se aplecă deasupra morților. Le văzu părul; era de culoare închisă. Cei din familia lui aveau părul blond.

Îi scoaseră de sub dărâmături. Turtiți cum erau, întinși pe stradă, aveau o înfățișare bizară.

În jur se făcu ceva mai multă lumină: luna suia pe cer. Firmamentul căpătă o nuanță de un albastru vaporos, aproape incolor, foarte rece.

— Când a fost bombardamentul? întrebă Graeber oprindu-se din lucru.

— Noaptea trecută.

Se uită la mâinile sale. Erau negre în lumina imaterială a lunii. Sângele care picura din ele era și el negru. Graeber nu-și dădu seama că e sângele lui. Nu știa nici măcar că scurmase cu mâinile goale printre cioburi de sticlă și moloz.

Oamenii trudeau mai departe. Ochii le lăcrămau din cauza acizilor ce se degajau din aburii bombelor. Și-i ștergeau cu mâneca, dar se umezeau iar.

— Hei, ostașule! strigă cineva în spatele lui.

Graeber se întoarse.

— Aia de colo e ranița dumitale? întrebă un om.

Graeber se uită la el și, din pricină că ochii-i lăcrămau, i se păru că omul se clatină.

— Unde?

— Acolo. Cineva tocmai se cărăbănește cu ea.

Graeber vru să-i întoarcă spatele.

— Ți-o fură! stărui necunoscutul, arătând cu mâna. Poți să-l mai prinzi. Repede!

Graeber nu mai era în stare să judece. Se supuse doar glasului și mâinii întinse. Porni în goană de-a lungul străzii și văzu un om care dădea să se cațere pe un morman de dărâmături. Îl ajunse din urmă. Era un bătrân care trăgea ranița după el. Graeber călcă pe o curea. Omul scăpă ranița, se întoarse, ridică brațele și scoase un orăcăit subțire, țiuitor. Avea o gură mare și neagră în lumina lunii, iar ochii îi sticleau.

Se apropie o patrulă. Erau doi oameni din SS.

— Ce s-a întâmplat? întrebă unul.

— Nimic, răspunse Graeber, punându-și ranița în spinare.

Bătrânul care orăcăise tăcea acum chitic. Răsufla zgomotos și sacadat.

— Ce-i cu dumneata aici? întrebă celălalt SS-ist, un *oberscharführer* mai vârstnic. Actele dumitale!

— Dau o mână de ajutor la deblocare. Acolo. Părinții mei au locuit în casa aceea. Trebuie să...

— Legitimația dumitale! rosti *oberscharführer*-ul cu glasul mai aspru.

Graeber își pironi ochii asupra celor doi SS-iști. N-avea nici un rost să discute cu ei problema dacă SS-ul are dreptul să controleze ostași ori nu. Erau doi și amândoi înarmați. Se căută deci prin buzunare și le arătă ordinul de serviciu. Oberscharführer-ul aprinse lanterna electrică și citi. O clipă, hârtia fu atât de puternic iluminată încât păru incandescentă. Graeber își simți toți mușchii fremătând. În sfârșit lanterna se stinse și *oberscharführer*-ul îi restitui hârtia.

— Stai în Hakenstrasse 18?

— Da, răspunse Graeber, clocotind de nerăbdare. Acolo. Scoatem oamenii de sub dărâmături. Eu îmi caut familia.

— Unde?

— Acolo. Unde sapă oamenii aceia. Nu vedeți?

— Acolo nu-i numărul optsprezece, zise *oberscharführer*-ul.

— Poftim?

— Acolo nu-i numărul optsprezece. E numărul douăzeci și doi. Casa cu numărul optsprezece e asta de-aici.

Și arătă o ruină, din care ieșeau traverse.

— Sunteți sigur? îngăimă Graeber.

— Absolut. E drept că acum toate sunt otova pe-aici. Dar casa cu numărul optsprezece e asta. Nici o îndoială.

Graeber se uită la mormanul de dărâmături. Nu fumegau.

— Partea asta a străzii n-a fost bombardată ieri, zise SS-istul. Cred că săptămâna trecută.

— Știți cumva... începu Graeber, șovăi un moment și urmă apoi: Știți cumva dacă locatarii de-aici au fost salvați?

— N-aș putea să-ți spun. Dar totdeauna scapă câțiva. Se prea poate ca părinții dumitale să nici nu fi fost acasă în timpul bombardamentului. Când se dă alarma, cei mai mulți se duc în adăposturile cele mari.

— Unde aș putea afla sigur? Și unde mi s-ar putea spune în ce loc se află acum părinții mei?

— În noaptea asta nicăieri. Primăria a suferit stricăciuni și totu-i alandala acolo. Interesează-te mâine dimineață la prefectură. Ce-ai avut cu bătrânul ăsta?

— Nimic. Credeți că mai pot fi oameni sub dărâmături?

— Peste tot se mai găsesc. Morți. Dacă am vrea să-i dezgropăm pe toți, ne-ar trebui de o sută de ori mai multe brațe de muncă. Spurcații bombardează orașul de la un capăt la altul, fără deosebire.

Oberscharführer-ul voi să-și vadă de drum.

— Strada asta e zonă interzisă? îl mai întrebă Graeber.

— De ce?

— Așa mi-a spus gardianul de la apărarea pasivă.

— Gardianul de la apărarea pasivă nu e în toate mințile. A și fost scos din funcție. Poți să stai aici cât poftești. Un loc de dormit găsești poate la punctul Crucii Roșii. Acolo unde a fost gara înainte. Dacă ai noroc.

Graeber căută ușa de la intrare a casei. Într-un loc, dărâmăturile erau date la o parte, dar nu se vedea nicăieri o deschizătură care să ducă în pivniță. Graeber se cățără pe mormanul de moloz. Zări la mijloc o rămășiță din scara casei. Treptele și balustrada erau intacte, însă duceau, fără noimă, în gol. În spate, dărâmăturile se ridicau mult mai sus. Un fotoliu de pluș stătea într-o firidă, cuminte, pe picioarele lui, de parcă ar fi fost așezat cu grijă de cineva. Peretele din spate al casei se prăbușise pieziș peste grădină, îngrămădindu-se deasupra celorlalte dărâmături.

O umbră se strecură repede de-acolo. Graeber crezu în primul moment că e bătrânul de adineauri, dar văzu apoi că era o pisică. Brusc, aproape fără să-și dea seama, ridică o piatră și o zvârli după ea. Îl fulgerase gândul absurd că pisica se înfruptase din cadavre.

Cât putu de repede, coborî de pe morman pe partea cealaltă. Și acum observă că era într-adevăr casa părinților săi; un colț din grădină rămăsese neatins și acolo văzu un chioșc de lemn, cu o laviță înăuntru și cu ciotul teiului alături. Graeber pipăi cu mâna coaja copacului și simți adânciturile literelor pe care el însuși, cu mulți ani în urmă, le săpase în scoarță. Apoi se răsuci și privi spre casă. Luna suise între timp peste peretele ruinei și o lumina pe dinăuntru. Era un peisaj de crater, sălbatic și halucinant, ceva ce se înfiripă uneori în vis, dar nu poate exista aievea. Graeber uitase că în ultimii ani întâlnise rareori alte priveliști.

Intrările din dos erau iremediabil blocate. Graeber trase cu urechea. Bătu într-o traversă și rămase apoi nemișcat, ascultând din nou. Deodată i se păru că aude un scâncet. „Trebuie să fie vântul, își zise. Nu poate fi decât vântul”. După o clipă auzi același scâncet. Se năpusti spre scară. Pisica sări de pe treptele pe care se suise. Graeber trase din nou cu urechea. Simți că tot corpul îi tremură. Și apoi, deodată, avu certitudinea că părinții săi se află sub dărâmături, că trăiesc încă și că în bezna din hruba astupată zgârie desperați cu mâinile zdrelite, scâncind după el...

Înnebunit, zvârli în lături pietre și moloz; dar după o clipă se răzgândi și se repezi înapoi. Căzu, își juli genunchii, alunecă peste grămezi de moloz și cărămizi până ce ajunse în stradă, și de-acolo goni mai departe, spre clădirea unde ajutase în noaptea aceea la dezgropat.

— Veniți! strigă el oamenilor. Asta nu-i casa cu numărul optsprezece. Optsprezece e dincolo! Ajutați-mă să dezgrop!

— Ce-ai spus? întrebă cel care conducea lucrările, îndreptându-și spinarea.

— Aici nu-i numărul optsprezece! Părinții mei sunt dincolo...

— Unde?

— Colo! Repede!

Celălalt aruncă o privire în direcția arătată.

— Chestia de-acolo e mai veche, zise apoi molcom și cu blândețe. Prea târziu, camarade. Trebuie să continuăm aici.

Graeber își aruncă ranița din spinare:

— Sunt părinții mei! Uite: am lucruri, alimente. Am bani...

Omul se uită la el cu ochii lui roșiți, înlăcrimați:

— Și pentru asta să-i lăsăm pe cei de aici să piară?

— Nu, dar...

— Păi, vezi? Ăștia de-aici mai trăiesc...

— Dar poate că după aceea ați putea să...

— După aceea? Nu vezi că oamenii cad din picioare de oboseală?

— Am muncit alături de voi toată noaptea. S-ar cuveni deci ca...

— Ei, comedie! se burzului deodată omul. Judecă și dumneata. N-are nici o noimă să mai săpăm acolo. Cum de nu înțelegi? Nu știi nici măcar dacă mai e cineva sub dărâmături. Probabil că nici nu mai e, căci dacă ar fi fost, am fi aflat. Și acum, lasă-ne, te rog, în pace!

Și puse mâna pe lopată. Graeber nu se urni. Se uită la spinările oamenilor care munceau. Se uită la tărgi. Se uită la cei doi brancardieri care veniseră între timp. Apa din conducta spartă gâlgâia umplând strada. Graeber simți că toată puterea i se scurge din trup. Se gândi o clipă să ajute oamenilor la dezgropat. Dar nu mai era în stare. Târându-și picioarele, se întoarse la locul unde fusese cândva casa cu numărul optsprezece.

Se uită la dărâmături. Se apucă din nou să zvârle în lături pietre și moloz; dar peste puțin se lăsă păgubaș. Era o imposibilitate. Când va termina cu dărâmăturile mărunte, avea să dea peste traverse, ciment, dale. Casa fusese bine construită, și de aceea ruinele ei erau acum de neînvins. „Poate că totuși au avut timp să fugă, gândi Graeber. Poate că au fost evacuați. Poate că se află într-un sat din Germania de sud. Poate că sunt la Rotherburg. Poate că dorm undeva în paturi. Mamă! Mi-e sufletul gol. Nu mai am cap, nu mai am măruntaie”.

Se ghemui lângă scară. „Scara lui Iacob, îi trecu prin gând. Ce-a fost cu ea? Nu era oare o scară care ducea la cer? Ba da. Și parcă îngeri urcau și coborau pe ea...” Unde erau acum îngerii? Transformați în avioane. Unde erau toate celelalte? Unde era pământul? Nu mai era bun pământul decât pentru morminte?

„Și eu am săpat morminte, gândi Graeber; multe morminte. Și ce fac aici? De ce nu mă ajută nimeni? Am văzut mii de ruine. Dar niciodată n-am văzut de-adevărat vreuna. Niciodată până azi. Până ce-am văzut-o pe asta. Asta e altfel decât toate celelalte. De ce nu zac sub ea? Eu ar trebui să zac dedesubt”.

Se făcuse liniște în jur. Ultimele tărgi fuseseră luate de brancardieri. Luna sui mai sus; secera sta înfiptă deasupra capului, nemiloasă. Pisica apăru din nou. Îl privi îndelung. Ochii îi sticleau verzi în lumina diafană. Apoi se apropie tiptil. Se învârti de câteva ori, cu pași neauziți, în jurul lui. După aceea veni și mai aproape, se gudură lângă picioarele lui, încovoie spinarea și începu să toarcă. În cele din urmă se lipi chiar lângă el și se întinse pe jos. Dar Graeber nu-și mai dădu seama.

Capitolul 8

Dimineața răsărise în toată splendoarea. Lui Graeber îi trebui câtva timp până să se dumerească unde se află: atât de deprins era să doarmă printre ruine. Apoi însă, într-o clipită, îi reveni totul în minte.

Rezemându-se de scară, încercă să cugete. Pisica sta lungită, la câțiva pași de el, sub o cadă de baie pe jumătate îngropată în dărâmături, și se spăla cu dichis. Prăpădul din jur o lăsa rece.

Graeber se uită la ceas. Era încă prea devreme ca să meargă la prefectură. Se ridică încet, încheieturile îi erau înțepenite, mâinile murdare și năclăite de sânge. În cadă găsi puțină apă curată — probabil rămasă de pe urma încercărilor de stingere sau după ploaie. Luciul apei îi răsfrânse chipul. I se păru străin. Scoase o bucată de săpun din raniță și începu să se spele. Apa se înnegri și mâinile începură să-i sângereze din nou. Le întinse la soare ca să se usuce. Apoi se cercetă de sus până jos. Pantalonii îi erau rupți, iar tunica murdară. Udă batista și se apucă s-o frece pe ici, pe colo. Mai mult nu putea face.

În raniță avea pâine. În bidon mai era puțină cafea. Bău cafeaua, mușcând din pâine. I se făcuse deodată tare foame. Gâtlejul îi era uscat, de parcă toată noaptea ar fi răcnit.

Pisica se apropie. Graeber rupse o bucată de pâine și i-o întinse. Pisica o luă cu băgare de seamă, o duse mai încolo și se așeză s-o mănânce. Și tot timpul își ținea ochii ațintiți asupra lui. Avea blana neagră și o labă albă. În cioburile de sticlă dintre dărâmături scăpără soarele. Graeber își luă ranița și coborî în stradă.

Acolo se opri și-și roti privirea. Nu recunoștea orașul. Peste tot se căscaseră goluri, ca într-o gură din care lipseau dinți. Cupola verde a Domului dispăruse. Biserica Sfânta Ecaterina se năruise. Acoperișurile din preajmă erau răpănoase și hârbuite, de parcă niște uriașe insecte preistorice ar fi răscolit un mușuroi de furnici. Pe Hakenstrasse, numai puține case erau, ici-colo, în picioare. Orașul nu-i mai dădea lui Graeber sentimentul de patrie, la care se așteptase; îi părea că se află undeva în Rusia.

Ușa casei din care nu mai exista decât fațada se deschise. Gardianul de la apărarea pasivă, cel din seara precedentă, ieși în stradă. Era o senzație stranie să vezi pe cineva ieșind dintr-o casă care nu mai era casă, ca și cum un asemenea lucru ar fi

fost cât se poate de normal. Omul îi făcu semn. Graeber se codi o clipă, își aduse aminte că *oberscharführer*-ul îi spusese că individul e țicnit. Se apropie totuși de el.

Gardianul își descoperi gingiile.

— Ce cauți aici? întrebă cu un scrâșnet. Umbli după jaf? Nu știi că-i strict interzis să...

— Ia, te rog! i-o reteză Graeber. Slăbește-mă cu tâmpeniile astea! Spune-mi mai bine dacă știi ceva despre părinții mei. Paul și Marie Graeber. Au locuit în casa de colo.

Gardianul își apropie obrazul supt și țepos:

— A, dumneata erai! Ostașul de pe front! Cel de aseară! Fă bine de nu mai țipa, domnule soldat! Crezi că ești singurul care ai pierdut pe cineva drag? Ce-ți închipui că-i aia de colo?

Și arătă spre casa din care ieșise.

— Care „aia”?

— Aia de colo. Aia de pe ușă. Nu vezi? Crezi cumva că-i o revistă umoristică?

Graeber nu răspunse. Văzu că ușa se clătina încet în bătaia vântului și că pe tăblia ei, în partea dinafară, se aflau lipite tot felul de hârtii. Se repezi într-acolo.

Erau adrese și apeluri către dispăruți. Unele, scrise cu creionul, cu cerneală sau cu cărbune, de-a dreptul pe tăblie, cele mai multe însă, pe foi de hârtie, fixate cu piuneze sau cu plasturi. „Heinrich și Georg, veniți la unchiul Hermann. Irma a murit. Mama” scria pe o coală mare, liniată, ruptă dintr-un caiet de școală și prinsă cu patru piuneze. Iar sub ea, pe capacul de carton al unei cutii de încălțăminte: „Pentru numele lui Dumnezeu, comunicați ce știți despre Brunhilda Schmidt, Thüringerstrasse 4”. Alături, pe o carte poștală: „Otto! Suntem la școala primară din Haste”. Și jos de tot, sub diferite adrese scrise cu creionul sau cu cerneală, pe un șervețel de hârtie cu marginile dantelate, trei cuvinte cu creion colorat: „Marie, unde ești?” fără nici o semnătură.

Graeber se îndreptă din șale.

— Ei? întrebă gardianul de la apărarea pasivă. Ai găsit ceva de la ai dumitale?

— Nu. Nu știau că vin.

Smintitul își încreți fața de parcă ar fi pufnit într-un hohot de râs neauzit:

— Nimeni nu știe nimic despre ceilalți, răcane! Nimeni! Și numai cei care nu merită cad mereu în picioare. Lichelele nu pățesc niciodată nimic. N-ai învățat încă treaba asta?

— Ba da.

— Atunci, înscrie-te și dumneata. Înscrie-te pe lista nenorociților! Și așteaptă! Așteaptă ca noi toți! Așteaptă până când o face plopul pere și răchita micșunele!

Fața gardianului se schimbă deodată. Apăru pe ea o expresie de sfâșiere, ca și cum ar fi fost zguduit de o durere fără margini.

Graeber îi întoarse spatele. Se aplecă. Căută printre dărâmături ceva pe care să poată scrie. Găsi un portret în culori al lui Hitler, încadrat într-o ramă spartă. Pe dos, cartonul era alb și n-avea nimic tipărit. Graeber rupse partea de sus, scoase un creion și rămase pe gânduri. Dintr-o dată nu știu ce să comunice. „Rog dați vești despre Paul și Marie Graeber”, scrise în cele din urmă cu litere de tipar. „Eram aici în permisie.”

— Înaltă trădare! șopti gardianul la spatele lui.

Graeber se suci spre el:

— Ce-ai spus?

— Înaltă trădare! Ai rupt un portret, al Führerului.

— A fost dinainte rupt și zăcea în gunoi, răspunse Graeber oțărât. Și acum, te rog să mă lași în pace cu prostiile dumitale!

Nu găsi nimic cu ce să fixeze apelul pe ușă. În cele din urmă desprinse două piuneze din cele patru cu care ora țintuit mesajul mamei și-l fixă pe al lui cu ele. Nu era mulțumit de ceea ce făcuse, de parcă ar fi furat o coroană de flori de pe un sicriu străin. Dar nu avea încotro — și cele două piuneze rămase țineau chemarea mamei tot atât de bine ca și cele patru dinainte.

Gardianul de la apărarea pasivă îi urmărise mișcările, privind peste umărul lui.

— Gata! făcu deodată, de parcă ar fi dat o comanda. Și acum: *Sieg-Heil*, răcane! Bocitul strict interzis! Hainele cernite de asemenea! Ca să nu slăbească spiritul de luptă! Fii mândru că poți aduce jertfe! Dacă spurcații de voi v-ați fi făcut datoria, nu s-ar fi întâmplat niciodată ceea ce vezi aici!

Se răsuci pe călcâie și se urni din loc pe picioarele-i lungi și subțiri.

Graeber îl uită numaidecât. Rupse încă o bucată din portretul lui Hitler și notă pe ea o adresă găsită pe tăblia ușii. Era a casei

unde locuia familia Loose. Îi cunoștea pe oamenii aceștia și voia să se intereseze la ei despre părinții săi. Smulse apoi din ramă restul portretului, scrise pe dos aceleași cuvinte ca și pe jumătatea cealaltă și se întoarse la casa cu numărul optsprezece. Puse cartonul între două pietre, în așa fel ca să poată fi zărit da oricine. Avea astfel două posibilități ca apelul lui să fie văzut. Era tot ce putea face pentru moment.

O clipă mai zăbovi în fața mormanului de moloz și pietre, despre care nu știa dacă e un mormânt ori nu. Fotoliul de pluș din firidă lucea ca un smarald în soare. Un castan de lângă el, pe stradă, rămăsese cu desăvârșire neatins. Frunzele-i licăreau gingaș în soare și doi pițigoi ciripeau printre crengi, meșterindu-și cuibul.

Graeber își consultă ceasul. Era tocmai bine să se ducă la primărie.

Ghișeele biroului de înregistrare a dispăruților fuseseră amenajate de mântuială, din lemn verde. Nu erau vopsite și miroseau a rășină și a pădure. Într-o latură a încăperii căzuse tavanul. Niște dulgheri ciocăneau de zor și așezau grinzi noi. Peste tot erau oameni care așteptau tăcuți, răbdători. Un funcționar ciung și două femei lucrau îndărătul ghișeelor.

— Numele? întrebă femeia din dreapta, cea mai depărtată de ghișeu.

Avea fața turtită și lătăreață și purta o panglică roșie de mătase în părul lățos.

— Graeber. Paul și Marie Graeber. Secretar fiscal. Hakenstrasse 18.

— Poftim?

Femeia își duse mâna la ureche.

— Graeber! repetă Graeber ceva mai tare în larma ciocăniturilor. Paul și Marie Graeber, secretar fiscal.

Funcționara răsfoi un registru.

— Graeber, Graeber... mormăi ea, trecând cu degetul de-a lungul unei coloane, după care se opri. Graeber — da — și mai cum?

— Paul și Marie.

— Poftim?

— Paul și Marie!

Graeber se înfurie acum de-a binelea. Era inadmisibil să fie nevoit să-și mai și strige jalea.

— A, nu. Pe ăsta îl cheamă Ernst.

— Ernst Graeber mă cheamă pe mine. Și altul cu numele ăsta nu există în familia noastră.

— Bineînțeles că nu poți fi dumneata. Și alți Graeber nu avem aici, întregi funcționara, ridicând ochii din registru și zâmbind. Dacă vrei, revino peste câteva zile. N-avem încă toate datele. Următorul, vă rog!

Graeber nu se mișcă.

— Unde aș mai putea cere informații?

Funcționara își netezi panglica de mătase roșie din păr:

— La serviciul populației. Următorul!

Graeber simți pe cineva dându-i brânci din spate. Era o bătrânică măruntă, cu mâini ca niște gheare de pasăre; se afla îndărătul lui. Graeber se trase la o parte.

Câtva timp mai zăbovi, nehotărât, lângă ghișeu. Nu putea înțelege că asta fusese tot. Mersese prea repede. Pierderea lui era prea mare ca să se împace cu atât de puțin.

Funcționarul ciung îl zări și se aplecă spre el.

— Bucură-te că ai dumitale nu sunt trecuți aici, zise el.

— De ce?

— Aici avem numai listele de morți și de grav răniți. Câtă vreme nu sunt înregistrați la noi, fac parte din categoria dispăruților.

— Dar dispăruții? Unde sunt listele cu numele lor?

Funcționarul îl privi cu răbdarea unui om care, opt ore pe zi, are de-a face cu nenorocirile altora fără a putea da vreun ajutor.

— Fii om cu judecată, frate, îi zise. Dispărut e dispărut. Ce rost ar mai avea liste de dispăruți? Din ele tot n-ar reieși ce li s-a întâmplat. Dacă s-ar ști, n-ar mai fi considerați dispăruți. Este?

Graeber căscă ochii la el. Funcționarul părea mândru de logica raționamentului său. Dar rațiunea și logica se împacă greu cu pierderea unor ființe dragi și cu suferința. Și-apoi, ce să-i răspunzi unui om care a pierdut el însuși un braț?

— Așa o fi, spuse Graeber și se depărtă.

Întrebând din om în om, ajunse la serviciul populației. Acesta se afla într-o altă aripă a primăriei și mirosea a acizi și a incendiu. După o lungă așteptare, ajunse la o femeie nervoasă cu ochelari.

— Nu știu nimic! se dezlănțui ea de la bun început, cu glas strident. Aici nu se mai poate constata nimic. Cartoteca e alandala. O parte a ars, iar restul a fost prăpădit de dobitocii de pompieri cu apa lor.

— De ce n-ați pus evidența în siguranță? întrebă un subofițer de lângă Graeber.

— În siguranță? Dar unde mai e siguranță? Poți să ne spui dumneata? Eu nu sunt consiliul municipal. Reclamă acolo!

Femeia se uită deznădăjduită la un maldăr jalnic de hârtii rupte și îmbibate de apă.

— Iată! Totul s-a dus dracului. Toată evidența populației. Ce-o să se aleagă din toate astea? Acum fiecare va putea să-și dea ce nume vrea!

— Și ar fi ceva groaznic, nu?

Subofițerul scuipă și-l atinse pe Graeber cu cotul:

— Vino, camarade. Ăștia au căpiat cu toții.

Ieșiră din birou și se opriră în fața primăriei. Casele din jur erau toate arse. Din monumentul lui Bismarck nu mai rămăseseră decât cizmele. Un stol de porumbei albi zburătăceau împrejurul turnului năruit al bisericii Sfânta Maria.

— Mare porcărie! exclamă subofițerul. Pe cine cauți?

— Părinții.

— Eu îmi caut nevasta. Nu i-am scris că vin. M-am gândit să-i fac o surpriză. Dar tu?

— Cam tot așa ceva. N-am vrut să le dau părinților emoții inutile. Permisia mi-a fost amânată de câteva ori până acum. Și, deodată, m-am pomenit cu ea. N-am mai avut când să le scriu.

— Groaznică halima! Și ce-ai de gând să faci acum?

Graeber își aruncă ochii peste piața distrusă din fața primăriei. Din 1933 îi zicea Hitlerplatz. Înainte, după primul război mondial pierdut de germani, i se spusese Ebertplatz; mai înainte, Kaiser-Wilhelm-Platz, iar la început de tot, Marktplatz.

— Nu știu încă, răspunse Graeber la întrebarea subofițerului. Nu înțeleg încă toate astea. Cum e cu putință să se piardă om de om, așa dintr-o dată, aici, în inima Germaniei?

— Cum e cu putință, zici? făcu subofițerul, uitându-se la Graeber cu un amestec de ironie și compătimire. Scumpul meu Inocențiu, o să ai încă multe surprize! Pe nevastă-mea o caut de cinci zile. Cinci zile, de dimineața până seara, și nu-i de găsit, a pierit ca prin farmec, parcă ar fi înghițit-o pământul!

— Dar cum se poate una ca asta? Undeva tot...

— A pierit, repetă subofițerul. Și în aceeași situație sunt mii de alți cetățeni. O parte din ei au fost evacuați. În cantonamente de sinistrați și în orășele mici. Poftim de descoperă acum unde sunt, când poșta funcționează atât de prost. O mare parte s-a refugiat la țară.

— La țară? exclamă Graeber ușurat. Natural! La asta nu mă gândisem. Satele sunt sigure. Acolo trebuie să fie ai mei!

— Acolo trebuie să fie — ai spus o vorbă mare! pufni subofițerul cu dispreț. Dar cu asta n-ai făcut nici un pas mai departe. Știi că afurisitul ăsta de oraș are în jurul lui aproape douăzeci de sate? Până ce ajungi să le cercetezi pe toate, ți s-a dus permisia, înțelegi?

Graeber înțelese, dar îi era absolut indiferent. Tot ce dorea era ca părinții lui să fie în viață. Unde — nu-l mai interesa.

— Ascultă aici, camarade, urmă subofițerul pe un ton mai liniștit. Trebuie să pornești sistematic la treabă. Dacă alergi desperat încoace și încolo, nu faci decât să pierzi vremea si te apucă nebunia. Trebuie să lucrezi organizat. Cu ce ai de gând să începi?

— Nu știu încă. Cred că voi încerca să mă informez de la cunoscuți. Am găsit adresa unei familii care stătea pe aceeași stradă, într-o casă distrusă și ea de bombardament.

— N-o să afli mai nimic. Toți se tem să scoată o vorbă. Am încercat-o pe asta. Oricum, de încercat poți să încerci. Știi ceva? Am putea să ne ajutăm unul pe altul. În toate locurile unde te duci să te interesezi, întreabă și de nevastă-mea, iar acolo unde mă informez eu, întreb și de părinții tăi. De acord?

— De acord.

— Bun! Numele meu e Böttcher. Pe nevastă-mea o cheamă Alma. Notează-ți.

Graeber își notă. Apoi scrise pe o hârtie numele părinților săi și-o dădu lui Böttcher. Acesta citi biletelul cu atenție și-l vârî în buzunar.

— Unde locuiești, Graeber? întrebă apoi.

— Habar n-am. Trebuie să găsesc ceva.

— La cazarmă sunt paturi de rezervă pentru cei veniți în permisie, care-și găsesc locuințele distruse de bombardament. Prezintă-te la comenduire și ți se va da un ordin de încartiruire. Ai fost pe-acolo?

— Încă nu.

— Vezi să te repartizeze la camera patruzeci și opt. E în localul comisariatului. Mâncarea-i mai bună decât în celelalte cvartire. Eu tot acolo stau.

Böttcher scoase din buzunar un chiștoc de țigară, se uită la el și-l băgă apoi la loc.

— Eu, zise, iau astăzi la rând spitalele. Deseară ne putem întâlni undeva. Poate că până atunci vreunul dintre noi a aflat ceva.

— Bine. Unde?

— Tot aici, vrei? La nouă?

— Perfect!

Böttcher dădu din cap și se uită apoi la cerul albastru.

— Uită-te și tu, zise cătrănit. Primăvară! Și eu, de cinci nopți în șir, am dormit într-o odaie cu doisprezece rezerviști bășinoși, în loc să mă culc cu nevastă-mea, care are un fund ca o iapă de camion.

Primele două case de pe Gartenstrasse erau avariate. Nimeni nu mai locuia acolo. A treia rămăsese aproape intactă. Numai acoperișul era distrus de incendiu; în casa aceasta stătea familia Ziegler. Ziegler fusese unul dintre prietenii tatălui său. Și Graeber urcă acum treptele spre locuința lui. Pe paliere se aflau găleți cu apă și cu nisip. Pe pereți erau lipite ordonanțe.

Graeber apăsă pe butonul soneriei și constată cu uimire că funcționează. După câtva timp o bătrână amărâtă crăpă ușa cu mare precauție.

— Doamnă Ziegler, zise Graeber, sunt eu, Ernst Graeber.

— Da, da... îngăimă femeia, căscând ochii la el. Zise din nou: Poftim înăuntru, domnule Graeber.

Deschise mai larg ușa și o zăvorî imediat în urma lui.

— Tată! strigă apoi către cineva din fundul locuinței. Nu-i nimic. A venit Ernst Graeber. Fiul lui Paul Graeber.

Salonul mirosea a ceară de parchet. Linoleumul de pe podea lucea ca o oglindă. Pe pervazul ferestrei se înșiruiau ghivece cu plante, ale căror frunze mari, cu pete galbene, păreau stropite cu unt. Îndărătul sofalei atârna un macat de perete. „Doar la tine-acasă — Viața e frumoasă” era brodat pe el cu cruciulițe de arnici roșu.

Ziegler apăru din dormitor. Zâmbea. Graeber simți că e tulburat.

— Nu poți ști niciodată cine vine, zise bătrânul. La dumneata, însă, chiar că nu ne-am așteptat. Vii de pe front?

— Da. Îi caut pe părinții mei. Casa noastră e distrusă de bombardament.

— Scoate-ți ranița, zise doamna Ziegler. Să bei o cafea. Mai avem puțină, din cea bună, de malț.

Graeber își duse ranița în antreu.

— Sunt tare murdar, zise el când reveni. Și aici totul e atât de curat. Ne-am dezobișnuit de lucrurile astea.

— Nu face nimic. Stai jos. Colo, pe sofa.

Doamna Ziegler dispăru în bucătărie. Ziegler îl scrută pe Graeber cu o privire nesigură.

— Mde! făcu într-un târziu.

— Ați auzit cumva ceva despre părinții mei? Nu știu unde-or fi. La serviciul populației nu mi s-a putut da nici o lămurire. Acolo e o adevărată harababură.

Ziegler clătină din cap. Soția sa apăru în prag.

— Nu mai ieșim de loc din casă, zise ea precipitat. De multă vreme. Așa că nu aflăm mai nimic, Ernst.

— Și nici nu i-ați văzut? Doar trebuie să vă fi văzut cu ei.

— E mult de-atunci. Cel puțin cinci, șase luni. Atunci când...

Amuți brusc.

— Când „atunci”? întrebă Graeber. Și cum vi s-au părut atunci părinții mei?

— Sănătoși! Da, părinții dumitale erau sănătoși, răspunse doamna Ziegler. Numai că, între timp, firește...

— Așa-i, încuviință Graeber. Am văzut și eu. Pe front auzisem, ce-i drept, ca orașele sunt bombardate, dar nu știam că au ajuns în halul ăsta.

Cei doi nu răspunseră. Nici nu se uitară la el.

— Cafeaua e îndată gata, zise doamna Ziegler. Bei o ceașcă, nu-i așa? O cafeluță face totdeauna bine.

Puse pe masă cești cu flori albastre. Graeber se uită la ele. Avuseseră și ei, acasă, un serviciu la fel. „Ornament cu bulbi” se chema, nu se știe de ce, desenul.

— Mde! făcu Ziegler din nou.

— Credeți că părinții mei au fost evacuați în altă localitate? întrebă Graeber.

— S-ar putea. Ia vezi, mamă, n-au mai rămas biscuiți din cei aduși de Erwin? Servește-i domnului Graeber.

— Ce mai face Erwin?

— Erwin? tresări bătrânul. Erwin o duce bine. Bine.

Soția sa aduse cafeaua. Puse pe masă și o cutie mare de tablă cu o inscripție olandeză. Nu mai erau mulți biscuiți înăuntru. „Din Olanda!” gândi Graeber. Tot așa adusese și el, la începutul războiului, tot felul de lucruri din Franța. Doamna Ziegler stărui să servească. Graeber luă un biscuit cu glazură roz. Avea gust de prăjitură veche. Cei doi bătrâni nu luară nimic. Nu băură nici cafea. Ziegler ciocănea absent în tăblia mesei.

— Mai ia unul, îl pofti bătrâna. N-avem altceva. Sunt biscuiți buni.

— Da, foarte buni. Mulțumesc. Am luat adineauri.

Simți că n-avea să scoată nimic altceva de la ei. Poate că nici nu știau mare lucru. Se ridică:

— Aveți cumva idee unde aș putea afla alte vești?

— Nu știm nimic. Nu ieșim nicăieri. Nu știm nimic...

— Îmi pare rău, Ernst. Așta-i adevărul.

— Vă cred. Mulțumesc pentru cafea.

Graeber se îndreptă spre ușă.

— Unde stai? întrebă Ziegler pe neașteptate.

— O să găsesc undeva un adăpost. Dacă n-oi avea altă posibilitate, la cazarmă.

— La noi nu e loc, spuse repede doamna Ziegler, uitându-se la soțul ei. Comenduirea a luat, desigur, măsuri pentru adăpostirea permisionarilor care-și găsesc casele dărâmate.

— Desigur, răspunse Graeber.

— N-ar putea să-și lase ranița aici până o găsi ceva, mamă? zise Ziegler. Pare foarte grea.

Graeber zări privirea bătrânei.

— Nu-i cine știe ce mare greutate, răspunse el. Și suntem obișnuiți.

Închise ușa și coborî scara. Aerul era stătut. Cei doi Ziegler se temeau de ceva. Graeber nu-și dădea seama ce anume putea fi. Dar erau atâtea și atâtea lucruri de care se puteau teme oamenii — din 1933 încoace.

Familia Loose fusese adăpostită în sala mare a clubului ,,Armonia”. Încăperea era înțesată cu paturi de campanie

și cu saltele. Pe pereți atârnau steaguri, ornamente cu svastici și cu lozinci sforăitoare, precum și un portret în ulei al Führerului, în ramă groasă aurită — rămășițe de la foste reuniuni patriotice. Sala era plină de femei și copii. Între paturi erau îngrămădite cuiere, cratițe, lămpi de gătit, alimente și mobile răzlețe, dintre cele ce fuseseră salvate.

Doamna Loose ședea apatică pe un pat din mijlocul sălii. Era o femeie grasă, cu părul cărunt și nepieptănat.

— Părinții tăi? făcu ea, uitându-se la Graeber cu ochii stinși, și rămase o bună bucată de vreme pe gânduri. Morți, Ernst, murmură apoi.

— Poftim?

— Morți, repetă ea. Altfel cum?

Un băiețel în uniformă se năpusti valvârtej în genunchii lui Graeber.

— De unde știți? întrebă Graeber, dând copilul la o parte.

Simți că-i piere graiul .și înghiți în sec.

— I-ați văzut? Unde?

Doamna Loose dădu greoi din cap.

— Nu s-a putut vedea nimic atunci, murmură ea. Peste tot era foc, auzeam strigăte... și pe urmă...

Cuvintele i se pierdură în șoaptă și, peste puțin, se stinseră cu totul. Femeia tăcu și privi în gol, sprijinindu-se în brațe, absentă și nemișcată, de parcă ar fi fost singură în sală. Graeber o privea cu ochii căscați.

— Doamnă Loose, spuse apoi cu greutate, apăsând pe fiecare cuvânt. Încercați să vă amintiți. Când i-ați văzut pe părinții mei? De unde știți că sunt morți?

Femeia se uită la el cu ochii tulburi.

— Lena a murit, mormăi ea. Și August a recunoscut, nu?

Graeber își aminti vag de doi copii care mâncau într-una felii de pâine cu miere.

— Doamnă Loose, reluă el, stăpânindu-se din răsputeri să n-o înhațe și s-o zgâlțâie, vă rog să-mi spuneți de unde știți că părinții mei sunt morți! Căutați să vă amintiți. I-ați văzut?

Doamna Loose părea că nu-l mai aude.

— Lena, șopti ea. Nici pe ea n-am mai văzut-o. N-a vrut să mă lase, Ernst. Nu mai era întreagă. Și atât de micuță! De ce se întâmplă toate astea? Tu trebuie să știi, că ești soldat.

Graeber își roti deznădăjduit ochii în jur. Un bărbat se apropie, strecurându-se printre paturi. Era Loose. Albise și îmbătrânise. Puse încetișor mâna pe umărul mamei sale care, pierdută din nou în mâhnirea ei, care ședea pe pat. Apoi Loose îi făcu lui Graeber un semn.

— Nu și-a venit încă în fire, sărăcuța de ea, zise el. Nu poate înțelege cele întâmplate, Ernst.

Femeia tresări sub mâna lui. Înălță încet capul.

— Tu poți să înțelegi?

— Lena...

— Pentru că dacă poți să înțelegi, zise deodată răspicat, cu un glas limpede și deslușit, ca la școală, înseamnă că nu ești mai breaz decât aceia care au făcut ce-au făcut.

Ochii lui Loose alunecară repede și cu teamă spre paturile din preajmă. Nimeni nu auzise nimic. Bărbați în uniformă se jucau zgomotos, cu câțiva copii, pe după cufere, de-a v-ați ascunselea.

— Nu mult mai breaz, repetă doamna Loose.

Apoi capul îi căzu pe piept și din toată femeia aceea nu mai rămase decât o grămăjoară de durere animalică. Loose îl luă pe Graeber la o parte.

— Ce s-a întâmplat cu părinții mei? întrebă Graeber. Soția dumitale spune că sunt morți.

Loose tăgădui din cap:

— Nu, Ernst, nu știe ce spune. Crede că toți sunt morți pentru că nouă ne-au murit copiii. Nu ne-am pierdut toate... Ai văzut.

Înghiți în sec. Omușorul juca în sus și în jos pe gâtul lui slăbănog.

— Spune niște lucruri... Am fost și denunțați pe chestia asta. Oamenii de aici au...

O clipă, Graeber îl văzu pe Loose mic de tot și foarte departe, într-o lumină murdară, cenușie. Apoi reapăru în mărime naturală, și încăperea rămase din nou nemișcată.

— Prin urmare nu sunt morți? întrebă Graeber.

— N-aș putea să-ți spun, Ernst. Nu știi ce-a fost aici de anul trecut, când lucrurile au început să meargă din ce în ce mai prost. Nimeni nu mai are încredere. Se tem unii de alții. Cred că părinții tăi sunt undeva în siguranță.

Graeber răsuflă ușurat.

— Dumneata i-ai văzut? întrebă apoi.

— O dată, pe stradă. Dar trebuie să fie cel puțin patru, cinci săptămâni de atunci. Nu se topise încă toată zăpada. Era înainte de bombardamente.

— Cum arătau? Erau sănătoși?

— Da, cred că da, zise Loose, înghițindu-și din nou saliva.

Lui Graeber îi fu deodată foarte rușine. Era de la sine înțeles că într-un loc ca acesta nu e potrivit să întrebi dacă cineva a fost cu patru săptămâni înainte sănătos ori nu. Aici lumea se informa numai de supraviețuitori și de morți — de nimic altceva.

— Iartă-mă, zise încurcat.

Loose dădu din mână:

— Nu face nimic, Ernst. În ziua de azi nu te mai poți gândi decât la tine însuți. E prea multă suferință pe lume...

Graeber ieși în stradă. I se păruse mohorâtă și moartă când se îndreptase spre clubul „Armonia”; acum o găsea luminoasă, iar viața palpita pe ea. Nu mai vedea doar casele distruse; zări acum și copacii care înfrunzeau, doi câini care se hârjoneau și cerul umed, albastru.

Părinții lui nu erau morți, erau numai dispăruți. Cu o oră mai înainte, când lucrul acesta i-l spusese funcționarul ciung, știrea i se păruse năucitoare și aproape de nesuportat; acum, într-un chip misterios, se transformase subit în speranță. Graeber știa că schimbarea se produsese numai pentru că, o clipă, crezuse că părinții lui nu mai erau în viață — dar există oare pe lume ceva care să aibă mai puțină nevoie de hrană decât speranța?

Capitolul 9

Se opri în fața casei. Era întuneric și nu putu deslușì numărul.

— Pe cine căutați? întrebă un om ce stătea rezemat de ușă.

— Aici e Marienstrasse douăzeci și doi?

— Da. La cine vreți să mergeți?

— La consilierul sanitar Kruse.

— Kruse? Ce treabă aveți cu el?

Graeber se uită la omul din întuneric. Purta cizme și uniformă SA. „Un portar care face pe grozavul, își zise; asta mi-a lipsit!”

— Ce treabă am cu doctorul Kruse îi voi comunica lui personal, ripostă Graeber și intră în casă.

Era foarte obosit. O oboseală mai adâncă decât aceea pe care o resimți în ochi și în oase. Toată ziua nu făcuse decât să întrebe și să caute, dar aflase prea puțin. Părinții săi nu aveau rude în oraș, iar dintre vecini găsise doar câțiva. Böttcher nu exagerase când spusese că sinistrații dispar ca prin farmec. Lumea se temea de Gestapo și nimeni nu sufla o vorbă — sau chiar dacă unii știau ceva, atunci numai din zvonuri, și te trimiteau la alții, care nici ei nu știau nimic.

Graeber începu să suie scara. Coridorul era cufundat în întuneric. Consilierul locuia la etajul întâi. Graeber îl cunoștea prea puțin, dar știa că mama lui urmase de mai multe ori tratamente prescrise de acesta. Poate că fusese de curând la el și consilierul cunoștea noua ei adresă.

Îi deschise o femeie în vârstă, cu o față ștearsă.

— Kruse? întrebă ea. Îl căutați pe doctorul Kruse?

— Da.

Femeia îl scrută în tăcere. Nu se dădu la o parte ca să-l lase să intre.

— E acasă? întrebă Graeber cu nerăbdare.

Femeia nu răspunse. Părea că trage cu urechea la zgomotele din stradă.

— Veniți la consultație? întrebă

— Nu. Într-o chestiune familială.

— Familială?

— Da, familială. Sunteți doamna Kruse?

— Să mă ferească Dumnezeu!

Graeber holbă ochii la femeia din fața lui. În cursul zilei întâlnise toate formele de prudență și de ură, toate pretextele

cu putință, dar ceea ce i se înfățișa acum era cu desăvârșire nou.

— Uite ce e, spuse el. Nu știu ce se întâmplă aici și nici nu mă interesează. Vreau să stau de vorbă cu doctorul Kruse, atât și nimic mai mult. E clar?

— Kruse nu mai stă aici, izbucni deodată femeia cu glas tare, răspicat și dușmănos.

— Totuși, văd numele lui aici, stărui Graeber, arătând o tăbliță de alamă lângă ușă.

— Tăblița ar fi trebuit să dispară de mult.

— E totuși aici. Mai stă cineva din familia doctorului în locuința asta?

Femeia tăcu. Răbdarea lui Graeber ajunsese la capăt. Dar în clipa când voi să-i spună să se ducă la dracu, auzi o ușă deschizându-se în fundul apartamentului. O dâră de lumină țâșni oblic dintr-o cameră, străbătând până spre întunericul de pe palier.

— Mă caută cineva pe mine? întrebă un glas.

— Da, răspunse Graeber la noroc. Aș vrea să vorbesc cu cineva care-l cunoaște pe consilierul sanitar Kruse. Și se pare că nu e tocmai ușor.

— Eu sunt Elisabeth Kruse.

Graeber se uită la femeia cu fața ștearsă. Binevoise în sfârșit să se dezlipească de ușă și să intre în casă.

— Prea multă lumină! mai chelălăi ea către persoana din odaia deschisă. E interzis să se ardă atâta lumină!

Graeber rămase nemișcat. O fată de vreo douăzeci de ani trecu prin fâșia de lumină ca printr-un fluviu. O clipă, Graeber văzu niște sprâncene arcuite, ochi negri și păr acaju, revărsat ca un val neastâmpărat spre umeri. Apoi fata se cufundă din nou în semiîntunericul din coridor — și se opri în fața lui.

— Tatăl meu nu mai dă consultații, zise ea.

— N-am venit pentru consultații. E vorba doar de o informație.

Chipul fetei căpătă brusc o altă expresie. Apoi ea se întoarse pe jumătate, vrând parcă să constate dacă femeia de-adineauri mai era acolo. În clipa următoare dădu repede ușa de perete.

— Poftim! spuse în șoaptă.

Graeber o urmă în camera de unde se revărsa lumina. Fata se suci pe călcâie și-l scrută cu o privire atentă și stăruitoare. Acum ochii nu-i mai erau negri, ci de un cenușiu străveziu.

— Ei, dar eu te cunosc! zise ea. N-ai învățat la gimnaziul de aici?

— Ba da. Numele meu e Ernst Graeber.

Și deodată Graeber își aminti de ea. Fusese o fetișcană deșirată, cu ochii prea mari și cu prea mult păr. Mama ei murise de timpuriu și fata plecase după aceea la niște rude, în alt oraș.

— Extraordinar, Elisabeth! exclamă el. Nu te recunoscusem.

— Cred că sunt vreo șapte, opt ani de când nu ne-am văzut. Te-ai schimbat mult.

— Și tu la fel.

Stăteau față în față.

— Dar ce se întâmplă aici? întrebă Graeber. Ești păzită ca un general!

Elisabeth Kruse hohoti scurt și amar:

— Nu ca un general. Ca o prizonieră!

— Cum? Dar de ce? Tatăl tău...

Fata făcu o mișcare bruscă.

— Stai puțin! șopti și, trecând pe lângă el, se duse spre masa pe care se afla un patefon.

Îi dădu drumul, în odaie răsună marșul Hohenfriedberg.

— Așa, zise ea. Acum poți să vorbești.

Graeber o privi nedumerit. Hotărât, Böttcher avusese dreptate: aproape toți oamenii din orașul acesta erau țicniți.

— Ce înseamnă asta? întrebă el. Oprește, te rog, patefonul! Sunt sătul până-n gât de marșuri. Spune-mi mai bine ce se întâmplă aici. De ce ești păzită ca o prizonieră?

Elisabeth se apropie din nou de el.

— Femeia de afară trage cu urechea. E o denunțătoare. De aceea am pus patefonul.

Stătea în fața lui și începu deodată să gâfâie:

— Ce e cu tatăl meu? Ce știi despre el?

— Eu? Nimic. Am vrut numai să-l întreb ceva. Ce e cu el?

— Nu știi chiar nimic?

— Nu. Am vrut numai să-l întreb dacă nu cunoaște adresa mamei mele. Părinții mei au dispărut.

— Asta-i tot?

Graeber o sfredeli cu privirea.

— Pentru mine e foarte mult, zise el.

Încordarea de pe fața fetei se frânse.

— Ai dreptate, rosti cu glasul obosit. Am crezut că mi-aduci o veste de la el.

— Dar ce s-a întâmplat cu tatăl tău?

— E într-un lagăr de concentrare. De patru luni. A fost denunțat. Când ai spus că vii pentru o informație, am crezut că aduci vești de la el.

— Dacă ar fi fost așa ceva, ți-aș fi spus numaidecât!

Elisabeth clătină din cap:

— N-ai fi făcut-o dacă vestea ar fi ieșit de-acolo în mod clandestin. Ai fi acționat cu mai multă prudență.

„Prudență! gândi Graeber. Toată ziua n-am auzit decât vorba asta!”

Marșul Hohenfriedberg răsuna țiuitor, insuportabil.

— N-am putea întrerupe acum patefonul? întrebă el.

— Ba da. Și pentru tine ar fi mai bine să pleci. Ți-am spus ce s-a întâmplat aici.

— Eu nu sunt denunțător, ripostă Graeber înciudat. Ce-i cu femeia de-afară? Ea l-a denunțat pe tatăl tău?

Elisabeth ridică brațul patefonului. Dar nu-l opri. Discul continua să se învârtească mut. În tăcerea ce se așternu, răsună deodată vaietul unei sirene.

— Alarmă! șopti ea. Iarăși!

Cineva bătu cu pumnul în ușă:

— Stinge lumina! Din asta ni se trage! Prea multă lumină!

Graeber deschise ușa:

— Din ce vi se trage, mă rog?

Dar femeia ajunsese între timp la celălalt capăt al vestibulului. Mai strigă ceva și dispăru. Elisabeth îi luă lui Graeber mâna de pe clanță și închise ușa.

— Ce-i cu zgripțuroaica asta? întrebă el. Cum a ajuns aici?

— Repartizare forțată. A fost plasată din oficiu. Sunt bucuroasă că mi s-a lăsat măcar odaia asta.

De afară se auzi iarăși zgomot, strigătele unei femei și plânsetul unui copil. Urletul sirenei se înteți. Elisabeth luă un impermeabil și și-l puse pe ea:

— Trebuie să mergem în adăpost.

— Avem timp berechet. De ce nu te muți de-aici? Trebuie să fie iad curat să stai într-o casă cu spioana asta.

— Stingeți lumina! țipă din nou femeia de afară.

Elisabeth se întoarse și suci întrerupătorul. Apoi alunecă prin odaia întunecată, până la fereastră.

— De ce nu mă mut? Pentru că nu vreau să fug!

Deschise fereastra. Cu un zvâcnet, larma sirenelor irupse de afară și umplu încăperea. Stând ca o umbră neagră în fața luminii difuze de pe stradă, Elisabeth fixă canaturile ferestrei: în felul acesta geamurile nu se spărgeau atât de ușor de pe urma suflului exploziilor. Apoi reveni în mijlocul odăii, de parcă vuietul de afară ar fi împins-o din spate, ca un torent.

— Nu vreau să fug! strigă ea peste urletul sirenei. Nu înțelegi atâta lucru?

Graeber îi văzu ochii. Erau din nou negri, ca adineauri la ușă, și plini de o pătimașă energie. Graeber avu senzația că trebuie să se apere de ceva, de ochii aceștia, de chipul fetei, de tumultul sirenelor și de haosul care năvălea pe fereastră împreună cu urletele.

— Nu, răspunse el. Nu înțeleg. Îți macină doar puterile. O poziție care nu poate fi menținută trebuie părăsită. Asta o știe orice soldat.

Elisabeth îl străpunse cu privirea.

— Atunci, părăsește-o! se aprinse ea. Părăsește-o, și lasă-mă în pace!

Încercă să treacă pe lângă el ca să ajungă la ușă. Graeber o prinse de braț. Elisabeth se smulse din mâna lui. Avea mai multă putere decât se așteptase.

— Stai! strigă el. Vin cu tine.

Vacarmul îi ducea ca o vijelie. Răbufnea peste tot, în odaie, în coridor, în vestibul, pe scară — se răsfrângea de pereți, îngroșând cu ecouri propria-i rumoare, ca și când ar fi venit din toate părțile și nimeni n-ar mai fi putut scăpa de el; nu se oprea în urechi și pe piele, ci năvălea mai departe, se revărsa spumegând în sânge, făcea să vibreze nervii, să se cutremure oasele, să piară orice gândire.

— Unde-i afurisita asta de sirenă? răcni Graeber pe scară. Te scoate din sărite!

Ușa de jos se trânti cu zgomot. O clipă, urletul se estompă puțin.

— E pe strada cealaltă, răspunse Elisabeth. Trebuie să mergem la adăpostul din Karlsplatz. Cel din casa asta nu face două parale.

Pe scară coborau în fugă umbre cu valize și boccele. O lanternă electrică se aprinse o clipă și lumină fața Elisabethei.

— Vino cu noi dacă ești singură! îi strigă cineva.

— Nu sunt singură.

Omul zori mai departe. Ușa de jos se deschise iarăși. De peste tot, oameni se năpusteau din case, ca niște soldați de plumb deșertați brusc dintr-o cutie. Gardienii de la apărarea pasivă zbierau comenzi. O femeie într-un capot de mătase ruginie, cu părul galben în vânt, trecu ca o vijelie pe lângă ei. Câțiva bătrâni bâjbâiau de-a lungul pereților; spuneau ceva, dar în vacarmul din jur nu se auzea nimic — ca și cum niște guri veștede ar fi molfăit fără zgomot cuvinte moarte.

Ajunseră în Karlsplatz. La intrarea adăpostului se îmbulzeau o mulțime de oameni agitați. Gardienii de la apărarea pasivă alergau în jur ca niște câini ciobănești, căutând să facă ordine. Elisabeth se opri.

— Putem încerca să pătrundem dinspre margine, zise Graeber.

Fata scutură din cap:

— Mai bine așteptăm puțin.

Mulțimea se scurse întunecoasă în bezna de pe scară și pieri sub pământ. Graeber se uită la Elisabeth. Stătea acum atât de liniștită, de parcă n-ar fi avut nimic a face cu toate cele ce se întâmplau.

— Ai curaj! îi spuse el.

Elisabeth își înălță privirea:

— Nu, e altceva. Mi-e teamă de pivniță.

— Intrați! Intrați! răcni un gardian. Coborâți! Sau vă trebuie o invitație specială?

Adăpostul era scund, dar încăpător, bine construit, cu galerii, culoare laterale și lumină. Se vedeau și câțiva paznici. Avea bănci, iar unii dintre cei ce coborau aduceau cu ei saltele, pături, cufere, pachete și scaune pliante: viața sub pământ era bine organizată.

Graeber se uită în jur. Pentru întâia oară se afla cu niște civili într-un adăpost antiaerian. Pentru întâia oară, cu femei și copii. Și pentru întâia oară, într-un asemenea loc, în Germania.

Lumina firavă, albăstrie, decolora fețele, dându-le tuturor un aer de înecați. Zări, nu departe de el, femeia cu capot ruginiu. În lumina din adăpost, capotul devenise violet și părul avea reflexe verzi. Graeber se uită la Elisabeth: fața îi părea cenușie și scofâlcită, ochii adânciți în umbrele orbitelor, iar părul, ca de mort, n-avea nici o strălucire. „Înecați, își zise el. Înecați în minciună și teamă, alungați sub pământ și învrăjbiți cu lumina, cu limpezimea și cu adevărul!”

În fața lui ședea ghemuită o femeie cu doi copii. Copiii se îndesau în genunchii ei. Fețele le erau plate și lipsite de orice expresie, parcă înghețate. Numai ochii trăiau. Scânteiau în reflexele luminii, mari și larg deschiși; căutau spre ușă când huietul și bubuiturile antiaerianei se îngroșau și deveneau mai înverșunate; alunecau după aceea la tavanul scund și la pereți, apoi din nou spre ușă.

Nu zvâcneau grăbit și sacadat, ci urmăreau zgomotul ca ochii unor animale paralizate; greoi și totuși imponderabil, febril și în același timp ca în transă; cercetau și se roteau în jur, și palida lumină se oglindea în ei. Copiii aceștia nu-l vedeau pe Graeber; nici pe mama lor n-o vedeau; înțelegerea și comunicativitatea pieriseră din ei; cu o anonimă vigilență urmăreau ceva ce nu se vedea: vuietul care putea fi dătător de moarte. Nu mai erau atât de mici încât să nu simtă primejdia, dar nici destul de mari ca să se împăuneze cu un curaj inutil. Erau treji, și nevolnici, și la cheremul soartei.

Graeber observă deodată că nu numai copiii se comportau așa; privirea celorlalți descria același drum. Chipurile și trupurile erau în nemișcare, dar oamenii ascultau, și nu numai cu urechile, ci și cu umerii aduși, cu coapsele, cu genunchii, cu brațele și cu mâinile sprijinite. Ascultau fără să se clintească, și doar ochii urmăreau bubuiturile, ca și când s-ar fi supus unei comenzi neauzite.

Apoi Graeber simți mirosul fricii.

Pe nesimțite, în aerul îmbâcsit se schimbă ceva. Vuietul de afară continua, dar de undeva venea parcă o adiere de vânt proaspăt. Încordarea slăbi. Subit, în galerie nu se mai aflară

doar trupuri cocârjate; erau din nou oameni, și nu mai stăteau mocniți și resemnați; își înălțară capetele și începură să se miște și se priviră unii pe alții. Aveau iarăși chipuri și nu măști.

— S-au dus! zise un bătrân de lângă Elisabeth.

— Pot să mai revină, răspunse altul. Fac câteodată și așa. După un ocol, se întorc când toată lumea a ieșit din adăposturi.

Cei doi copii începură să freamăte. Un bărbat căscă. De undeva apăru un baset, adulmecând peste tot. Un sugaci țipă. Câțiva desfăcură pachete și se apucară să mănânce. O femeie monumentală scoase un strigăt ascuțit:

— Arnold! Am uitat gazul aprins! S-a ars toată mâncarea! De ce nu l-ai stins?

— Liniștiți-vă, zise bătrânul. Când se dă alarma, gazul se oprește automat peste tot.

— Cum să mă liniștesc? Când vor da drumul la gaz, toată casa o să fie plină. Va fi și mai rău.

— Gazul nu se oprește când se dă alarma, decretă o voce pedantă, profesorală. Numai în caz de atac aerian.

Elisabeth scoase din poșetă un pieptene și o oglindă si începu să se pieptene. În lumina moartă din adăpost, pieptenele părea cioplit din cerneală uscată, dar sub el părul prinse să se înfoieze și să pârâie.

— De-am ieși odată de-aici! șopti ea. Mă sufoc.

Trebuiră să mai aștepte o jumătate de oră; abia după aceea se deschiseră, în sfârșit, ușile. Se îndreptară spre ieșire. Deasupra ușii adăpostului ardeau becuri mici, camuflate. Lumina lunii cădea din plin pe treptele scării. Cu fiecare pas, Elisabeth se transforma. Era ca și cum s-ar fi trezit dintr-o letargie. Umbrele din jurul ochilor pieriră, culoarea plumburie se topi, în păr apărură reflexe de aramă, pielea deveni din nou caldă și luminoasă, viața se trezi în tot trupul: vie, sănătoasă, mai puternică decât înainte, redobândită, prețioasă și vibrând de culoare, mult mai mult decât înainte.

Se aflau acum afară, în fața adăpostului. Elisabeth răsuflă adânc, își mișcă umerii si capul, ca un animal scăpat din cușcă.

— Uf, gropile astea comune de sub pământ! exclamă ea. Cât le urăsc! Te înăbuși în ele!

Cu un zvâcnet al capului își dădu părul pe spate.

— În comparație cu adăposturile, ruinele sunt o consolare, urmă ea. Deasupra lor măcar se boltește cerul.

Graeber o privi. Era ceva sălbatic și năvalnic în ea, așa cum stătea în fața blocului masiv și golaș de beton, ale cărui trepte păreau să ducă într-un infern de unde ea tocmai izbutise să evadeze.

— Te duci acum acasă? întrebă el.

— Sigur. Altminteri unde? Să cutreier străzile pe întuneric? Am făcut-o de destule ori până acum.

O luară prin Karlsplatz. Vântul palpita în jurul lor ca răsuflarea unui câine mare.

— N-ai putea totuși să te muți? își aminti Graeber. În ciuda celor ce mi-ai spus?

— Unde să mă mut? Știi vreo cameră?

— Nu.

— Nici eu. Sunt mii de oameni fără adăpost. Unde ai vrea să mă mut?

— Ai dreptate. Acum e prea târziu.

Elisabeth se opri:

— N-aș pleca din casă chiar dacă aș putea. Mi s-ar părea că-l las pe tata în voia soartei. Nu poți să înțelegi asta?

— Ba da.

Porniră mai departe. Lui Graeber îi fu deodată lehamite de ea. „Să facă ce poftește”, își zise. Era istovit și nerăbdător, și avu brusc senzația că părinții săi, chiar atunci, chiar în clipa aceea, îl căutau în Hakenstrasse.

— Trebuie să plec, zise el. Am întâlnire cu cineva și sunt în mare întârziere. Noapte bună, Elisabeth.

— Noapte bună, Ernst.

Graeber se uită o clipă după ea. Îndată după aceea o înghiți întunericul. ,,Ar fi trebuit s-o conduc până acasă”, își zise. Dar nu-și făcu o problemă dintr-asta. Își aduse aminte că nici când erau mici nu ținuse la ea.

Întoarse repede spatele și porni glonț spre Hakenstrasse. Dar nu găsi nimic. Nu-l aștepta nimeni. Numai luna — și tăcerea ciudată, paralizantă, a ruinelor proaspete, plutind în văzduh ca ecoul unui strigăt mut. În jurul ruinelor mai vechi, liniștea era altfel.

Pe treptele primăriei îl aștepta Böttcher. Sculptura fântânii țâșnitoare din piață albea în bătaia lunii.

— Ai aflat ceva? întrebă el de departe.

— Nu. Dar tu?

— Nici eu. În spitale nu sunt; asta-i aproape sigur. N-a rămas, cred, nici unul necercetat. Domnule, ce se poate vedea prin spitalele astea! Dă-o dracului, dar femei și copii sunt parcă totuși altceva decât noi, soldații. Vino să bem o bere!

Trecură prin Hitlerplatz. Cizmele lor bocăneau.

— Încă o zi pierdută! oftă Böttcher. Ce-i de făcut? Nu mai e mult și se duce toată permisia.

Deschise ușa unei berării. Se așezară la o masă lângă fereastră. Perdelele erau bine trase. Robinetele nichelate de la tejghea sclipeau în penumbră. Böttcher părea a fi un obișnuit al localului. Fără să întrebe, patroana aduse două halbe. Böttcher o urmări cu privirea. Era grăsună și se legăna în șolduri.

— Și iac-așa, suspină el, stă omul de unul singur. Și nevastă-mea stă și ea undeva. Tot singură. Adică — să sperăm că singură! Cum naiba să nu te apuce pandaliile?

— De, dragul meu! Eu unul aș fi bucuros să știu măcar că părinții mei există. Indiferent unde.

— Păi, te cred! Părinții sunt cu totul altceva decât o nevastă. N-ai nevoie de ei. Și dacă sunt bine sănătoși, s-a dus o grijă, salutare! Dar o nevastă...

Comandară încă două halbe și despachetară ce-aveau pentru masa de seară. Cârciumărița le dădea târcoale. Se uita la salam și la slănină.

— Ehei, da' bine-o mai duceți! exclamă ea.

— Da, o ducem, o ducem, răspunse Böttcher. Avem și un pachet întreg cu conservă de carne și zahăr — pachet de permisionari! Și nu știm ce să facem cu el.

Sorbi o înghițitură.

— Ce-ți pasă ție! îi spuse apoi lui Graeber cu amărăciune. Acum îți umpli pipota, pe urmă îi tragi o plimbărică, agăți o curvuliță și uiți toate necazurile.

— Asta poți s-o faci și tu.

Böttcher clătină din cap. Graeber îl privi cu uimire. Nu s-ar fi așteptat la atâta fidelitate din partea unui vechi soldat.

— Sunt prea slabe, frățioare, explică Böttcher. Și nenorocirea e că eu mor după femeile trupețe. Celelalte îmi fac pur și simplu scârbă. Imposibil să mă culc cu ele. E ca și cum m-aș băga în pat cu un cuier! Numai femei trupețe! Cu altele o dau în bară.

— Păi, uite una chiar aici, zise Graeber, arătând-o pe cârciumăriță.

— N-ai nimerit-o! se înflăcăra Böttcher. Nu-i nici pe departe același lucru, frățioare. Așa cum o vezi, e fleșcăită, osânză moale, te afunzi în ea ca într-un terci. E trupeșă, durdulie, de acord, nimic de zis — dar saltea de puf, măi, nu somieră cu două rânduri de arcuri, ca nevastă-mea. La nevastă-mea toate sunt de oțel. Ca o fierărie se cutremura odaia noastră când își dădea drumul: cădea tencuiala de pe pereți! Nu, frățioare, așa ceva nu se găsește la orice colț de stradă.

Rămase cu ochii în gol, retrăindu-și amintirile. Graeber simți deodată o mireasmă de violete. Se uită împrejur. Era într-adevăr un ghiveci de violete pe prichiciul ferestrei; miroseau nespus de dulce, și aroma lor, într-o singură suflare, înmănunchind totul: siguranță, cămin, așteptare și visurile uitate ale tinereții. Fusese foarte puternică mireasma violetelor, și năvălise pe neașteptate, ca să piară numaidecât, dar îl lăsă atât de tulburat, atât de istovit, de parcă ar fi alergat cu tot echipamentul în spinare prin zăpadă.

Graeber se ridică.

— Încotro? îl întrebă Böttcher

— Nu știu. Unde-oi nimeri.

— Ai fost la comenduire?

— Da. Am ordin de cartiruire la cazarmă.

— Perfect. Vezi să te repartizeze la camera patruzeci și opt.

— Bun.

Ochii lui Böttcher urmăreau alene mișcările cârciumăriței.

— Eu mai rămân puțin, îi spuse lui Graeber. Mai beau o halbă.

Graeber porni agale pe stradă, spre cazarmă. Noaptea se făcuse mai rece. La o răspântie, pe deasupra craterului lăsat de o bombă, sclipeau niște șine de tramvai, săltate în sus de explozie, în golurile ușilor de la case luna scânteia cu reflexe de metal. Graeber își auzea sunetul pașilor, ca și cum sub caldarâm ar mai fi pășit cineva, o dată cu el. Totul era pustiu, și transparent, și rece.

Cazarma se afla pe un deal, la marginea orașului. Nu fusese atinsă de bombe. Terenul de instrucție era învăluit într-o lumină albă, de parcă ar fi fost acoperit cu zăpadă. Graeber intră pe poartă. Avu senzația că nu mai e în permisie. Trecutul se năruise în urma lui întocmai ca locuința părinților — și el se

ducea din nou pe front — pe altul de data aceasta, fără tunuri, fără puști, dar tot atât de primejdios.

Capitolul 10

Au trecut trei zile. La masa din camera patruzeci și opt, patru oameni jucau cărți. Jucau de două zile, întrerupându-se numai ca să doarmă și să mănânce. Trei dintre jucători se schimbau din când în când cu alții; al patrulea juca încontinuu, neînlocuit. Îl chema Rummel și venise de trei zile în permisie — tocmai bine ca să-și îngroape nevasta și fiica. Nevasta o recunoscuse după o aluniță de pe șold; cap nu mai avea. După înmormântare s-a dus la cazarmă și a început să joace skat. Nu vorbea cu nimeni. Ședea nemișcat și juca.

Graeber sta la fereastră. Lângă el, fruntașul Reuter, cu o sticlă de bere în mână. Avea piciorul bandajat și și-l ținea pe pervazul ferestrei. Era cel mai vârstnic din cameră și suferea de gută. Camera patruzeci și opt nu era numai un azil pentru permisionarii sinistrați, ci și un fel de staționar pentru soldații cu boli mai ușoare.

Îndărătul lor sta culcat genistul Feldmann. Ambiția lui era să recupereze în trei săptămâni somnul din trei ani de război. Nu se dădea jos din pat decât la ora mesei.

— Unde-i Böttcher? întrebă Graeber. Încă nu s-a întors?

— A plecat la Haste și Iburg. Cineva i-a împrumutat la prânz o bicicletă. Cu ea poate face acum două sate pe zi. Totuși, îi mai rămân încă vreo zece de cercetat. Mai sunt, pe urmă, campamentele unde au fost trimise transporturi întregi de oameni. Și alea sunt la sute de kilometri. Cum o să ajungă până acolo?

— Cu patru campamente din astea, m-am pus în legătură prin scrisori, zise Graeber. Și pentru el, și pentru mine.

— Și crezi c-o să primiți răspuns?

— Nu. Dar n-are importanță. Scrie omul și la întâmplare.

— Cui i-ai scris?

— Conducerii. Și pe lângă asta, pe adresa fiecărui campament, am trimis câte o scrisoare separată, una nevestei lui Böttcher și alta părinților mei.

Graeber scoase din buzunar un teanc de scrisori și le arătă:

— Chiar acum le duc la poștă.

Reuter dădu din cap.

— Pe unde ai umblat azi?

— Am fost la școala comunală și la sala de gimnastică a școlii de la catedrală. După aceea la un cantonament provizoriu și, încă o dată, la serviciul populației. Nimic!

Unul dintre jucătorii de cărți cedă locul altuia și se așeză lângă el.

— Nu pot înțelege, îi zise el lui Graeber, de ce voi ăștia, în permisie, stați la cazarmă. Cât mai departe de militărie — asta ar fi lozinca mea! Aș închiria o cameră, mi-aș trânti un costum civil și paisprezece zile aș fi om cavtoți oamenii.

— Crezi că te faci om când te îmbraci civil? întrebă Reuter.

— Se-nțelege! Altminteri cum?

— Ai auzit? se întoarse Reuter către Graeber. Viața e simplă dacă nu ți-o complici. Ai vreun costum civil?

— Nu. A rămas totul sub dărâmături, în Hakenstrasse.

— Dacă vrei, pot să-ți împrumut eu tot ce-ți trebuie.

Graeber se uită pe fereastră în curtea cazărmii. Câteva grupe făceau instrucție: manipularea încărcătorului și a piedicii, aruncarea grenadelor de mână și salutul.

— Ce aiureală! exclamă el. Când eram pe front, mi-am închipuit că primul lucru pe care-l voi face acasă va fi să arunc într-un colț sărăcia asta de uniformă și să pun pe mine un costum ca lumea — și acum totul mi-e perfect egal.

— Asta-i pentru că în fond nu ești decât un cazarmagiu ordinar, ripostă jucătorul de cărți, mușcând dintr-o bucată de cârnat. Un răcan care nu știe să-și facă viața frumoasă! Ce păcat că permisiile se dau totdeauna unora care nu știu să profite de ele!

Și se întoarse la masa celor patru, ca să joace mai departe. Pierduse patru mărci la cărți și, în aceeași dimineață, medicul îl găsise apt pentru front; din pricina asta era tare cătrănit.

Graeber se ridică.

— Încotro? îl întrebă Reuter.

— În oraș. La poștă, și după aceea mai departe, în căutare.

Reuter lăsă din mână sticla goală de bere:

— Nu uita că ești în permisie. Și nu uita că o permisie — ca mâine a și trecut!

— Nici o grijă, nu uit, răspunse Graeber cu amărăciune.

Reuter ridică încet și cu grijă piciorul bandajat de pe pervazul ferestrei și-l puse jos, lângă celălalt.

— Nu asta am vrut să spun, se corectă el. Fă tot ce poți ca să-ți găsești părinții. Dar în același timp, nu uita că ești în permisie. Gândește-te că poate e ultima.

— Știu. Și că între timp voi avea sute de ocazii să mă curăț. Știu și asta.

— Bine, răspunse Reuter. Dacă știi, e-n regulă.

Graeber se îndreptă spre ușă. La masa jucătorilor, Rummel avea în clipa aceea o carte formidabilă. Era o combinație cum rar se vede la jocul de skat. Cu mutra lui impasibilă, îi făcea harcea-parcea pe parteneri. Nici unul nu reuși să ia vreo levată.

— Măi, să fie al dracului! strigă desperat omul care-l făcuse pe Graeber cazarmagiu. Ia uite, domnule, ce mână! Și nici măcar nu se bucură!

— Ernst!

Graeber se suci pe călcâie. Un tip mărunt, îndesat, în uniformă de kreisleiter, se afla în fața lui. O clipă trebui să-și răscolească memoria; apoi recunoscu capul rotund cu obrajii rumeni și ochii căprui.

— Binding! strigă el. Alfons Binding!

— În carne și oase!

Binding îl învălui într-o privire radioasă.

— Măi Ernst, băiatule! E o veșnicie de când nu ne-am văzut. De unde vii?

— Din Rusia.

— A, în permisie! Păi, trebuie s-o sărbătorim. Vino la mine. Nu stau departe de-aici. Am un coniac fenomenal! Măi, ce întâmplare! Să dau peste un fost coleg de școală, tocmai acum întors de pe front! Asta trebuie s-o stropim!

Graeber se uită la el. Fuseseră câțiva ani colegi de clasă, dar între timp îl uitase aproape cu desăvârșire. Întâmplător auzise că Binding intrase în partidul nazist, unde făcuse carieră. Acum se afla în fața lui, vesel și senin.

— Hai, Ernst! stărui el. Nu face mofturi.

Graeber clătină din cap:

— N-am timp.

— Dă-o încolo, Ernst! Pentru un păhăruț bărbații au totdeauna timp — mai ales când e vorba de doi vechi colegi!

„Vechi colegi!” Graeber se uită la uniforma lui Binding. Se vedea că ajunsese departe. Dar poate că tocmai de aceea putea

să-l ajute să-și găsească părinții — își zise deodată Graeber. Tocmai pentru că era cineva în partid.

— Bine, Alfons, zise. Beau un păhăruț.

— Bravo, Ernst, hai. E la doi pași.

Locuința se afla mai departe decât spusese Binding. Era la marginea orașului, într-o vilă mică, albă, care odihnea tăcută și intactă în mijlocul unei grădini cu mesteceni înalți. De copaci erau agățate colivii de păsări, și de undeva se auzea clipocit de apă.

Binding intră în casă; Graeber îl urmă. În vestiar îl întâmpinară coarne de cerb, un cap de mistreț și țeasta împăiată a unui urs. Graeber le privi cu mirare:

— Așa vânător pasionat ești, Alfons?

Binding rânji:

— Da de unde! N-am pus în viața mea mână pe o armă de vânătoare. Totul e decor. Dar face impresie, nu? Ceva cu adevărat teutonic!

Îl conduse pe Graeber într-o odaie așternută toată cu covoare. Pe pereți atârnau tablouri în rame somptuoase. Fotolii largi de piele erau așezate împrejur.

— Ce spui de odăița mea? întrebă el cu mândrie. Confortabilă, nu?

Graeber dădu din cap. Partidul nazist avea grijă de oamenii lui. Alfons era feciorul unui lăptar sărac. Multă osteneală îl costase pe taică-su ca să-l țină la gimnaziu.

— Ia loc, Ernst. Cum îți place Rubensul meu?

— Poftim?

— Tabloul de Rubens, frate! Jambonul de colo, lângă pian!

Era portretul unei femei goale, foarte corpolente, care ședea la marginea unui eleșteu. Avea părul auriu și un șezut colosal, pe care cădeau razele soarelui. „Asta ar fi tocmai bună pentru Böttcher!” își zise Graeber.

— Frumos, rosti cu glas tare.

— Frumos? făcu Binding pe un ton oarecum dezamăgit. Dar e o minunăție, mă! Îl am de la magazinul de tablouri, unde cumpără și domnul *Reichsmarschall*[2]! E o capodoperă! Am obținut-o ieftin, din mâna a doua. Nu-ți place?

[2] Mareșal al Reichului. Este vorba despre Göring.

— Ba da. Dar nu sunt cunoscător. Știu însă pe cineva care ar înnebuni dacă ar vedea tabloul ăsta.

— Serios? Mare colecționar?

— Asta nu, dar specialist în Rubens.

Binding radia de plăcere:

— Mă bucură, Ernst. Mă bucură enorm. Nici eu n-aș fi crezut că o să ajung cândva colecționar de obiecte de artă. Ei, dar acum, spune-mi cum îți merge și ce faci. Și mai ales dacă te pot ajuta cu ceva. Că de, avem și noi relațiile noastre!

Zâmbi hoțește.

Fără să vrea, Graeber se simți oarecum mișcat. Era întâia oară că un om îi oferea, fără nici o rezervă, ajutorul său.

— Da, ai putea face ceva pentru mine, zise el. Părinții mei au dispărut. Poate că au fost evacuați undeva, sau se află în vreun sat. Cum să dau de ei? În tot cazul, se pare că în oraș nu mai sunt.

Binding se așeză într-un fotoliu lângă măsuța de fumat din aramă forjată. Cizmele lustruite stăteau ca niște burlane în fața lui.

— Nu-i tocmai ușor, dacă nu mai sunt în oraș, declară el. Am să văd totuși ce se poate afla. O să dureze câteva zile. Poate și mai mult. Depinde unde se află. În momentul de față e puțină harababură peste tot, după cum știi.

— Da, am observat.

Binding se ridică și se duse la un dulăpior. Scoase o sticlă și două pahare.

— Mai întâi să-i tragem un păhărel, Ernst. E Armagnac veritabil. Îmi place chiar mai mult decât coniacul. Noroc!

— Noroc, Alfons.

Binding umplu din nou paharele.

— Unde stai acum? întrebă. La rubedenii?

— N-avem rude în oraș. Dorm la cazarmă.

Binding puse paharul jos:

— Dar bine, Ernst, asta-i curată aberație! Să-ți faci permisia la cazarmă! E ca și cum nici n-ai avea-o! Poți să stai la mine. Am loc berechet. Dormitor cu odaie de baie, nici o opreliște în materie de femei, tot ce poftești!

— Ești singur în toată casa?

— Bineînțeles! Dar ce-ți închipui? Că sunt însurat? Nu fac asemenea prostii. La un bărbat în situația mea, femeile dau

buzna. Ce să-ți spun, Ernst, în genunchi m-au implorat unele din ele!

— Nu zău!

— În genunchi! Nu mai departe decât ieri. O femeie din cele mai înalte cercuri, păr acaju, sâni superbi, voal, haină de blană — aici pe covor: vărsa șuvoaie de lacrimi ca un havuz și era gata la orice. Numai să-i scot bărbatul din lagăr!

Graeber înălță capul:

— Poți și așa ceva?

Binding izbucni în râs:

— Pot să bag în lagăr. Dar să scot, nu-i atât de simplu. Firește că nu i-am spus. Ei, atunci cum rămâne? Te-ai hotărât? Te instalezi la mine? După cum vezi, aici nu se moare de urât!

— Da, văd. Dar acum nu pot să mă mut. Am indicat tuturora cazarma drept adresă pentru eventuale știri despre părinții mei. Trebuie să aștept mai întâi să-mi sosească răspunsurile.

— Ai dreptate, Ernst. Fă cum crezi că-i mai bine. Dar ține minte că la Alfons îți stă oricând o locuință la dispoziție. Și că haleala e de prim rang. Sunt aprovizionat din belșug.

— Mulțumesc, Alfons.

— Lasă prostiile! Suntem doar colegi de școală. E firesc să ne ajutăm. De câte ori nu m-ai lăsat să copiez lecțiile de la tine! Și fiindcă veni vorba: îți mai aduci aminte de Burmeister?

— Profesorul nostru de matematică?

— Da, el. Măgarul ăla, din pricina căruia am fost eliminat în clasa a șasea din gimnaziu. Chestia cu Lucie Edler. Nu mai ții minte?

— Cum să nu, răspunse Graeber.

Dar nu-și amintea.

— Măi, cât l-am implorat atunci să nu mă raporteze! Dar nimic — afurisitul era de neînduplecat: „Îndatorire morală” și nu mai știu câte altele mai trâmbița. Tata era să mă omoare în bătăi din cauza asta. Auzi, Burmeister!

Alfons degustă pe limbă numele.

— Dar i-am plătit-o cu vârf și îndesat, Ernst! I-am aranjat șase luni de lagăr. Trebuia să-l vezi când a ieșit de-acolo! Stătea smirnă în fața mea și numai că nu făcea în pantaloni când mă vedea. Domnul ăsta m-a educat: ei bine, l-am reeducat și eu pe el. Strașnică glumă, nu?

— Da.

Alfons râse:

— Vezi tu, așa ceva te unge la inimă. De altfel, asta e și frumusețea mișcării noastre: că ne procură asemenea ocazii.

Îl văzu pe Graeber ridicându-se:

— Cum, vrei să și pleci?

— Trebuie. N-am liniște.

Binding dădu din cap. Fața îi deveni gravă.

— Te înțeleg, Ernst. Și-mi pare foarte rău. Cred că ești convins de asta.

— Da, Alfons.

Graeber nu știa ce trebuie să mai spună înainte de plecare și voia acum să scape cât mai repede.

— Peste câteva zile, zise, am să mai trec pe-aici.

— Vino mâine după-amiază. Sau mai spre seară. Pe la cinci și jumătate.

— Bine, mâine. Pe la cinci și jumătate. Crezi că până atunci o să știi ceva?

— Poate. Vom vedea. În tot cazul, putem bea un păhărel. Dar ia spune, Ernst: pe la spitale ai fost?

— Am fost.

Binding încuviință din cap:

— Și, pentru buna regulă, firește, la cimitire?

— Acolo nu.

— Treci și pe-acolo. Pentru orice eventualitate, firește. Mai sunt mulți în cimitire care n-au fost încă înregistrați.

— O să mă duc mâine.

— Așa, Ernst, făcu Binding, vădit ușurat. Și vino mâine să stai mai mult. Noi ăștia, foștii colegi de școală, trebuie să păstrăm legătura unii cu alții. Nu-ți închipui ce singur e omul într-un post ca al meu. Fiecare nu știe decât să-ți ceară ceva.

— Și eu ți-am cerut.

— Asta-i altceva. Mă referam la avantaje.

Binding luă sticla de Armagnac, îi îndesă dopul cu o pocnitură și i-o întinse lui Graeber.

— Ține, Ernst. Ia-o cu tine. E o licoare excelentă. Sunt sigur c-o să-ți prindă bine. Stai, nu pleca.

Deschise ușa:

— Madam Kleinert! O bucată de hârtie! Sau o pungă!

Graeber avea sticla în mână.

— Dar nu-i nevoie, Alfons...

Binding se făcu foc:

— Ia-o! Am pivnița plină cu sticle de-astea!

Luă punga adusă de menajeră și împachetă sticla.

— Numai bine, Ernst! Și mereu fruntea sus! Pe mâine!

Graeber porni spre Hakenstrasse. Era oarecum copleșit de întâlnirea cu Alfons. „*Kreisleiter*, își zise. Primul om care e gata să mă ajute fără condiții și-mi oferă casă și masă — trebuie să fie grangur mare în partid!” Vârî sticla în buzunarul mantalei.

Era pe înserat. Cerul avea nuanțe de sidef și copacii se conturau limpede pe nemărginirea alburie. Amurgul plutea albastru printre ruine.

Graeber se opri dinaintea ușii cu mica publicitate a ruinelor. Bucata de hârtie cu însemnarea lui lipsea. Crezu mai întâi că fusese smulsă de vânt; dar în cazul acesta, piunezele ar fi trebuit să fie la locul lor. Lipseau însă. Probabil că hârtia fusese luată de cineva. Graeber simți deodată tot sângele năvălindu-i în inimă. Fulgerător cercetă ușa, de sus și până jos, în căutarea unei vești. Dar nu găsi nimic. Apoi dădu fuga la casa unde locuiseră părinții săi. A doua hârtiuță scrisă de el era încă acolo, între pietre.

Graeber o trase vijelios afară și-o privi cu ochii căscați. Nimeni n-o atinsese. Nici o veste nu fusese adăugată.

Nedumerit, își îndreptă spinarea și-și roti ochii în jur. Zări deodată, la o mare depărtare, pe stradă, ceva care se zbătea în vânt ca o aripă albă. Alergă într-acolo. Era hârtiuța lui. O ridică și o privi. Cineva o rupsese de la locul ei. La margine, cu o caligrafie pretențioasă, cineva scrisese: „Să nu furi!” În primul moment. Graeber nu pricepu nimic. Apoi își aminti că dispăruseră și cele două piuneze și că apelul mamei, de la care le scosese, era fixat din nou cu toate patru. Femeia își luase înapoi cele două piuneze și-i dădea o lecție. Graeber căută două pietre teșite, puse biletul pe jos, lângă ușă, și-l îngreună cu pietrele. Apoi se întoarse la casa părinților săi.

Se opri în fața dărâmăturilor și privi în sus. Fotoliul verde dispăruse. De bună seamă că îl luase cineva. Pe locul unde se aflase, se zăreau acum câteva ziare răsărind din moloz. Graeber se cățără până la ele și le scoase de sub pietre. Erau gazete vechi, pline de nume simandicoase și de vești despre victorii, foi îngălbenite, rupte și murdare. Le zvârli și începu din nou să caute.

După câtva timp găsi o cărțulie ce stătea deschisă, galbenă și ofilită, între două grinzi, ca și cum cineva ar fi răsfoit-o chiar atunci. Graeber o trase afară și o recunoscu. Era o carte de școală, care fusese cândva a lui. O deschise la prima pagină și-și găsi acolo numele într-un scris pălit. Se iscălise pe carte cam pe la vârsta de doisprezece sau treisprezece ani.

Era un catehism de la ora de religie. O carte cu sute de întrebări și tot atâtea răspunsuri. Paginile erau pătate și pe unele se aflau notițe scrise chiar de mâna lui.

Graeber le privi absent. O clipă, totul păru să se clatine — și Graeber nu știa ce anume se clatină: orașul mutilat, cu cerul calm și sidefiu, boltit asupră-i, sau cărțulia mică, galbenă, din mâinile lui, care avea răspunsuri la toate întrebările omenirii.

O puse deoparte si continuă să caute. Dar nu mai găsi nimic — nici o altă carte și nici vreun alt obiect cunoscut. Era și explicabil: locuința lor fusese la etajul al doilea, așa că lucrurile lor se găseau, desigur, mult mai jos sub dărâmături. Printr-o întâmplare însă, probabil că în momentul exploziei catehismul fusese aruncat în văzduh, pentru ca apoi, fiind ușor, să pice încet, fluturând, peste dărâmături. „Ca un porumbel, își zise Graeber; ca un porumbel alb, singuratic, porumbelul siguranței și al păcii, cu toate întrebările și toate răspunsurile sale clare, în noaptea răscolită de flăcări, și fum, și sufocări, și urlete, și moarte”.

Zăbovi încă o bucată de vreme pe dărâmături. Vântul serii se furișă de undeva și răsfoi paginile cărții, ca și când cineva, nevăzut, le-ar fi citit. „Dumnezeu e milostiv — scria acolo — e atotputernic, atotștiutor, atotînțelegător, nemărginit de bun și de drept”.

Graeber duse mâna la sticla de Armagnac pe care i-o dăruise Binding. O destupă și dădu pe gât o înghițitură. Apoi coborî în stradă. Catehismul rămase acolo.

Se întunecase. Nicăieri nu se vedea nici o geană de lumină. Graeber trecu prin Karlsplatz. La un colț al adăpostului antiaerian, fu cât pe ce să se izbească de cineva. Era un tânăr ofițer care venea în goana mare.

— Uită-te unde umbli! se răsti la el locotenentul, cu arțag.

Graeber îl privi.

— Bine, Ludwig, zise apoi. Data viitoare o să fiu mai atent.

Locotenentul își boldi ochii, uluit. După aceea fața i se lăți într-un rânjet de bucurie.

— Tu, Ernst?

Era Ludwig Wellmann.

— Ce faci aici? urmă el. În permisie?

— Exact. Și tu?

— Am terminat-o. Chiar acum plec înapoi. De aceea sunt atât de grăbit.

— Și cum a fost?

— Așa și-așa. Parcă nu știi? Data viitoare procedez însă altfel. Nu suflu o vorbă nimănui și plec indiferent unde, numai acasă nu.

— De ce?

Wellmann făcu o grimasă:

— Familia, Ernst! Părinții! Nu se poate și nu se poate! Îți amărăsc permisia. Tu de când ești aici?

— De patru zile.

— Mai e vreme. O să te convingi și tu.

Wellmann încercă să-și aprindă o țigară. Vântul stinse chibritul. Graeber îi dădu bricheta lui. Flăcăruia lumină o clipă fața prelungă și energică a lui Wellmann.

— Pentru părinți ești tot copil, zise el, suflând fumul. Dacă într-o seară vrei s-o ștergi și tu, ca omul, de acasă, numaidecât te întâmpină priviri pline de reproș. Ar vrea să-ți petreci vremea numai cu ei. Pentru mama, sunt tot băiețelul de treisprezece ani. În prima jumătate a permisiei a stat veșnic înlăcrămată pentru că venisem — în a doua jumătate, pentru că trebuia să plec. Poți să faci ceva?

— Dar tatăl tău? După câte știu, a făcut primul război mondial.

— A uitat. Cel puțin amănuntul la care mă refer acum. Pentru bătrânul, sunt un erou. E mândru de tinichelele de pe pieptul meu. A ținut să se arate peste tot cu mine. Emoționant bătrânel din vremuri imemoriale. Nu ne mai înțelegem, Ernst. Bagă de seamă ca nu cumva părinții tăi să pună tot așa stăpânire pe tine!

— O să bag de seamă, răspunse Graeber.

— În fond, au intenții bune. Te înconjoară numai cu grijă și dragoste, dar tocmai asta-i pacostea. Nu poți să li te pui de-a

curmezișul. De îndată ce-o faci, te simți ca un criminal fără pic de inimă.

Wellmann se uită după o fată, ai cărei ciorapi răsăreau ca o pată deschisă din întunericul biciuit de vânt.

— Și așa, urmă el, permisia ți se duce pe apa sâmbetei! Singurul lucru pe care l-am putut obține e să nu mă conducă la gară. Și totuși, nu sunt sigur că nu-i voi găsi acolo, adăugă râzând. Tu, Ernst, apucă de la început taurul de coarne. Șterge-o măcar serile de acasă. Născocește ceva. Vreo prelucrare obligatorie. Sau gărzi la cazarmă. Altminteri, pățești ca mine, și permisia ți se transformă într-un fel de vacanță școlară!

— Cred că la mine va fi altfel.

Wellmann îi strânse mâna:

— Să sperăm! În cazul ăsta, înseamnă că ai mai mult noroc decât mine. Pe la școală ai trecut?

— Nu.

— Nici să nu te duci. Eu am fost. Mare greșeală! E o scârboșenie! Pe singurul profesor de treabă l-au dat afară. Îl știi: Pohlmann, pe care l-am avut la religie. Sau nu-ți mai amintești de el?

— Cum să nu! Chiar m-a rugat cineva să-i fac o vizită.

— Fii prevăzător: e pe lista neagră. Mai bine lasă-te păgubaș. Nu-i recomandabil să te întorci în trecut. Ei, și acum noroc bun, Ernst — în scurta și glorioasa noastră viață. Este?

— Da, Ludwig. Cu hrană gratuită, ședere în străinătate și funeralii naționale.

— Mare scârnăvie! Cine știe când o să ne mai vedem!

Wellmann râse din nou și pieri în beznă.

Graeber își urmă drumul. Nu știa ce să facă. Orașul era sumbru ca un mormânt. De căutat nu mai avea unde să caute la ora asta și înțelegea că trebuie să aibă răbdare. Îi era groază de lunga seară care-l aștepta. La cazarmă nu voia să se ducă încă; nici la cei câțiva cunoscuți pe care-i avea în oraș. Nu putea suporta compătimirea lor stânjenită și știa că erau bucuroși când îl vedeau plecând.

Privirea îi rătăcea peste acoperișurile zdrențuite ale caselor. În definitiv, ce crezuse că va găsi? O insulă îndărătul fronturilor? Patrie, siguranță, liman, consolare? Poate, însă ideile speranței se scufundaseră de mult, neștiute, în monotonia morții inutile;

fronturile erau sparte si războiul bântuia peste tot. Peste tot, chiar și în minți și în inimi.

Trecu pe lângă un cinematograf și intră. Sala era mai puțin întunecoasă decât strada. Oricum, socoti că-i mai bine să-și treacă vremea aici, decât să cutreiere orașul cufundat în beznă sau să se înfunde într-o cârciumă și să se îmbete.

Capitolul 11

Cimitirul picotea în soarele arzător. Graeber văzu că o bombă căzuse la intrare. Câteva cruci și lespezi de granit zăceau împrăștiate pe alei și peste celelalte morminte. Sălcii pletoase fuseseră smulse din pământ și răsturnate; din pricina asta, rădăcinile păreau niște crengi, iar crengile — rădăcini lungi, verzi, târâtoare. Făceau impresia unor plante ciudate zvârlite dintr-un ocean subpământean și năpădite de alge. Oasele morților scoși de bombe din morminte fuseseră în mare parte adunate și stivuite într-un morman curățel: numai câteva așchii mărunte și rămășițe de vechi coșciuge putrezite rămăseseră agățate în sălcii. Nici un craniu.

Lângă capelă se afla o baracă. Un gardian și doi îngrijitori se agitau înăuntru. Gardianul era leoarcă de sudoare. Dădu nervos din mână când auzi rugămintea lui Graeber:

— N-avem timp de-așa ceva, omul lui Dumnezeu! Douăsprezece înmormântări până la prânz! De unde, sfinte Doamne, să știm dacă părinții dumitale sunt îngropați aici? Avem zeci de morminte fără pietre funerare și fără nume. La noi merge acum cu toptanul! Cum să mai fim la curent?

— Nu țineți registre?

— Registre? îl îngână gardianul în derâdere, întorcându-se către cei doi îngrijitori. Registre vrea dumnealui, ați auzit? Registre! Dar știi dumneata câte cadavre stau încă neîngropate? Două sute! Și știi câți morți ne-au fost aduși după ultimul raid aerian? Cinci sute! Și câți după bombardamentul dinainte? Trei sute. Între cele două atacuri s-au scurs numai patru zile. Cum să ținem pasul cu avalanșa asta? Nu suntem organizați pentru așa ceva. Ne-ar trebui excavatoare în loc de gropari, ca să terminăm măcar cu ceea ce se găsește afară. Și poți să știi când o să pice următorul atac aerian? Deseară? Mâine? Și dumnealui vrea registre!

Graeber nu ripostă. Scoase din buzunar un pachet de țigări și-l puse pe masă. Gardianul și îngrijitorii schimbară priviri. Graeber așteptă o clipă. Apoi puse încă trei țigări lângă pachet. Le adusese din Rusia pentru tatăl său.

— Bine, e-n regulă, zise gardianul. Vom face tot ce se poate. Dați-ne numele care vă interesează. Unul din noi o să ceară informații la direcția cimitirelor. Între timp, puteți să vă uitați la

morții care n-au fost încă înregistrați. Sunt în rândul de lângă zidul cimitirului.

Graeber se duse acolo. Unii dintre morți aveau nume, sicrie, năsălii, pături, flori; alții erau doar acoperiți cu cearceafuri albe. Graeber citi nume, ridică lințolii de pe trupuri fără nume, și trecu apoi la rândul necunoscuților ce se înșiruiau unii lângă alții, de-a lungul zidurilor, sub o îngustă streașină improvizată.

Câțiva zăceau cu ochii închiși, alții aveau mâinile împreunate: cei mai mulți, însă, rămăseseră așa cum fuseseră găsiți, și numai brațele le aveau lungite pe lângă trup, iar picioarele le fuseseră întinse, ca să se câștige loc.

O procesiune de oameni tăcuți trecea pe dinaintea lor. Cu spinările încovoiate, cercetau chipurile palide, încremenite, căutându-și rudele dispărute.

Graeber se alătură coloanei. La câțiva pași în fața lui, o femeie se prăbuși grămadă lângă un mort și izbucni în plâns. Ceilalți își urmară drumul, ocolind-o în tăcere, aduși de spate și cu fețele atât de concentrate, întâi păreau aproape șterse, fără nici o expresie, în afară de aceea a unei așteptări înfricoșate. Abia mai târziu, când ajungeau aproape de sfârșitul rândului, le apărea pe chip, încet, încet, o slabă pâlpâire de speranță mijită, încă plină de neliniște, iar după ce se isprăvea rândul, îi vedeai cum respiră din adânc.

Graeber se întoarse la baracă.

— Ați fost și în capelă? îl întrebă gardianul.

— Nu.

— Acolo-s ăia ciopârțiți, adăugă acesta, uitându-se la Graeber. E nevoie de nervi zdraveni pentru ce se vede acolo. Dar dumneata ești soldat.

Graeber intră în capelă. Când ieși de acolo, gardianul era afară.

— Înspăimântător, nu-i așa? întrebă el, scrutându-l pe Graeber. Pe câți nu i-am văzut căzând mototol la priveliștea de-acolo!

Graeber nu răspunse. Văzuse în viața lui atât de mulți morți, întâi cei din capelă nu mai însemnau nimic neobișnuit pentru el. Nici măcar faptul că acum era vorba de civili, de multe femei și de copii. Văzuse și de astea în atâtea și atâtea rânduri, iar rănile de pe cadavrele rușilor, olandezilor sau francezilor nu fuseseră

nicidecum mai plăcute la vedere decât acelea pe care le zărise în capelă.

— La direcția cimitirelor nu figurează nimic, îi spuse gardianul. Dar mai sunt două morgi în oraș, amândouă foarte mari. Acolo ați fost?

— Am fost.

— Ei au încă gheață. O duc mai bine ca noi.

— Amândouă sunt ticsite.

— Da, dar au instalații de răcire. Aici n-avem. Și vremea se încălzește. Dacă ne mai pocnesc câteva bombardamente și zilele cu soare s-or ține și ele lanț, ne paște o catastrofă. Va trebui să trecem la înmormântări în gropi comune.

Graeber dădu din cap. Nu înțelegea de ce lucrul acesta putea fi o catastrofă. Catastrofă era doar cauza de la care pornea necesitatea gropilor comune.

— Muncim cât putem, urmă să se justifice gardianul. Am angajat numărul complet de gropari la care avem dreptul, și totuși sunt prea puțini. Tehnica e învechită față de cerințele zilei. Și în plus, mai sunt și restricțiile religioase.

O clipă își aruncă ochii, gânditor, pe deasupra zidului. Apoi îi făcu lui Graeber un semn scurt de bun rămas și se întoarse grabnic în baracă — un neobosit și conștiincios funcționar al morții.

Graeber fu nevoit să mai zăbovească puțin: două cortegii mortuare blocau poarta. Privi încă o dată înapoi. Preoți se închinau lângă morminte, rude și prieteni stăteau lângă movilite proaspete, mirosea a flori vestede și a pământ proaspăt săpat. Păsările ciripeau, procesiunea celor ce-și căutau rudele urma încet de-a lungul zidurilor, groparii își înfundau lopețile în morminte noi, pietrarii si agenții pompelor funebre forfoteau de colo până colo — lăcașul morții devenise locul cel mai animat al orașului.

Căsuța albă și grădina lui Binding erau învăluite în primele văluri ale înserării. Pe gazon se afla un mic bazin, în care apa clipocea. Narcise și lalele înfloreau lângă niște tufe de liliac, iar sub mesteceni albe silueta de marmură a unei adolescente.

Menajera deschise ușa. Era o femeie cu părul cărunt și purta un șorț mare, alb.

— Sunteți domnul Graeber, nu-i așa?

— Da.

— Domnul *kreisleiter* nu-i acasă. A trebuit să se ducă la o ședință de partid importantă. Dar v-a lăsat o scrisoare.

Graeber o urmă în casa cu coarne de cerb și cu tablouri. Rubensul iradia chiar și în ceasul acesta al înserării. Pe măsuța de fumat de aramă forjată se afla o sticlă învelită în hârtie. Lângă ea, o scrisoare. Alfons îi aducea la cunoștință că nu putuse afla prea multe, dar că părinții lui nu figurau nicăieri pe listele de morți și răniți. Fuseseră deci probabil evacuați ori se mutaseră. Și Alfons îl ruga pe Graeber să revină a doua zi. „Sticla de votcă — adăuga în bilețel — e pentru astă-seară, ca să sărbătorești, cu ajutorul ei, că ești departe de Rusia”.

Graeber puse scrisoarea și sticla în buzunar. Menajera rămăsese în prag.

— Domnul *kreisleiter* vă transmite cele mai călduroase salutări!

— Salută-l te rog și dumneata din partea mea. Și spune-i c-am să revin mâine. Multe mulțumiri pentru sticlă. A venit la țanc!

Menajera avu un zâmbet matern:

— Domnul *kreisleiter* o să se bucure. E un om atât de bun!

Graeber se întoarse prin grădină. „Un om atât de bun”, repetă el în gând. Dar fusese oare Alfons bun și cu profesorul de matematică Burmeister, pe care-l trimisese în lagăr? Fiecare om era probabil bun cu cineva — și cu alții nu.

Pipăi scrisoarea și sticla din buzunar. „Să sărbătoresc?” se întrebă. Ce să sărbătorească? Speranța că părinții săi nu erau morți? Și cu cine să sărbătorească? Cu camera patruzeci și opt din cazarmă? Își înfipse privirea în amurgul ce devenea tot mai vânăt și mai adânc. Se putea duce cu sticla la Elisabeth Kruse. I-ar fi prins și ei bine. Iar pentru sufletul lui mai avea sticla de Armagnac.

Îi deschise femeia cu fața ștearsă.

— Vreau să intru la domnișoara Kruse, spuse Graeber pe un ton energic, încercând să treacă pe lângă ea. Dar femeia nu se dădu la o parte.

— Domnișoara Kruse nu-i acasă, răspunse ea. Trebuia să știți.

— De unde să știu?

— Nu v-a spus?

— Mi-o fi spus, dar am uitat. Când se întoarce?

— La șapte.

Graeber nu se așteptase să n-o găsească pe Elisabeth acasă. Se gândi să-i lase sticla de votcă și să plece; dar cine știe ce-avea să scoată de aici denunțătoarea! Poate chiar ar fi băut-o singură.

— Bine, zise Graeber. Am să revin.

Pe stradă se opri nehotărât. Se uită la ceas. Era șase fără câteva minute. O seară lungă și întunecată se așternea din nou înaintea lui. „Nu uita că ești în permisie”, spusese Reuter. Graeber nu uita, dar cu asta nu rezolva nimic.

Se duse în Karlsplatz și se așeză pe o bancă din scuar. Adăpostul antiaerian, mătăhălos, sta înfipt în pământ ca o enormă broască țestoasă. Oameni după oameni, mai prevăzători din fire, se strecurau fantomatic sub pământ. Din boschete, întunericul se prelinse peste tot și înghiți ultima lumină.

Graeber rămase nemișcat pe bancă. Cu un ceas mai înainte, gândul la Elisabeth îi trecuse doar întâmplător prin cap. Dacă ar fi găsit-o, probabil că i-ar fi dat sticla de votcă și ar fi plecat. Dar acum, pentru că n-o găsise, aștepta nerăbdător să se facă ora șapte.

Îi deschise chiar Elisabeth.

— Nu eram pregătit să te văd pe tine, zise el mirat. Mă așteptam la scorpia care păzește ușa.

— Doamna Lieser nu-i acasă. S-a dus la o adunare a organizației femeilor naziste.

— Adică a brigăzii de picioare plate. Bineînțeles! Acolo îi e și locul!

Graeber își roti ochii în jur:

— Parcă-i cu totul altă atmosferă când lipsește ea!

— E cu totul altă atmosferă fiindcă arde lumina în vestibul. O aprind totdeauna când pleacă.

— Și când e acasă?

— Când e acasă, se face economie. Din patriotism! E patriotic să stai în întuneric.

— Exact! întări Graeber. Așa ne vor!

Scoase sticla din buzunar:

— Ți-am adus o sticlă de votcă. Mi-a dăruit-o un *kreisleiter* din pivnița lui. Un fost coleg de școală.

Elisabeth îl privi scrutător:

— Ai asemenea colegi de școală?

— Da. Așa cum ai și tu chiriași din oficiu.

Elisabeth surâse și luă sticla:

— Să vedem dacă găsesc un tirbușon.

Păși în fața lui spre bucătărie. Graeber văzu că poartă un pulover negru și o fustă tot de culoare închisă, strânsă pe corp. Părul îi era legat la ceafă, cu un fir gros de lână roșie ca focul. Avea umerii drepți, puternici, și șoldurile mici.

— Nu găsesc tirbușon, zise Elisabeth închizând sertarele. Se pare că doamna Lieser nu obișnuiește să bea.

— După mutră, s-ar zice că, dimpotrivă, asta-i e îndeletnicirea de căpetenie. Dar ne putem lipsi de tirbușon.

Graeber luă sticla, îndepărtă stratul de ceară de la gâtul ei si-o izbi apoi de două ori, cu putere, de coapsă. Dopul sări afară.

— Așa se face în armată, explică el. Pahare ai? Sau bem din sticlă?

— Am pahare în odaia mea. Hai!

Graeber o urmă. Se simți deodată foarte bucuros că venise. Bine ca nu va trebui să se frământe încă o seară singur-cuc.

Elisabeth luă două pahare subțiri de vin de pe o etajeră cu cărți de lângă perete. Graeber privi în jur. Parcă nu mai recunoștea odaia. Văzu un pat, cărți multe, câteva fotolii îmbrăcate în verde și o măsuță Biedermeier — totul degaja o atmosferă pașnică și bătrânească. Prima dată i se păruse mai dezordonată și mai tumultuoasă. ,,Probabil din pricina sirenelor, își zise. Alarma dă totul peste cap”. De altfel și Elisabeth avea acum altă înfățișare. Altă înfățișare, însă nicidecum una pașnică și bătrânească.

Se întoarse spre el:

— Cât e de când nu ne-am văzut?

— O sută de ani. Eram copii și nu era război.

— Și acum?

— Acum suntem bătrâni, dar fără experiența bătrâneții.

— Bătrâni, și cinici, și lipsiți de credință, și uneori triști. Uneori, nu prea des.

Elisabeth îl privi:

— Așa o fi cu-adevărat?

— Nu. Dar ce-i adevărat? Știi cumva tu?

Elisabeth clătină din cap.

— Spune, crezi că trebuie totdeauna să fie ceva adevărat? întrebă ea.

— Cred că nu. De ce?

— Nu știu. Dar poate că am avea mai puține războaie, dacă nu s-ar găsi mereu cineva care să convingă pe altcineva de adevărul său.

Graeber zâmbi. Sunase ciudat felul cum spusese Elisabeth aceste cuvinte.

— Toleranța — asta lipsește, zise el. Nu-i așa?

Elisabeth încuviință.

Graeber luă paharele și le umplu:

— Să bem deci pentru toleranță! *Kreisleiter*-ul care mi-a dat sticla n-a avut desigur o asemenea intenție. Dar tocmai de aceea s-o facem!

Și-și goli paharul.

— Mai vrei unul? întrebă apoi.

Elisabeth se scutură scurt.

— Da, zise după aceea.

Graeber umplu paharele și puse sticla pe masă. Votca era tare, limpede și curată. Elisabeth lăsă paharul din mână.

— Vino să-ți arăt un model de toleranță, îi spuse lui Graeber.

Îl conduse prin vestibul și deschise o ușă.

— În grabă, doamna Lieser a uitat să încuie. Uită-te la camera asta. Nu e un abuz de încredere. Ea cotrobăiește prin a mea, ori de câte ori lipsesc de acasă.

O parte a odăii era mobilată banal. Dar pe peretele din fața ferestrei atârna, într-o ramă masivă, un imens portret în culori al lui Hitler, împodobit cu crengi de brad și cu frunze de stejar. Pe masa de sub tablou, pe un drapel cu svastică, trona, legat în piele neagră, pe care era gravată o svastică de aur, un exemplar de lux din „Mein Kampf”. De o parte și de alta a volumului stăteau două sfeșnice de argint cu lumânări și, lângă ele, fotografii ale Führerului — una cu un câine ciobănesc la Berchtesgaden și alta, cu un copil îmbrăcat în alb, care-i oferea flori. Pumnale omagiale și insigne de partid întregeau decorul.

Graeber nu fu peste măsură de surprins. Văzuse și în alte părți lucruri asemănătoare. Cultul pentru dictatori se transformă lesne în religie.

— Aici își scrie ea denunțurile? întrebă Graeber.

— Nu. Denunțurile le scrie dincolo, la masa de lucru a tatălui meu.

Graeber se uită la masa bătrânului Kruse. Era o mobilă de modă veche, cu policioară și oblon rulant.

— E totdeauna încuiată, zise Elisabeth. Nu se poate vedea ce-i înăuntru.

— Ea l-a denunțat pe tatăl tău?

— Nu știu sigur. Tata a fost ridicat și de atunci n-am mai auzit nimic despre el. Ea locuia și pe vremea aceea aici cu copilul. Avea o singură cameră. După ce-a fost ridicat tata, i-au fost repartizate amândouă camerele lui.

Graeber întoarse capul spre Elisabeth:

— Și crezi că pentru asta a făcut-o?

— De ce nu? Uneori ajung și motive mai puțin plauzibile.

— Ai dreptate. Dar judecând după altarul de aici, am impresia că femeia asta e o fanatică din brigada de picioare plate.

— Ernst! rosti Elisabeth cu amărăciune. Crezi într-adevăr că fanatismul nu poate merge niciodată mână în mână cu avantajele personale?

— Dimpotrivă. Chiar foarte des. Ciudat e doar că uităm mereu lucrul acesta. De vină sunt toate banalitățile pe care le-am învățat cândva și pe care le repetăm de atunci în neștire, de zeci de ori. Lumea nu e clasată în sertare etichetate. Iar oamenii, cu atât mai puțin. Probabil că scorpia asta își iubește copilul, soțul, îi plac florile și tot ce-i frumos în viață. A cunoscut cumva vreun fapt precis despre tatăl tău când l-a denunțat — sau a inventat totul?

— Tata a fost un om blajin, dar imprudent și, desigur, de multă vreme suspect. Nu oricine știe să tacă atunci când e silit să asculte toată ziua, în propria lui casă, discursuri naziste.

— Ai idee cam ce-a putut să spună?

Elisabeth ridică din umeri.

— N-a mai crezut că Germania va câștiga războiul.

— Sunt mulți care nu mai cred asta.

— Nici tu?

— Nici eu. Și acum să plecăm de aici. Altminteri, te pomenești că dă zgripțuroaica peste tine, și cine știe ce-i în stare să facă!

Un zâmbet flutură fugar peste buzele Elisabethei:

— Nu dă peste noi. Am zăvorât ușa din coridor. Nu poate să intre.

Se duse afară și trase zăvorul. „Slavă Domnului! își zise Graeber. Dacă i-a fost scris să fie martiră, e măcar o martiră prudentă și lipsită de scrupule”.

— Aici miroase ca într-un cimitir! zise el. Trebuie să fie din pricina păcătoaselor astea de frunze veștede de stejar. Vino. Să bem ceva.

Umplu paharele.

— Știu acum de ce ne simțim bătrâni, urmă Graeber. Pentru că am văzut prea multe scârboșenii. Scârboșenii făcute de oameni mai vârstnici decât noi și care ar trebui să aibă mai multă judecată.

— Eu nu mă simt bătrână, ripostă Elisabeth.

Graeber se uită la ea. Într-adevăr, nu arăta de loc bătrână.

— Ar trebui să-ți pară bine, îi răspunse.

— Mă simt mai degrabă prizonieră, spuse ea. Asta-i mai rău decât bătrână.

Graeber se așeză într-unul din fotoliile Biedermeier.

— Cine știe dacă vipera asta n-o să te denunțe și pe tine, zise el. Poate că vrea să pună mâna pe toată locuința. De ce să riști? Mută-te de aici! Dreptate pentru tine nu există, cred că știi.

— Da, știu.

Elisabeth îi păru deodată o biată fetiță nevolnică, dar îndârjită.

— E poate numai un soi de superstiție, spuse ea apoi cu glasul înfrigurat și chinuit, ca cineva care și-a dat sie însuși, de sute de ori, același răspuns. Totuși, câtă vreme sunt aici, am credința că tata se va întoarce. Plecând, mi s-ar părea că-l părăsesc. Poți să înțelegi asta?

— Nu-i nevoie să înțelegem asemenea lucruri. Le facem, și gata! Chiar dacă sunt absurde.

— Bravo!

Își luă paharul și-l goli. De afară se auzi scrâșnetul unei chei în broască.

— Ea e! zise Graeber. Ai tras zăvorul la țanc! Se pare că ședința n-a durat mult.

Urmăriră cu urechea pașii din antreu. Graeber se uită la patefon.

— Ai numai marșuri? întrebă el.

— Nu. Dar marșurile sunt mai gălăgioase. Și uneori, când liniștea urlă, trebuie s-o acoperim cu tot ce-avem mai zgomotos.

Graeber o învălui într-o privire:

— Interesante discuții! La școală ni se spunea că tinerețea e perioada cea mai romantică din viață.

Elisabeth râse. Din vestibul se auzi ceva căzând. Doamna Lieser trase o înjurătură. Apoi ușa fu trântită cu zgomot.

— Asta-i pentru că am lăsat lumina aprinsă, șopti Elisabeth. Hai să plecăm. Câteodată mi se face și mie lehamite. Și să vorbim despre altceva.

— Încotro? întrebă Graeber când ajunseră în stradă.

— Nu știu. Oriunde.

— E prin apropiere vreo cafenea, o cârciumă sau un bar?

— N-aș vrea să intru din nou într-o casă. Mai bine să ne plimbăm.

— Hai.

Străzile erau pustii și orașul întunecat și mut. O luară pe Marienstrasse, trecură prin Karlsplatz și apoi peste râu, până în Orașul-Vechi. După un răstimp, atmosfera deveni ireală, de parcă întreaga viață s-ar fi stins, iar ei ar fi fost ultimii oameni de pe pământ. Pășeau printre clădiri și locuințe, dar când, în treacăt, își aruncau privirile pe ferestre pentru a vedea odăi, scaune, mese, vreo mărturie a vieții, nu zăreau decât oglindirea lunii în geamuri și, în spatele lor, perdelele negre sau pervazurile încadrate în hârtie de camuflaj. Era ca și cum tot orașul ar fi fost cernit — o morgă nesfârșită, învăluită în zăbranic de doliu, cu locuințele în coșciuge — un imens priveghi.

— Ce-i asta? exclamă Graeber. Unde sunt oamenii? Parcă azi orașul e mai tăcut ca oricând.

— Stau probabil în case. De câteva zile n-au mai fost bombardamente. De aceea nu îndrăznesc să iasă. Așteaptă viitorul atac. Așa e totdeauna. Numai imediat după un bombardament vezi mai mulți oameni pe-afară.

— S-au statornicit și în privința asta obiceiuri?

— Da. La voi, pe front, nu?

— Ba da.

Mergeau pe o stradă, toată numai dărâmături. Nori scămoșați vâsleau pe cer, făcând să pâlpâie lumina. Printre ruine, umbre zvâcneau încoace și încolo, ca niște caracatițe speriate de lumina lunii. Apoi auziră clămpănit de porțelan.

— Slavă Domnului! exclamă Graeber. Aici sunt oameni care mănâncă. Sau care beau cafea. Oricum, sunt niște oameni vii.

— Probabil că beau cafea. S-a distribuit azi. Și chiar de bună calitate. Cafea de bombardament.

— De bombardament?

— De bombardament sau de dărâmături. Așa i se spune. E suplimentul care se dă după bombardamentele grele. Uneori, se distribuie și zahăr sau ciocolată, și chiar câte un pachet de țigări.

— Exact ca pe front. Acolo se dă rachiu sau tutun, dar înaintea ofensivelor. Cam caraghios de fapt, nu? Două sute de grame de cafea pentru un ceas de groază!

— Nouă ni se dă o sută de grame.

Merseră mai departe. După câtva timp, Graeber se opri:

— Dacă vrei să știi, Elisabeth, ceea ce facem noi acum e și mai exasperant decât dacă rămâneam acasă. Ar fi trebuit să luăm sticla de votcă cu noi. Am nevoie de o înghițitură de rachiu. Și tu la fel. E vreun local pe-aici?

— Nu vreau să intru nicăieri. În localuri mă simt tot atât de claustrată ca într-o pivniță. Totul e întunecat și toate ferestrele sunt camuflate.

— Atunci, hai cu mine până la cazarmă. Mai am acolo o sticlă. O aduc și o bem în aer liber.

— Bine.

În tăcerea din jur auziră hurducăind o trăsură. O clipă după acea apăru un cal. Era neliniștit, se ridica în două picioare din pricina umbrelor și se profila fantomatic, cu ochii înspăimântați și cu nările fremătând, în lumina halucinantă. Vizitiul trase de hățuri. Calul zvâcni. Scame de spumă îi zburau din bot. Cei doi trebuiră să se tragă la o parte, printre ruine, ca să-l lase să treacă. Elisabeth sări repede pe un morman de dărâmături, tocmai la timp ca să nu fie atinsă de cal; un moment făcu impresia că vrea să se salte pe animalul dezlănțuit și să plece cu el în galop; dar în clipa următoare era tot lângă el, în fața nemărginirii goale a cerului destrămat.

— Am avut iluzia că o să te avânți pe spinarea calului și o să dispari, spuse Graeber.

— Ehei, dacă s-ar putea! Dar unde să mă duc? Pretutindeni e război.

— Așa e. Pretutindeni. Până și în țările păcii eterne — în Oceanul Pacific și în India. N-am putea fugi nicăieri.

Ajunseră la cazarmă.

— Așteaptă aici, Elisabeth. Mă duc să aduc rachiul. Nu durează mult.

Graeber străbătu curtea cazărmii și sui treptele, ce răsunau sub pașii lui, până la camera patruzeci și opt. Încăperea se cutremura de sforăiturile oamenilor: jumătate din efectiv dormea pe rupte. Deasupra mesei ardea o lampă cu lumina ferită. Jucătorii de cărți erau încă treji. Reuter ședea puțin la o parte și citea.

— Unde e Böttcher? întrebă Graeber.

Reuter închise cartea.

— Ți-a lăsat vorbă că n-a aflat încă nimic. A dat cu bicicleta într-un zid și a sfărâmat-o. Vechea poveste — unde-i ața mai subțire, acolo se rupe. De mâine trebuie s-o ia din nou cu piciorul, apostolește. Din pricina asta s-a dus asta-seară la cârciumă, să se consoleze. Dar tu ce-ai pățit? Ai o mutră cam plouată!

— N-am nimic. Și plec numaidecât. Am venit doar să iau ceva.

Graeber cotrobăi prin raniță. Adusese din Rusia o sticlă de gin și una de votcă, la care se adăuga Armaggnac-ul dăruit de Binding.

— Ia sticla de gin sau pe cea de Armagnac, zise Reuter. Votcă nu mai e.

— Cum nu mai e?

— Am băut-o noi. Puteai să ne-o oferi și singur. Cine vine din Rusia să nu se poarte ca un capitalist, ci să dea si camarazilor olecuță din ce are. Oricum, votca ta a fost grozavă.

Graeber scoase din raniță cele două sticle care-i rămăseseră. Vârî Armagnac-ul în buzunar și-i dădu lui Reuter sticla de gin.

— Ai dreptate, îi spuse. Ia asta, ca doctorie pentru gută. Și nu fi nici tu capitalist. Dă-le și celorlalți câte o dușcă.

— Mersi! făcu Reuter și, șontâcăind până la dulapul său, scoase un tirbușon. Presupun că pui la cale cea mai primitivă formă de seducere. Seducerea prin pileală. De cele mai multe ori, în asemenea împrejurări uiți să destupi sticla înainte. Iar dacă îi spargi gâtul, riști, în surescitarea clipei, să te tai la buze. Fii prevăzător și ia tirbușonul ăsta!

— Du-te dracului! Sticla e desfundată.

Reuter destupă ginul:

— Cum naiba ai dat de licoarea asta olandeză tocmai în Rusia?

— Am cumpărat-o. Mai ai și alte întrebări?

Reuter rânji:

— Nu, atât. Ia-o din loc cu Armagnac-ul tău, Casanova primitiv ce ești, și nu te jena. Ai circumstanțe atenuante. Lipsa de timp. Permisia-i scurtă, iar războiul lung.

Feldmann se ridică în capul oaselor și întrebă din pat:

— Ai cumva nevoie și de un prezervativ, Graeber? Am câteva în portvizit. Mie nu-mi trebuie. Cine doarme, nu se umple de sifilis.

— Asta nu-i chiar atât de sigur, ripostă Reuter. Se pare că și în treaba asta există un soi de imaculată concepție. Dar Graeber e un vlăjgan care țipă de sănătate. Arian de rasă, cu strămoși pur-sânge până în a douăsprezecea spiță. La un asemenea exemplar, prezervativele ar fi un atentat împotriva patriei!

Graeber scoase dopul de la sticla de Armagnac, trase o gură și o vârî din nou în buzunar.

— Măi, da' romantici mai sunteți! explodă după aceea. De ce naiba nu vă țineți numai de treburile voastre?

Reuter făcu un gest de potolire:

— Du-te în pace, fătul meu! Uită regulamentul cazon și încearcă să fii om. E mai ușor să mori decât să trăiești — mai ales pentru voi ăștia, tineretul eroic și floarea națiunii!

Graeber mai băgă în buzunar un pachet de țigări și un pahar. Trecând pe lângă masa jucătorilor de cărți, văzu că Rummel câștiga. O grămadă de bani se afla înaintea lui. Fața îi era tot împietrită; dar broboane mari de sudoare picurau acum de pe ea.

Scările cazărmii erau pustii: sunase stingerea. În spatele lui Graeber stăruia ecoul pașilor lui. Străbătu curtea imensă. Elisabeth nu mai era la poartă. „O fi plecat”, își zise. Aproape că se așteptase la acest deznodământ. În definitiv, de ce să-l fi așteptat?

— Domnișoara e acolo, îi spuse santinela. Dar cum de-ai reușit să agăți o fată ca asta? Așa ceva e pentru ofițeri, nu-i de nasul unui pârlit.

Graeber o văzu acum pe Elisabeth: stătea rezemată de zid. Bătu santinela pe umăr și-i răspunse:

— E o dispoziție nouă, băiețaș. Se capătă în loc de decorație, dacă ai fost patru ani pe front. Numai fete de generali. Și ieși imediat la raport, găgăuță. Nu știi că-i oprit să vorbești în post?

Apoi se duse la Elisabeth.

— Găgăuță ești tu! îi strigă santinela din urmă, dar fără curaj.

Găsiră o bancă pe o stradă în pantă, îndărătul cazărmii. Era așezată sub un castan, și aveau la picioare priveliștea întregului oraș. Nicăieri nu se zărea nici o lumină. Numai râul sclipea în bătaia lunii.

Graeber destupă sticla și turnă în pahar cam până la jumătate. Armagnac-ul avea licăriri de chihlimbar lichid. Graeber îl oferi Elisabethei.

— Bea-l tot, îi spuse.

Ea sorbi o înghițitură și-i dădu paharul înapoi.

— Golește-l tot, repetă el. E seara cea mai potrivită pentru așa ceva. Golește-l pentru indiferent ce, pentru ticăloșia vieții noastre, sau pentru faptul că mai suntem în viață — dar bea tot. Trebuie să bem după ce-am trecut prin orașul ăsta mort. Cred că în general trebuie să bem, în ziua de azi.

— Bine. Pentru toate laolaltă!

Graeber turnă din nou din sticlă și goli de astă dată el paharul. Simți pe dată un val de căldură. Simți în același timp și cât de gol era pe dinăuntru. Nu știuse până atunci. Era un gol fără durere.

Turnă iar în pahar până la jumătate și bău o înghițitură. Apoi îl puse pe bancă, între ei. Elisabeth se ghemuise, cu brațele încolăcite în jurul genunchilor. Frunzișul fraged al castanilor de deasupra lor lucea aproape alburiu sub lună, ca și cum un roi de fluturi timpurii s-ar fi rătăcit printre crengi.

— Ce negru e totul, zise ea, arătând spre oraș. Ca o mină de cărbuni după un incendiu.

— Nu te uita acolo, întoarce spatele. Ai să vezi cu totul altă priveliște.

Banca se afla chiar pe culmea dealului și, în partea cealaltă, costișa se înclina lin — spre câmpii, drumuri argintate de lună, alei de plopi, turnul unei biserici sătești și apoi, spre păduri și spre munții sinilii din zare.

— Aici e toată pacea lumii, rosti Graeber. Simplu, nu?

— Simplu, dacă ești în stare să întorci spatele și să nu te mai gândești la ce e dincolo.

— Asta se învață lesne.

— Tu ai învățat?

— Bineînțeles, răspunse Graeber. Altfel nu mai eram în viață.

— Aș vrea să pot și eu.

— Poți de mult. De asta are grijă viața, își trage rezervele de unde poate. Iar în primejdie, nu cunoaște nici slăbiciuni, nici sentimentalisme.

Împinse paharul spre ea.

— Și asta-i tot pentru același scop? întrebă Elisabeth.

— Da, răspunse el. În seara asta, negreșit.

Ea bău și el o privi.

— Hai să facem un efort, zise, și câtva timp să nu mai vorbim de război.

Elisabeth se rezemă de spătarul băncii:

— Știi ce? Să nu mai vorbim de loc.

— Bine.

Ședeau pe bancă și tăceau. Era o liniște adâncă, și încetul cu încetul liniștea aceasta se însufleți de susurul pașnic al nopții care n-o tulbura, ci o făcea parcă și mai adâncă: ușoara adiere a vântului, ca o răsuflare a pădurilor, țipătul unei bufnițe, foșnetul ierbii și nesfârșitul joc al norilor și luminii. Liniștea ieși biruitoare, se înălță, îi împresură, pătrunse în ei, tot mai adânc, cu fiecare răsuflare mai adânc, până când însăși respirația deveni liniște, stingându-se treptat, devenind din ce în ce mai lină, din ce în ce mai prelungă, până când nu mai fu vrăjmașă, ci un somn îndepărtat, binefăcător.

Elisabeth făcu o mișcare. Graeber tresări și privi în jur:

— Ce spui de asta? Am dormit!

— Și eu.

Elisabeth deschise ochii. Lumina difuză se prinse în ei, făcându-i străvezii.

— E mult de când n-am mai dormit așa, spuse ea cu uimire. Totdeauna pe lumină, și cu teama de întuneric, și cu trezirea zvâcnită, și cu veșnica spaimă... Nu ca acum.

Graeber ședea nemișcat. N-o întrebă nimic. Curiozitatea moare în vremuri când se petrec atâtea. Se mira doar, vag, că sta atât de liniștit, învăluit într-o somnolență trează, ca o stâncă sub apă, acoperită de alge fluturătoare. Pentru prima oară de

când plecase din Rusia, se simțea destins. O dulce toropeală pătrunsese în el, ca o maree ce s-a ridicat peste noapte și s-a revărsat deodată, într-un tot scăpărător, peste ținuturi pârjolite și sterpe.

Coborâră în oraș. Strada îi primi iarăși între zidurile ei; duhoarea rece a vechilor incendii îi învălui din nou, iar ferestrele camuflate, negre, îi însoțeau ca o procesiune de catafalcuri. Elisabeth simți fiori reci trecându-i prin trup.

— Pe vremuri, casele și străzile erau scăldate în lumină și ni se părea firesc. Eram deprinși. Abia azi ne dăm seama ce însemna asta...

Graeber se uită în sus. Cerul era senin, fără nori. O noapte tocmai bună pentru aviație. Se gândi fără voie că e prea luminoasă.

— Așa e acum aproape peste tot în Europa, replică el. Se pare că numai Elveția e luminată noaptea. Și acolo e lumină tocmai pentru ca aviația să știe că-i neutră. Am aflat de la cineva care a fost cu o escadrilă în Franța și Italia. Spunea că era ca o insulă de lumină — de lumină și pace, căci una implică pe cealaltă. Mai încolo, și de jur împrejur, se întind întunecate, ca sub niște nesfârșite lințolii, Germania, Franța, Italia, Balcanii, Austria și toate celelalte țări angajate în război.

— Ni s-a dăruit lumina și ea a făcut oameni din noi. Noi însă am ucis-o și am devenit iarăși troglodiți! exclamă Elisabeth cu violență.

„A făcut oameni din noi”, repetă Graeber în gând. Găsi că expresia era exagerată. Dar Elisabeth părea înclinată spre exagerări. Și, totuși, poate că avea dreptate. Animalele n-au lumină. Nici lumină și nici foc. Dar nici bombe.

Ajunseră în Marienstrasse. Graeber observă deodată că Elisabeth plânge.

— Nu te uita la mine, îi spuse ea. N-ar fi trebuit să beau. Nu sunt obișnuită. Dar să nu crezi că sunt tristă. Numai că toate din mine par deodată nespus de slobode.

— Lasă-le slobode cum sunt și nu te sinchisi. Eu mă simt la fel. E în cea mai perfectă concordanță.

— În concordanță cu ce?

— Cu cele ce-am vorbit. Cu întoarcerea spre partea cealaltă. Mâine seară n-o să mai batem străzile. O să mergem împreună

undeva, unde va fi atât de multă lumină cât poate să dea orașul ăsta. O să mă interesez între timp.

— La ce bun? Poți găsi pe cineva mai vesel decât mine.

— Nu-mi trebuie cineva mai vesel.

— Dar ce?

— În nici un caz oameni veseli. N-aș putea să-i suport. Iar pe ceilalți și mai puțin — pe aceia care compătimesc. Compătimire întâmpin în cursul zilei până la saturație. Și sinceră și fățarnică. Cred că ai avut și tu parte de ea.

Elisabeth nu mai plângea.

— Da, răspunse. Am avut și eu parte de ea.

— Între noi doi e cu totul altceva. Noi nu trebuie să ne amăgim unul pe altul. Și asta nu-i puțin lucru. Așa că mâine seară o să mergem la cel mai luminos local din oraș și acolo o să mâncăm și o să bem vin bun și, o seară întreagă, o să uităm ticăloșia vieții.

— Și asta e... tot în concordanță?

— Da, tot în concordanță. Și să îmbraci rochia cea mai luminoasă pe care o ai.

— Bine. Vino la opt.

Graeber simți deodată părul ei atingându-i obrazul. Apoi îi simți și buzele. Ca o adiere fugitivă — și Elisabeth dispăru după ușă mai înainte ca el să-și dea seama de cele întâmplate. Scoase sticla din buzunar. Era goală. O lăsă în fața primei case din drum. „Încă o zi care s-a dus! se gândi el. Noroc că Reuter și Feldmann nu mă văd acum! Ce-ar mai bârfi pe socoteala mea!”

Capitolul 12

— Bine, băieți, treacă de la mine, recunosc! glăsui Böttcher. Da, m-am culcat cu cârciumărița. Dar, spuneți și voi: aveam încotro? Trebuia să fac ceva. De ce sunt în permisie? Nu vreau să mă întorc pe front ca un vițel neînțărcat.

Ședea lângă patul lui Feldmann, cu o gamelă plină de cafea în mână și cu picioarele într-o găleată cu apă rece. Făcuse bășici la tălpi de când stricase bicicleta.

— Dar tu? îl întrebă pe Graeber. Ce-ai făcut azi? Ai fost pe undeva?

— Nu.

— Nu?

— A tras aghioase, îl lămuri Feldmann. Până la prânz. Nici cea mai groaznică hărmălaie n-a fost în stare să-l trezească. A dovedit pentru prima oară că-i băiat deștept.

Böttcher scoase picioarele din apă și se uită la tălpi. Erau acoperite cu bășici mari, albe.

— Spuneți și voi, se oțărî el. Vedeți doar că-s coșcogeamite huiduma în toată puterea — dar picioarele le am plăpânde, ca un copil de țâță. Și așa am fost toată viața. Nu se întăresc neam. Câte n-am încercat! Și cu bășicile astea trebuie s-o întind acum din nou la drum!

— De ce? întrebă Feldmann. Acum poți s-o iei mai domol. Că doar o ai pe cârciumăriță, nu?

— Ei, și tu cu cârciumăriță! N-are nici o legătură una cu alta. Și afară de asta, a fost o mare decepție.

— Așa-i când vii de pe front. Prima dată se lasă totdeauna cu decepție, știe oricine.

— Nu asta am vrut să spun, frățioare. A mers foarte bine — dar n-a fost ce-am așteptat.

— Nici așa, să ceri totul dintr-o dată! făcu Feldmann. Femeia trebuie să se obișnuiască și ea.

— Tot nu m-ai înțeles. Ca femeie a fost foarte bine — numai dinspre partea sufletească am sfeclit-o. Să-ți explic. Cum spuneam, eram amândoi în pat, treaba mergea strună, când, deodată, în fierbințeala bătăliei, îmi pierd capul și-i spun Alma. Pe ea o cheamă Luise. Alma e numele neveste-mi, înțelegi...

— Înțeleg.

— A fost prăpăd, nenișorule!

— Așa îți trebuie! îi strigă subit lui Böttcher unul dintre jucătorii de cărți, de la masa unde juca. E pedeapsa meritată pentru adulterul tău, porcule! Nădăjduiesc că te-a dat afară cu surle și trompete.

— Adulter? se miră Böttcher, scăpând piciorul din mână. Cine vorbește de adulter?

— Tu! Toată vremea! Sau te-ai și tâmpit?

Jucătorul de cărți era un omuleț mărunt, cu un cap țuguiat ca oul de găină. Îl sfredelea pe Böttcher cu o privire dușmănoasă.

Böttcher se făcu foc.

— I-auzi ce idioțenie e în stare să scornească ăsta! exclamă el uitându-se la cei din jur. Singurul de-aici care vorbește de adulter ești tu! Mare gogomănie, mă! Păi adulter ar fi, pârlitule, dacă nevastă-mea s-ar fi aflat aici și m-aș fi culcat cu alta. Dar nevastă-mea nu-i aici; tocmai ăsta-i clenciul! Cum poate fi vorba de adulter? Dacă s-ar afla aici, nu m-aș culca nici mort cu cârciumărița!

— Dă-l încolo, lasă-l să vorbească! i-o tăie Feldmann. E pizmaș, asta-i toată socoteala. Ei, și ce s-a întâmplat după ce i-ai zis Luise?

— Luise? Nu Luise, bă! Luise o cheamă pe ea. I-am spus Alma.

— Bine, fie și Alma. Și ce-a fost după aia?

— După aia? Să nu-ți vină să crezi, nenișorule! În loc să pufnească în râs sau să mă ia la zor, știi ce-a făcut? A început să plângă. Dar nu așa — ci cu lacrimi cât pumnul, închipuie-ți! Femeile trupește n-ar trebui să plângă, fraților.

Reuter tuși, închise cartea și se uită la Böttcher cu o privire plină de interes.

— De ce să nu plângă?

— Nu le stă bine. Nu li se potrivește la înfățișare. Femeile grase ar trebui să râdă mereu.

— Da' ce, Alma ta ar fi râs dacă i-ai fi spus Luise? întrebă veninos jucătorul de cărți cu capul ca oul de găină.

— Dacă ar fi fost Alma în locul ei, declară Böttcher calm și cu o mare superioritate în glas, e sigur că în primul moment m-aș fi pomenit cu o sticlă de bere în scăfârlie. Iar după aceea, cu toate obiectele neînșurubate din casă. Iar la sfârșit, după ce mi-aș fi revenit în fire, m-ar fi tocat în așa hal, că n-ar mai fi rămas din mine decât ghetele. Asta s-ar fi întâmplat, nepricopsitule!

„Oul de găină” tăcu câteva secunde. Tabloul desfășurat de Böttcher îl copleșise.

— Și pe o asemenea femeie o înșeli tu? întrebă apoi cu glasul răgușit.

— Dar bine, omule, n-o înșel, ce dracu! Dacă ar fi aici, n-aș putea nici măcar să mă uit la cârciumăriță. Așa ceva nu-i adulter, mă. E legitimă apărare — atât!

Reuter se întoarse spre Graeber:

— Dar tu? Ce-ai obținut cu sticla ta de Armagnac?

— Nimic.

— Nimic? sări Feldmann. Și pentru asta ai dormit până la prânz ca un mort?

— Da. Dracu știe de ce sunt deodată atât de somnoros. Dacă aș pune capul pe pernă, aș putea să adorm și acum. E ca și când n-aș fi închis ochii o săptămână întreagă.

— Atunci culcă-te și dormi în continuare.

— Înțeleaptă povață! exclamă Reuter. Povața meșterului-în-aghioase Feldmann!

— Feldmann e un dobitoc, se amestecă în vorbă „oul de găină”, care în clipa aceea nu juca. Își irosește toată permisia dormind. Și după aceea o să i se pară că nici n-a avut-o. Tot atât de bine putea să doarmă și pe front, iar permisia s-o viseze doar.

— Ai vrea tu să fie așa, frățioare, dar nu-i, răspunse Feldmann. E tocmai de-a-ndoaselea. Eu dorm aici, și când visez, visez că sunt pe front.

— Și unde ești în realitate? întrebă Reuter.

— Unde? Aici! Altminteri unde?

— Ești sigur?

„Oul de găină” behăi:

— Păi tocmai asta spun și eu, exclamă el. E totuna unde se află dacă doarme mereu. Numai că măgarul nu știe asta.

— Nu-i totuna unde mă trezesc, deștepților! se aprinse Feldmann, brusc supărat, și se întinse din nou în pat.

Reuter se întoarse acum spre Graeber:

— Dar tu? Ce-ai de gând să faci azi pentru sufletul tău?

— Spune-mi unde se poate merge seara când vrei să iei o masă bună.

— Singur?

— Nu.

— Atunci du-te la „Germania”. Nu-i altul mai bun. Poate doar să nu te lase să intri. Din pricina uniformei tale de front. E un hotel pentru ofițeri. Restaurantul așijderea. Dar s-ar putea ca, întâmplător, chelnerul să aibă respect pentru tinichelele de pe pieptul tău.

Graeber se examină de sus până jos. Uniforma îi era peticită și răpănoasă:

— N-ai putea să-mi împrumuți tunica ta? îl întrebă pe Reuter.

— Ba cum să nu; cu plăcere. Numai că tu ai vreo cincisprezece kilograme mai puțin decât mine. Dacă ai apărea cu ea, te-ar da afară de la intrare. Dar aș putea să-ți fac rost de o uniformă particulară de subofițer, care să ți se potrivească. Și de pantaloni. Punând mantaua pe deasupra, n-o să bage de seamă nimeni aici la cazarmă. Dar ia spune: cum se face că până la ora asta ai rămas tot soldat? Trebuia să fii de mult locotenent.

— Într-o vreme am și fost subofițer. Dar am cotonogit un locotenent și m-au degradat. Noroc că nu m-au trimis într-un batalion disciplinar. Numai că s-a zis de-atunci cu avansările.

— Perfect. Ai deci și dreptul moral să porți uniformă de subofițer. Dacă te duci cu tipa la „Germania”, comandă ca vin un Kochsberg de Johannisberg, recolta 37, din pivnițele G.S. von Mumm. Ăsta trezește și morții din morminte.

— Bine. Chiar de așa ceva și am nevoie.

Se lăsase ceață. Graeber se opri pe podul care ducea peste râu. Apa era împestrițată de sfărâmături și se rostogolea neagră și leneșă printr-un talmeș-balmeș de grinzi și obiecte casnice. Dincolo se înălța mohorâtă, din pâcla alburie, silueta școlii. Graeber se uită câtva timp într-acolo, coborî apoi de pe pod și o luă pe o străduță care ducea de-a dreptul în curtea școlii. Poarta mare, de fier, era jilavă de ceață și stătea larg deschisă. Graeber intră. Curtea era pustie. Nu se vedea țipenie: nici nu se aștepta la altceva la ora asta târzie. Străbătu curtea până la malul gârlei. Trunchiurile castanilor suiau întunecate în negură, de parcă ar fi fost de cărbune. Sub ei se aflau bănci umede. Graeber își aminti că șezuse de multe ori acolo. Nimic din ce visase atunci nu s-a înfăptuit. Din școală plecase de-a dreptul la război.

Câtva timp își aținti privirea asupra gârlei. Un pat rupt, adus de apă, fusese aruncat la mal. Ca niște bureți mătăhăloși se buluceau într-însul perne grele, ude. Pe Graeber îl răzbi frigul. Se răsuci și, făcând cale întoarsă, se opri în fața clădirii școlii. Aici încercă ușa de la intrare. Nu era încuiată. O deschise și intră cu pași șovăitori. În sala din față se opri și privi în jur. Îl izbi mirosul apăsător de școală și zări scara pe jumătate întunecată și ușile vopsite în culori închise, care duceau spre aulă și spre cancelarie. Nu simțea nimic. Nici măcar dispreț sau ironie. Se gândi la Wellmann. „Nu-i recomandabil să te întorci în trecut”, îi spusese. Avusese dreptate. Graeber nu simțea decât un mare gol. Experiența dobândită după plecarea din școală răsturnase tot ce învățase pe băncile ei. Nimic nu mai rămăsese. Faliment total.

Întoarse spatele și ieși. În dreapta și în stânga ușii de la intrare zări câte o placă comemorativă în cinstea celor căzuți. Pe cea din dreapta o cunoștea: era închinată morților din întâiul război mondial. În zilele când se țineau congresele partidului, placa era împodobită cu crengi de brad și cu frunze de stejar, iar Schimmel, directorul școlii, rostea în fața ei discursuri înflăcărate despre revanșă, Germania Mare și ispășirea care va veni. Schimmel avusese o burtă mare, moale, și fusese totdeauna lac de sudoare.

Placa din stânga era nouă. Graeber n-o cunoștea. Amintea de morții din războiul actual. Graeber citi numele. Erau multe; dar placa era mare, iar alături se mai lăsase loc pentru încă una.

Afară, în curte, dădu peste portar.

— Doriți ceva? întrebă bătrânul.

— Nu, nu doresc nimic.

Și Graeber își urmă drumul. Dar deodată îl fulgeră un gând. Se întoarse.

— Știi cumva unde stă Pohlmann? îl întrebă pe portar. Domnul Pohlmann, care a fost profesor la școala asta.

— Domnul Pohlmann nu mai e profesor.

— Știu. Dar unde stă?

Portarul se uită grijuliu în jur.

— Nu-i nimeni să te audă, îl liniști Graeber. Unde stă?

— Pe vremuri stătea în piața Jahn, la numărul 6. Dacă mai stă și azi acolo, n-aș putea să vă spun. Ați fost elev la școala asta?

— Da. Dar Schimmel — directorul — mai e aici?

— Bineînțeles, răspunse portarul cu mirare. Firește că e încă aici. De ce să nu fie?

— Așa-i, încuviință Graeber. De ce să nu fie?

Și-și văzu de drum. După un sfert de oră își dădu seama că nu mai știe unde se află. Ceața se îngroșase, și el se rătăcise printre ruine. Dărâmăturile arătau toate la fel, iar străzile nu se deosebeau una de alta. Era o senzație ciudată — parcă s-ar fi rătăcit în sine însuși.

I-a trebuit o bună bucată de vreme până să găsească drumul spre Hakenstrasse. Apoi s-a ridicat deodată o pală de vânt și negura a început să tălăzuiască și să se retragă, ca o mare tăcută, fantomatică.

Ajunse la casa părinților săi. Nu găsi nici o veste, și tocmai se pregătea să plece când auzi un sunet de o stranie vibrație. Era ca un acord de harpă. Graeber se uită în urma lui. Strada era pustie până unde putea fi cuprinsă cu ochii. Sunetul se auzi din nou, mai ascuțit de data asta, tânguitor și pierdut, aidoma unei nevăzute geamanduri ce-și înalță glasul vestitor într-un ocean de ceață. Sunetul se repetă, mai grav, apoi mai acut, neregulat și totuși în răstimpuri aproape egale, părând a veni din cer, ca și cum cineva ar fi cântat la harpă pe acoperișuri.

Graeber ascultă cu atenție. Apoi încercă să se călăuzească după sunet, dar nu putu sesiza nici o direcție. Sunetele păreau să plutească pretutindeni, să vină de pretutindeni, puternice și stăruitoare, uneori stinghere și alteori ca un arpegiu sau ca un acord nedescompus, cu nesfârșită jale.

„Gardianul de la apărarea pasivă! își zise deodată Graeber. Nebunul — altfel cine?” Se îndreptă spre casa din care nu mai rămăsese decât fațada, si deschise brusc ușa. O făptură dindărătul ei sări de pe un fotoliu. Graeber observă că era fotoliul verde, pe care-l zărise mai întâi pe dărâmăturile casei părintești.

— Ce s-a întâmplat? se răsti speriat gardianul de la apărarea pasivă.

Graeber văzu că n-are nimic în mână. Sunetele continuau.

— Ce-i asta? întrebă el. De unde vin sunetele astea?

Gardianul își apropie fața jilavă de a lui Graeber.

— A! făcu el. Ostașul! Apărătorul patriei! Vrei să știi ce-i asta? Păi n-auzi? E recviemul pentru cei îngropați. Dezgropați-i! Dezgropați-i! Încetați cu asasinatele!

— Prostii!

Prin negura ce se înălța, Graeber privi în sus. Văzu ceva ca un cablu întunecat care se hățâna în bătaia vântului, si auzi, de fiecare dată când aluneca în jos, misteriosul sunet de gong. Subit își aminti de pianul pe care-l zărise agățat deasupra ruinelor, cu capacul smuls. Cablul izbea coardele neacoperite.

— E pianul! zise Graeber.

— E pianul! E pianul! îl maimuțări gardianul. Ce știi dumneata, ucigaș sinistru ce ești! E clopotul morților, și vântul îl face să sune! Prin glasul lui, cerul imploră îndurare, pușcaș automat ce ești — îndurarea care nu se mai află pe pământ! Dar cum ai putea să știi? Cei care pricinuiesc moartea nu știu niciodată nimic despre ea.

Și aplecându-și spinarea către Graeber:

— Morții sunt peste tot, șopti el. Zac sub dărâmături, cu fețele strivite și cu brațele întinse în lături — zac acum, dar se vor ridica într-o zi și vă vor alunga...

Graeber se întoarse și ieși.

— Vă vor izgoni, șuieră gardianul în urma lui. Vă vor acuza, și se va ține judecată pentru fiecare dintre voi...

Graeber nu-l mai vedea. Auzea doar glasul răgușit printre scamele învârtejite ale negurii destrămate.

— Căci ce ați făcut unuia dintre acești frați ai mei prea mici, mie mi-ați făcut, grăit-a Domnul...

Graeber își urmă drumul.

— Du-te dracului! murmură el. Du-te dracului și îngroapă-te și pe tine sub ruinele peste care hălăduiești ca o pasăre a morții!

Trecu mai departe. „Morți! își zise cu amărăciune. Morți — morți! M-am săturat de morți! De ce m-am întors? Oare nu și pentru a simți că undeva, în pustiul ăsta, mai pulsează viața?”

Sună. Ușa se deschise imediat, ca și când cineva ar fi așteptat în spatele ei.

— A, dumneata... făcu doamna Lieser cu surprindere.

— Da, eu, răspunse Graeber.

Crezuse că îi va deschide Elisabeth. În aceeași clipă, însă, ea ieși din cameră și doamna Lieser se eclipsă fără să scoată o vorbă.

— Intră, Ernst, zise Elisabeth. Sunt numaidecât gata.

Graeber o urmă.

— Asta-i rochia ta cea mai luminoasă? întrebă el uitându-se la puloverul negru și la fusta de culoare închisă pe care le purta. Ai uitat că astă-seară ieșim?

— Cum, a fost serios ce mi-ai spus?

— Firește! Uită-te la mine. Asta-i uniforma particulară a unui subofițer. Mi-a făcut rost de ea un camarad. E o escrocherie, ca să pot merge cu tine la hotelul „Germania” — și încă se mai pune întrebarea dacă accesul nu-i cumva permis doar de la locotenent în sus. Dar asta va depinde probabil numai de tine. N-ai altă rochie?

— Ba da, dar...

Graeber zări pe masă sticla de votcă de la Binding.

— Știu la ce te gândești, zise el. Dar uită totul. Uit-o și pe doamna Lieser, uită-i și pe vecini. Nu faci nimănui nici un rău; și ăsta e singurul lucru care contează. Trebuie să ieși odată din bârlog, altfel înnebunești. Uite, bea o înghițitură de votcă.

Turnă în pahar și i-l întinse. Elisabeth îl goli.

— Bine, zise ea. Voi fi gata îndată. Eram oarecum pregătită, numai că nu știam dacă nu cumva ai uitat. O să te rog doar să ieși din odaie până când mă îmbrac. N-aș vrea ca doamna Lieser să mă denunțe pentru prostituție.

— Un asemenea denunț nu face doi bani în cazul de față. Când e vorba de ostași, așa ceva se consideră act de patriotism. Totuși, am să te aștept afară. Pe stradă, nu în vestibul.

Bătu trotuarul în sus și în jos. Ceața se mai subțiase, dar aburii pluteau încă între zidurile caselor, ca într-o spălătorie. Deodată se auzi deschizându-se o fereastră, într-un cadru de lumină. Elisabeth se aplecă în afară, cu umerii goi, ținând în mână, suspendate, două rochii. Una era aurie cu nuanțe castanii, iar cealaltă de o culoare închisă, nedefinită. Rochiile fluturau în vânt ca niște drapele.

— Care din ele? întrebă ea.

Graeber o arătă pe cea aurie. Elisabeth dădu din cap și închise fereastra. Graeber se uită în toate părțile. Nimeni nu văzuse această încălcare a dispozițiilor apărării pasive.

O porni din nou în sus și în jos, numai că acum noaptea părea mai largă și mai plină. Oboseala din cursul zilei, bizara stare de spirit de la începutul serii și hotărârea de a nu se mai gândi la

trecut — toate se prefăcuseră într-o ușoară tulburare și o așteptare neliniștită.

Elisabeth ieși din casă. Pășea repede, zveltă și mlădioasă, și părea mai înaltă în rochia lungă, aurie, în care se răsfrângea sclipind palida lumină a nopții. Schimbată îi era și fața. Părea mai prelungă, iar capul mai mic, și numai după un răstimp Graeber își dădu seama că toate acestea se datorau faptului că purta o rochie ce-i lăsa gâtul gol.

— Doamna Lieser te-a văzut? întrebă el.

— Da. I-am luat piuitul. După părerea ei ar trebui să trăiesc în veșnică pocăință, cu cenușă în cap și îmbrăcată în pânză de sac. Și, o clipă, am și avut mustrări de conștiință.

— Mustrări de conștiință au totdeauna oamenii care n-ar trebui să le aibă.

— N-au fost numai mustrări de conștiință. A fost și teamă. Crezi că...

— Nu, răspunse Graeber. Nu cred nimic. Și aș vrea ca în seara asta să nu ne mai gândim la nimic asemănător. Am avut destul timp să ne gândim până acum și să ne înfricoșăm din pricina tuturor acestor gânduri. Aș vrea să vedem dacă nu suntem în stare să ne mai și bucurăm un pic...

Hotelul „Germania” se afla între două case năruite, întocmai ca o rudă bogată între două nevoiașe. Dărâmăturile fuseseră strânse cu grijă, în grămezi, de-o parte și de alta a hotelului, astfel că cele două ruine nu mai făceau o impresie de prăpăd și nici nu păreau bântuite de suflul morții; se integraseră în buna rânduială a orașului și deveniseră aproape prezentabile.

Portarul examină uniforma lui Graeber cu o privire scrutătoare.

— Care e salonul unde se servesc numai vinuri? întrebă Graeber tăios, mai înainte ca portarul să poată spune ceva.

— În fund, domnule; din hol la dreapta, întrebați, vă rog, de chelnerul-șef Fritz.

Străbătură holul. Un maior și doi căpitani trecură pe lângă ei. Graeber salută.

— Am auzit că aici e un adevărat furnicar de generali, zise el. La etajul întâi sunt instalate birourile unei comisii militare.

Elisabeth se opri.

— În cazul ăsta, nu crezi că ești niţeluș cam imprudent? Dacă bagă cineva de seamă chestia cu uniforma ta?

— Ce să bage de seamă? Nu-i mare lucru să te porți ca un subofițer. Am fost și eu un timp subofițer.

Un locotenent-colonel apăru, zornăind din pinteni, cu o femeie micuță, slabă. Nu-l onoră pe Graeber nici măcar cu o privire.

— Ce-ai păți dacă ar băga de seamă? întrebă Elisabeth.

— Nu cine știe ce.

— S-ar putea să te împuște?

Graeber pufni în râs:

— Cred că n-au să facă una ca asta, Elisabeth. Prea au mare nevoie de noi pe front.

— Dar atunci ce-ai putea să pățești?

— Mare lucru, nu. Poate câteva săptămâni de arest. Asta ar însemna însă câteva săptămâni de odihnă. Aproape ca o permisie. Când un ostaș trebuie să se întoarcă peste aproximativ paisprezece zile pe front, nu i se poate întâmpla nimic grav.

Chelnerul-șef Fritz apăru din culoarul de la dreapta. Graeber îi strecură o bancnotă în mână. Fritz o ascunse fulgerător și nu făcu nici o dificultate.

— Salonul în care se servesc numai vinuri — ca să luați masa, desigur, pronunță el, pornind solemn înainte.

Îi așează la o masă ascunsă îndărătul unei coloane și se îndepărtă ceremonios. Graeber aruncă ochii în jur.

— Exact ceea ce mi-am dorit, îmi trebuie doar câtva timp ca să mă deprind. Ție nu?

Se uită la Elisabeth.

— La tine nici vorbă de așa ceva, exclamă apoi uimit. S-ar zice că vii aici în fiecare zi.

Un chelner mărunțel, în vârstă, semănând cu un marabu, își făcu apariția. Aduse lista de bucate. Graeber o luă, puse o bancnotă înăuntru și o restitui chelnerului-marabu.

— Am dori ceva ce nu-i pe listă. Ce-ai putea să ne recomanzi?

Chelnerul-marabu îl privi cu o față lipsită de orice expresie:

— Nu avem nimic în afară de ceea ce e trecut pe listă.

— Bine. Atunci adu-ne până una-alta o sticlă de Kochsberg de Johannisberg, recolta 37, din pivnițele G.S. von Mumm. Dar nu prea rece.

Ochii bătrânului marabu se însuflețiră.

— Prea bine, domnule, glăsui el cu un respect subit, după care se aplecă spre Graeber: Avem întâmplător o langustă de Ostende. Foarte proaspătă. La ea, dacă doriți, o salată belgiană și câțiva cartofiori cu pătrunjel.

— E bine. Și ce ne dai înainte? Icre nu, bineînțeles — nu se potrivește cu vinul.

Chelnerul-marabu se însufleți și mai mult.

— Firește că nu. Am mai avea însă puțintel ficat de gâscă à la Strassburg, cu trufe...

Graeber încuviință din cap.

— Iar după aceea aș recomanda o felioară de Olandă. E o brânză care scoate minunat în relief buchetul vinului ce l-ați ales.

— Perfect.

Mărunțelul dispăru în pas vioi. Se poate ca la început să-l fi considerat pe Graeber drept un ostaș care s-a rătăcit întâmplător în restaurantul acela; acum însă vedea în el un cunoscător care întâmplător era ostaș.

Elisabeth ascultase plină de uimire.

— Dar bine, Ernst, exclamă ea, de unde știi toate astea?

— De la camaradul meu Reuter. Azi dimineață habar n-aveam. Dar el e un cunoscător atât de mare, încât s-a ales cu o gută de pe urma rafinamentului. Însă guta îl scapă acum de front. Așa se răsplătesc și în cazul acesta, ca totdeauna, marile păcate.

— Dar trucul cu bacșișurile și cu lista de bucate...

— Tot de la Reuter. Cunoaște toate chichițele localului. De altfel, tot de la el am învățat și prestanța omului de lume.

Elisabeth izbucni deodată în râs. Era un râs cald, degajat, tandru.

— Hotărât, zise ea, sub aspectul ăsta nu te țineam minte.

— Nici eu pe tine — cum ești acum.

Se uită la ea. N-o mai văzuse niciodată așa. Elisabeth; era cu totul alta când râdea. Era ca și cum s-ar fi deschis deodată toate ferestrele unei case întunecate.

— E foarte frumoasă rochia ta, zise el puțin stingherit.

— E a mamei. Am stat aseară și am modificat-o puțin, răspunse Elisabeth, după care adăugă râzând: Nu eram chiar atât de nepregătită cum ai fi putut crede când ai venit.

— Știi să coși? N-aș fi crezut.

— Mai înainte nu știam, dar am învățat. Acum cos zi de zi, câte opt ceasuri, mantale militare.

— Serios? Ai fost încadrată în muncă?

— Da. Am cerut să fiu. Mă gândesc că s-ar putea ca în felul acesta să-i fiu de folos tatei.

Graeber clătină din cap și o învălui într-o privire lungă.

— Nu te văd de loc muncind. La fel cum nici numele nu ți se potrivește. Cui i-a venit ideea să ți-l dea?

— Mama l-a ales. Era austriacă, din Austria de sud; avea însă trăsături de italiancă. Sperase că voi fi blondă, cu ochii albaștri, și de aceea hotărâse să mă boteze Elisabeth. După ce m-am născut, deși i-am înșelat așteptările, mi-a dat totuși acest nume.

Chelnerul-marabu apăru cu vinul. Ținea sticla în mână ca pe un giuvaer și turnă cu băgare de seamă.

— V-am adus pahare simple, foarte subțiri, de cristal, zise el. Așa se poate vedea mai bine culoarea. Sau preferați cupe verzi?

— Nu, nu. Pahare subțiri, străvezii.

Bătrânul marabu dădu din cap și ridică apoi capacul de pe un platou de argint. Feliile trandafirii de ficat de gâscă erau așezate, cu trufe negre pe deasupra, într-o ghirlandă de aspic tremurător.

— Chiar azi a sosit din Alsacia, declară el cu mândrie.

Elisabeth râse:

— Ce lux!

— Lux? Da! răspunse Graeber ridicând paharul. Lux într-adevăr! repetă. Asta este! Și pentru asta să bem, Elisabeth. Doi ani la rând am mâncat dintr-o gamelă de tablă, fără să fiu niciodată sigur că voi termina ce-aveam în ea. De aceea, toate astea de-aici nu sunt numai lux. Ele înseamnă mult mai mult. Întruchipează pace și siguranță, și bucurie, și sărbătoare — adică tot ce nu există pe front.

Bău și savură vinul și se uită la Elisabeth — și-și dădu seama că ea se găsea cuprinsă în toate acestea. Era neprevăzutul — simți deodată Graeber — care aducea destindere și elan; era surpriza care ignora inevitabilul, inutilul și ceea ce părea zadarnic — și așa se și cădea să fie, pentru că ele făceau parte din cealaltă față a vieții, din cea strălucitoare, a abundenței, a ușurinței jucăușe și a visurilor. După anii cu moartea în cârcă, vinul nu mai era numai vin, argintul nu mai era numai argint,

muzica ce se strecura nu se știe de unde nu mai era numai muzică, iar Elisabeth nu mai era numai Elisabeth — toate erau simboluri ale celeilalte vieți, ale vieții fără vărsări de sânge și pustiiri, ale vieții trăite numai de dragul vieții și care devenise aproape mit și vis fără speranță.

— Uităm uneori cu totul că trăim, zise el.

Elisabeth râse din nou:

— Eu nu uit niciodată. Dar nu m-am ales cu nimic dintr-asta.

Chelnerul-marabu se apropie discret:

— Cum găsiți vinul, domnule?

— Cred că e foarte bun. Altminteri nu mi-ar trece subit prin minte lucruri la care nu m-am mai gândit de mult.

— Este efectul soarelui, domnule. Al soarelui care l-a pârguit toamna. Acum îi reflectă razele. În Renania un vin ca acesta e numit artofor.

— Artofor?

— Da. E ca aurul și împrăștie străluciri în toate părțile.

— Chiar așa. Îl simți după primul pahar. Pritocit de soare.

— Chiar de la întâia înghițitură. Nu se duce în stomac. Alunecă de-a dreptul în ochi și transformă lumea.

— Sunteți un cunoscător de vinuri, domnule! exclamă bătrânul marabu.

Apoi se aplecă ușor spre Graeber și-i șopti confidențial:

— Cei de la masa din dreapta servesc același vin. Dar îl toarnă pe gât de parc-ar fi apă. Pentru dumnealor e bun și un vin dulceag de cucoane!

Și aruncând o privire dezgustată spre masa de-alături, se îndepărtă.

— Azi este, pare-se, o zi norocoasă pentru escroci, Elisabeth, zise Graeber. Ție cum ți se pare vinul? Tot artofor?

Elisabeth se rezemă de spătar și-și destinse umerii:

— Mă simt ca un om care a scăpat din pușcărie — și care va fi din nou închis pentru escrocherie.

Graeber râse:

— Așa suntem noi! Înfricoșați de propriile noastre sentimente. Și când ne dăm seama, ne credem escroci.

Chelnerul-marabu aduse langusta și salata. Graeber îi urmărea mișcările în timp ce servea. Se simțea cu totul relaxat și avea senzația că după ce s-a aventurat din întâmplare pe o pojghiță subțire de gheață, constată cu surprindere că nu crapă

sub picioarele lui. Știa că pojghița e subțire și că n-o să-l țină multă vreme, dar acum îl ținea, și asta era de ajuns.

— Pe de o parte, zise el, e bine să te tăvălești multă vreme în noroaie. După aceea totul ți se pare atât de nou și de tulburător, ca și când ți s-ar întâmpla pentru întâia oară. Totul — până și un pahar străveziu sau o față de masă albă.

Bătrânul chelner ridică sticla. Era acum ca o mamă.

— De obicei, zise el, la pește se bea vin de Mosel. Dar langusta e cu totul altceva. Are carnea ca nuca. La langustă un vin de Rin e cu adevărat un dar de la Dumnezeu. Nu-i așa?

— Fără discuție.

Chelnerul dădu din cap și dispăru.

— Ernst, zise Elisabeth, crezi că vom putea plăti toate astea? Trebuie să fie grozav de scump.

— Vom putea plăti. Am la mine toată solda din doi ani de război. Și nu trebuie să ne ajungă pentru prea mult timp.

Graeber râse:

— Numai pentru o viață foarte scurtă. Două săptămâni.

Se opriră în fața casei. Vântul se potolise; în schimb se lăsase din nou ceață.

— Când trebuie să te întorci pe front? întrebă Elisabeth. Peste două săptămâni?

— Cam așa ceva.

— Foarte puțin.

— Foarte puțin, și totuși nespus de mult. E ceva foarte relativ. În război timpul are alte valori decât în timp de pace. Asta o știi desigur și tu, căci și aici e acum un fel de front, ca în primele linii.

— Nu-i același lucru.

— Ba e. Și abia în seara asta pot spune că a început permisia. Dumnezeu să-l blagoslovească pe marabu, și pe Reuter, și rochia ta de aur, și vinul!

— Și pe noi, întregi Elisabeth. Nu ne-ar strica de loc.

Stătea în fața lui. Negura i se împletise în șuvițele de păr și lumina firavă sclipea în ele. Sclipea și pe rochie, iar ceața îi umezea chipul, asemenea unui fruct. Lui Graeber îi fu deodată greu să plece, să sfâșie păienjenișul de duioșie, de calm, de destindere și de tulburare, care se așternuse atât de neașteptat peste ceasurile acestei seri, și să se întoarcă la duhoarea și

glumele din cazarmă, la neurastenia așteptării și la speculațiile apăsătoare asupra viitorului.

Un glas tăios spintecă tăcerea:

— N-ai ochi în cap, subofițer?

Un maior scund, îndesat, cu o mustață albă, țepoasă ca o perie, răsărise în fața lor. Venise pasămite pe tălpi de cauciuc. Graeber își dădu numaidecât seama că bătrânul era o mârțoagă din rezervă, scos de curând de la naftalină, care voia să se grozăvească cu uniforma sa cazonă. Îl gâdilau palmele să-l salte de guler și să-l zgâlțâie olecuță prin aer, dar nu putea risca. Făcu deci ceea ce face orice ostaș cu experiență: tăcu chitic și luă poziție de drepți. Bătrânul plimbă peste el fascicolul de lumină al unei lanterne de buzunar, gest care lui Graeber i se păru deosebit de jignitor.

— Uniformă particulară! se rățoi bătrânul. Te-ai învârtit pesemne de vreun post gras, dacă-ți poți permite așa ceva! Ambuscat — și în uniformă particulară! De necrezut! De ce nu ești pe front?

Graeber nu scoase nici un cuvânt. Uitase să agațe de uniforma împrumutată decorațiile de război de pe tunica lui.

— Să te pupi cu fetele, asta știi, da? behăi maiorul.

Elisabeth făcu o mișcare bruscă. În aceeași clipă, cercul de lumină al lanternei îi căzu pe față. Ea îl săgetă pe maior cu o privire și, făcând un pas către el, ieși din lumină. Bătrânul tuși scurt, îi aruncă o căutătură piezișă și se cărăbăni.

— Mă săturasem până-n gât de individul ăsta, zise ea.

Graeber înălță din umeri:

— Nu poți face nimic împotriva acestor fosile cazone. Bat ulițele și așteaptă să fie salutați. Asta-i viața lor. Și când te gândești că după ce s-a opintit câteva milioane de ani, natura mai dă la iveală asemenea exemplare!

Elisabeth râse:

— ,,De ce nu ești pe front?”

Graeber rânji:

— Asta-i numai din pricina coțcăriei cu uniforma particulară. De mâine mă îmbrac civil. Știu un loc de unde pot închiria tot ce-mi trebuie. Mi s-a făcut lehamite să tot salut în dreapta și în stânga. Și atunci o să putem sta mai liniștiți și la „Germania”.

— Vrei să mai mergem acolo?

— Da, Elisabeth. Căci astea sunt lucrurile care-ți revin mai târziu în minte, pe front. Nu banalitățile vieții cotidiene. La opt sunt la tine, să te iau. Și acum o șterg. Altfel te pomenești că secătura aia bătrână mai trece o dată pe-aici și-mi cere actele. Noapte bună!

O trase spre el și ea nu se împotrivi. O simți în brațe — și deodată totul se topi; o dorea, și nu dorea nimic altceva decât pe ea, și o strângea tare la piept, și o săruta, și nu mai voia s-o lase — și o lăsă.

Se duse încă o dată în Hakenstrasse. În fața casei părintești se opri. Luna răzbise dintre nori. Graeber se aplecă — și în clipa următoare smulse vijelios bucata de hârtie dintre pietre. Într-un colț era scris ceva cu un creion bont. Scoase repede lanterna. „Vă veți prezenta la poșta centrală, ghișeul 15”, citi Graeber.

Se uită la ceas. Era mult prea târziu; poșta nu funcționa noaptea. Nu va putea deci să afle nimic înainte de ora opt, însă în dimineața următoare va ști, în sfârșit, ceva. Împături hârtia și o băgă în buzunar, ca s-o arate la poștă. Apoi o luă spre cazarmă prin orașul tăcut ca un mormânt, și i se păru că devenise imponderabil și că umbla printr-un vid pe care nu îndrăznea să-l străpungă.

Capitolul 13

O aripă a poștei era încă în picioare. Restul se năruise și fusese mistuit de flăcări. Peste tot se îmbulzeau oameni. Graeber trebui să aștepte o bucată de vreme. Apoi ajunse la ghișeul 15 și prezentă hârtia cu avizul scris cu creionul.

Impiegatul i-o restitui:

— Aveți vreun act de identitate?

Graeber trecu pe sub grilă legitimația de militar și ordinul de serviciu pentru permisie. Funcționarul le cercetă amănunțit.

— Ce am de primit? întrebă Graeber. O știre?

Omul de la ghișeu nu răspunse. Se ridică și dispăru în fund. Graeber aștepta, cu ochii ațintiți asupra actelor sale rămase desfăcute pe masă.

Impiegatul se întoarse, ținând în mână un pachețel boțit. Confruntă adresa cu datele din ordinul de serviciu al lui Graeber. Apoi împinse pachețelul prin deschizătura ghișeului.

— Semnați aici.

Graeber văzu scrisul mamei sale pe pachet. I-l trimisese pe front; de acolo fusese returnat. Graeber căută adresa expeditorului. Era tot cea din Hakenstrasse. Luă pachetul și iscăli recipisa.

— Asta-i tot ce-ați avut pentru mine? întrebă el.

Funcționarul își înălță privirea:

— Credeți c-am reținut ceva?

— Asta nu. M-am gândit doar că ați primit poate între timp noua adresă a părinților mei.

— Nu-i de competența noastră. Interesați-vă cu un etaj mai sus, la serviciul de cartare.

Graeber sui scara. Etajul întâi nu mai avea decât jumătate din acoperiș. Prin cealaltă jumătate se vedea cerul cu nori și soarele.

— N-avem altă adresă, răspunse femeia dindărătul ghișeului. Altfel nu trimiteam pachetul în Hakenstrasse. Dar puteți să-l întrebați și pe factorul din sectorul dumneavoastră.

— Unde-l pot găsi?

Femeia se uită la ceas.

— Acum e în cursă. Dacă reveniți după masă pe la patru, îl găsiți aici. La ora aceea se distribuie corespondența.

— S-ar putea ca el să știe adresa, deși dumneavoastră n-o cunoașteți?

— Bineînțeles că nu. Adresele le află prin noi. Dar cum unii țin să-l întrebe și pe el... Pentru a nu avea ce să-și reproșeze. Așa e omul. Ori nu?

— Ba da. Probabil.

Graeber luă pachetul și coborî scara. Se uită la dată. Pachetul fusese expediat cu trei săptămâni în urma. Durase mult până să ajungă pe front, dar înapoi călătorise foarte repede. Graeber se opri într-un colț și desfăcu ambalajul cafeniu, în pachet se aflau: un cozonac uscat, o pereche de ciorapi de lână, o cutie de țigări și o scrisoare de la maică-sa. Graeber citi scrisoarea; nu spunea nimic despre vreo schimbare de locuință sau despre bombardamente. O vârî în buzunar și rămase câtva timp în același loc, încercând să-și regăsească liniștea. Apoi ieși în stradă, își spuse că peste puțin avea să sosească și o scrisoare cu noua adresă.

Hotărî să se ducă la Binding. Poate că știa el ceva nou.

— Intră, Ernst! strigă Alfons. Suntem tocmai pe cale de a goli o sticlă grozavă. Poți să ne ajuți.

Binding nu era singur. Un SS-ist stătea pe jumătate răsturnat pe sofa, sub Rubens, într-o poziție de parcă s-ar fi prăbușit dintr-o dată, și n-ar mai fi fost în stare să se ridice. Era un tip sfrijit, cu fața de culoarea varului și cu părul de un blond albicios: părea să nu aibă nici gene, nici sprâncene.

— Acesta este Heini, zise Alfons cu oarecare respect, Heini, îmblânzitorul de șerpi! Iar dânsul e prietenul meu Ernst, în permisie din Rusia.

Heini era cherchelit. Avea ochii grozav de spălăciți și o gură mică.

— Rusia! mormăi el. Am fost și eu — acolo. `Tunci — tare frum-mos! Mai bine ca — aici!

Graeber se uită întrebător la Binding.

— Heini a golit singur o sticlă până acum, explică Alfons. E amărât. Casa părinților lui a fost bombardată. Familia n-a pățit nimic, toți erau în beci. Dar locuința e făcută zob.

— Pat'u camere! mârâi Heini. Numai — mobilă nouă. Cu pian cu tot. St'așnic pian! Ce sonor'tate! Porcii!

— Nici o grijă: nu lasă Heini pianul nerăzbunat, zise Alfons. Spune, Ernst: ce vrei să bei? Heini preferă coniac. Am aici și votcă, și rachiu de chimion, și orice-ți place.

— Nu iau nimic. Am trecut doar în pripă, ca să te întreb dacă ai aflat ceva.

— Încă nimic deosebit, Ernst. Ce-i sigur e că părinții tăi nu mai sunt în oraș. În tot cazul, în registre nu figurează nicăieri. Nici în satele din împrejurimi. Așa că, ori au plecat undeva și nu s-au înscris încă, ori au fost evacuați cu vreun transport. Știi doar cum stau lucrurile acum. Javrele dracului bombardează întreaga Germanie; o să dureze câtva timp până se restabilesc legăturile. Hai, bea ceva. Un păhărel n-are să-ți strice.

— Bine. Dă-mi puțină votcă.

— Votcă! mormăi Heini. Votcă am înghițit acolo valuri. Și-apoi, am tu'nat-o pe gâtul scârnăviilor. Și i-am dat foc. Aruncătoare de f-flăcări am făcut din ei. Domnule, ce tontoroi jucau! Să mori de râs, nu alta!

— Ce anume? întrebă Graeber.

Heini nu răspunse. Privea drept înainte, cu ochii sticloși.

— Aruncătoare de f-flăcări, mormăi el. G'ozavă idee!

— Ce tot spune? îl întrebă Graeber pe Binding.

Alfons ridică din umeri:

— Heini a trecut prin multe. A lucrat la Siguranță.

— La Siguranță, în Rusia?

— Da. Mai bea un pahar, Ernst.

Graeber luă sticla de votcă de pe măsuța de aramă și se uită la ea. Rachiul era limpede ca lacrima.

— Câte grade are votca asta?

Alfons râse:

— Cam multe. Cred că vreo șaizeci. Rușilor le place numai când e tare de tot.

„Le place numai când e tare de tot, repetă Graeber în gând. Și când e tare de tot, arde dacă o torni cuiva pe gât și-i dai foc”. Se uită la Heini. Cunoștea destule isprăvi de-ale serviciului de Siguranță al SS, ca să-și dea seama că cele spuse de Heini la beție nu erau plăsmuiri. Serviciul Siguranței lichida în spatele frontului pe capete, cu miile, sub pretextul ,,spațiului vital” care trebuia creat poporului german. Lichida tot ce era considerat indezirabil, de regulă prin împușcare; dar pentru ca asasinatele în masă să nu devină monotone, SS-ul născocea uneori variante mai deosebite. Graeber cunoștea câteva din ele; altele îi fuseseră povestite de Steinbrenner. Însă aruncătoarele de flăcări, din oameni vii, erau ceva nou.

— Ce te tot zgâiești la sticlă? se miră Alfons. Nu mușcă. Toarnă-ți în pahar.

Graeber puse sticla pe masă. Voi să se ridice și să plece, dar nu se mișcă. Se sili să rămână. Închisese de destule ori ochii, nevoind să știe nimic. El, ca și alți sute de mii, care crezuseră că în felul acesta pot înăbuși glasul conștiinței. Graeber nu mai voia să procedeze așa. N-avea nici un rost să se mai ascundă după degete. Nu pentru asta venise în permisie.

— Și chiar așa? Nu vrei totuși un păhărel? întrebă Alfons.

Graeber se uită la Heini, care era pe jumătate adormit.

— E și acum în serviciul Siguranței?

— Nu. Acum e aici.

— Unde?

— E *oberscharführer* la lagărul de concentrare.

— La lagărul de concentrare?

— Da. Mai ia o înghițitură, Ernst. Tineri ca acum n-o să ne mai revedem niciodată. Și mai stai un pic. N-o tuli mereu de cum ai intrat.

— Nu, răspunse Graeber cu ochii pironiți asupra lui Heini. N-o mai tulesc.

— În sfârșit, o vorbă înțeleaptă! Ce vrei să bei? Încă o votcă?

— Nu. Dă-mi chimion sau coniac. Votcă nu.

Heini avu o tresărire.

— Sigur, votcă nu, bolborosi el. Păcat... să st'ici pe ei. Votcă am băut — noi. Benzină cu'ată! Și arde mai bine...

Heini vomita în camera de baie. Alfons stătea cu Graeber în fața casei. Cerul era presărat cu caiere de norișori sclipitor de albi. În mesteceni fluiera o mierlă — un ghemuleț micuț și negru, cu cioc galben și cu un glas în care triumfa întreaga primăvară.

— Fantastic tip Heini, nu? zise Alfons.

Rostise cuvintele ca un băiețandru când vorbește de o sângeroasă căpetenie a Pieilor Roșii — cu un amestec de groază și de admirație.

— Fantastic față de oameni lipsiți de apărare, ripostă Graeber.

— Are un braț anchilozat, Ernst. Din pricina asta nu poate fi soldat. De pe urma unei încăierări cu comuniștii, în 1932. De aceea e atât de fioros. Ia gândește-te numai la ce ne-a povestit!

Alfons pâcâia dintr-un trabuc pe jumătate stins, pe care-l aprinsese tocmai în momentul când Heini începuse să debiteze diferite întâmplări din cariera lui. De emoție uitase să mai tragă.

— Teribil, nu?

— Da, teribil. Ți-ar fi plăcut să fii de față la isprăvile lui?

Binding se gândi un moment. Apoi scutură din cap:

— Nu cred. Cel mult o dată, ca să văd spectacolul. Altminteri, însă, nu sunt făcut pentru așa ceva. Sunt mult prea romantic, Ernst.

Heini apăru în prag. Era foarte palid.

— Se'viciu'! mârâi el. Ce-am în'tâ'ziat! N-am timp de pie'dut! Ce-am să-i mai f-frec pe porcii ăia!

Porni, împleticindu-se pe aleea din grădină. La poartă își potrivi chipiul, își îndreptă spinarea și păși mai departe, țanțoș ca un bărzoi.

— N-aș vrea să fiu în pielea ălora din lagăr, când or pica acum în mâinile lui Heini, zise Binding.

Graeber se uită la el. Se gândise la același lucru.

— Și găsești că e-n regulă, Alfons? întrebă el.

Binding dădu din umeri:

— Ce vrei: acolo sunt trădători de neam, Ernst. Nu degeaba se află în lagăr.

— Era și Burmeister trădător de neam?

Alfons râse:

— Asta a fost o chestie personală. De altfel, nici nu i s-a întâmplat mare lucru în lagăr.

— Dar dacă i se întâmpla?

— Ar fi avut ghinion. Mulți au ghinion în ziua de azi, Ernst. Uite, gândește-te la bombardamente, de pildă. Cinci mii numai în orașul ăsta. Oameni mai cumsecade decât cei din lagăr. Ce-mi pasă de ce se întâmpla acolo? Nu pot fi tras la răspundere. Și nici tu.

Câteva vrăbii zburară ca o vijelie spre bazinul din mijlocul gazonului. Una își înmuie piciorușele, fluturând din aripi; în clipa următoare se bălăceau toate în bazin. Alfons le urmărea încordat. Pe Heini părea să-l fi uitat.

Graeber privi fața candidă, mulțumită a fostului său coleg de școală, și deodată își dădu seama de înfrângerea la care erau osândite pe veci dreptatea și compasiunea, sortite să fie pururea înghițite de egoism, indiferență și teamă; își dădu

seama de acest adevăr și știu totodată că nici el nu făcea excepție, că era prins în acest angrenaj printr-o rețea de fire necunoscute, îndepărtate și amenințătoare. I se părea că, într-un fel, era înhăitat cu Binding, oricât s-ar fi opintit să se elibereze.

— Chestia cu răspunderea nu-i chiar atât de simplă, Alfons, spuse el mohorât.

— Ei, asta-i! Lasă-te de bancuri, Ernst! Răspunzător nu poți fi decât pentru ceea ce ai săvârșit tu însuți. Ba și atunci, numai dacă n-ai făcut-o din ordin.

— Când împușcăm ostatici, spunem tocmai invers — că ei sunt răspunzători de faptele săvârșite de alții.

— Ai împușcat vreodată ostatici? întrebă Binding, întorcându-se interesat spre el.

Graeber nu răspunse.

— Ostaticii sunt excepții, Ernst. Cazuri de forță majoră.

— Totul e caz de forță majoră, pronunță Graeber cu amărăciune. Adică tot ce facem noi, vreau să spun. Nu ceea ce fac ceilalți, bineînțeles. Când bombardăm noi un oraș, e o necesitate strategică; când o fac ceilalți, e o crimă ordinară.

— Asta e! În sfârșit, gândești și tu sănătos! exclamă Alfons, privindu-l pe Graeber dintr-o parte cu un zâmbet mucalit. Asta se numește politică modernă. Drept este ceea ce folosește poporului german, a spus ministrul de justiție al Reichului. Și el știe ce spune. Noi ne facem numai datoria. Nu avem nici o răspundere.

Se aplecă:

— Uite! A venit și mierla! E întâia oară că se scaldă! Cum o mai tulesc vrăbiile!

Deodată, Graeber îl zări pe Heini înaintea lui. Strada era pustie, între gardurile vii ale grădinilor se tolănea lumina lenește a soarelui, un fluture galben zburătăcea deasupra bordurii de nisip care tivea trotuarul pavat și, cam la o sută de metri mai departe, Heini cotea după colț.

Graeber mergea pe bordura de nisip. Era liniște adâncă și pașii nu i se auzeau. „Dacă ar vrea cineva să-i facă lui Heini de petrecanie, acum ar fi cea mai bună ocazie”, își zise el. Nu se vedea nici țipenie. Strada părea că doarme. Pe fâșia de nisip te puteai apropia de el fără zgomot. Heini n-ar băga de seamă.

Nimic mai ușor decât să-l trântești la pământ și să-l sugrumi sau să-l înjunghii. O împușcătură ar face prea mult zgomot și ar atrage prea repede oamenii. Heini nu era voinic; putea fi sugrumat.

Graeber observă că-și iuțește pașii. „Nici măcar Alfons n-ar bănui nimic, își zise. își va închipui că a fost un act de răzbunare împotriva lui Heini”. Motive nu lipseau pentru a justifica un asemenea act. Și era o ocazie unică pentru cineva care ar fi vrut să se răzbune. O ocazie cum nu se întâlnesc multe. Era în același timp și cel mai bun prilej de a face să dispară, chiar fără gând de răzbunare, un criminal care peste un ceas avea să tortureze desigur câțiva oameni înspăimântați, lipsiți de apărare.

Graeber își simți mâinile umezindu-i-se de sudoare. Îi fu deodată foarte cald. Ajunse la colț și constată că scurtase cu treizeci de metri distanța dintre el și Heini.

Pe stradă nu se zărea nici acum nimeni. Dacă mai făcea câțiva pași repezi pe bordura de nisip, într-un minut totul putea fi terminat.

Își simți inima bătându-i ca un ciocan. O clipă se temu chiar că Heini putea să-i audă bătăile. „Ce-i cu mine? se întrebă. Ce mă privesc pe mine toate astea? Și cum am putut să ajung până aici?” O idee, care cu mult înainte fusese doar un gând fugar, părea să se fi preschimbat deodată într-o obsesie; și Graeber avu impresia că totul depindea numai de asta, că i se oferea, în sfârșit, o justificare pentru atâtea lucruri din trecut, pentru însăși viața lui, pentru ceea ce ar fi dorit să uite, pentru cele ce făptuise sau omisese să făptuiască.

„Răzbunare?” își spuse buimăcit. Dar aici era vorba de cineva pe care aproape că nici nu-l cunoștea, de cineva care nu i-a făcut nici un rău, de cineva pe care n-avea pentru ce să se răzbune. „Încă nu”, își zise. Dar dacă tatăl Elisabethei era printre victimele lui Heini? Sau va fi mâine? Și-apoi, ce rău făcuseră ostaticii sau ceilalți nenumărați nevinovați, și unde trebuia căutată vina, și unde ispășirea?

Graeber sfredelea cu privirea spinarea lui Heini. Gura i se făcuse iască. Un câine latră în poarta unei grădini. Graeber avu o tresărire de spaimă și privi îndărăt. „Am băut prea mult, își zise; trebuie să mă opresc; toate astea n-au nici o legătură cu mine; e o nebunie”. Dar își urmă drumul, repede și fără zgomot, împins de ceva ce i se părea de o stringentă și îndreptățită

necesitate, o compensație și o justificare pentru hecatomba de morți rămasă în urma lui.

Era acum la vreo douăzeci de metri de Heini, și încă nu știa dacă va face ceva sau nu. Apoi văzu la capătul străzii o femeie ieșind din deschizătura unui gard viu. Purta o bluză portocalie, ținea un coș în mână și venea spre el. Graeber se opri. În el, totul se destrămă deodată. Apoi porni, încet, mai departe. Hâțânând coșul, femeia trecu agale pe lângă Heini și se îndreptă spre Graeber. Mergea tacticos, avea sânii mari, fața lătăreață, arsă de soare, și părul de culoare închisă, pieptănat lins și cu cărare. Cerul se boltea în dosul capului ei, palid, confuz și șters; totul se estompa, numai femeia se profila în linii precise, numai ea era reală, numai ea întruchipa viața: o purta pe umerii ei largi, o aducea cu ea, și era imensă și bună, și numai dincolo, în spatele femeii, se afla pustiul și omorul.

Trecând pe lângă el, îl privi.

— Bună ziua, spuse prietenos.

Graeber dădu din cap. Nu era în stare să scoată o vorbă. Îi auzi pașii în urma lui, și pustiul apăru din nou, nălucitor, și în jocul de sclipiri Graeber zări silueta sumbră a lui Heini cotind după colț, și strada era din nou liberă.

Se uită îndărăt. Femeia pășea mai departe, cu pași regulați, și nu se sinchisea de nimic. „De ce nu mă reped? se întrebă el. Am încă tot timpul s-o fac”. Știa însă că n-avea să mai facă nimic. „M-a văzut femeia, își zise; și m-ar recunoaște; nu se mai poate”. Dar ar fi făcut-o dacă nu apărea femeia? N-ar fi găsit alt pretext? Graeber nu știu să răspundă.

Ajunse la răspântia unde Heini o luase după colț. Dar Heini nu mai era acolo. Abia la colțul următor îl zări. Stătea în mijlocul străzii. Un SS-ist vorbea cu el și porniră apoi împreună. Dintr-o poartă ieși un poștaș. Ceva mai încolo stăteau doi bicicliști cu bicicletele lângă ei.

Gata, se isprăvise. Graeber avu brusc senzația că se deșteaptă dintr-un vis. Privi în jur. „Ce-a fost asta? se întrebă. Ei, drăcia dracului! Era cât pe-aci s-o fac! Ce m-o fi apucat? Ce-i cu mine? Ce răbufnește deodată dinlăuntrul meu?” Păși mai departe. „Trebuie să mă controlez, își zise. Am crezut că sunt liniștit. Dar nu sunt. Mi-e sufletul mai răvășit decât îmi dau seama. Trebuie să mă țin de scurt, căci altfel aș fi în stare să fac cine știe ce trăsnaie!”

La un chioșc își cumpără un ziar și se opri să citească repede comunicatul oficial. N-o mai făcuse până atunci. Nu voise, în timpul permisiei, să știe nimic despre front. Acum văzu că retragerea continua. Găsi pe mica porțiune de hartă din ziar locul unde socotea că se află regimentul său. Dar nu-l putea determina cu precizie, deoarece comunicatul Wehrmachtului nu indica decât grupe de armate; putu aprecia totuși că unitatea lui dăduse înapoi cu aproximativ o sută de kilometri.

O clipă, Graeber rămase locului ca o stană. De când era în permisie nu se gândise aproape de loc la camarazii lui. Amintirea lor se dusese la fund ca o piatră. Acum revenea.

I se părea că o singurătate cenușie suie din pământ. Suia fără zgomot. Comunicatul anunța lupte grele în sectorul lui; singurătatea cenușie era însă mută și fără culoare, ca și cum lumina și însuși protestul luptei ar fi pierit de mult din ea. Se înălțau umbre, fără vlagă, sleite; se agitau și-l priveau, priveau prin el, și când cădeau erau asemenea țarinei cenușii și răscolite, iar țărâna era ca ele, mișcându-se parcă și crescând în ele. Cerul înalt și strălucitor de deasupra părea că-și pierde culoarea din pricina fumului cenușiu al acestei morți fără sfârșit, ce suia parcă din pământ și adumbrea soarele. „Trădați!” își spuse el exasperat. Trădați erau cu toții, trădați și terfeliți, iar lupta și moartea lor fuseseră împletite cu crima, cu nedreptatea, cu minciuna, cu silnicia; înșelați au fost, înșelați în legătură cu toate, până și cu jalnica, curajoasa, zadarnica, sărmana lor moarte.

O femeie cu un sac în brațe îl izbi cu cotul.

— Ești orb? Nu vezi? se stropși ea furioasă.

— Ba văd, răspunse Graeber fără a se clinti.

— Atunci, de ce stai în calea oamenilor?

Graeber nu răspunse. Se dumerise în clipa aceea de ce se ținuse după Heini. Fusese acea fantasmă pe care o simțise de-atâtea ori pe front, întrebarea la care nu cutezase să răspundă, subita și acuta deznădejde de care se ferise mereu — toate îl ajunseseră acum din urmă și-l încolțiseră, iar el știu, în sfârșit, despre ce era vorba. Nu mai avea de gând să se dea în lături. Voia să se lămurească. Era pregătit. „Pohlmann! își zise. Fresenburg m-a rugat să mă duc la el. Uitasem. Am să vorbesc

cu dânsul. Trebuie să vorbesc cu un om în care să am încredere”.

— Buturugă! se zborși femeia cu sacul și porni mai departe, cărându-și greaua ei povară.

O jumătate din piața Jahn era distrusă, cealaltă rămăsese întreagă. Numai câteva ferestre fuseseră sparte.

Viața de toate zilele își urma cursul; femei găteau și dereticau, în vreme ce peste drum tot rândul de case se năruise, arătând doar resturi de odăi, în care spânzurau tapete sfâșiate, ca niște drapele în zdrențe după o bătălie pierdută.

Casa în care locuise pe vremuri Pohlmann se afla în partea distrusă a pieței. Etajele superioare se prăbușiseră și astupaseră intrarea. S-ar fi zis că nu mai stă nimeni acolo. Graeber se hotărâse să renunțe, când, deodată, zări o cărăruie îngustă, bătătorită, peste dărâmături. Porni de-a lungul ei, peste un drum de unde molozul fusese îndepărtat, spre o ușă dosnică, rămasă intactă.

Bătu. Nu răspunse nimeni. Bătu încă o dată. După câtva timp auzi zgomot. Un lanț zăngăni și ușa se întredeschise cu teamă.

— Domnul Pohlmann, zise Graeber.

Un bătrân îl iscodi cu privirea:

— Da. Ce doriți?

— Numele meu e Ernst Graeber. Sunt un fost elev al dumneavoastră.

— Da, bine. Și cu ce te pot servi?

— Aș vrea să vă fac o vizită. Sunt în permisie.

— Nu mai dau lecții, răspunse Pohlmann laconic.

— Știu.

— Bine. Atunci știi desigur și că am fost dat afară de la școală. Nu mai primesc elevi și nici nu mai am dreptul să profesez.

— Nu mai sunt elev; sunt ostaș și vin din Rusia. Vă aduc salutări din partea lui Fresenburg. El m-a rugat să trec pe la dumneavoastră.

Bătrânul îl scrută pe Graeber cu mai multă atenție.

— Fresenburg? E încă în viață?

— Acum zece zile mai era.

Pohlmann îl mai cercetă puțin pe Graeber cu privirea.

— Bine. Intră, zise apoi, făcându-i loc.

Graeber îl urmă. Merseră de-a lungul unui culoar care ducea la un fel de bucătărie, iar de-acolo prin alt coridor mai scurt. Pohlmann iuți subit pașii, deschise o ușă și spuse cu glas mult mai tare decât până atunci:

— Intră. Crezusem că ești de la poliție.

Graeber îl privi mirat. După aceea înțelese. Nu se uită în jur. Probabil că Pohlmann ridicase glasul ca să dea de veste cuiva.

În odaie ardea o lampă mică de gaz, cu abajur verde. Ferestrele erau sparte, și în fața lor dărâmăturile se ridicau la o asemenea înălțime, încât astupau vederea. Pohlmann se opri în mijlocul încăperii.

— Acum te recunosc, zise. Lumina de afară era prea tare. Ies foarte rar și nu mai sunt deprins. Aici n-am lumina zilei, numai gaz. Și gaz se dă foarte puțin, așa că adeseori stau mai mult pe întuneric. Instalația electrică e stricată.

Graeber îl privi. Nu l-ar fi recunoscut; atât de mult îmbătrânise. Apoi își roti ochii și i se păru că pătrunsese într-altă lume. Dar nu numai din pricina liniștii și a neobișnuitei încăperi luminate cu gaz, care părea o catacombă pentru unul ce venea din soarele orbitor al nămiezii; mai era și altceva. Erau rândurile de cărți cafenii și aurii de pe pereți, era pupitrul pentru lectură, erau gravurile, și era bătrânul însuși, cu păru-i colilie și cu fața brăzdată, ca de ceară, de parcă ar fi stat în pușcărie ani de zile.

Pohlmann observă privirea lui Graeber.

— Am avut noroc, zise el. Mi-au rămas aproape toate cărțile.

Graeber se întoarse:

— N-am mai văzut de mult cărți. Iar în ultimii ani n-am citit decât foarte puține.

— Nici nu se putea. Cărțile sunt prea grele ca să le duci în raniță.

— Erau și prea grele ca să le duc în cap. Nu se potriveau cu faptele pe care le trăiam. Iar cărțile care s-ar fi potrivit nu ne prea plăcea să le citim.

Pohlmann își îndreptă privirea spre molcoma lumină verde a lămpii:

— Și de ce-ai venit la mine, Graeber?

— Fresenburg mi-a spus să trec pe la dumneavoastră.

— Îl cunoști bine?

— A fost singurul om de pe front în care am avut deplină încredere. M-a sfătuit să vin aici și să vorbesc cu dumneavoastră. Ca să-mi spuneți adevărul.

— Adevărul? Despre ce?

Graeber se uită la bătrânul profesor. Fusese elev în clasa lui, dar parcă trecuse o veșnicie de atunci; și totuși, în răstimpul unei bătăi de inimă, avu senzația că e din nou școlar și că trebuie să răspundă la întrebări despre viața lui — și că întreaga-i soartă avea să se decidă acum, în încăperea aceasta mică, înconjurată de dărâmături, cu noianul ei de cărți și cu profesorul destituit, reapărut din zilele tinereții sale. Toate întruchipau ceea ce fusese cândva aievea — bunătate, toleranță și știință — iar mormanul de moloz din fața ferestrei arăta ce făcuse prezentul din ele.

— Aș vrea să știu în ce măsură am contribuit și eu la crimele din ultimii zece ani, zise Graeber. Și aș vrea să știu ce trebuie să fac.

Pohlmann holbă ochii la el. Apoi se ridică și străbătu odaia. Luă o carte dintr-un raft, o deschise și o vârî la loc fără să-și arunce privirea în ea. După aceea se întoarse spre Graeber:

— Îți dai seama ce mă întrebi?

— Da.

— În ziua de azi se taie capul pentru mai puțin decât atât.

— Pe front se omoară oameni pentru absolut nimic, ripostă Graeber.

Pohlmann reveni și se așeză lângă el:

— Vorbind adineauri de crime, te-ai referit la război?

— M-am referit la tot ce-a dus la el: minciuna, asuprirea, nedreptatea, violența. Și m-am referit și la război. La război, și la felul cum îl purtăm — cu lagăre de sclavi, lagăre de concentrare și masacre de civili.

Pohlmann tăcea.

— Am avut prilejul să văd câte ceva din toate astea, urmă Graeber. Și am auzit multe. Mai știu și că războiul e pierdut. Și știu de asemenea că dacă luptăm mai departe este pentru ca guvernul, pentru ca naziștii și toți cei ce au provocat toate acestea să mai stea câtva timp la putere, ca să poată pricinui și mai mult rău.

Pohlmann își pironi din nou ochii asupra lui Graeber.

— Știi toate astea? îl întrebă.

— Știu acum. N-am știut totdeauna.

— Și trebuie să te întorci pe front?

— Da.

— Asta-i îngrozitor.

— E și mai îngrozitor să te întorci pe front știind toate astea și să devii astfel complice. Voi deveni oare și eu?

Pohlmann tăcu.

— Ce vrei să spui? întrebă după o pauză, în șoaptă.

— Știți foarte bine ce vreau să spun. Ați fost profesorul nostru de religie. În ce măsură devin complice dacă știu nu numai că războiul e pierdut, dar și că trebuie să-l pierdem, pentru ca sclavia și măcelul, lagărele de concentrare, SS-ul și Siguranța, exterminarea în masă și barbaria să înceteze — așadar dacă știu ceea ce știu, iar peste două săptămâni trebuie să plec din nou pe front, ca să lupt tocmai pentru asta?

Fața lui Pohlmann deveni deodată cenușie și ștearsă. Numai ochii mai aveau culoare — un albastru ciudat, limpede. Îi aminteau lui Graeber de niște ochi văzuți cândva în altă parte, dar nu mai ținea minte unde.

— Trebuie să te întorci pe front? întrebă Pohlmann după un răstimp.

— Aș putea să mă sustrag. Dar atunci voi fi spânzurat sau împușcat.

Graeber așteptă.

— Martirii creștinătății nu s-au supus constrângerii, rosti Pohlmann moale și tărăgănat.

— Noi nu suntem martiri. Iar eu vreau să știu: unde începe complicitatea? replică Graeber. Vreau să știu: când devine crimă ceea ce se cheamă altfel eroism? Atunci când nu mai credem în substratul eroismului — sau în finalitatea lui? Unde e hotarul?

Pohlmann îl aținti cu o căutătură chinuită:

— Cum aș putea să-ți spun? E prea mare răspunderea. Nu pot decide pentru dumneata.

— Trebuie să decidă fiecare pentru sine?

— Cred că da. Altfel nu se poate.

Graeber tăcu. „Ce rost are să mai întreb? își zise. M-am apucat deodată să fac pe judecătorul, în loc să mă comport ca un acuzat. De ce-l torturez pe bătrânul acesta și-l trag la răspundere pentru ceea ce m-a învățat pe vremuri, ca și pentru

ceea ce am învățat mai târziu fără el? Mai am oare nevoie de vreun răspuns? Nu mi l-am dat oare adineauri singur?”

Se uită la Pohlmann. Și îl vedea în imaginație mocnind zi după zi în încăperea aceasta, pe întuneric sau la lumina lămpii de gaz, ca într-o catacombă din vechea Romă, dat afară de la școală, așteptând ceas de ceas să fie arestat și căutând cu deznădejde alinare în cărțile sale.

— Aveți dreptate, zise Graeber. Dacă întrebi pe altcineva, înseamnă că încerci, și în felul acesta, să eviți o hotărâre. La drept vorbind, nici nu m-am așteptat să-mi dați un răspuns precis, întrebarea mi-am pus-o de fapt mie. Dar uneori și pentru asta e nevoie să întrebi pe altcineva.

Pohlmann clătină din cap:

— Ai tot dreptul să întrebi. Complicitate! izbucni deodată. Ce știi dumneata despre asta? Erai tânăr și ai fost otrăvit cu minciuni înainte de a putea să judeci. Noi însă — am văzut și am tolerat! Ce-a fost? Comoditate sufletească? Indiferență? Prostie? Egoism? Desperare? Dar cum de-a putut degenera într-o asemenea pecingine? Crezi că nu mă gândesc în fiecare zi la lucrul ăsta?

Graeber își dădu seama, în clipa aceea, de cine îi amintiseră ochii lui Pohlmann. Erau ochii rusului în care trăsese. Se ridică.

— Trebuie să plec, spuse. Mulțumesc că m-ați lăsat să intru și că ați stat de vorbă cu mine.

Își luă boneta. Pohlmann se trezi.

— Pleci, Graeber? Ce-ai de gând să faci?

— Nu știu încă. Mai am două săptămâni ca să mă gândesc. Și asta-i foarte mult când ești deprins să trăiești de la un minut la altul.

— Mai vino pe-aici. Vino înainte de a pleca pe front. Promiți?

— Promit.

— Nu vin mulți la mine, murmură Pohlmann.

Graeber zări, între cărțile din apropierea ferestrei astupate de dărâmături, o mică fotografie. Înfățișa pe un tânăr de vârsta lui, în uniformă. Își aminti că Pohlmann avusese un fiu. „Dar în vremuri ca acestea, își zise, e mai bine să nu întrebi de asemenea lucruri”.

— Dacă-i scrii lui Fresenburg, transmite-i salutări din partea mea, spuse Pohlmann.

— Negreșit. Cu el ați vorbit așa cum ați vorbit acum cu mine, nu?

— Da.

— Bine ar fi fost dacă pe vremuri ați fi vorbit și cu mine la fel.

— Crezi că datorită acestui lucru, viața lui Fresenburg a devenit mai ușoară?

— Nu, răspunse Graeber. Mai grea.

Pohlmann dădu din cap:

— Nu ți-am putut spune nimic. Dar nici n-am vrut să-ți dau unul din numeroasele răspunsuri care nu sunt decât subterfugii. Există destule. Și toate sunt categorice și convingătoare, și toate sunt ocolișuri.

— Chiar și cele date de biserică?

Pohlmann se codi un moment.

— Chiar și cele date de biserică, spuse apoi. Dar biserica are noroc. Acolo poruncilor „Iubește pe aproapele tău” și „Să nu ucizi” li se opune adagiul: „Dați Cezarului cele ce sunt ale Cezarului și lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu”. Din astea se pot înfiripa multe.

Graeber zâmbi. Recunoscuse ceva din sarcasmul de odinioară al lui Pohlmann. Bătrânul profesor observă surâsul.

— Zâmbești? zise el. Și ești atât de liniștit? De ce nu țipi?

— Țip, răspunse Graeber. Numai că dumneavoastră nu auziți.

Ușa se închise în urma lui. Lumina de afară îi împunse ochii cu sulițe orbitoare. Molozul alb scăpără. Graeber străbătu piața la pas. Era într-o stare sufletească aidoma aceleia a unuia care, după un proces lung și nesigur, a aflat sentința, dar acum aproape că nu-i mai pasă dacă e achitat ori nu. Totul se sfârșise. Dorise mult, ținuse să se gândească la asta în timpul permisiei, și iată că aflase: era deznădejdea — și Graeber n-o mai ocoli.

Câtva timp zăbovi pe o bancă, rămasă întreagă lângă craterul unei bombe. Era cu desăvârșire vlăguit și cu sufletul gol și n-ar fi putut spune dacă e îndurerat ori nu. Dorea doar să nu se mai gândească la nimic. Nu mai avea la ce. Își răsturnă capul pe spate, închise ochii și simți soarele arzându-i fața. Asta era tot ce simțea. Ședea nemișcat, răsufla liniștit și simțea doar impersonala, mângâietoarea căldură, care nu cunoaște nici dreptate, nici nedreptate.

După un răstimp deschise ochii. Concretă și foarte pregnantă, piața se așternea în fața lui. Văzu un tei mare în

dreptul unei case prăbușite. Era neatins și-și înălța din pământ trunchiul și coroana de crengi, ca o mână uriașă, larg deschisă, care, acoperită de un pospai verde, se întinde spre lumină și spre norii strălucitori. Cerul dindărătul norilor era foarte albastru. Toate luceau și scânteiau ca după ploaie, aveau relief și vigoare, erau pline de viață, erau viața însăși, întreagă și puternică, firească, fără probleme, fără tristețe și fără deznădejde. Graeber simți acest lucru ca un om care se trezește dintr-un coșmar. Certitudinea îl izbi din plin, făcând să se topească totul; era ca un răspuns fără cuvinte, dincolo de orice întrebare, dincolo de orice gândire, un răspuns pe care-l cunoștea din toate nopțile și zilele când moartea trecuse pe lângă el gata-gata să-l atingă, și când din crispare, amorțeală și pieire viața năvălise din nou brusc în el, fierbinte, numai instinct, salvatoare, stingând orice gândire cu puhoiul ei.

Graeber se ridică de pe bancă. Trecu pe lângă tei, pășind printre ruine și peste case. Simți deodată că așteaptă ceva. Totul din el aștepta. Aștepta să vină seara, ca și când ar fi fost vorba de un armistițiu.

Capitolul 14

— Avem azi un excelent șnițel vienez, zise chelnerul cu cap de marabu.

— Bine, răspunse Graeber. Îl luăm. Și tot ce ne mai recomanzi pe lângă el. Ne lăsăm pe de-a-ntregul în seama dumitale.

— Același vin?

— Același sau altul, cum vrei. Lăsăm și asta la alegerea dumitale.

Chelnerul se îndepărtă măgulit, călcând apăsat. Graeber se rezemă de spătarul scaunului și se uită la Elisabeth. Avea sentimentul că plecase dintr-un sector al frontului, pustiit de bombardamente, și ajunsese la un liman al păcii reînviate. După-amiaza era departe. Nu mai rămăsese din ea decât reflexul clipei când viața se aflase deodată foarte aproape de el, părând a irupe din ruine și din pietrele caldarâmului, cu copaci ce întindeau brațe verzi, vrând parcă să se agațe de lumină. ,,Două săptămâni, își spuse, încă două săptămâni de viață. Ar trebui să mă agăț de ea, la fel ca teiul de lumină”.

Chelnerul se întoarse.

— Ce-ați spune de un Kahlenberg de Johannisberg? întrebă el. Mai avem câteva sticle — șampania e sifon în comparație cu vinul acesta. Sau...

— Nu, Kahlenbergul, zise Graeber.

— Prea bine, domnule, sunteți cunoscător. E un vin care se potrivește de minune cu șnițelul. Vă aduc și o salată verde, proaspătă de tot. Îi va scoate și mai bine în evidență buchetul. E un vin ca apa de izvor.

„Ospățul morții, își spuse Graeber. Încă două săptămâni de ospețe înaintea execuției!” Și și-o spunea fără amărăciune. Până atunci nu se gândise la ce va fi după ce permisia se va termina. I se păruse nesfârșit de lungă; prea multe se întâmplaseră și prea multe mai erau înaintea lui. Acum însă, după ce citise comunicatul de pe front și vorbise cu Pohlmann, începu să simtă cât de scurtă era permisia.

Elisabeth urmări cu privirea pe chelnerul-marabu.

— Lăudat fie prietenul tău Reuter! glăsui ea. Am devenit, grație lui, cunoscători!

— Nu, Elisabeth, nu suntem cunoscători. Suntem ceva mai mult. Suntem aventurieri. Aventurieri ai păcii. Războiul răstoarnă totul. Ceea ce odinioară era simbol de siguranță îndestulată și de burghezism stătut, a devenit azi o mare aventură.

Elisabeth râse:

— Noi îi dăm această înfățișare.

— Așa sunt vremurile. Și, fără îndoială, că de un singur lucru n-avem să ne plângem — de plictiseală și de monotonie.

Graeber o învălui într-o privire lungă. Elisabeth ședea în fața lui, pe canapea, într-o rochie lipită de corp. Părul îi era ascuns sub o beretă minusculă; părea aproape un băiețandru.

— Monotonie, repetă ea. N-a fost vorba că vii azi îmbrăcat civil?

— N-am putut. N-am avut unde să mă schimb.

Graeber ar fi vrut s-o facă la Alfons, dar după convorbirea din după-amiaza aceea nu s-a mai putut duce la el.

— Poți să te îmbraci la mine, zise Elisabeth.

— La tine? Și ce faci cu doamna Lieser?

— La dracu cu doamna Lieser! Am stat și m-am gândit.

— La dracu cu o mulțime de lucruri, întări Graeber. Am stat și eu și m-am gândit.

Chelnerul aduse vinul și destupă sticla, dar nu turnă în pahare. Rămase cu capul puțin aplecat într-o parte, ascultând ceva.

— Iar! zise el. Îmi pare foarte rău, domnule.

N-a trebuit să le mai explice ce voise să spună. Chiar în clipa următoare, urletul sirenelor acoperi convorbirile din salon.

Paharul Elisabethei zăngăni ușor.

— Unde e adăpostul cel mai apropiat? îl întrebă Graeber pe marabu.

— Avem unul chiar dedesubt.

— Nu e numai pentru clienții hotelului?

— Și dumneavoastră sunteți client, domnule. Adăpostul e foarte bun. Mai bun decât multe din oraș. Avem ofițeri superiori în clădire.

— Bine. Și ce se întâmplă cu șnițelele?

— Nu sunt încă pe foc. Le voi pune deoparte. Jos nu vi le pot servi, înțelegeți de ce.

— Evident.

Graeber luă sticla din mâna chelnerului și umplu două pahare. Pe unul îl întinse Elisabethei:

— Bea asta. Totul, până la fund.

Elisabeth clătină din cap:

— Nu trebuie să coborâm?

— Mai avem încă foarte mult timp. E abia întâia alarmă. Poate să nu se întâmple nimic, ca ultima dată. Golește paharul, Elisabeth. Te va ajuta să treci peste primele clipe de spaimă.

— Cred că domnul are dreptate, zise chelnerul-marabu. E păcat să dai pe gât un vin atât de ales — dar acum e caz de forță majoră.

Era palid și se vedea că face un efort ca să zâmbească.

— De, domnule, îi spuse lui Graeber. Pe vremuri înălțam ochii la cer ca să ne închinăm. Acum ni-i înălțăm ca să blestemăm. Aici am ajuns.

Graeber se uită la Elisabeth:

— Poți să bei. Avem destul timp. Putem goli sticla întreagă.

Elisabeth ridică paharul și-l bău, sorbitură cu sorbitură. În gestul ei era ceva din expresia unei hotărâri și totodată a unei delectări nestăvilite. Apoi puse paharul pe masă și zâmbi.

— La dracu și cu panica! zise ea. Trebuie să mă dezobișnuiesc de ea. Uite cum tremur.

— Nu tremuri tu. Tremură viața din tine. Asta n-are nimic de-a face cu curajul. Curaj poți avea numai atunci când ai putința să te împotrivești. Tot restul e deșertăciune. Viața noastră e mai rezonabilă decât noi.

— Bine. Mai dă-mi să beau.

— Soția mea, șopti deodată chelnerul-marabu. Băiatul nostru e bolnav. Tuberculoză. Are unsprezece ani. Beciul nu e bun. Soției mele îi e greu să care băiatul jos. E plăpândă: cincizeci și trei de kilograme. Südstrasse, numărul 29. Nu pot s-o ajut. Trebuie să stau aici.

Graeber luă un pahar de pe masa de alături, îl umplu și-l întinse chelnerului:

— Ia, te rog. Bea și dumneata un pahar. În armată avem o veche zicală: „Dacă nu poți face nimic, caută măcar să nu-ți pierzi firea”. Îți folosește?

— E ușor de zis!

— Ai dreptate. Nici unul din noi nu s-a născut statuie. Bea.

— N-am voie în timpul serviciului...

— E caz de forță majoră. Chiar dumneata ai spus-o.

— Prea bine.

Chelnerul se uită în jur și luă paharul.

— Pot să-mi permit să beau pentru avansarea dumneavoastră?

— Pentru... ce?

— Pentru avansarea dumneavoastră la gradul de subofițer.

— Mulțumesc. Ai ochi foarte pătrunzători.

Chelnerul puse paharul jos:

— Nu pot să beau dintr-o singură înghițitură, domnule. Mai cu seamă un vin atât de ales. Nici chiar în caz de forță majoră.

— Asta te onorează. Ia paharul cu dumneata.

— Mulțumesc, domnule.

Graeber umplu din nou paharul Elisabethei și pe al său:

— Nu fac asta pentru a demonstra că avem sânge rece, zise el. O fac, pentru că la un atac aerian, e bine să bei tot ce ai. Nu poți să știi dacă după aceea o să mai găsești sticla.

Elisabeth se uită la uniforma lui.

— Nu riști să te prindă, dacă jos sunt numai ofițeri?

— Nu, Elisabeth.

— De ce nu?

— Pentru că mi-e totuna.

— Și nu te prinde când ți-e totuna?

— Mai greu. Frica e aceea care atrage atenția. Și acum vino: peste primul șoc am trecut.

O parte din pivnița de vinuri era betonată, întărită cu grinzi de oțel și amenajată ca adăpost antiaerian. De jur împrejur se aflau scaune, fotolii, mese și canapele, pe jos erau așternute niște covoare uzate, iar pereții fuseseră proaspăt spoiți. Într-un loc se găsea un aparat de radio, iar pe o servantă se înșiruiau pahare și sticle. Era un adăpost de lux.

Elisabeth și Graeber găsiră loc lângă zid, unde o ușă de șipci despărțea încăperea de pivnița propriu-zisă de vinuri. O mulțime de consumatori îi urmară. O femeie foarte frumoasă, într-o toaletă albă de seară, se afla printre ei. Avea spatele gol, iar brațul stâng îi scânteia de brățări. O blondă gălăgioasă, cu gura ca un bot de crap, venea după ea, apoi câțiva bărbați, două-trei femei mai în vârstă și un grup de ofițeri. În urma lor apăru un chelner însoțit de un picolo. Începură să destupe sticle.

— Puteam să aducem vinul cu noi, zise Graeber.

Elisabeth clătină din cap.

— Ai dreptate, încuviință Graeber. E o jalnică farsă de eroism.

— Nu trebuie să faci așa ceva, zise ea. Poartă ghinion.

„Are dreptate, își zise Graeber, uitându-se cu arțag la chelnerul care circula cu tava. Așa ceva nu e o dovadă de curaj, ci frivolitate. Primejdia e un lucru prea serios pentru a îngădui asemenea ușurințe. Cât de serios și cât de adânc — asta nu se știe decât după foarte mulți morți”.

— A doua alarmă! pronunță cineva de lângă el. Vin.

Graeber își lipi scaunul de al Elisabethei.

— Mi-e frică, zise ea. În ciuda vinului bun și a tuturor hotărârilor luate.

— Și mie.

Graeber își petrecu un braț pe după umerii ei și simți cât era de încordată. Un val de duioșie îl năpădi deodată. Elisabeth era ca un animal ce adulmecă primejdia și se chircește; n-avea nimic forțat în atitudinea ei și nici nu voia să aibă; curajul era arma ei de apărare; viața se încorda în ea la urletul sirenelor, care acum însemna moarte, și ea nu încerca să ascundă nimic din ce simțea.

Graeber observă că însoțitorul blondei îl privea țintă. Era un locotenent-major subțirel, cu o bărbie foarte mică. Blonda râse, stârnind admirația celor de la masa vecină.

Un tremur ușor înfiora adăpostul. Apoi se auzi bufnitura înăbușită a unei explozii. Convorbirile amuțiră brusc; reîncepură însă imediat, mai gălăgios și mai ostentativ. Alte trei explozii se succedară repede una după alta, tot mai aproape.

O strânse la piept pe Elisabeth cu mai multă putere.

— Lovituri! strigă speriat un picolo scăpând tava din mână și agățându-se de coloanele de lemn, în spirală, ale bufetului.

— Nu vă alarmați! strigă un glas tăios. E foarte departe de aici.

Deodată se auziră trosnete și șiroit de moloz în ziduri. Lumina începu să pâlpâie ca la un film prost proiectat. Un tunet trăsni încăperea. Întunericul și lumina se fugăreau într-un joc bezmetic, iar grupurile de la mese, în zvâcnetele scăpărărilor, păreau desprinse dintr-o secvență cinematografică, descompusă de un încetinitor nemaipomenit de lent. În primele clipe, femeia cu spatele gol rămăsese pe scaun; la a doua bubuitură sări în

picioare, la a treia se repezi în umbra cea mai apropiată; aici se aflau oameni care o prinseră, și ea țipă, și lumina se stinse definitiv, și într-un huiet cu o sută de ecouri gravitația pământului pieri, și adăpostul păru suspendat.

— E numai o pană de lumină, Elisabeth! strigă Graeber. S-a stins. Atât. Din pricina suflului. S-a defectat probabil instalația electrică. Hotelul n-a fost lovit.

Elisabeth se lipi mai tare de el.

— Lumânări! Chibrituri! răcni cineva. Trebuie să fie pe undeva lumânări! Ei, drăcie, unde sunt lumânările? Sau lanterne!

Câteva chibrituri scăpărară. Păreau niște licurici minusculi în vuietul imensei încăperi și luminau chipuri și mâini, ca și cum trupurile ar fi fost spulberate de violența bubuiturilor și numai mâinile și fețele ar mai fi plutit stinghere prin aer.

— Ce naiba, ăștia n-au nici un mijloc de iluminat pentru astfel de cazuri? Unde e chelnerul?

Rotocoalele de lumină alergau în sus și în jos și alunecau pe pereți încoace și încolo. O clipă răsări spatele decoltat al femeii în toaletă de seară, o scânteiere de bijuterii și o gură deschisă, întunecată — toate păreau să fâlfâie într-o pală de vânt negru, iar glasurile erau ca chițăitul unor șoareci de câmp peste huruitul adânc din genuni căscate — după care se auzi un urlet amplificându-se năprasnic și exasperant, ca și când o uriașă planetă de oțel s-ar fi năruit drept peste adăpost. Totul se clătină. Rotocoalele de lumină se rostogoliră și se stinseră.

Adăpostul nu mai era suspendat; în groaznica bubuitură, totul păru că se face țăndări și zboară în sus.

Graeber avu senzația că e repezit cu capul de tavan. O cuprinse pe Elisabeth cu amândouă brațele. I se părea că i-o smulge cineva. Se aruncă asupră-i, peste ea, o trânti la pământ, trase un fotoliu deasupra capului ei și așteptă să se surpe tavanul, În jur, totul se năruia, scârțâia, se sfâșia, vâjâia, trosnea, de parcă o labă apocaliptică ar fi izbit pivnița și ar fi zvârlit-o într-un vid care smucea plămânii și stomacurile din trupuri și sleia sângele în vine. S-ar fi zis că n-ar mai fi putut să urmeze decât trăsnetul ultimei întunecări si sufocarea. Dar nu urmă. În schimb se făcu deodată lumină, o vâlvoare iute, învârtejită, ca și când o trâmbă de foc ar fi țâșnit din pământ, o torță albă, o femeie care țipa:

— Ard! Ard! Ajutor! Ajutor!

Sărea în sus și lovea cu brațele în jur, și brațele-i împroșcau scântei, bijuterii scăpărau, fața înnebunită de groază era violent iluminată — apoi se năpustiră asupră-i glasuri și tunici. Cineva o doborî la pământ. Ea se zvârcolea și răcnea — răcnea acoperind sirenele, și antiaeriana, și prăpădul, țiuitor, neomenește, apoi cavernos, sacadat, sub vestoane și fețe de masă și perne, în pivnița din nou întunecată, ca dintr-un mormânt.

Graeber ținea capul Elisabethei în palme, sub el, lipit de trupul său, astupându-i urechile cu brațul, până când flăcările și țipetele se stinseră, preschimbându-se în scâncete, în beznă și în miros de carne, de păr și de veșminte arse.

— Un doctor! Aduceți un doctor! Unde e un doctor?

— Ce?

— Trebuie dusă la spital! La dracu, nu se vede nimic! Trebuie s-o scoatem de-aici!

— Acum? făcu cineva. Unde?

Toți amuțiră. Trăgeau cu urechea. Afară mugeau tunurile. Dar exploziile încetaseră. Numai tunurile mai bubuiau.

— Au plecat! S-a terminat!

— Rămâi așa, îi șopti Graeber la ureche Elisabethei. Nu te mișca. S-a sfârșit. Dar rămâi pe jos. Aici n-ai să pățești nimic... Nu te mișca.

— Trebuie să mai așteptăm. S-ar putea să vină încă un val, rosti tărăgănat un glas profesoral. Afară nu-i încă sigur. Schijele!

Un cerc de lumină căzu pe ușă. Era de la o lanternă electrică. Femeia de pe podea începu iarăși să țipe:

— Nu! Nu! Stingeți-o! Stingeți flacăra!

— Nu e flacără. E o lampă de buzunar.

Cercul pirpiriu de lumină tremura în întuneric. Era o lanternă foarte mică.

— Aici, aici! Veniți aici! Cine e? Cine-i cu lanterna?

Cercul se roti iute, alunecă pe tavan și înapoi, și lumină un plastron scrobit, un rever de frac, un papion negru și o față tulburată.

— Eu sunt. Chelnerul-șef Fritz. Restaurantul a fost distrus. Nu mai putem servi. V-aș ruga... Notele de plată...

— Ce, cum?

Fritz ținea mai departe lumina lanternei îndreptată asupra sa.

— Raidul s-a sfârșit. Am adus lanterna și notele de plată...

— Ce face? Nemaipomenit!

— Domnule, ripostă Fritz, neputincios, către cineva din beznă, chelnerul-șef răspunde din buzunarul lui față de direcția restaurantului.

— Nemaipomenit! se răsti iarăși omul din întuneric. Ne crezi cumva escroci? Și fă bine de nu mai lumina mutra dumitale tâmpită când spui asemenea lucruri! Ia poftește aici! Trap! E cineva rănit.

Fritz pieri din nou în întuneric. Cercul de lumină alunecă pe pereți, peste o șuviță din părul Elisabethei, de-a lungul pardoselii, până la un maldăr de uniforme, și se opri.

— Doamne sfinte! exclamă omul de adineauri, răsărind din beznă, fără tunică, în lumina firavă.

Se trase îndărăt. Numai mâinile îi mai erau luminate. Rotocolul de lumină pâlpâi peste ele. Chelnerul-șef tremura probabil și el. Tunicile fură date la o parte.

— Doamne sfinte! exclamă omul din nou.

— Nu te uita acolo! spuse Graeber. Lucruri de astea se întâmplă. Se pot întâmpla oriunde. N-are nici o legătură cu bombardamentul. Dar n-ar trebui să mai rămâi în oraș. Am să te duc într-un sat unde nu sunt bombardamente. Știu unul. Haste. Cunosc pe cineva acolo. Sunt sigur c-are să te primească. Și o să stăm acolo. O să fii în siguranță.

— O brancardă! strigă omul îngenuncheat. N-aveți brancarde la hotel?

— Ba cred că da, domnule... domnule...

Chelnerul Fritz nu-i știa gradul. Tunica se afla în grămadă, împreună cu celelalte, pe pardoseală, lângă femeie. Iar „domnul” era acum doar un bărbat cu bretele, cu sabia încinsă pe dedesubt și cu un glas poruncitor.

— Vă cer iertare pentru notele de consumație, vorbi Fritz. N-am știut că-i cineva rănit.

— Șterge-o! Adu o brancardă! Sau — stai puțin. Vin cu dumneata. Cum e afară? Se poate trece?

— Da.

Omul se ridică, îmbrăcă tunica și deveni deodată maior. Raza de lumină dispăru — și era ca și cum, o dată cu ea, ar fi dispărut și o rază de speranță. Se auzeau scâncetele femeii.

— Wanda! rosti glasul tulburat al unui bărbat. Wanda, ce facem? Wanda!

— Putem ieși, spuse cineva.

— Nu s-a dat încă semnalul de încetare, ripostă glasul profesoral.

— Ia mai dă-l dracului de semnal! Unde-i lumina? Lumina!

— E nevoie de un medic... Morfină...

— Wanda, îngăimă glasul tulburat. Ce-o să-i spunem lui Eberhard? Ce-o să...

— Nu, nu — nu faceți lumină! strigă femeia. Nu vreau lumină!

Încăperea se lumină. De data asta era o lampă de gaz. O ținea maiorul. În urma lui, doi chelneri în frac aduceau brancarda.

— Telefonul e deranjat, scandă maiorul. Firele rupte. Aici cu brancarda!

Puse lampa pe jos.

— Wanda! gemu din nou bărbatul. Wanda!

— La o parte! strigă maiorul. După aceea.

Îngenunche lângă femeie și apoi se ridică imediat.

— Așa. S-a făcut. O să adormiți numaidecât, doamnă. Aveam o fiolă, pentru orice eventualitate. Binișor! Ridicați-o încet pe targă. O să stăm afară, până ce-o trece o ambulanță. De cum vedem una...

— Prea bine, domnule maior! glăsui servil chelnerul-șef Fritz.

Brancarda ieși clătinându-se. Capul fără păr, înnegrit de foc, se bălăbănea încoace și încolo. Corpul era acoperit cu o față de masă.

— A murit? întrebă Elisabeth.

— Nu, răspunse Graeber. O să scape. Părul o să-i crească la loc.

— Dar fața?

— Poate să vadă. Ochii nu-i sunt atinși. Totul se va vindeca. Am văzut mulți oameni arși. Cazul de azi nu e prea grav.

— Cum s-a întâmplat?

— I-a luat foc rochia. S-a apropiat prea mult de chibrituri. Asta a fost tot. Adăpostul e bun: a rezistat la o lovitură în plin.

Graeber ridică fotoliul, pe care-l pusese peste Elisabeth. Călcă pe cioburi de sticle și văzu că ușa de scânduri, care ducea în pivnița de vinuri, fusese smulsă. Câteva rafturi spânzurau strâmb; mai multe sticle se spărseseră și zăceau împrăștiate, iar vinul curgea pe jos ca o gârlă neagră de ulei.

— Un moment, spuse Graeber către Elisabeth, luându-și mantaua. Mă întorc îndată.

Intră în pivnița de vinuri și reveni după câteva clipe.

— Așa, zise. Acum putem pleca.

Afară se afla brancarda cu femeia. Doi chelneri fluierau printre degete, ca să oprească o mașină.

— Ce-o să spună Eberhard? repetă însoțitorul cu glasul tulburat. Doamne sfinte, ce ghinion afurisit! Cum naiba să-i explicăm?

„Eberhard e probabil soțul”, își zise Graeber și, adresându-se unuia dintre chelnerii care fluierau, întrebă:

— Unde-i chelnerul din salonul în care se servesc numai vinuri?

— Care dintre ei? Otto sau Karl?

— Unul mărunțel, bătrâior, care seamănă cu un bărzoi.

— Otto, răspunse chelnerul, îndreptându-și privirea asupra lui Graeber. E mort. Salonul de vinuri s-a prăbușit. Lui Otto i-a picat candelabrul în cap. E mort, domnule.

Graeber tăcu un moment.

— Aveam să-i dau niște bani, zise apoi. Pentru o sticlă de vin.

Chelnerul își trecu mâna peste frunte:

— Puteți să mi-i dați mie. Ce vin ați avut?

— O sticlă de Kahlenberg de Johannisberg.

— Superior?

— Nu.

Chelnerul scoase o listă din buzunar, își aprinse lanterna și i-o arătă lui Graeber.

Graeber achită. Chelnerul vârî banii în buzunar. Graeber era convins că nu-i va da nimănui.

— Vino, spuse Elisabethei.

Se strecurară printre dărâmături. Orașul ardea în partea dinspre miazăzi. Cerul era sur și purpuriu, iar vântul mâna caiere de fum.

— Trebuie să vedem întâi dacă locuința ta mai există, Elisabeth.

Elisabeth clătină din cap:

— Pentru asta mai e timp. Să stăm deocamdată undeva la aer.

Ajunseră în piața unde se afla adăpostul antiaerian în care fuseseră în prima seară. Intrarea era învăluită în aburi leșietici, ca o poartă de infern. Se așezară pe o bancă în scuar.

— Ți-e foame? întrebă Graeber. N-ai mâncat nimic.

— Nu-i nimic. Tot n-aș putea să mănânc acum.

Graeber își descheie mantaua. Se auzi un clinchet, și din buzunare apărură două sticle.

— Nu știu ce-am dibuit. Dar sticla asta pare a fi de coniac.

Elisabeth căscă ochii la el:

— De unde le ai?

— Din pivnița de vinuri. Ușa era deschisă. Zeci de sticle s-au spart. Să zicem că s-ar fi spart și astea.

— Și așa, la repezeală, ai pus mâna pe ele?

— Bineînțeles. Un soldat care vede o pivniță de vinuri cu ușile deschise și trece mai departe, nu poate fi decât grav bolnav. Eu, unul, am fost educat să gândesc și să acționez practic. Cele zece porunci nu sunt făcute pentru militari.

— Asta, nici vorbă! întări Elisabeth uitându-se la el. Și multe altele, fără doar și poate, la fel. Ce știm noi despre voi, ostașii!

— Știi de pe acum prea multe.

— Ce se știe, în general, despre voi? repetă ea. Aici nu sunteți cei adevărați. Sunteți ceea ce face din voi locul de unde veniți. Dar cine știe ceva despre ce e acolo?

Graeber scoase din celălalt buzunar al mantalei alte două sticle.

— Asta-i una care poate fi destupată fără tirbușon. E șampanie, zise el, răsucind sârma. Sper că n-ai scrupule morale s-o bei.

— Nu. Nu mai am.

— N-o bem ca să sărbătorim ceva. Așa că n-o să ne aducă ghinion. O bem pentru că ne e sete și pentru că nu avem altceva. Și, dacă vrei, și pentru că mai suntem în viață.

Elisabeth zâmbi:

— Nu mai e nevoie să-mi explici. Sunt lămurită. Explică-mi însă altceva. De ce-ai plătit sticla de vin de la restaurant, dacă pe astea patru le-ai luat cu japca?

— E o mare deosebire. N-aș putea niciodată să plec de la un restaurant fără să achit consumația.

Graeber răsuci cu grijă dopul din sticla de șampanie. Dar nu-l lăsă să pocnească.

— Va trebui să bem din sticlă, Elisabeth. O să te învăț și asta.

Se făcu liniște. Amurgul stacojiu se întindea din ce în ce mai departe, în această lumină ciudată totul părea ireal.

— Ia te uită la pomul de colo, zise deodată Elisabeth. A înflorit.

Graeber privi într-acolo. O bombă smulsese copacul aproape cu desăvârșire din pământ. O parte din rădăcină atârna slobodă în văzduh, trunchiul era sfârticat, și câteva crăci se frânseseră, dar pomul era într-adevăr îmbrăcat în flori albe cu reflexe trandafirii.

— Casa de alături a fost mistuită de incendiu, zise Graeber. Poate că datorită căldurii au dat mugurii. Pomul ăsta era cel mai departe de casă și totuși a fost cel mai lovit.

Elisabeth se ridică și porni într-acolo. Banca pe care stătuseră se afla în umbră, și Elisabeth ieși în răsfrângerea fluturătoare a incendiilor, întocmai ca o dansatoare în lumina de reflector a unei scene. Și reverberația o împresură ca un vânt purpuriu, si străluci în urma ei ca o uriașă cometă vestind sfârșitul lumii sau nașterea unui mântuitor.

— A înflorit! repetă Elisabeth. Ce vrei: pentru copaci e primăvară — și altceva nimic. Tot restul nu-i interesează.

— Așa e, replică Graeber. Ne dau lecții. Ne dau mereu lecții. Azi după-amiază un tei, acum arborele ăsta. Copacii cresc, și dau frunze, și flori, și chiar când sunt ciopârțiți, înmugurește o parte din ei, dacă o frântură de rădăcină mai stă înfiptă în pământ. Ne dau mereu lecții și nu se vaietă, și nu se compătimesc singuri.

Elisabeth reveni încet. Pielea îi scânteia în ciudata răsfrângere a luminii fără umbre, iar fața ei, pentru o clipă, păru vrăjită, asemenea misterului mugurilor ce stau să se deschidă, al distrugerii și al calmului, al măreției creației. Apoi ieși din lumină ca din cercul unui reflector, și era din nou caldă, și vie, și răsufla adânc în umbra de lângă el.

Graeber o trase spre el pe bancă, si copacul deveni deodată foarte înalt — copacul care voia parcă să se agațe de cerul în flăcări — iar florile se aflau foarte aproape; se vedea numai copacul și apoi pământul, și pământul se bolti, și deveni ogor, și cer, și Elisabeth — și Graeber se simți dus ca de un vârtej, și ea nu i se împotrivi.

Capitolul 15

Camera patruzeci și opt se afla în mare fierbere. „Oul de găină” și alți doi jucători de cărți, cu tot echipamentul de campanie pe ei, erau gata de plecare. Fuseseră găsiți apți pentru serviciul activ și urmau să plece cu primul transport pe front.

„Oul de găină” era foarte palid, îl străpungea cu privirea pe Reuter.

— Tu ăsta, cu sărăcia ta de picior! Chiulangiule! Rămâi aici și eu, tată de familie, sunt trimis în foc!

Reuter nu-i răspunse. Feldmann, ca totdeauna în pat, se ridică în capul oaselor, și-l repezi:

— Ia mai tacă-ți pliscul, mă, „ou de găină”! Nu pentru că rămâne el aici pleci tu pe front. Pleci, fiindcă ești bun de front. Dacă ar fi și el bun de front și ar trebui să plece, asta nu te-ar scuti pe tine, ai înțeles? Așa că fă bine și nu mai vorbi prostii!

— Vorbesc ce vreau! strigă „oul de găină” înfuriat. Sunt trimis în foc și spun ce vreau. Voi rămâneți aici. Mâncați, și dormiți, și tăiați frunză la câini, și noi trebuie să plecăm pe front. Și eu sunt tată de familie! Iar chiulangiul ăsta ghiftuit bea rachiu, ca sărăcia lui de picior să nu se vindece niciodată!

— N-ai face și tu la fel dacă ai putea? întrebă Reuter.

— Eu? Ferească sfântul! N-am căutat niciodată să mă învârtesc.

— Atunci totul e în regulă. Pentru ce mai țipi?

— Poftim? făcu „oul de găină”, uluit.

— Văd că ești tare mândru că nu te-ai învârtit niciodată. Foarte bine: mândrește-te mai departe, și nu mai țipa!

— I-auzi, domnule, cum știe s-o sucească! De altceva nici nu ești bun, gămanule! Mare meșter la răstălmăcit vorbele omului! Da' las' că te-o agăța și pe tine! Mă jur că am să te denunț chiar eu!

— Nu vorbi cu păcat! îl întrerupse unul dintre ceilalți doi jucători de cărți, care pleca împreună cu el. Hai mai bine să coborâm. Trebuie să ne încolonăm.

— Nu vorbesc cu păcat! Ăștia păcătuiesc! Mai mare rușinea că eu, tată de familie, trebuie să intru în foc, în locul bețivului și mâncăului ăsta! Nu vreau decât dreptate...

— Of, măi omule — dreptate! Unde există așa ceva în militărie? Hai să mergem! N-o să denunțe pe nimeni. Numai gura-i de el. Cu bine, băieți! Noroc și voie bună! Și nu părăsiți poziția!

Cei doi jucători de cărți făcură vânt „oului de găină”, care-și ieșise cu totul din fire, și-l luară între ei. Din prag, leoarcă de nădușeală și alb ca varul, nefericitul aruncă încă o privire în odaie și vru să mai strige ceva, dar ceilalți doi îl împinseră afară.

— Măi, ce zevzec! exclamă Feldmann. Face teatru ca un actor! Ții minte cât a mai melițat că-mi irosesc permisia dormind?

— Era în pierdere, intră deodată în vorbă Rummel, care până atunci șezuse la masă fără să se amestece. A pierdut mult. Douăzeci și trei de mărci! Ăsta nu-i fleac. Ar fi trebuit să i-i dau înapoi.

— Poți s-o faci și acum. Transportul n-a plecat încă.

— Ce spui?

— Oamenii sunt încă afară. Du-te jos și dă-i banii înapoi, dacă te mustră conștiința.

Rummel se ridică și ieși.

— Alt smintit! zise Feldmann. Ce să facă „oul de găină” cu bișt arii pe front?

— Poate să-i mai piardă o dată la joc.

Graeber se duse la fereastră și se uită afară. Jos, oamenii se aliniau.

— Copii și bătrâni, glăsui Reuter. De când cu Stalingradul, se mobilizează orice.

— Exact.

Transportul se încolona.

— Ce-o fi pățit Rummel? întrebă deodată Feldmann intrigat. Nitam-nisam, a început să vorbească.

— A început mai demult. Când dormeai.

Feldmann se duse în cămașă la fereastră.

— Uite-l pe „oul de găină”! zise el. Acum o să afle singur dacă-i totuna să dormi aici și să visezi despre front, sau să fii pe front și să visezi despre patrie.

— Asta o s-o aflăm în curând cu toții, întâmpină Reuter. Medicul-maior care mă tratează are de gând să mă treacă și pe mine, rândul viitor, apt pentru front. E un om curajos și mi-a

spus că un german care se respectă n-are nevoie de picioare ca s-o ia la sănătoasa. Poate lupta și de pe scaun.

De afară se auziră comenzi. Transportul se puse în mișcare. Graeber vedea totul ca printr-o lentilă care micșorează. Soldații care se îndepărtau erau ca niște păpuși vii, cu puști de jucărie.

— Săracul „ou de găină”! făcu Reuter. Nu era furios pe mine. Era furios pe nevastă-sa. Crede c-o să-l înșele în lipsa lui. Și e furios pe ea, pentru c-o să primească ajutor în bani, ca soție de combatant. Și zice c-o să folosească banii ca să se distreze cu amantul ei.

— Ajutor în bani ca soție de combatant? Există și așa ceva? întrebă Graeber.

— Dar bine, măi ăsta: pe ce lume trăiești? clătină Feldmann din cap. Două sutare primește pe lună o soție de combatant. Bani buni, nenișorule! Pe chestia asta s-au găsit destui să se însoare. De ce să dăruiești statului atâta bănet?

Reuter se întoarse de la fereastră.

— Prietenul tău Binding a fost pe-aici și a întrebat de tine, îi spuse lui Graeber.

— Ce-a vrut? A lăsat vreo vorbă?

— A spus că are o mică petrecere la el acasă. Și că ar fi vrut să vii și tu.

— Altceva nimic?

— Nimic.

Rummel intră în odaie.

— L-ai mai găsit pe „oul de găină”? întrebă Feldmann.

Rummel dădu din cap. Fața îi era zbuciumată.

— El are încaltea o nevastă, izbucni deodată. Dar să trebuiască să pleci din nou pe front și să nu ai pe nimeni pe lume...

Se răsuci brusc și se trânti pe patul lui. Toți se prefăcură că n-au auzit nimic.

— Ce n-ar da „oul de găină” să vadă asta! șopti Feldmann. Pusese rămășag că Rummel o să-și iasă azi din fire.

— Lasă-l în pace, i-o tăie Reuter cu îngrijorare. Ca mâine poți să-ți ieși și tu din fire! Nimeni nu-i sigur. Nici măcar somnambulii.

Apoi se întoarse către Graeber:

— Tu cât mai ai?

— Unsprezece zile.

— Unsprezece? Păi asta-i încă multișor!

— Până ieri a fost multișor, ripostă Graeber. Azi e afurisit de puțin.

— Nu-i nimeni acasă, zise Elisabeth. Nici doamna Lieser, nici copilul. Toată locuința e la dispoziția noastră.

— Slavă Domnului! Cred că i-aș fi făcut de petrecanie dacă ar fi spus o vorbă astă-seară. Ieri ai avut vreo ciocnire cu ea?

— Zice că sunt o târfă.

— De ce? Aseară am stat aici numai un ceas.

— E vorba de alaltăieri. Alaltăieri ai stat toată seara.

— Dar am astupat gaura cheii și gramofonul a cântat tot timpul. Din ce-a putut să i se năzărească deci asemenea idee?

— Din ce? Mai întrebi? făcu Elisabeth, cătând scurt către el cu coada ochiului.

Graeber o privi cu luare-aminte. Un val de căldură i se sui în cap. „Unde mi-au fost ochii în prima seară?” se întrebă.

— Și încotro s-a dus împielițata? urmă cu glas tare.

— A pornit prin sate să strângă oboluri pentru nu știu ce ajutor de iarnă sau de vară. Se întoarce abia mâine noapte; așa că seara de azi și toată ziua de mâine ne aparțin în întregime.

— Cum toată ziua de mâine? Nu trebuie să te duci la fabrică?

— Mâine nu. Mâine e duminică. Deocamdată mai suntem liberi duminica.

— Duminică! exclamă Graeber. Ce noroc! Habar n-am avut! În sfârșit, voi putea să te văd și ziua. Până acum te-am văzut numai seara și noaptea.

— Adevărat?

— Da. Luni am ieșit prima dată. Cu o sticlă de Armagnac.

— Ai dreptate, zise Elisabeth, surprinsă. Nici eu nu te-am văzut încă la lumina zilei.

Tăcu un moment și se uită la el, dar numaidecât întoarse privirea:

— Nu găsești că viața pe care o ducem e curată oftică?

— N-avem încotro.

— Și asta-i adevărat. Dar ce va fi mâine, când ne vom găsi față în față în lumina necruțătoare a soarelui de amiază?

— Treaba divinei providențe! Mai degrabă să hotărâm ce facem deseară. Mergem la același restaurant ca ieri? A fost tare prost. Ne lipsește „Germania”. Păcat că-i închis.

— Putem sta și acasă. De băut avem berechet. Și aș putea să încerc să gătesc ceva.

— Îți convine să stai acasă? Nu ți-ar plăcea mai mult să ieșim?

— Când doamna Lieser nu-i acasă, mă simt ca în vacanță.

— Perfect, atunci rămânem. O să fie grozav. O seară fără muzică. Și nu va trebui să mă duc la cazarmă. Dar cum facem cu mâncarea? E adevărat că știi să gătești? Nu prea îmi vine să cred.

— O să încerc. De altfel, prea multe nici nu am în casă. Numai ce se capătă pe cartelă.

Intrară în bucătărie. Graeber se uită la proviziile Elisabethei. Nu era mai nimic — un colț de pâine, puțină miere artificială, margarină, două ouă și câteva mere zbârcite.

— Mai am câteva bonuri de alimente, zise ea. Putem merge să cumpărăm ceva. Știu o băcănie care vinde și seara.

Graeber închise sertarul.

— Păstrează bonurile. O să ai nevoie de ele mai târziu. Astăzi o să facem rost de ce ne trebuie, cu totul în alt fel. Chestie de organizare.

— Bagă de seamă, Ernst. De-aici nu putem șterpeli nimic, zise Elisabeth neliniștită. Doamna Lieser știe fiecare gram ce-i aparține.

— Îmi închipui. Dar azi nu mă gândesc să fur. O să procedez ca un soldat în țară inamică; să rechiziționez! Un oarecare Alfons Binding m-a invitat la o mică petrecere. O să iau de la el ceea ce aș fi consumat dacă m-aș fi dus la chiolhan, și o să aduc totul aici. E o casă cu provizii enorme. Într-o jumătate de oră sunt înapoi.

Alfons îl primi pe Graeber cu fața congestionată și cu brațele deschise.

— Mă bucur că ai venit, Ernst! Intră! E ziua mea de naștere. Am câțiva camarazi la mine.

Camera cu trofee de vânătoare era plină de fum și de oameni.

— Uite ce-i, Alfons, îi spuse Graeber pe nerăsuflate în coridor. Nu pot să rămân. Am trecut numai pentru o clipă și trebuie să plec iar.

— Să pleci? Ce vorbă-i asta, Ernst? Să nici nu te gândești la așa ceva!

— N-am încotro. Întâlnirea fusese fixată înainte de a afla că ai fost pe la mine.

— N-are nici o importanță. Spune cetățenilor cu pricina că a trebuit să te duci la o ședință oficială, care a picat pe neașteptate. Sau, și mai bine: la un interogatoriu! exclamă Alfons râzând zgomotos. Înăuntru sunt doi ofițeri de la Gestapo. Vreau să ți-i prezint. Spune cunoscuților tăi că a trebuit să te duci la Gestapo. În felul ăsta, nici nu-i minți. Sau, dacă sunt simpatici, vino cu ei aici.

— Nu se poate.

— De ce? De ce nu se poate? La noi se poate orice!

Graeber își dădu seama că lucrul cel mai simplu era să spună adevărul.

— Mă mir că n-ai înțeles numaidecât, Alfons, zise el. N-am știut că-i ziua ta. Am venit să iau de la tine ceva de mâncare și de băut. Am întâlnire cu cineva, dar nu sunt atât de prost să aduc aici persoana respectivă. Acum ai priceput?

Binding rânji.

— Priceput! făcu el. Femeia, ah, femeia! În sfârșit! Nu mai știam ce să cred despre tine. Desperasem! Acum am înțeles, Ernst. Te-am iertat. Deși avem și noi aici câteva fufe nostime. N-ai vrea să te uiți la ele înainte de a pleca? Irma e dată dracului, iar cu Gudrun îți garantez că poți să te culci încă în seara asta: e totdeauna disponibilă pentru ăi de vin de pe front. O excită mirosul de tranșee.

— Pe mine nu.

Alfons râse:

— Nici mirosul de lagăr al Irmei? Steegemann e mort după așa ceva. Burtosul ăla de pe canapea. Nu-i genul meu. Eu sunt normal și-mi plac molaticele. O vezi pe mititica din colț? Cum o găsești?

— Prima-ntâia!

— O vrei? Ți-o cedez dacă rămâi, Ernst.

Graeber clătină din cap:

— Imposibil.

— Am înțeles. Ai agățat probabil ceva di granda. Nu trebuie să te simți jenat. Alfons e și el cavaler. Vino în bucătărie să

alegem ceva, și după aceea ciocnim un pahar pentru ziua mea. În regulă?

— În regulă.

Madam Kleinert era în bucătărie, cu un șorț alb în față.

— Avem bufet rece, Ernst, zise Binding. Norocul tău! Alege-ți ce poftești. Sau, și mai bine: madam Kleinert, fă dumneata un pachet frumos. Până atunci, noi doi să coborâm în pivniță.

Beciul era bine asortat.

— Acum, lasă-l pe Alfons să aleagă, zise Binding zâmbind pe sub mustață. N-o să regreți. Aici, de pildă, avem o supă veritabilă de broască țestoasă, la cutie. Doar o încălzești și gata! O am din Franța. Ia două cutii.

Graeber le luă. Alfons căută mai încolo.

— Sparanghel olandez, două cutii. Se poate consuma rece sau cald. Nici un efort culinar. Totul gata preparat. Și aici, ca garnitură la sparanghel, șuncă de Praga, tot la cutie. Contribuția Cehoslovaciei.

Binding se sui pe o scăricică.

— Brânză daneză și o cutie cu unt. Țin la infinit; ăsta-i avantajul conservelor. A, uite și niște gem de piersici. Sau doamna preferă gem de căpșuni?

Graeber se uită la picioarele scurte din fața lui, la cizmele lustruite lună. Îndărătul lor sclipeau rândurile de borcane și de cutii de conserve. Apoi se gândi la anemicele provizii ale Elisabethei.

— Prevederea e mama înțelepciunii! zise apoi.

Alfons râse:

— Perfect adevărat! În sfârșit, ești iar ca înainte. N-are nici o noimă să fii trist, Ernst! Vorba ceea: ce-am avut și ce-am pierdut! Ia ce poți să iei și lasă-i pe popi să-și bată capul cu restul. Asta-i lozinca mea.

Coborî de pe scăriță și trecu într-altă despărțitură, unde se aflau sticle.

— Am aici un sortiment bogat de bunuri capturate, zise el. Dușmanii noștri sunt ași în materie de băutură. Ce vrei să-ți dau? Votcă? Armagnac? Am și șliboviță, din Polonia.

De fapt, Graeber nu avusese de gând să ia și băutură. Stocul de la „Germania” era încă îndestulător. Dar Binding avea dreptate: bunuri capturate sunt bunuri capturate și trebuie să pui mâna pe ele oriunde sunt de găsit.

— Am și șampanie, zise Alfons. Nu mă dau în vânt după ea, dar se spune că în dragoste face minuni. Ia o sticlă. Și să-ți fie cu noroc astă-seară! Strună să-ți meargă!

Râse zgomotos.

— Știi care-i rachiul meu preferat? adăugă apoi. Cel de chimion — poți să mă crezi ori nu! Bătrânul și cinstitul rachiu de chimion! Ia și tu o sticlă și gândește-te la Alfons când îl dai pe gât.

Luă sticlele sub braț și se înapoie cu Graeber în bucătărie.

— Fă două pachete, madam Kleinert. Unul cu alimente și celălalt cu sticlele astea. Nu uita să pui hârtie între sticle, ca să nu se spargă. Și împachetează și un sfert de cafea veritabilă. Crezi c-o să-ți ajungă, Ernst?

— Numai să pot căra totul!

Binding era radios:

— Alfons nu se calicește, așa-i? Mai ales de ziua lui! Și în nici un caz, când e vorba de un fost coleg de școală.

Sta proțăpit în fața lui Graeber. Ochii îi scânteiau și obrazul stacojiu îi dogorea. Părea un băiețaș fericit că a descoperit un cuib de păsări.

Graeber era mișcat de omenia lui, dar pe dată își aduse aminte că fața lui Alfons avusese aceeași expresie blajină și în clipa când Heini își debitase poveștile.

Binding îi făcu cu ochiul:

— Cafeaua e pentru mâine dimineață. Sper că o să profiți de duminică și n-o să soilești la cazarmă. Și acum, vino. Vreau să-ți prezint câțiva prieteni de-ai mei. Schmidt și Hoffmann de la Gestapo. Așa ceva poate fi oricând folos. Stai numai câteva minute. Bei un pahar în sănătatea mea și pentru ca totul să rămână cum e acum: și cu casa, și cu toate celelalte!

Ochii lui Binding se umeziră:

— Ce vrei? Noi germanii suntem niște romantici iremediabili.

— Imposibil să lăsăm toate astea în bucătărie! zise Elisabeth, copleșită. Trebuie să încercăm să le ascundem. Dacă le vede doamna Lieser, mă denunță imediat ca traficantă la bursa neagră.

— Ei, drăcia dracului! La asta nu m-am gândit! Nu poate fi mituită? Bunăoară cu ceva din toate astea — ceva care nu ne place?

— Vezi ceva aici care să nu ne placă?

Graeber zise:

— Cel mult, mierea ta artificială. Sau margarina. Cu toate că și astea vor fi bune pentru câteva zile.

— Și-apoi, e incoruptibilă, sublinie Elisabeth. E foarte mândră că se întreține numai din ceea ce obține pe cartelă.

Graeber chibzui un moment.

— O parte din ce-i aici, zise apoi, o să consumăm până mâine seară. Totul nu, firește. Ce facem deci cu restul?

— Îl ascundem în odaia mea.

— Și dacă-și bagă nasul și acolo?

— Dimineața, când plec, încui totdeauna ușa.

— Și dacă are și ea o cheie?

Elisabeth înălță capul:

— La asta nu m-am gândit până acum. N-ar fi exclus.

Graeber destupă o sticlă.

— O să rumegăm problema mâine după-amiază. Deocamdată să mâncăm cât ne țin curelele. Să despachetăm totul! Punem pe masă tot ce-avem, ca la o onomastică. Toate laolaltă și toate deodată.

— Și conservele?

— Și conservele! Ca decor! Bineînțeles, n-o să le deschidem încă. Mâncăm întâi ce poate să se strice. Punem și sticlele pe masă. Toată bogăția pe care am dobândit-o prin furt și corupție.

— Și sticlele de la ,,Germania''?

— Și pe ele. Le-am plătit cinstit cu groapa morții.

Împinseră masa în mijlocul camerei. Apoi desfăcură toate pachetele și scoaseră și șliboviță, și coniacul, și rachiul de chimion. Sticla de șampanie n-o destupară. Șampania, odată destupată, trebuia băută: rachiurile puteau fi astupate la loc.

— Ce minunăție! exclamă Elisabeth. Dar ce aniversăm?

Graeber îi întinse un pahar:

— Sărbătorim toate aniversările laolaltă. Nu mai avem timp pentru fiecare în parte. Și nici pentru diferențieri. Sărbătorim pur și simplu toate odată, indiferent pe care dintre ele, dar mai ales faptul să suntem aici și că avem două zile la dispoziția noastră.

Ocoli masa și o cuprinse pe Elisabeth în brațe. Îi simțea ființa, și i-o simțea ca pe un al doilea eu al său, care se deschidea în el însuși, mai cald, mai bogat, mai ușor si mai viu colorat decât

propria lui ființă, fără margini și fără trecut, totul numai prezent și viață, departe de orice umbră de păcat.

Elisabeth se rezemă de el. Masa, cu toate cele de pe ea, crea o atmosferă de sărbătoare.

— N-a fost cam prea mult pentru un singur toast? întrebă ea.

Graeber clătină din cap:

— Numai formularea a fost puțin cam prolixă. În fond, e totdeauna același lucru: bucuria că mai suntem în viață.

Elisabeth goli paharul:

— Uneori mi se pare că am ști cum să ne trăim viața, dacă am fi lăsați s-o facem.

— Pentru moment, cred că n-avem de ce să ne plângem, răspunse Graeber.

Ferestrele erau deschise. Ceva mai încolo, o clădire de pe celălalt trotuar fusese lovită cu o seară înainte de o bombă și geamurile din camera Elisabethei se spărseseră. Tocurile ferestrelor erau căptușite acum cu hârtie neagră de camuflaj, dar în față se aflau perdelușe albe, vaporoase, care fluturau în bătaia vântului. De aceea încăperea nu avea întru totul aspect de cavou.

În cameră nu era lumină. Puteau să lase deci ferestrele deschise. Când și când, auzeau din stradă pașii unui trecător. Undeva cânta un radio. O ușă se trânti cu zgomot. Cineva tuși. Obloanele se închideau.

— Orașul se duce la culcare, zise Elisabeth. Iar eu sunt nițeluș cherchelită.

Erau întinși în pat, unul lângă altul. Pe masă se aflau resturile cinei și sticlele, afară de votcă, de coniac și de sticla de șampanie. Nu strânseseră masa; așteptau să li se facă iarăși foame. Votca o băuseră. Coniacul se afla pe jos, lângă pat, iar îndărătul patului curgea apă în chiuvetă și răcea șampania.

Graeber puse paharul pe noptiera de lângă pat. Stătea lungit în întuneric și i se părea că-i înainte de război, într-un orășel de provincie. O fântână șușotea, într-un tei zumzăiau albine, ferestre se închideau și, în depărtare, cineva cânta la vioară înainte de culcare.

— Acum o să răsară luna, zise Elisabeth.

„Acum o să răsară luna, repetă Graeber în gând. Luna, duioșia și fericirea simplă a oricărei creaturi”. Și le avea pe

toate. Le avea în alunecarea somnoroasă a sângelui, în apatia calmă a creierului, în răsuflarea lentă care adia în el ca o briză obosită. Își aminti de convorbirea cu Pohlmann. Era parcă negrăit de departe. „Ciudat — își zise Graeber — că dindărătul celei mai crunte deznădejdi țâșnesc sentimente atât de puternice”. Dar poate că nici nu era ciudat; poate că nu putea fi altfel. Câtă vreme e hărțuit de probleme, omul nu mai e bun de altceva. Numai când nu mai așteaptă nimic, devine receptiv la orice și eliberat de temeri.

O rază de lumină se furișă pe fereastră în cameră. Dispăru, pâlpâi și rămase apoi nemișcată.

— Să fie luna? întrebă Graeber.

— Nu cred. Lumina lunii nu-i atât de albă.

Auziră voci. Elisabeth se dădu jos din pat și-și vârî picioarele în papuci. Se duse la fereastră. Nu puse pe ea nici șal, nici capot. Era frumoasă, conștientă de frumusețea ei și de aceea lipsită de pudoare.

— E o echipă de deblocare de la apărarea pasivă, zise ea. Au un reflector, lopeți și târnăcoape, și s-au oprit la casa de peste drum. Crezi c-or mai fi oameni îngropați în pivniță?

— Au lucrat și ziua?

— Nu știu. N-am fost acasă.

— Poate că vor să repare conducta.

— Da, poate.

Elisabeth se întoarse în odaie.

— Uneori, după câte un bombardament, aș fi vrut ca întorcându-mă acasă să găsesc totul ars. Locuința, mobilele, rochiile și amintirile. Totul. Poți să înțelegi asta?

— Da.

— Nu-i vorba de amintiri despre tatăl meu. Nu. Mă refer la toate celelalte: frica, desperarea, ura. Dacă ar arde casa, ar pieri și astea, îmi spuneam, și aș putea s-o iau de la capăt.

Graeber o privi. Lumina albicioasă de afară îi învăluia umerii. Se auzeau izbiturile înăbușite ale târnăcoapelor și hârșâitul lopeților.

— Dă-mi sticla din chiuvetă, zise el.

— Pe cea de la „Germania”?

— Da. S-o golim până nu explodează. Și pune în locul ei sticla de la Binding. Cine știe când va veni următorul atac! Sticlele astea pline de acid carbonic explodează chiar numai din pricina

suflului. Sunt periculoase în casă, ca grenadele de mână. Pahare avem?

— De apă.

— Paharele de apă sunt cele mai bune pentru șampanie. La Paris numai așa am băut șampanie.

— Ai fost la Paris?

— Da. La începutul războiului.

Elisabeth aduse paharele și se ghemui lângă el. Graeber destupă sticla cu grijă. Șampania bulbuci în pahare, spumegând.

— Cât ai stat la Paris?

— Câteva săptămâni.

— Erați tare dușmăniți acolo?

— Nu știu. Poate. N-am băgat de seamă. Nici nu voiam să știm. Credeam pe atunci aproape tot ce ți se băga în cap. Și voiam să terminăm repede războiul și să stăm pe terasele cafenelelor, la soare, și să bem vinuri pe care nu le cunoșteam. Eram cu toții foarte tineri.

— Tineri!... Spui asta de parcă s-ar fi întâmplat demult de tot.

— Așa mi se și pare.

— Azi nu mai ești tânăr?

— Ba da. Dar în alt fel.

Elisabeth ridică paharul în dreptul luminii de carbid de afară, care tremura pe pervazul ferestrei, îl mișcă ușor și se uită cum spumegă.

Graeber îi vedea umerii, și unda părului, și spatele, și linia coloanei vertebrale cu umbrele-i lungi și line. „Nu, ei nici prin gând nu-i trece s-o ia de la capăt”, își zise. Elisabeth, când era dezbrăcată, n-avea nimic comun cu camera în care locuia, sau cu ocupația ei, sau cu doamna Lieser. Era atunci una cu tremurul luminii de la fereastră, cu noaptea plină de mister, cu clocotul orb al sângelui și cu ciudata înstrăinare de după aceea, cu strigătele și glasurile răgușite de afară, cu viața și — la urma urmei — chiar cu morții pe care-i dezgropau; dar nu avea nici un amestec cu hazardul, cu neantul și cu absurda înnegurare. Acum nu! Era ca și cum ar fi aruncat de pe ea ceva ce-o travestise până atunci și, deodată, s-ar supune fără șovăială unor legi pe care până ieri nici nu le știuse.

— Îmi pare rău că n-am fost cu tine la Paris, zise ea.

— Îmi pare rău că nu putem pleca acum acolo și că e război, zise el.

— Crezi că ne-ar primi?

— Cred că da. La Paris n-am distrus nimic.

— Dar în Franța?

— Nu atât de mult ca în alte țări. A mers repede.

— Poate că ați distrus totuși de-ajuns, ca să ne urască, încă mulți ani.

— Da, poate. Uităm multe când războiul e lung. Poate că ne urăsc.

— Aș vrea să putem pleca într-o țară unde nu există distrugeri.

— Nu mai sunt multe fără distrugeri, replică Graeber... A mai rămas ceva de băut?

— Da, destul... Dar tu pe unde-ai mai fost?

— În Africa.

— Și în Africa? Ai văzut multe!

— Da. Dar nu așa cum visasem.

Elisabeth luă sticla de pe parchet și umplu paharele. Graeber îi urmărea mișcările. Totul părea oarecum ireal, dar nu numai din pricină că băuseră. Vorbele fluturau încoace și încolo, în lumina difuză, și toate erau lipsite de importanță, iar ceea ce avea importanță nu putea fi exprimat, pentru că nu existau cuvinte. Era ca tălăzuirea unui râu fără nume, și vorbele alunecau ca niște iole cu pânze și apoi piereau.

— Ai mai fost și în alte țări? întrebă Elisabeth.

„Iole cu pânze”, repetă Graeber în gând. Unde văzuse iole cu pânze pe râuri?

— În Olanda, răspunse la întrebarea Elisabethei. La început de tot. Și erau acolo vase care pluteau pe canaluri, și canalurile erau atât de joase și atât de puțin adânci, încât ai fi zis că vasele nu merg pe apă, ci pe pământ. Înaintau fără zgomot, și aveau pânze mari, și făceau o impresie ciudată când lunecau în amurg pe câmpii, ca niște uriași fluturi albi, și albaștri, și roșii.

— Olanda, îngână Elisabeth. Poate că am putea pleca acolo după război. Am bea cacao și am mânca pâine albă și nenumărate calupuri de brânză de Olanda, iar seara am admira bărcile cu pânze.

Graeber o cuprinse într-o privire. „Am mânca!” repetă el, în gând. În război ideea de fericire era totdeauna legată de mâncare.

— Sau crezi că nici acolo n-o să mai putem merge? întrebă ea.

— Cred că nu. Olanda am cotropit-o prin surprindere, iar Rotterdamul a fost distrus fără avertisment. Am văzut ruinele. Aproape nici o casă nu mai era în picioare. Treizeci de mii de morți. Mă tem că nici acolo nu vom putea merge, Elisabeth.

Elisabeth tăcu o bucată de vreme. Apoi, subit, ridică paharul și-l zvârli la pământ. Un clinchet — și paharul se făcu țăndări.

— Nu mai putem pleca nicăieri! strigă ea. La ce bun să mai visăm? Nicăieri! Suntem întemnițați, excomunicați, blestemați!

Graeber se ridică în capul oaselor. Ochii Elisabethei fulgerau ca sticla, cenușii, transparenți în lumina lăptoasă și tremurată de afară. Graeber se aplecă peste ea și se uită pe parchet. Cioburile paharului scânteiau întunecate, cu marginile albe.

— Trebuie să facem lumină și să le strângem, zise. Altminteri călcăm pe ele și ne tăiem la picioare. Stai să închid întâi ferestrele.

Sări peste marginea patului. Elisabeth întoarse comutatorul și-și puse capotul. Lumina o făcea rușinoasă.

— Nu te uita așa la mine, zise. Nu știu de ce-am avut această ieșire. De obicei nu sunt așa.

— Ba ești așa. Și ai toată dreptatea. Locul tău nu-i aici. Foarte bine dacă-ți vine câteodată să spargi ceva.

— Aș vrea să știu unde e locul meu.

Graeber râse.

— Nu știu nici eu. Poate într-un circ, sau într-o casă barocă, sau între mobile de oțel, sau într-un cort. În nici un caz în camera asta albă de domnișoară. Și eu care am crezut în prima seară că ai nevoie de ocrotire și ajutor!

— Sigur că am! Toți avem nevoie. Răzbim însă și fără ajutor, și fără ocrotire.

Graeber luă un ziar, îl desfăcu pe parchet și împinse, cu ajutorul altui ziar, cioburile de sticlă pe foaia așternută jos. Fără voie citi titlurile: „Alte scurtări ale frontului”; „Lupte grele la Orel”. Împături ziarul cu cioburile și-l vârî în coșul de hârtii. Lumina caldă din odaie păru deodată și mai caldă. De afară se auzeau ciocăniturile și zgomotul sculelor de sfredelit ale echipei de deblocare. Pe masă se aflau darurile lui Binding „Omul poate uneori să se gândească la multe lucruri în același timp”, cugetă Graeber.

— Am să strâng repede masa, zise Elisabeth. Nu știi ce am, dar nu pot s-o mai văd.

— Și unde vrei să duci toate astea?

— În bucătărie. Până mâine seară avem tot timpul să ascundem ce va rămâne.

— Mâine seară nu vor mai fi multe de ascuns. Dar ce se întâmplă dacă doamna Lieser se întoarce în curând?

— Ei și? Să poftească!

Graeber se uită surprins la ea.

— Mă minunez eu însămi, zise Elisabeth, cum mă schimb pe zi ce trece.

— Nu pe zi ce trece. Din ceas în ceas.

— Tu nu?

— Ba și eu.

— Și e bine?

— Este. Și dacă nu-i, nu face nimic.

— Nimic e ceva, nu?

— Da.

Elisabeth stinse lumina.

— Putem deschide acum iar cavoul, zise ea.

Graeber deschise ferestrele. Vântul năvăli în odaie.

Perdelele fâlfâiau.

— Iată și luna, zise Elisabeth.

Tipsia lunii se înălța purpurie, cu pâlpâiri de jăratic, deasupra acoperișului spârcuit de peste drum. Era ca un monstru cu țeasta învăpăiată, care mușca din stradă.

Graeber luă două pahare de apă și le umplu pe jumătate cu coniac. Întinse unul Elisabethei.

— E mai potrivit coniacul acum, zise el. Vinul nu face două parale pe întuneric.

Luna sui mai sus și deveni mai solemnă și mai aurie. Ei stăteau lungiți în pat și tăceau. După un răstimp, Elisabeth întoarse capul.

— Și în fond, cum suntem: fericiți sau nefericiți? întrebă.

Graeber medită o clipă:

— Suntem și una și alta. Și cred că așa și trebuie să fie. Fericiți sunt azi numai boii. Sau poate că nici ei nu mai sunt. Poate că fericiți sunt numai bolovanii.

Elisabeth se uită la el:

— Și nici asta n-are importanță, nu-i așa?

— Nici asta.

— Dar există oare ceva care are importanță?

— Da.

Graeber își adânci privirea în lumina rece, aurie, care umplea încet încăperea.

— Faptul că nu suntem morți, zise el. Faptul că nu suntem încă morți.

Capitolul 16

Duminică dimineața. Graeber se află în Hakenstrasse. A băgat de seamă că ceva s-a schimbat în înfățișarea ruinei. Cada de baie a dispărut; la fel și rămășița de scară; o potecă îngustă a fost săpată în jurul zidului, ducând până în curte, iar de acolo, pieziș în interiorul ruinei. Era ca și cum o echipă de deblocare ar fi început să lucreze.

Graeber se strecură prin ușa eliberată de moloz și pătrunse într-o încăpere pe jumătate astupată de dărâmături, pe care o recunoscu drept fosta spălătorie a imobilului. De acolo pornea un coridor scund, întunecos. Graeber aprinse un chibrit ca să vadă mai bine.

— Ce faci aici? strigă deodată cineva îndărătul lui.

— Ieși de-acolo!

Graeber se răsuci. Nu vedea nimic din pricina întunericului și dădu să iasă. Un om în cârje îl aștepta în ușă. Purta haine civile și, peste ele, o manta militară.

— Ce cauți aici? se răsti el la Graeber.

— E locuința mea. Dar dumneata?

— Eu locuiesc aici, și în afară de mine nimeni, ai înțeles? Dumneata în nici un caz! Ce cotrobăiești? Umbli după furtișag?

— Tine-ți firea, cetățene! ripostă Graeber uitându-se la cârje și la mantaua cazonă. Asta-i casa părinților mei și am stat aici cu ei până m-au luat în armată. Acum ai priceput?

— Trebuie să te și cred!

Graeber îl apucă pe olog de cârje, îl împinse binișor la o parte și ieși din coridor pe lângă el.

Afară văzu apropiindu-se o femeie cu un copil. După ea pășea un om cu un târnăcop. Femeia ieșise dintr-un fel de baracă, înjghebată în spatele casei; bărbatul, din partea cealaltă, îl înconjurară pe Graeber.

— Ce s-a întâmplat, Otto? întrebă omul cu târnăcopul pe schilod.

— Am dat de ăsta aici. Nu știu ce iscodea. Cică părinții lui ar fi stat în casa asta.

Omul cu târnăcopul râse dușmănos:

— Așa?

— Da, așa! răspunse Graeber. Chiar așa!

— O minciună mai deșteaptă nu ți-a trăsnit prin cap? se răți omul, cumpănindu-și târnăcopul și săltându-l în sus. Întinde-o! Număr până la trei. Dacă până atunci n-ai luat-o din loc, s-ar putea să-ți fac căpățâna zob. Unu...

Graeber se repezi dintr-o parte la el și-l pocni. Omul se prăbuși și Graeber îi smulse târnăcopul din nună.

— Așa, șefule. Așa-i mai bine, zise liniștit. Și acum, chemați poliția dacă poftiți. Dar cred că n-o să poftiți. Este?

Omul care amenințase cu târnăcopul se ridică încet de jos. Îi curgea sânge din nas.

— Nu te osteni să mai încerci o dată, zise Graeber. Am fost instruit în armată pentru lupta corp la corp. Și acum, spuneți-mi voi ce căutați aici?

Femeia făcu un pas înainte:

— Ne-am adăpostit în casa asta. E o crimă?

— Nu. Iar eu sunt aici pentru că asta a fost casa părinților mei. E o crimă?

— E adevărat ce spui? întrebă ologul.

— Cum să nu fie? Ce naiba s-ar putea șterpeli de-aici?

— Destule pentru cineva care n-are nimic, răspunse femeia.

— Nu umblu eu după așa ceva. Sunt în permisie și mă întorc pe front. N-ați văzut biletul din fața ușii de la intrare? Biletul prin care cineva își caută părinții? Eu sunt ăla.

— Tu? făcu schilodul.

— Da, eu.

— Atunci se schimbă chestia. Cred că înțelegi, camarade: în zilele astea, tot omul e bănuitor. O bombă ne-a distrus casa și ne-am adăpostit aici. Undeva trebuia să ne adăpostim, nu?

— Voi ați curățat molozul dimprejur?

— În parte. Ne-au ajutat și alții.

— Cine?

— Cunoscuți de-ai noștri care au unelte.

— Ați găsit cumva și morți?

— Morți nu.

— Sigur?

— Sigur. Noi nu. Poate mai înainte să fi fost. Noi n-am găsit.

— Asta-i ce-am vrut să știu, zise Graeber.

— Pentru atâta lucru nu era nevoie să te repezi cu pumnii în omul ăsta! îl dojeni femeia.

— E bărbatul dumitale?

— Ce te privește? Nu-i bărbatul meu. E fratele meu. Uite cum îi curge sânge.

— Numai din nas.

— Și din gură.

Graeber ridică târnăcopul.

— Dar asta ce-i? Ce-a vrut să facă cu el?

— N-ar fi dat în dumneata.

— Draga mea, zise Graeber, am învățat în militărie să nu aștept până ce dă altul în mine.

Aruncă târnăcopul cât putu de departe, pe un morman de dărâmături. Ceilalți se uitară după el unde cade, iar copilul se pregăti să se cațere să-l ia. Femeia îl opri. Graeber își roti ochii în jur. Zări acum și cada de baie. Era lângă baracă. Scara fusese probabil arsă în sobă. Pe un morman se aflau cutii goale de conserve, umerașe de haine, vase de bucătărie hârbuite, trențe, lăzi și mobile disparate. Oamenii se instalaseră într-adevăr: își mesteriseră baraca și considerau acum mană cerească tot ce reușeau să scormonească printre dărâmături. Nu se putea obiecta nimic. Viața își urma cursul. Copilul părea sănătos. Moartea fusese înfrântă și ruinele deveniseră din nou sălașuri. Nu se putea obiecta nimic.

— Ați lucrat grozav de repede, vorbi Graeber.

— Nici nu se putea altfel, ripostă ologul. Trebuie să te grăbești când n-ai unde pune capul.

Graeber se pregăti să plece.

— N-ați găsit cumva și o pisică? întrebă. O pisicuță neagră, cu o labă albă?

— Roza noastră! exclamă copilul.

— Nu, răspunse femeia, îmbufnată. N-am găsit nici o pisică.

Graeber plecă. Probabil că în baracă mai stăteau și alții; numai ăștia trei n-ar fi putut să facă atât de multe doar în câteva zile. Dar poate că fuseseră ajutați de un detașament. Noaptea, se scoteau acum adesea deținuți din lagărul de concentrare, pentru lucrările de deblocare din oraș.

Graeber își urmă drumul. Se simțea deodată parcă mai sărac și nu știa de ce.

Ajunse într-o stradă care rămăsese cu desăvârșire intactă. Nici măcar geamurile mari ale vitrinelor nu erau sparte. Graeber umbla mașinal. Deodată tresări. Văzu pe cineva apropiindu-se de el, și numai după câteva clipe își dădu seama că el era acela

care-și venea în întâmpinare, în oglinda laterală, oblică, a unui magazin de confecții. Ciudat! Era ca și cum și-ar fi văzut sosia și, deodată, n-ar mai fi fost el, ci doar o amintire ce putea fi ștearsă dacă ar mai fi făcut un pas.

Se opri și căscă ochii la imaginea pală din oglinda gălbuie, fără luciu. Își văzu orbitele și, dedesubt, cearcănele care umbreau ochii, de parcă nici nu i-ar fi avut. O senzație stranie, de teamă, îl înfioră subit. Nu era panică, nici zbucium, nici țipătul spontan, grăbit, al vieții ahtiate să se apere, să-și întețească vigilența — era un fel de teamă abia perceptibilă, insistentă, rece, aproape impersonală, o teamă căreia nu-i puteai veni de hac, pentru că era invizibilă și inatacabilă și părea că izvorăște dintr-un vid unde se aflau instalate niște pompe uriașe care sugeau neauzit sângele din vine și viața din trup. Graeber își vedea încă imaginea în oglindă, dar i se părea că peste puțin avea să devină tulbure, unduind ca valul, iar marginile se vor estompa și vor dispărea, absorbite de tăcutele pompe, desprinzându-se din limitele realului și din accidentala materializare care, scurt timp, s-a numit Ernst Graeber — și se va întoarce în nemărginire, în nesfârșitul care nu e numai moarte, ci ceva mult mai îngrozitor: dizolvare, descompunere, pieirea eului, vârtej de atomi fără sens — neant.

Zăbovi încă un răstimp. ,,Ce rămâne? se întrebă cu adâncă spaimă. Ce va rămâne din el când n-avea să mai fie? Nimic altceva decât o pieritoare amintire în inima câtorva oameni, a părinților săi, dacă mai trăiau, a câtorva camarazi, a Elisabethei poate — și pentru cât timp? Se uită în oglindă. Îi făcea impresia că era de pe acum ușor ca o foaie de hârtie, subțire, spectral, încât o adiere de vini l-ar putea mătura din loc, vlăguit de pompe, nimic mai mult decât o păstaie deșertată. Ce va rămâne din el? Și unde putea să se cramponeze, unde să arunce ancora, unde să găsească reazem, cui să lase ceva care să-l păstreze, ca să nu fie cu desăvârșire spulberat în neființă?

— Ernst! strigă cineva îndărătul lui.

Graeber se răsuci fulgerător. Un om în cârje, schilod de un picior, se afla în fața lui. O clipă, Graeber crezu că e ologul din Hakenstrasse, dar numaidecât își dădu seama că e Mutzig, un fost coleg de clasă.

— Karl! exclamă. Tu? N-am știut că ești aici.

— Sunt de mult. De aproape șase luni.

Se uitară unul la altul.

— La asta nu ne-am fi așteptat, așa-i? glăsui Mutzig.

— La ce?

Mutzig săltă puțin cârjele și se propti apoi din nou în ele:

— La asta!

— Tu barem ai scăpat de porcărie. Eu trebuie să mă întorc acolo.

— Depinde cum privești lucrurile. Dacă războiul mai ține câțiva ani, e un noroc; dar dacă se termină peste șase săptămâni, e cel mai afurisit ghinion.

— Ce te face să crezi că ar putea să se termine peste șase săptămâni?

— Nu știu. Am spus numai — dacă!

— Așa da.

— De ce nu treci într-o zi pe la noi? zise Mutzig. E și Bermann aici. Amândouă brațele de la cot...

— Unde sunteți?

— La spitalul comunal. Secția amputări. Ocupăm toată aripa stângă. Treci o dată, zău!

— Bine, am să trec.

— Sigur? Toți promit, dar nu vine nici unul.

— Vin sigur.

— Bravo. O să te simți bine. Suntem numai băieți veseli. Cel puțin în salonul meu.

Se priviră din nou. Trei ani nu se văzuseră, dar în clipa asta își spuseseră tot ce puteau să-și spună.

— Atunci, noroc bun, Ernst!

— Noroc, Karl!

Își strânseră mâinile.

— Știi că Sieber a murit? întrebă Mutzig.

— N-am știut.

— Acum șase săptămâni. Dar de Leiner știai?

— Leiner? Nu, nici de el n-am știut.

— Leiner și Lingen. Au căzut în aceeași dimineață. Brünning a înnebunit. Ai auzit că și pe Hollmann l-a pocnit?

— Nu.

— Le știu pe toate de la Bergmann. Și acum, încă o dată, noroc, Ernst! Și nu uita să ne vizitezi.

Mutzig plecă, șontâcăind. „Parcă i-ar face plăcere să vorbească despre cei morți, își spuse Graeber. Poate că-l face să

simtă mai puțin propria lui nenorocire”. Se uită după el. Piciorul îi era amputat până sus, la coapsă. Mutzig fusese pe vremuri cel mai bun alergător din clasă. Graeber nu știa dacă era cazul să-l compătimească sau să-l invidieze. Mutzig avusese dreptate: totul depindea de ceea ce avea să mai vină.

Înfășurată într-un halat alb de baie, Elisabeth sta ghemuită în pat când Graeber intră în odaie. Pe cap își legase un tulpan în formă de turban și sta nemișcată, frumoasă și pierdută în ea însăși, ca o pasăre mare albă, care a intrat pe fereastră și se odihnește o clipă înainte de a-și lua din nou zborul.

— Am consumat apa caldă pentru o săptămână întreagă, zise ea. A fost un mare lux. Ce-o să turbeze madam Lieser!

— Las-o să turbeze. N-o să ducă ea lipsă de apa pe care-ai consumat-o tu. Un nazist adevărat se îmbăiază rar. Curățenia e o perversitate ovreiască.

Graeber se duse la fereastră și privi afară. Cerul era cenușiu și din stradă nu venea nici un zgomot. Peste drum, la o fereastră, stătea un bărbat în bretele și căsca. De la altă fereastră se auzeau acorduri de pian și o voce stridentă de femeie care făcea vocalize. Graeber își ațintи ochii asupra săpăturii de la gura beciului din față și-și aminti de strania înfiorare care-l străbătuse pe strada, când se privise în oglinda magazinului de confecții. Se înfiora și acum. Ce va rămâne din el? Ceva trebuie să rămână, își zise; o ancoră care să-l țină, ca să nu se piardă și să poată reveni. Dar ce? Elisabeth? Făcea ea oare parte dintr-însul? O cunoștea de atât de puțin timp — și în curând va pleca de lângă ea pentru ani de zile. Nu-l va uita? În ce fel putea s-o lege de el — și pe el însuși de ea?

Se întoarse.

— Elisabeth, zise deodată. Ar trebui să ne căsătorim.

— Să ne căsătorim? Pentru ce?

— Pentru că-i absurd. Pentru că ne cunoaștem de numai câteva zile și pentru că peste puțin mă voi întoarce din nou pe front; pentru că nu știm dacă ne-ar face plăcere să fim mereu împreună și nici n-am putea să știm după un timp atât de scurt. De aceea.

Elisabeth se uită la el:

— Vrei să spui: pentru că suntem singuri și deznădăjduiți și pentru că nu avem altceva?

— Nu.

Elisabeth tăcu.

— Nu numai pentru asta, zise Graeber.

— Dar pentru ce?

Graeber își aținti privirea asupra ei. O văzu respirând. I se păru deodată foarte străină. Sânii ei suiau și coborau, brațele-i erau altfel formate decât ale lui, mâinile erau de asemenea altfel; gândurile ei, viața ei — nu, hotărî, Elisabeth nu-l putea înțelege; dar cum să-l înțeleagă, când nici el nu înțelegea bine de ce-i venise gândul acesta.

— Dacă ne căsătorim, zise deodată, nu va mai trebui să te temi de doamna Lieser. Ca soție de ostaș ești la adăpost.

— Crezi?

— Da, răspunse Graeber, fâstâcindu-se sub privirea ei. În tot cazul, căsătoria te va ajuta întrucâtva.

— Asta nu-i un argument. Cu doamna Lieser mă pot descurca și așa. Și cum să ne căsătorim? N-avem nici măcar timpul necesar.

— De ce nu?

— Pentru căsătorie e nevoie de tot felul de hârtii: aprobări, acte pentru dovedirea originii ariene, certificate de sănătate și mai știu eu câte altele. Asta durează săptămâni.

„Săptămâni! o îngână Graeber în gând. Ce ușor a spus vorba asta! Unde voi fi eu atunci?”

— Pentru soldați e altfel, rosti el cu glas tare. Căsătoriile de război se fac mai repede, în numai câteva zile. Știu asta de la cazarmă.

— Acolo ți-a venit ideea?

— Nu. Abia azi dimineață mi-a venit. Dar la cazarmă se vorbește adesea despre astfel de lucruri. Mulți soldați se căsătoresc în timpul permisiei. Și de ce n-ar face-o? Când se însoară un soldat de pe front, soția lui are drept la un ajutor lunar de — mi se pare — două sute de mărci. De ce să dăruiești statului o asemenea sumă? Dacă tot trebuie să ne riscăm viața, de ce să nu luăm măcar ceea se ni se cuvine? Ție acești bani ți-ar fi de folos; altfel, s-ar alege statul cu ei. N-am dreptate?

— Dacă privești lucrurile așa, poate că e just ceea ce spui.

— Vezi? exclamă Graeber ușurat. Ba se mai acordă și un împrumut celor care se căsătoresc — o mie de mărci. Și poate

că nu va mai trebui să mergi nici la fabrica de mantale, dacă vei fi căsătorită.

— Ba da. Nu e nici o legătură între una și alta. Altfel, ce m-aș face toată ziua? Singură...

— Așa-i.

Un moment, Graeber se simți foarte încurcat. „Iată ce fac ăștia din noi! își zise. Suntem tineri și ar trebui să fim fericiți și să rămânem împreună. Ce ne privesc pe noi războaiele părinților noștri?''

— Foarte curând o să fim singuri, zise el. Dar dacă ne căsătorim, o să fim mai puțin singuri.

Elisabeth clătină din cap.

— Nu vrei? întrebă el.

— N-o să fim mai puțin singuri, precizează ea. O să fim și mai singuri.

Graeber auzi deodată din nou vocea cântăreței de peste drum. Încetase cu vocalizele și intona acum octave. Se auzeau ca niște țipete, cărora numai ecoul le răspundea.

— Să știi că nu e ceva iremediabil, dacă asta vrei să spui, zise el. Putem oricând să divorțăm, dacă n-o să ne mai placă.

— Atunci, pentru ce să ne mai căsătorim?

— Pentru ce să dăruim statului ceva ce ni se cuvine?

Elisabeth se ridică.

— Ieri ai fost altfel, zise ea.

— Cum altfel?

Elisabeth schiță un zâmbet fugitiv:

— Să nu mai vorbim de asta. Suntem împreună, și e de ajuns.

— Așadar nu vrei?

— Nu.

Graeber o privi. Ceva în ea se zăvorâse și se retrăsese de lângă dânsul.

— Ei, comedie! făcu el. Și eu care am vrut numai binele!

Elisabeth zâmbi din nou:

— Vezi ce se poate întâmpla? Uneori e preferabil să nu vrei binele! Mai avem ceva de băut?

— Avem. Șliboviță.

— Cea din Polonia?

— Da.

— N-avem și ceva care să nu fie pradă de război?

— Cred că da: o sticlă de rachiu de chimion. Asta-i din Germania.

— Atunci dă-mi rachiu de chimion.

Graeber se duse în bucătărie să aducă sticla. Îi era ciudă pe el însuși. Un moment se opri în fața farfuriilor și darurilor lui Binding și, în încăperea pe jumătate întunecoasă, care mirosea a mâncare stătută, simți un gol înăuntru, ca un om sleit de puteri. Apoi se întoarse în odaie.

Elisabeth sta rezemată de fereastră.

— Ce vreme mohorâtă, zise. O să plouă. Păcat!

— De ce păcat?

— E prima noastră duminică. Am fi putut pleca undeva. Afară din oraș e primăvară.

— Ai vrea să ieși?

— Nu. Mie mi-ajunge când doamna Lieser nu-i acasă. Dar pentru tine ar fi fost altceva.

— Nici mie nu-mi trebuie. Am stat destul în mijlocul naturii, așa că o bună bucată de vreme nu mai am nevoie de ea. Visul meu despre natură e o odaie caldă, nebombardată, cu mobile întregi. Și aici avem așa ceva. E cea mai formidabilă aventură pe care mi-o puteam imagina, si nu mă voi sătura niciodată de ea. Dar poate că ție ți-e lehamite. Dacă vrei, putem merge la un cinema.

Elisabeth scutură din cap.

— Atunci, urmă Graeber, să rămânem aici și să nu mai plecăm nicăieri. Dacă plecăm, fărâmițăm ziua și o facem să treacă mai repede decât dacă stăm aici. Iar noi avem interesul s-o lungim.

Graeber se apropie de Elisabeth și o cuprinse în brațe. Simți în mâini asprimea halatului ei de baie. Apoi văzu că are ochii plini de lacrimi.

— Am spus vreo prostie? întrebă el. Adineauri?

— Nu.

— Totuși, am făcut probabil ceva. Altminteri, de ce-ai plânge?

O strângea tare la piept. Pe deasupra umerilor ei văzu strada. Bărbatul păros, cu bretele, dispăruse. Câțiva copii se jucau de-a tranșeea în gaura săpată spre pivnița casei năruite.

— Să nu mai fim triști! zise el.

Cântăreața de peste drum își înălță din nou glasul. Trâmbița acum un lied de Grieg: „Ce drag îmi ești! Ce drag îmi ești!” țipa

ea cu vocea ei stridentă și tremurătoare. ,,Ce drag îmi ești — oricât aș suferi! Mi-ești drag, mi-ești drag!”

— Da, zise Elisabeth. Să nu mai fim triști.

După-amiază începu să plouă. Se întunecă devreme și cerul se înnoura tot mai mult.

Stăteau lungiți în pat, fără lumină; fereastra era deschisă și, în dreptul ei, ploaia cădea pieziș, tern, un perete lichid, bătut de vânt. Graeber asculta țârâitul monoton și-și zicea că în Rusia a început desigur acum perioada noroaielor, când totul se scufundă în oceane de glod. Fără îndoială că vor mai fi noroaie și când se va întoarce el acolo.

— N-ar trebui să plec? întrebă după un timp. Doamna Lieser poate să pice dintr-un moment într-altul.

— Să poftească! murmură Elisabeth somnoroasă... E atât de târziu?

— Nu știu. Dar poate ca vine mai curând pentru că plouă.

— Pentru că plouă, s-ar putea să vină și mai târziu.

— Așa-i.

— Din aceeași pricină poate să întârzie și până mâine dimineață, zise Elisabeth, lipindu-și obrazul de umărul lui.

— Poate chiar să fie călcată de un camion. Dar ăsta ar fi un noroc prea mare.

— Nu ești tocmai uman, mormăi Elisabeth.

Graeber se uită la șuvoiul cenușiu din fața ferestrei.

— Dacă am fi căsătoriți, zise el, n-ar trebui să plec de loc.

Elisabeth vru făcu nici o mișcare.

— De ce vrei să te însori cu mine? murmură ea. Nici nu mă cunoști bine.

— Te cunosc de destul timp.

— De cât timp? De câteva zile.

— Nu de câteva zile. Te cunosc de peste un an. E destul de mult.

— Cum de peste un an? Anii copilăriei nu poți să-i pui la socoteală. E prea mult de atunci.

— Nici nu-i pun. Dar mi s-a dat o permisie de aproximativ trei săptămâni după doi ani de front. De două săptămâni sunt aici. Asta corespunde cu circa cincisprezece luni de front. Prin urmare, te cunosc de un an și ceva — contravaloarea celor aproape două săptămâni de permisie petrecute aici.

Elisabeth deschise ochii:

— La asta nu m-am gândit până acum.

— Nici eu. Abia adineauri mi-a trecut prin minte.

— Când?

— Adineauri, în timp ce tu dormeai. Când plouă și e întuneric, îți vin tot felul de idei.

— Ca să-ți vină idei, e nevoie să plouă sau să fie întuneric?

— Nu, dar atunci gândești altfel,

— Și ți-au venit și alte idei?

— Da. M-am gândit ce minunat e că putem folosi mâinile și brațele și pentru altceva decât numai pentru a împușca și a zvârli grenade.

Elisabeth i se uită în ochi:

— De ce nu mi-ai spus asta azi la prânz?

— La prânz nu se pot spune asemenea lucruri.

— Ar fi fost mai bine decât să vorbești despre ajutoare bănești și despre prime pentru căsătoriți.

Graeber își înălță capul.

— E același lucru, Elisabeth, zise apoi. Numai că e spus cu alte vorbe.

Elisabeth îngăimă ceva neînțeles.

— Vorbele sunt uneori foarte importante, rosti după un timp. Cel puțin în legătură cu lucrurile de acest fel.

— Nu sunt încă deprins cu ele. Dar o să le învăț. Numai să mai treacă puțin timp.

— Timp! oftă Elisabeth. Și noi avem atât de puțin — nu?

— Da. Ieri aveam încă mult. Și mâine o să spunem că azi am avut mult.

Graeber nu se mișca. Capul Elisabethei se odihnea pe brațul lui. Părul i se revărsa întunecat pe perna albă, iar umbrele ploii îi jucau pe față.

— Vrei să te căsătorești cu mine, murmură ea. Dar știi măcar dacă mă iubești?

— Cum putem ști una ca asta? Pentru așa ceva e nevoie de mult mai mult timp, și cred că trebuie să te și vezi mai des, nu?

— Poate că da. Dar atunci de ce vrei să mă iei?

— Pentru că nu mai pot concepe viața fără tine.

Elisabeth tăcu un moment.

— Nu crezi, întrebă apoi, că același lucru care ți s-a întâmplat cu mine putea să ți se întâmple și cu alta?

Graeber își pierdu privirea în pânza cenușie, bătută de vânt, pe care o țesea ploaia în fața ferestrei.

— E posibil să mi se fi întâmplat și cu alta, zise. Cine poate ști? Numai că acum, după ce s-a întâmplat între noi, nu-mi mai pot închipui că mi s-ar fi putut întâmpla și cu altcineva.

Elisabeth își mișcă puțin capul în scobitura brațului lui.

— Tot ai învățat ceva, zise. Vorbești altfel decât azi la prânz. Dar e noapte acum. Crezi că, alături de tine, va trebui să aștept toată viața să se facă noapte?

— Nu. O să învăț și asta. Și pentru început — n-o să mai vorbesc de ajutoarele bănești!

— Totuși să nu le disprețuim, așa-i?

— Ce?

— Ajutoarele bănești.

Graeber își opri o clipă răsuflarea.

— Prin urmare, vrei? o întrebă.

— Ce să fac? Ne cunoaștem de peste un an: e aproape o obligație! Și, afară de asta, putem oricând să divorțăm, nu?

— Nu.

Elisabeth se lipi toată de el și adormi. Graeber rămase încă multă vreme treaz, ascultând ropotul ploii. I se deslușiră deodată în minte o mulțime de lucruri pe care ar fi vrut să le spună Elisabethei.

Capitolul 17

— Ia tot ce dorești, Ernst, zise Binding dindărătul ușii. Fă ca la tine acasă.

— Bine, Alfons.

Graeber se întinse în cadă. Efectele militare se aflau pe un scaun din colț, cenușii, verzi și nearătoase ca niște bulendre vechi: alături atârna un costum civil, bleumarin, pe care i-l procurase Reuter.

Camera de baie a lui Binding era o încăpere mare, cu pereții căptușiți cu plăci verzi de faianță, în fața cărora porțelanurile și robinetele nichelate scânteiau de-ți luau ochii — adevărat colț de rai în comparație cu dușurile și spălătoarele rău mirositoare de la cazarmă. Săpunul era încă din Franța, cearceafurile de baie și prosoapele stăteau îngrămădite în stive înalte, țevile de apă nu suferiseră niciodată de pe urma bombardamentelor, și apa caldă se putea consuma la discreție. Se găseau până și săruri de baie, o sticlă mare, cu cristale de culoarea ametistului.

Graeber sta lungit în apă, apatic și destins, și savura fericirea căldurii. Învățase în ultimii ani că numai lucrurile simple nu dezamăgesc niciodată — căldura, apa, un acoperiș, pâinea, liniștea și încrederea în propriul tău corp — și așa voia să-și petreacă restul permisiei: fără gânduri de prisos, relaxat și atât de fericit cât era cu putință. Reuter avusese dreptate: va trece multă vreme până când va căpăta o nouă permisie.

Dădu la o parte scaunul cu uniforma, își turnă în palmă sărurile de baie și le împrăștie cu voluptate în apă. Era o porție de huzur și deci de pace — întocmai ca mesele cu fețele de masă imaculate de la ,,Germania”, sau ca vinul și delicatesele din serile petrecute cu Elisabeth. Se șterse și începu să se îmbrace, încet și fără grabă. Costumul civil i se păru ca fulgul, ușor și subțire după relele efecte cazone. Chiar și după ce fu gata îmbrăcat avu senzația că-i încă în cămașă — atât de neobișnuit se simțea fără bocanci, centură și arme. Se privi în oglindă — și mai să nu se recunoască. Un băiețandru încă neformat, mic, pe jumătate copt, îl privea uimit din oglindă — un omuleț pe care nu l-ar fi luat în seamă dacă l-ar fi întâlnit pe stradă.

— Arăți ca un copil la prima împărtășanie, îi spuse Alfons. Nu ca un soldat. Ce-i cu tine? Vrei să te însori?

— Da, răspunse Graeber, mirat de întrebare. Dar cum ți-a venit ideea asta?

Alfons râse:

— E la mintea cocoșului. Ești cu totul schimbat. Nu mai semeni cu un câine care-și caută osul pe care nu mai știe unde l-a ascuns. Ai într-adevăr intenția să te însori?

— Da.

— Spune drept, Ernst: te-ai gândit bine?

— Nu.

Binding îl privi uluit. Graeber răspunse:

— De ani de zile n-am mai avut timp să mă gândesc la nimic în mod temeinic.

Alfons se hlizi. Apoi își repezi nasul în sus și adulmecă aerul.

— Măi, dar... făcu el, trăgând aerul pe nări. Tu miroși așa? Aoleu, Ernst! Sărurile de baie! Ai pus în apă? Miroși ca un strat de violete!

Graeber își mirosi mâna:

— Nu simt nimic.

— Tu nu, eu însă da. Las-o să se evaporeze. E o drăcie tare afurisită. Mi-a adus-o cineva de la Paris. La început n-o simți, dar după aceea miroși ca o tufă de flori. Trebuie să-i venim de hac cu un păhăruț de coniac bun.

Binding aduse o sticlă și două pahare.

— Noroc, Ernst! Va să zică, te însori. Felicitările mele! Eu, bineînțeles, sunt și rămân burlac. Dar ia spune: o cunosc cumva pe viitoarea ta soție?

— Nu.

Graeber goli paharul de coniac. Îl plictisea că se dăduse de gol; iar Alfons îl luase prin surprindere.

— Mai bea un pahar, Ernst. Nu se însoară omul în fiecare zi.

— Bine.

Binding își puse paharul pe masă. Era puțintel emoționat.

— Dacă ai nevoie de vreun ajutor — știi, cred, că poți să contezi întotdeauna pe Alfons.

— Ce fel de ajutor? E o chestie cât se poate de simplă.

— La tine, da. Ești soldat; n-ai nevoie de acte.

— Nici ea n-are nevoie. E o căsătorie de război.

— Cred că nevastă-ta are nevoie. Actele obișnuite. Dar o să afli pe parcurs. Dacă vezi că lucrurile tărăgănează, putem să le dăm bătaie. Nu degeaba avem prietenii la Gestapo.

— La Gestapo? Ce treabă au cei de la Gestapo cu căsătoria noastră? Nu-i privește!

Alfons râse gros.

— Nu există nimic, Ernst, care să nu-i privească pe cei de la Gestapo! De când ești soldat, ai cam uitat asta. Dar nu trebuie să te alarmezi. Că doar nu te însori cu o ovreică sau cu o comunistă. Totuși, referințe se vor lua și așa. Din pur birocratism, bineînțeles.

Graeber nu răspunse. O spaimă cumplită îl năpădi subit. Dacă se vor face investigații, va ieși la iveală că tatăl Elisabethei e într-un lagăr de concentrare. La asta nu se gândise până atunci. Nici alții nu-l preveniseră.

— Ești sigur că-i așa cum spui, Alfons?

Binding umplu din nou paharele.

— Firește că da, îi răspunse el. Dar nu-ți face griji, că doar nu vrei să spurci sângele tău arian cu oameni de rasă inferioară sau cu dușmani ai țării.

Și adăugă rânjind:

— Las' c-ai să fii sub papuc mai repede decât te aștepți!

— Mda.

— Păi vezi? Hai noroc! Zilele trecute ai cunoscut aici niște prieteni de-ai mei de la Gestapo. Dacă lucrurile merg prea încet, îi rugăm să ne dea o mână de ajutor și să urgenteze formalitățile. Sunt granguri mari. Mai ales Riese, sfrijitul acela cu ochelari.

Graeber rămase cu ochii pierduți în gol. Elisabeth se dusese dimineața la primărie să solicite actele de care avea nevoie. Graeber o îndemnase să se ducă. „Fir-ar a dracului de treabă! se mustră el în gând. Ce naiba am făcut? Dacă cei de-acolo o iau la ochi? Până acum a fost lăsată în pace. Și nu e oare, de când lumea, lege să te pitești când primejdia e aproape? Dacă vreunuia de la Gestapo îi trece prin minte cine știe ce trăsnaie, Elisabeth poate fi trimisă într-un lagăr, numai pentru că și tatăl ei e internat!” Graeber simți că-l trec nădușelile. Ce era de făcut dacă se luau informații despre ea? De la doamna Lieser, de pildă, care era o nazistă de încredere?

Graeber se ridică.

— Ce-i cu tine? întrebă Binding. Nu ți-ai golit paharul. Fericirea te-a făcut uituc?

Râse zgomotos de gluma lui. Graeber se uită la el. Cu câteva minute înainte, Alfons nu fusese decât un cunoscut oarecare, blajin și îngâmfat — acum se transformase însă brusc în reprezentantul unei puteri incalculabile, primejdioase.

— Noroc, Ernst! zise Binding. Golește-ți paharul. E un coniac strașnic, ,,Napoleon”!

— Noroc, Alfons!

Graeber puse paharul pe masă.

— Alfons, zise apoi. Vrei să-mi faci un serviciu? Dă-mi un kilogram de zahăr din cămara ta. În două pungi. Câte o jumătate de kilogram în fiecare.

— Cubic?

— Indiferent. Zahăr.

— S-a făcut. Dar pentru ce-ți trebuie zahăr? E de presupus că acum ești destul de dulce și așa.

— Vreau să mituiesc pe cineva.

— Să mituiești? Dar nu-ți trebuie așa ceva! Amenințarea e o metodă mult mai simplă. Și mai eficace. Mă pot ocupa eu de asta.

— În cazul meu, nu. De altfel nici nu e vorba de o mituire obișnuită. Zahărul e pentru cineva care urmează să-mi facă un serviciu.

— Bine, Ernst. Dar să știi: petrecerea de nuntă o facem la mine! Alfons e un martor bun de cununie.

Graeber chibzui rapid. Cu un sfert de oră înainte l-ar fi refuzat sub un pretext oarecare. Acum nu mai îndrăznea.

— Nu cred c-o să facem cine știe ce petrecere, zise apoi.

— Asta las-o în grija lui Alfons! Sper că la noapte dormi aici, nu? Ce rost ar avea să vii numai ca să-ți pui uniforma și să te duci la cazarmă? Rămâi la mine. Am să-ți dau cheia de la intrarea din față. Poți să vii când vrei.

Graeber se codi un moment.

— Bine, Alfons.

Binding radia:

— Grozav! Așa o să putem sta și noi o dată nestingheriți de vorbă și să trăncănim ce ne trece prin cap. Până acum n-am reușit. Vino să-ți arăt camera ta.

Luă pe braț efectele cazone ale lui Graeber și zări decorațiile de pe tunică.

— Cu ocazia asta, adăugă, ai să-mi povestești și în ce împrejurări ai obținut medaliile. Probabil că te-ai ostenit nițeluș ca să le meriți!

Graeber își înălță privirea. Capul lui Binding avu subit aceeași expresie ca în ziua când SS-istul Heini destăinuise la beție isprăvile lui de la Siguranță.

— N-am ce povesti, zise Graeber. Decorațiile se capătă automat.

Doamna Lieser holbă o clipă ochii la costumul civil al lui Graeber, dar apoi îl recunoscu:

— Dumneata? Domnișoara Kruse nu-i acasă, cred că știi.

— Da, știu, doamnă Lieser.

— Atunci...?

Îl privi dușmănos. Pe bluza ei cafenie strălucea o broșă cu svastică. În mâna dreaptă ținea o cârpă de praf, ca pe un proiectil.

— Aș vrea să vă las un pachețel pentru domnișoara Kruse. Ați putea să-l puneți în camera ei?

Doamna Lieser avu o clipă de ezitare. Apoi luă punga cu zahăr pe care i-o întindea Graeber.

— Mai am o pungă la fel, zise el. Domnișoara Kruse mi-a spus cu cât devotament vă sacrificați timpul pentru binele obștesc. În punga asta e o jumătate de kilogram de zahăr cu care n-am ce face. Știu că aveți un copil căruia îi poate prinde bine, și am vrut să vă întreb dacă doriți să-l luați.

Expresia feței doamnei Lieser deveni oficială:

— N-avem nevoie de alimente de la bursa neagră. Suntem mândri că ne putem îndestula cu ceea ce ne acordă Führerul.

— Și copilul dumneavoastră?

— Și copilul meu!

— Ăsta e adevărat patriotism! exclamă Graeber cu ochii ațintiți asupra bluzei cafenii. Dacă toți cei din patrie ar gândi ca dumneavoastră, soldații de pe front ar duce o viață mai ușoară. Zahărul ce vi-l ofer nu-i însă cumpărat la negru. E zahăr din pachetul pe care Führerul îl dăruiește soldaților de pe front când vin în permisie — ca să-l ofere rudelor. Rudele mele sunt dispărute; puteți deci să luați pachetul fără nici o grijă.

Fața doamnei Lieser pierdu ceva din asprime:

— Dumneata vii de pe front?

— Bineînțeles. De unde altfel?

— Din Rusia?

— Da.

— Soțul meu este și el în Rusia.

Graeber simulă un interes pe care nu-l avea:

— În ce sector?

— În grupul de armate Centru.

— Slavă Domnului! Acolo-i liniște pentru moment.

— Liniște? Nu-i nici o liniște acolo. Grupul de armate Centru e în plină acțiune. Soțul meu se află în prima linie.

„Prima linie! își zise Graeber. Parcă mai există așa ceva!" O clipă fu ispitit s-o lămurească pe doamna Lieser cum stau lucrurile dincolo de frazeologia despre onoare, Führer și patrie, dar renunță.

— Să sperăm că va veni cât de curând în permisie, zise cu glas tare.

— Va veni în permisie când îi va veni rândul să vină. Noi nu cerem nici un fel de favoruri. Noi nu!

— Nici eu n-am făcut-o, pronunță Graeber sec. Dimpotrivă. Ultima mea permisie am avut-o acum doi ani.

— Și ai fost tot timpul pe front?

— De la început. Când nu eram rănit.

Graeber se uită la neînduplecata luptătoare pentru nazism. „De ce stau aici și mă justific față de individa asta? se întrebă. Ar trebui să-i trag un glonț și să termin cu ea!"

Copilul soților Lieser veni din odaia în care se afla masa de scris. Era o fetiță slăbuță, cu părul fără luciu; căscă ochii la Graeber, scobindu-se în nas.

— De ce te-ai îmbrăcat civil? întrebă doamna Lieser.

— Uniforma e la curățat.

— Hm. Credeam că...

Graeber nu află ce crezuse doamna Lieser. Văzu doar că, subit, zâmbea cu dinții ei galbeni — și aproape că se sperie.

— Bine, zise ea. Mulțumesc. Am să iau zahărul. Pentru fetiță.

Luă cele două pungi și Graeber observă că le cântărește în mâini, ca să vadă dacă au aceeași greutate. Ar fi putut să jure că după plecarea lui va deschide numaidecât punga destinată Elisabethei, și asta era tocmai ceea ce și dorea. Spre uimirea ei va găsi în pungă cea de-a doua jumătate de kilogram de zahăr, și nimic altceva.

— Mă bucur, doamnă Lieser. La revedere.

— Heil Hitler! articulă ea, străpungându-l cu privirea.

— Heil Hitler! zise și Graeber.

Ieși din casă. Lângă ușa din stradă, rezemat de perete, sta portarul. Era un omuleț mărunt, cu pantaloni de SA, cizme și o burtă rotundă sub un piept scobit ca de găină. Graeber se opri. Acum și sperietoarea asta putea fi primejdioasă.

— Frumoasă vreme! zise portarului și, scoțând un pachet de țigări, luă una și-i întinse pachetul.

Portarul grohăi ceva și luă o țigară.

— Demobilizat? întrebă cu o privire piezișă către costumul lui Graeber.

Graeber clătină din cap. Cumpăni dacă trebuie să-i spună ceva despre Elisabeth, dar preferă să tacă. Era mai bine să nu atragă portarului atenția asupra nici unui lucru.

— Peste o săptămână o iau iarăși din loc, rosti cu glas tare. Pentru a patra oară.

Portarul dădu leneș din cap. Scoase țigara din gură, se uită la ea și scuipă câteva firișoare de tutun.

— Nu vă place? îl întrebă Graeber.

— Ba da. Dar sunt mai mult fumător de trabucuri.

— Și trabucurile sunt pe sponci, nu?

— Cam așa.

— Cunosc pe cineva care mai are câteva cutii cu trabucuri fine. La prima ocazie am să dau iama printre ele și o să vă aduc câteva. Trabucuri grozave.

— Străine?

— Probabil. Nu mă pricep. Trabucuri cu banderolă.

— Banderola nu înseamnă nimic. Banderolă poate să aibă și o țigară din frunze de fag.

— Domnul respectiv e *kreisleiter*. Fumează numai țigări bune.

— *Kreisleiter*?

— Da. Alfons Binding. Prietenul meu cel mai bun.

— Binding e prietenul dumneavoastră?

— Fost coleg de școală. Chiar acum vin de la dânsul. Suntem vechi camarazi și cu *sturmbamführer*-ul Riese din SS. De aici mă duc direct la Riese.

Portarul îl privi uimit. Graeber îi înțelese privirea; portarul nu pricepea de ce consilierul sanitar Kruse se află în lagăr, dacă Binding și Riese erau prieteni atât de buni cu acest domn.

— S-au clarificat acum câteva grave erori, zise Graeber flegmatic. Zilele astea se aranjează totul. Anumite persoane au să cam dea din colț în colț. Ce să faci: graba strică treaba, nu-i așa?

— Așa-i, răspunse portarul cu convingere.

Graeber se uită la ceas.

— Trebuie s-o șterg. Dar nici o grijă: nu uit țigările!

Și-și văzu de drum. „A fost un bun început de corupere”, își zise. Dar în clipa următoare îl copleși din nou neliniștea. Nu cumva tocmai această comportare a lui fusese greșită? I se păru deodată copilărească. Poate că era mai bine dacă nu făcea nimic.

Se opri și-și purtă privirea asupră-și, de sus și până jos. Blestematele astea de haine civile! I se părea că numai ele sunt vinovate de toate. Voise să se descătușeze de militărie și de constrângerea ei și să se simtă liber — și în schimb, nimerise din primul moment într-o lume de temeri și de nesiguranță.

Cugetă ce-ar mai putea să facă. Pe Elisabeth avea s-o vadă abia pe seară. Blestemă pripeala sa de a o trimite să ceară actele. „Ocrotire! își zise cu amărăciune. Ieri dimineață făceam pe grozavul, trâmbițând că pentru Elisabeth căsătoria este cea mai bună ocrotire — și iată că nu mai târziu decât azi a devenit o primejdie!”

— Ce-i gluma asta de carnaval? se zborși un glas cârâit lângă el.

Graeber își săltă privirea. Un maior mic și îndesat se afla în fața lui.

— Nu ți-a intrat încă în căpățână că vremurile prin care trecem nu-s de joacă, derbedeule?

O clipă, Graeber îl fixă nedumerit. Dar apoi înțelese. Îl salutase pe maior milităreşte, uitând că e îmbrăcat civil. Bătrânul considerase aceasta drept o batjocură.

— Din greșeală, zise Graeber. Fără nici o intenție.

— Ce? Îți mai permiți să faci și glume tâmpite? De ce nu ești soldat?

Graeber se uită mai atent la maior. Era același care se mai zborșise odată la el — în seara când se oprise cu Elisabeth în fața casei ei.

— Un învârtit ca tine ar trebui să intre în pământ de rușine, în loc să se țină de asemenea neghiobii! lătră maiorul.

— Ia nu te mai rățoi așa, i-o tăie Graeber enervat. Și întoarce-te la naftalina de unde ai ieșit!

În ochii bătrânelului se aprinse o scăpărare vecină cu nebunia. Se înecă, și tot sângele îi năvăli în obraz.

— Pun să te aresteze! gâfâi el.

— N-ai s-o faci, pentru că n-ai nici un drept — o știi prea bine. Și acum slăbește-mă, că am treburi mai importante.

— Dar asta e...

Maiorul voi să se dezlănțuie din nou, dar deodată făcu un pas înainte și începu să adulmece cu nările-i păroase, larg căscate. După o clipă făcu o strâmbătură.

— Acum înțeleg! articulă el cu dezgust. De aia nu ești în uniformă! Al treilea sex! Scârnăvie! Muiere! Dugheană de parfum! Târfă masculină!

Scuipă, își șterse mustața albă, țepoasă ca o perie, îi aruncă lui Graeber o ultimă privire plină de cea mai nemărginită scârbă și-și văzu de drum.

Totul se datora sărurilor de baie! Graeber își mirosi mâna. Acum simți și el parfumul. „Târfă! își zise. La urma urmei, mult nu-mi lipsește! Măi, ce e în stare să facă din om teama de soarta altuia! Doamna Lieser, portarul... Și la câte altele n-aș fi gata să mă pretez! Grozav de repede m-am prăbușit de pe soclul virtuții mele!”

Se opri la câțiva pași de clădirea Gestapoului, pe trotuarul de peste drum. În fața porții mari, un tânăr SS-ist umbla de colo-colo și căsca. Câțiva ofițeri din SS ieșiră din clădire, râzând. Apoi se apropie greoi un om în vârstă. Părea că șovăie. Aruncă o privire spre ferestre, se opri și scoase o hârtie din buzunar. O citi, se uită în jur, își înălță ochii la cer și păși apoi încet spre santinelă. Tânărul SS-ist parcurse plictisit citația și-l lăsă să intre.

Graeber privi și el spre ferestre. Simți din nou teama, mai grea, mai înăbușitoare, mai cleioasă ca înainte. Cunoștea multe feluri de teamă — pe cele sfâșietoare și întunecate, cu sufletul la gură sau paralizante, nu mai puțin pe cea din urmă, pe cea

mare, a creaturii înaintea morții — dar teama de acum era altfel, era o teamă care venea târâș și-i strângea beregata; o teamă nedefinită și amenințătoare, acră, băloasă și dizolvantă, părea că întinează totul; o teamă ce nu se lăsa cuprinsă și căreia nu i te puteai împotrivi; o teamă a abuliei și a îndoielilor mistuitoare; era corupătoarea teamă pentru altul, pentru ostaticul nevinovat, pentru cel prigonit pe nedrept: teama de arbitrar, de tiranie și de birocratica neomenie — era teama neagră a acelor zile.

Aștepta în fața fabricii, cu mult înainte de ora ieșirii. Trecu o bună bucată de vreme, și Elisabeth nu apărea. Graeber începu să se teamă că a fost arestată în fabrică; dar chiar atunci o zări. Elisabeth avu o tresărire când îl văzu îmbrăcat civil, și izbucni în râs.

— Ce tânăr ești! exclamă ea.

— Nu mă simt tânăr. Îmi pare că am o sută de ani.

— De ce? S-a întâmplat ceva? Trebuie să te întorci pe front?

— Nu, în privința asta toate-s în regulă.

— Ți se pare că ai o sută de ani pentru că ești îmbrăcat civil?

— Nu știu. Dar am impresia că o dată cu afurisitul ăsta de costum m-am înțolit și cu toate grijile din lume. Cum stai cu hârtiile tale? Ai făcut ceva?

— Totul! răspunse Elisabeth radioasă. Am folosit și pauza de la prânz. E gata totul.

— Totul... îngână Graeber. Atunci nu mai e nimic de făcut.

— Dar ce-ar mai fi de făcut?

— Nimic. Numai așa. M-a apucat deodată o frică grozavă. Poate că-i o greșeală ceea ce facem. Să nu-ți prilejuiască neajunsuri.

— Mie? Cum?

Graeber șovăi.

— Am auzit că Gestapoul ia uneori informații. Poate că ar fi mai bine să lăsăm totul baltă.

Elisabeth se opri:

— Și altceva ce-ai mai auzit?

— Nimic. Numai că m-a apucat deodată o frică grozavă.

— Vrei să spui că s-ar putea să fiu arestată pentru că vrem să ne căsătorim?

— Asta nu.

— Atunci ce? Crezi că se va descoperi că tatăl meu e in lagăr?

— Nici asta, zise Graeber. Asta se știe oricum. Impresia mea e că ar fi poate mai bine să nu atragem atenția asupra ta. Fantezia Gestapoului n-are margini. S-ar putea ca vreunuia să-i trăsnească prin cap cine știe ce tâmpenie. Și știi cum merg lucrurile acolo. N-ai nici o posibilitate să-ți dovedești nevinovăția.

Elisabeth tăcu un moment.

— Și atunci, ce-i de făcut? întrebă apoi.

— Toată ziua m-am gândit numai la asta. Dar cred că nu mai e nimic de făcut. Dacă ne-am apuca să retragem cererea, poate că le-am trezi și mai mult atenția.

Elisabeth dădu din cap și-l cercetă cu o privire ciudată.

— Am putea totuși să încercăm.

— E prea târziu, Elisabeth. Acum trebuie să înfruntăm riscul și să vedem ce se va întâmpla.

Își continuată drumul. Fabrica se afla într-o piațetă, de unde putea fi cuprinsă cu o singură căutătură. Graeber se uită la ea cu atenție.

— N-ați fost încă niciodată bombardați?

— Până acum, nu.

— Clădirea e plasată foarte vizibil. Nu-i greu să se observe că-i fabrică.

— Avem adăposturi mari.

— Sigure?

— Cred că da — oarecum.

Graeber își înălță ochii. Elisabeth pășea lângă el, dar nu-l privea.

— Te rog din suflet să mă înțelegi, zise el. Nu pentru mine mă tem. Mi-e teamă numai de soarta ta.

— De soarta mea nu trebuie să-ți fie teamă.

— Ție nu-ți e?

— Am trăit până acum toate temerile ce există. Nu mai am loc pentru altă teamă.

— Eu am, ripostă Graeber. Când iubești pe cineva, se nasc nenumărate temeri noi, de care până atunci n-ai avut habar.

Elisabeth se întoarse către el. Subit, zâmbi. El o privi și dădu din cap.

— N-am uitat vorbele pe care ți le-am spus alaltăieri, zise el. Crezi că-i neapărat necesar să fii în panică pentru a-ți da seama că iubești?

— Nu știu. Dar cred că e un semn bun.

— Blestematul ăsta de costum. Mâine nu-l mai pun. Și eu care credeam că civilii duc o viață ca-n basme!

Elisabeth râse:

— Și crezi că numai costumul e de vină?

— Nu, răspunse el ușurat. Totul se trage din faptul că trăiesc din nou. Trăiesc din nou și vreau să trăiesc. Și de-aici vine probabil și teama. Am avut o zi înfiorătoare. Acum, de când te-am văzut, o simt mai puțin. Și totuși, în fond, nu s-a schimbat nimic. Ciudat, cât de puțin temei îi trebuie fricii!

— Și dragostei! întări Elisabeth. Slavă Domnului!

Graeber se uită la ea. Pășea degajat și parcă nepăsătoare lângă el. ,,S-a schimbat, își zise. Se schimbă în fiecare zi. Deunăzi se temea ea, și eu nu; acum s-au răsturnat rolurile.”

Trecură prin Hitlerplatz. Îndărătul bisericii se revărsa spectaculos purpuriul amurgului.

— Unde-o mai fi arzând? întrebă Elisabeth.

— Nicăieri. E roșeața asfințitului.

— Roșeața asfințitului! Se mai așteaptă astăzi cineva la asemenea lucruri?

— Nu.

Merseră mai departe. Purpuriul amurgului se înteți și se adânci. Se așternu pe fețele și pe mâinile lor. Graeber se uita la oamenii care veneau din partea opusă. Îi păreau cu totul altfel decât înainte. Fiecare dintre ei era om și fiecare avea destinul lui. „E ușor să osândești și să fii viteaz când n-ai nimic pe lume, își zise el. Dar când ai ceva, lumea are altă înfățișare. În felul ăsta, viața devine mai ușoară, sau mai grea, și uneori chiar imposibilă”. Tot vitejie era și ceea ce se petrecea acum, dar avea alt aspect și purta cu totul alt nume și începea de fapt abia atunci. Graeber răsuflă adânc. Avea senzația că revine în tranșee după o patrulare primejdioasă la inamic — nu mai sigur de viață decât înainte, dar pentru moment mai ocrotit.

— Curios! zise Elisabeth. Trebuie să fie primăvară. Strada e distrusă de bombardamente ca toate celelalte și n-am nici un temei serios — și totuși cred că simt miros de violete...

Capitolul 18

Böttcher își împacheta lucrurile. Ceilalți stăteau în jurul lui.

— Și zici că ai găsit-o? întrebă Graeber.

— Da, dar...

— Unde?

— Pe stradă, răspunse Böttcher. Stătea de una singură pe Kellerstrasse, colț cu Bierstrasse, lângă fostul magazin de umbrele. În primul moment, nici n-am recunoscut-o.

— Unde a fost toată vremea?

— Într-un campament lângă Erfurt. Dar stați să vedeți. Cum spuneam, era lângă prăvălia de umbrele și eu, neam s-o văd! Trec pe lângă ea — și deodată mă aud strigat: „Otto! Ce, nu mă mai cunoști?”

Böttcher se opri o clipă și se uită la cei din camera de la cazarmă:

— Dar spuneți și voi: cum să recunoști o femeie care a slăbit cu patruzeci de kilograme?

— Cum îi zice campamentului unde a fost cantonată?

— Habar n-am. Campamentul de pădure nr. 2, mi se pare. Dar pot s-o întreb pe ea. Și acum, stați puțin, oameni buni, să vă spun totul. Eu — în primul moment — mă zgâiesc la ea și zic: „Alma, tu?” — „Eu, zice. Nu știu de ce, dar am avut presimțirea că ai venit în permisie; de-aia m-am întors aici!” Eu, tot cu ochii la ea. O femeie care a fost cândva zdravănă ca o iapă de camion — acum jigărită, ca vai de lume, cincizeci și cinci de kilograme în loc de aproape o sută, un schelet, rochia curge pe ea, o prăjină, nu alta!

Böttcher abia își mai trăgea sufletul.

— Ce înălțime are? întrebă Feldmann cu interes.

— Cum?

— Ce înălțime are nevastă-ta?

— Cam un metru șaizeci. De ce?

— Atunci are acum greutatea normală.

— Greutatea normală? Ce tot vorbești, omul lui Dumnezeu? făcu Böttcher, fulgerându-l pe Feldmann cu privirea. Nu mă țin eu de chestii de astea. Pentru mine e un băț! Ce-mi pasă de greutățile tale normale! Eu o vreau pe nevastă-mea așa cum a fost, munte de om, cu un fund pe care puteai sparge nuci, și nu

o sărăcie de femeie numai piele și os! Pentru ce lupt eu? Pentru așa ceva?

— Lupți pentru iubitul nostru Führer și pentru scumpa noastră patrie — și nu pentru greutatea de măcelărie a nevesteti, îi răspunse Reuter. Cred că după trei, ani de front ar trebui să știi asta.

— Greutatea de măcelărie? Cine a vorbit aici de greutatea de măcelărie?

Böttcher se uită furios și încurcat de la unul la altul.

— Eu de greutatea ei vie am vorbit! Și altminteri toți câți sunteți aici, puteți să mă pupați în...

— Stop! îl opri Reuter ridicând o mână. Gândește ce poftești, dar nu rosti cu glas tare! Și fii fericit că nevastă-ta e în viață!

— Cine spune că nu sunt? Dar nu poate fi în viață totodată și trupeșă cum a fost?

— Măi Böttcher, măi băiatule! îl apostrofă Feldmann. Ce atâta vorbă! O îngrași la loc, și gata!

— Serios? Cu ce? Cu flecușteţele ce se dau pe cartelă?

— Încearcă să capeți câte ceva la negru.

— Ușor vă vine vouă! exclamă Böttcher cu ciudă. Știți să dați sfaturi. Dar eu nu mai am permisie decât trei zile. Cum s-o îngraș în trei zile? Chiar dacă aș scălda-o în untură de pește și i-aș da să mănânce de șapte ori pe zi, tot nu s-ar putea îngrășa decât cu un kilogram, două — și ce-i asta? Fraților, sunt într-o situație fără ieșire.

— Ei, asta-i! Dacă-i vorba de grăsime, o ai pe cârciumărița ta cea durdulie!

— Păi tocmai aici e buba! Am crezut că dacă vine nevastă-mea, cârciumărița o să piară în neagra veșnicie. Că eu-s familist și nu umblu după muieri. Și uite că acum cârciumărița îmi place mai mult.

— Ești o fire prea superficială, asta-i pricina, zise Reuter.

— Nu sunt superficial! Dimpotrivă, la mine totul se adâncește, aici e buba. Altfel aș putea fi mulțumit. Dar asta nu puteți să înțelegeți voi, mocofanilor!

Böttcher se duse la dulap și-și aruncă în raniță ultimele lucruri.

— Te-ai gândit unde-ai să stai cu nevasta? întrebă Graeber. Sau ai încă locuința dinainte de război?

— Da' de unde! Distrusă de bombardament. Dar mai bine să mă înfund într-o pivniță de casă dărâmată, decât să mai zăbovesc o zi aici. Nenorocirea e doar că nevastă-mea nu-mi mai place. De iubit, o iubesc încă, firește, că de-aia sunt însurat cu ea, dar nu-mi mai place cum e acum. N-am încotro, așa sunt eu. Ce pot să fac? Și partea proastă e că și ea simte cum stau lucrurile.

— Cât mai ai permisie?

— Trei zile.

— Nu poți să te prefaci câteva zile?

— Dragul meu, îi răspunse Böttcher calm, în pat numai o femeie poate să se prefacă. Bărbatul nu. Crede-mă! Ar fi fost mai bine dacă plecam înainte de-a mă fi întâlnit cu ea. Așa, ne chinuim doar — și unul, și altul.

Își luă lucrurile și ieși.

Reuter se uită după el. Apoi se întoarse spre Graeber:

— Dar tu? Ce-ai de gând?

— Mă duc la batalionul de rezervă. Să întreb încă o dată, pentru orice eventualitate, dacă n-am nevoie de alte hârtii.

Reuter se hlizi:

— Pățania camaradului tău Böttcher nu te-a demoralizat?

— De loc. Alte lucruri mă demoralizează pe mine.

— Se îngroașă treaba, zise furierul batalionului de rezervă. Pe front se pare că e lată rău. Știi ce se face în asemenea caz?

— Se trece la fereală. Asta o știe și un copil. Dar ce mă privește pe mine? Sunt în permisie!

— Ți se pare că mai ești în permisie! îl îndreptă furierul. Ce-mi dai dacă-ți arăt un ordin sosit azi?

— Depinde.

Graeber scoase un pachet de țigări din buzunar și-l puse pe masă. Simțea că i se strânge stomacul.

— S-a îngroșat gluma, repetă furierul. Pierderi mari. Toate rezervele pe front. Cei veniți în permisie, care n-au motive serioase să rămână în patrie, se vor trimite urgent înapoi. Ai priceput?

— Da. Și ce se înțelege prin motive serioase?

— Moartea unor rude apropiate, rezolvarea unor chestiuni familiale care nu suferă amânare, îmbolnăvire gravă...

Furierul întinse mâna după pachetul de țigări:

— Așadar, ușche-o! Fă-te nevăzut. Dacă nu ești găsit, nu poate nimeni să te trimită înapoi. Ferește-te de cazarmă ca de dracu! Ascunde-te undeva până-ți expiră permisia. Te prezinți numai înainte de plecare. Ce pot să-ți facă? Să te pedepsească pentru că n-ai anunțat schimbarea adresei? Tot te duci pe front — așa că... salutare!

— Mă însor, zise Graeber. Ar fi și ăsta un motiv de rămânere la vatră?

— Te însori?

— Da. De-aia sunt aici. Vreau să știu dacă pentru căsătorie, în afară de legitimația de militar, mai e nevoie și de alte acte.

— Căsătorie? S-ar putea să fie un motiv. S-ar putea, zic!

Furierul aprinse una din țigările primite.

— S-ar putea să fie un motiv, repetă el. Dar de ce vrei să mizezi pe cartea asta? Alte acte, în afară de cele de pe front, nu-ți trebuie. Și dacă ar fi să ai nevoie de ceva, vino la mine; aranjez lucrurile pe sub mână, ca nici dracu să nu bage de seamă. Ai o uniformă ca lumea? În bulendrele astea nu te poți duce la oficiul stării civile.

— La voi nu s-ar putea face un schimb?

— Du-te la plutonierul de la magazie, răspunse furierul. Spune-i că te însori. Și spune-i că te-am trimis eu. Mai ai câteva țigări din astea?

— Nu. Dar aș putea să fac rost de un pachet.

— Nu pentru mine. Pentru burtosul de la magazie.

— O să caut. Știi cumva dacă o fată care se căsătorește în timp de război are nevoie de acte speciale?

— Habar n-am. Dar nu cred. Căsătoriile astea se fac repede.

Furierul se uită la ceas.

— Du-te imediat la magazie. Plutonierul e acum acolo.

Graeber se îndreptă spre aripa clădirii, unde se afla magazia. Era la mansardă. Plutonierul era burtos și avea ochii de culori diferite. Unul era de un albastru nenatural, aproape violet, ca un toporaș; celălalt căprui și luminos.

— Nu te zgâi așa la mine! se stropși el. N-ai mai văzut un ochi de sticlă?

— Ba da. Dar niciodată atât de diferiți.

— Ăsta nu-i al meu, idiotule! se oțărî plutonierul, arătând cu degetul ochiul albastru care strălucea. L-am împrumutat de la

un camarad. Al meu a căzut ieri pe dușumea. Era căprui. Drăciile astea nu țin de loc. Ar trebui făcute din celuloid.

— Atunci ar fi inflamabile.

Plutonierul își înălță privirea, se uită la decorațiile lui Graeber și rânji.

— Da, e adevărat! Totuși, o uniformă pentru dumneata n-am. Îmi pare rău. Cele de-aici sunt și mai păcătoase ca a dumitale.

Îl sfredeli pe Graeber cu o privire străpungătoare, din ochiul albastru. Cel căprui era mai puțin strălucitor. Graeber puse pe masă o cutie de țigări de la Binding. Plutonierul o cercetă cu coada ochiului căprui, făcu o întoarcere la stânga și reveni cu o tunică:

— Asta-i tot ce am.

Graeber nu se atinse de ea. Scoase din buzunar o sticluță plată de coniac, pe care o luase pentru orice eventualitate, și o puse alături de țigări. Plutonierul dispăru din nou și se întoarse cu o tunică mai acătării și cu o pereche de pantaloni aproape noi. Graeber luă mai întâi pantalonii; ai lui erau peticiți. Învârti perechea adusă de plutonier și observă că burtosul o chitise în așa fel ca să nu se vadă o pată mare cât palma. Graeber se uită mut la pată și apoi la coniac.

— Nu e sânge, zise plutonierul. E cel mai fin untdelemn de măsline. Tipul care a purtat pantalonii ăștia a fost în Italia. Puțină benzină, și pata se duce imediat.

— Dacă-i așa de simplu, de ce-a schimbat pantalonii și nu i-a curățat singur?

Burtosul rânji cu toți dinții:

— Deșteaptă întrebare! Numai că tipul cu pricina a vrut o uniformă care să miroasă a front. Ceva asemănător cu ceea ce porți dumneata. Clocise doi ani într-o cancelarie la Milano, scriindu-i în acest timp logodnicei sale scrisori de pe front. Nu se putea întoarce acasă cu un pantalon nou, peste care căzuse doar un castron cu salată. E cea mai bună pereche pe care o am, pe onoarea mea.

Graeber nu-l crezu, dar nu mai avea la el nimic, ca să poată obține ceva mai bun. Totuși, scutură din cap.

— Uite ce e, spuse plutonierul. Îți fac altă propunere! Nu mai dai nimic. Păstrează-ți gioarsele. Ai astfel o uniformă în plus. E bine așa?

— Bine, dar de uniforma veche n-ai nevoie ca să iasă la numărătoare?

Burtosul dădu din mână cu dispreț. Ochiul albastru prinse o rază de soare care intrase pe fereastră și spintecă praful din odaie.

— Numărul efectelor nu se mai potrivește de mult! Dar ce se mai potrivește în ziua de azi? Poți să-mi spui?

— Nu.

— Păi vezi? zise plutonierul.

Trecu pe lângă spitalul comunal și se opri. Își aduse aminte de Mutzig. Îi promisese că-i va face o vizită.

Un moment stătu în cumpănă, dar apoi intră. Îi venise deodată ideea superstițioasă că ar putea mitui destinul printr-o faptă bună.

Amputații erau la etajul întâi. La parter erau cazurile grave și cei de curând operați, care n-aveau voie să părăsească patul; de acolo puteau fi mai ușor transportați în adăpost, când se anunța un atac aerian. Amputații nu erau considerați cu desăvârșire neputincioși; de aceea fuseseră instalați cu un etaj mai sus. În cazul unei alarme, puteau să se ajute unii pe alții. Unul cu amândouă picioarele amputate putea să se agațe la nevoie de grumazurile a doi amputați de brațe și să ajungă între ei în pivniță, atunci când personalul valid avea de cărat pe cei în stare gravă, țintuiți în pat.

— Tu? exclamă Mutzig văzându-l pe Graeber. N-aș fi crezut c-o să vii!

— Nici eu. Și totuși, precum vezi, sunt aici.

— Foarte frumos din partea ta, Ernst. E și Stockmann aici. Mi se pare că ai fost cu el în Africa, nu?

— Da.

Stockmann pierduse brațul drept. Juca skat cu alți doi schilozi.

— Ernst! exclamă el. Ce-i cu tine?

Îl cercetă pe Graeber iscoditor, din cap până-n picioare.

Se uită, pesemne, involuntar, la locul unde era rănit.

— Nimic, răspunse. Graeber.

Toți îl priveau. Toți aveau aceeași căutătură ca și Stockmann.

— Permisie, adăugă Graeber jenat.

Se simțea parcă vinovat că e teafăr.

— Crezusem că în Africa te-au ciuruit de ajuns ca să rămâi definitiv acasă.

— M-au cârpăcit la loc și m-au trimis în Rusia.

— Să știi că ai avut baftă mare. De altminteri, și eu am avut. Ceilalți au căzut prizonieri. N-au mai putut fi evacuați cu zbârnâitoarele pe sus.

Stockmann bâțâi din ciotul lui de braț. Dacă și asta se mai poate numi baftă!

Unul dintre jucători trânti cărțile pe masă:

— Ce facem: jucăm ori trăncănim? se zborși el militărește.

Graeber văzu că-i lipsesc ambele picioare. Îi fuseseră tăiate de sus de tot. La mâna dreaptă îi lipseau două degete, iar gene nu mai avea de loc. Pielea pleoapelor era nouă, roșie și luminoasă și părea crescută de curând, ca după o arsură.

— Jucați, băieți, îi îndemnă Graeber. Nu sunt grăbit.

— Numai turul ăsta, zise Stockmann. Terminăm numaidecât.

Graeber se așeză lângă Mutzig, la fereastră.

— Nu ține seama de Arnold, șopti Mutzig. Azi e în toane rele.

— Care e Arnold? Cel din mijloc?

— Da. Ieri a fost nevastă-sa aici. După aia are totdeauna câteva zile rele.

— Ce tot bombănești acolo? strigă Arnold de la locul lui.

— Bombănesc despre ce-a fost odată. Nu-i voie?

Arnold mârâi ceva și continuă să joace.

— Altminteri e foarte plăcut la noi, urmă Mutzig cu însuflețire. Nu ne lipsesc distracțiile. Arnold a fost zidar; acum îi vine tare greu. Și nevastă-sa îl înșeală; i-a spus maică-sa.

Stockmann zvârli cărțile pe masă:

— Fir-ar al dracului de ghinion! Eram sigur de cartea asta. Cui să-i treacă prin minte că are trei valeți?

Arnold cotcodăci ceva și amestecă din nou cărțile.

— Uneori, nu știi cum e mai bine când vrei să te însori, vorbi iarăși Mutzig. Să-ți lipsească un braț, sau un picior? Stockmann zice că mai bine-i fără un braț. Dar cum să ții o femeie în pat numai cu un singur braț? Că fără s-o ții nu se poate.

— Dar asta nu-i atât de important. Principalul e că trăiești.

— Nici vorbă, dar numai cu atât nu poți s-o duci toată viața. După război se întoarce roata. Atunci nu mai ești erou; ești doar un schilod — și atât.

— Nu cred. Și apoi, nu uita că există niște proteze extraordinare.

— Nu de asta e vorba, ripostă Mutzig. Nu la muncă m-am gândit.

— De aceea trebuie să câștigăm războiul, se amestecă deodată Arnold cu glasul ridicat; trăsese cu urechea. Să-și mai pună și alții carnea în saramură. Noi am făcut destul!

Îl săgeta pe Graeber cu o privire haină.

— Dacă toți ambuscații ar fi pe front, urmă el, n-ar trebui să ne tot retragem.

Graeber nu răspunse nimic. Cu un amputat nu se poate discuta în contradictoriu; omul care a pierdut un mădular are totdeauna dreptate. Te poți lansa într-o controversă cu unul căruia un glonț i-a găurit plămânul sau care are o schijă în burtă și, din pricina asta, e într-o situație mult mai grea: cu un amputat însă — lucru curios — nu se poate discuta.

Arnold continuă să joace.

— Ce părere ai, Ernst? întrebă Mutzig după un răstimp. Sunt în vorbă cu o fată din Munster; ne scriem într-una. Ea crede că sunt doar rănit la picior. Nu i-am scris încă adevărul.

— Nu te grăbi. Și bucură-te că nu trebuie să te mai întorci pe front.

— Mă bucur, firește. Dar nu poți să te bucuri la infinit.

— Îmi întoarceți stomacul pe dos cu discuțiile voastre! se dezlănțui deodată unul dintre chibiții de lângă jucători, întorcându-se spre Mutzig. Îmbătați-vă și fiți bărbați, ce naiba!

Stockmann râse.

— De ce râzi? îl întrebă Arnold.

— Mă gândeam și eu așa; dacă în noaptea asta ar da peste noi o bombă din cele grele — drept la mijloc, ca să nu mai rămână decât o imensă piftie — la ce dracu ne mai facem toate grijile astea?

Graeber se ridică. Văzu că arțăgosului de adineauri îi lipseau ambele picioare. „O mină sau degerături” gândi mașinal.

— Unde naiba e antiaeriana noastră? mârâi Arnold cu ochii la Graeber. De toată aveți nevoie pe front? Aici nu mai e aproape nimic.

— Nici pe front.

— Ce spui?

Graeber își dădu seama că făcuse o gafă.

— Pe front așteptăm noile arme secrete, zise repede. Am auzit că sunt adevărate minuni.

Arnold holbă ochii la el:

— Ei, drăcia dracului! Cum vorbești, omule? S-ar crede că suntem pe punctul de a pierde războiul! Să n-aud așa ceva! Crezi că de asta îmi arde mie: să umblu într-un puchios de cărucior și să vând chibrituri, ca ăia de după întâiul război mondial? Noi avem drepturi! Führerul ni le-a făgăduit!

Aruncă iritat cărțile pe masă.

— Dă drumul la radio, spuse chibițul, întorcându-se spre Mutzig. Muzică!

Mutzig suci butonul. O cascadă de vorbe cârâite se rostogoli din difuzor. Mutzig voi să prindă alt post.

— Lasă-l acolo! se zbârli Arnold furios.

— Pentru ce? E numai vorbărie.

— Lasă-l acolo când îți spun! E un discurs politic. Vorbește partidul! Dacă toată lumea ar sta să ascult aceste discursuri, ar fi mult mai bine de noi!

Oftând, Mutzig întoarse butonul la postul dinainte. Un orator lozincard trâmbița vehement „Sieg Heil”-urile naziste. Arnold asculta cu fălcile încleștate. Stockmann făcu lui Graeber un semn și ridică din umeri. Graeber se apropie de el.

— Noroc, Stockmann, îi șopti. Trebuie să plec.

— Ai ceva mai bun de făcut?

— Nu, dar trebuie s-o șterg.

Se îndreptă spre ușă, urmărit de privirile celorlalți. Se simțea ca și când ar fi fost în pielea goală. Străbătu salonul cu pași rari; se gândea că mersul acesta e mai puțin provocator pentru amputați. Văzu totuși cum se uitau după el. Mutzig șontâcăi lângă dânsul până la ușă.

— Mai vino pe la noi, îi spuse în lumina vestedă a coridorului cenușiu. Azi ai avut ghinion. În general, suntem mai veseli.

Graeber ieși în stradă. Începuse să se întunece — dintr-o dată teama pentru Elisabeth se trezi din nou el. Toată ziua se străduise să nu se gândească la asta. Acum însă, în lumina difuză de afară, părea că răsare în toate colțurile și se apropie târâș de el.

Se duse la Pohlmann. Bătrânul deschise numaidecât. Trăi cu impresia că așteptase pe altcineva.

— A, dumneata, Graeber! făcu el.

— Da, eu. Dar nu vă deranjez decât o clipă. Aș dori să vă întreb ceva.

Pohlmann deschise larg ușa:

— Poftim, intră. E mai bine să nu stăm afară. Nu trebuie să știe lumea că...

Intrară în odaia cu lampa de gaz. Graeber simți miros de țigări fumate de curând. Pohlmann n-avea nici o țigară între degete.

— Ce-ai vrut să mă întrebi, Graeber?

Graeber își roti ochii prin încăpere.

— Asta e singura cameră pe care o aveți?

— De ce?

— Poate că va trebui să ascund câteva zile pe cineva. S-ar putea aici, la dumneavoastră?

Pohlmann tăcu.

— Nu e o persoană căutată de autorități, întregi Graeber. Am vrut să știu numai pentru orice eventualitate. Probabil că nici nu va fi cazul. Mă tem pentru cineva. Poate că-i doar o închipuire.

— Și de ce vii tocmai la mine?

— Nu cunosc pe altcineva.

Graeber nu știa nici el bine ce anume îl făcuse să se ducă tocmai la Pohlmann. Simțise doar că trebuie să caute un ascunziș, dacă n-ar mai fi existat altă scăpare.

— Cine e? întrebă Pohlmann.

— O fată cu care vreau să mă însor. Tatăl ei e în lagăr. Mi-e frică să n-o ridice și pe ea. N-a făcut absolut nimic. Poate că nu-i decât o nălucire de-a mea.

— Nimic nu-i nălucire, zise Pohlmann. Și prudența e mai bună decât căința. Poți dispune de camera asta când vei avea nevoie.

Graeber fu năpădit de un val de căldură și simți o binefăcătoare destindere.

— Mulțumesc, zise. Mulțumesc din toată inima!

Pohlmann zâmbi. Și deodată nu mai păru atât de dărâmat ca de obicei.

— Mulțumesc! spuse Graeber încă o dată. Sper să nu fie nevoie.

Stăteau în fața șirurilor de cărți.

— Poți să iei de-aici ce-ți dorește inima, rosti Pohlmann cu glas domol. O carte te ajută uneori să înduri mai ușor o noapte.

Graeber clătină din cap:

— Pe mine nu. Aș dori totuși să știu ceva: cum se împacă toate cărțile astea, toate poeziile, toată filozofia din ele, cu neomenia SA-ului, cu lagărele de concentrare și cu lichidarea atâtor oameni nevinovați?

— Nu se împacă de fel. Sunt doar concomitente. Dacă cei care au scris cărțile astea ar mai fi în viață, cei mai mulți s-ar afla și ei în lagăre de concentrare.

— Poate.

Pohlmann se uită la Graeber.

— Vrei să te însori?

— Da.

Bătrânul scoase un volum dintr-un rând de cărți.

— Nu pot să-ți dau altceva. Ia volumul ăsta. Nu-i de citit; are ilustrații, numai ilustrații. Uneori, când nu mai puteam citi, mă uitam nopți întregi numai la ilustrații. Ilustrațiile și poeziile m-au ajutat totdeauna — cât timp mai era gaz în lampă. După aceea, pe întuneric, nu mai aveam decât rugăciunile.

— Sigur, zise Graeber, dar fără convingere.

— M-am gândit mult la dumneata, Graeber. Și m-am gândit și la cele ce mi-ai spus deunăzi. Nu există nici un răspuns.

Pohlmann se opri o clipă și zise apoi cu glasul scăzut:

— Numai unul singur. Trebuie să ai credință. Credință. Altminteri, ce ne rămâne?

— Credință — în ce?

— În Dumnezeu. Și în tot ce-i bun în om.

— Nu v-ați îndoit niciodată de asta?

— Ba da, răspunse bătrânul profesor. De mai multe ori. Altfel, cum aș putea să am credință?

Graeber se duse la fabrică. Începuse să bată vântul și nori destrămați goneau deasupra acoperișurilor. Un pluton de soldați străbătu piața prin semiîntuneric. Oamenii aveau pachete și mărșăluiau spre gară; plecau pe front. „Puteam să fiu și eu printre ei”, își zise Graeber. Zări teiul înălțându-se sumbru în fața casei avariate și, deodată, își simți umerii, și toți mușchii, și aceeași vitalitate care se trezise în el când îl văzuse întâia oară. „Ciudat! își zise. Mi-e milă de Pohlmann, și nu mă poate ajuta — și totuși de câte ori vin de la el, simt viața mai profund și parcă mai apropiată decât înainte”.

Capitolul 19

— Actele dumneavoastră? Așteptați un moment.

Funcționarul își scoase ochelarii și se uită la Elisabeth.

Apoi se ridică tacticos și se duse îndărătul peretelui de scânduri care despărțea ghișeul de holul cel mare. Graeber se uită după el și-și plimbă apoi privirea în jur. Drumul spre ieșire nu era liber.

— Du-te la ușă, spuse în șoaptă. Așteaptă acolo. Dacă mă vezi scoțând boneta, du-te într-un suflet la Pohlmann. Nu te sinchisi de nimic: pleacă imediat; vin și eu acolo.

Elisabeth zăbovi.

— Du-te odată! repetă Graeber cu nervozitate. Poate că bătrânul a plecat să cheme pe cineva. Nu trebuie să riscăm. Așteaptă afară.

— Poate că vrea doar să mai știe ceva despre mine.

— Asta vom vedea. Am să-i spun că nu te-ai simțit bine și ai ieșit la aer. Pleacă, te rog, Elisabeth!

Rămase la ghișeu și o urmări cu privirea. Elisabeth întoarse capul și-i zâmbi. După aceea dispăru în mulțime.

— Unde-i domnișoara Kruse?

Graeber se răsuci pe călcâie; funcționarul revenise.

— Se întoarce numaidecât. E totul în regulă?

Funcționarul dădu din cap.

— Când vreți să vă căsătoriți?

— Cât mai curând. Nu mai am mult timp. Permisia mi se apropie de sfârșit.

— Puteți să vă căsătoriți imediat dacă vreți. Hârtiile sunt gata. La soldați formalitățile sunt simple și merg rapid.

Graeber văzu actele în mâna funcționarului. Omul bea. Graeber simți deodată că i se moaie picioarele. Un val fierbinte i se sui în obraz.

— Totul e gata? întrebă el și-și scoase boneta ca să-și șteargă nădușeala.

— Totul, întări funcționarul. Unde e domnișoara Kruse?

Graeber puse boneta pe tăblia ghișeului. Își lungi gâtul ca s-o vadă pe Elisabeth. Holul era ticsit de oameni. Graeber n-o zări. Deodată își văzu boneta pe tăblia ghișeului. Uitase că acesta fusese semnalul convenit.

— Numai un moment, spuse repede funcționarului, o aduc numaidecât.

Își făcu repede loc prin îmbulzeală; s-ar putea s-mai ajungă din urmă pe stradă. Dar când ajunse la poartă o văzu așteptând liniștită îndărătul unei coloane.

— Uf, bine că te-am găsit! exclamă el. Totul e în regulă. Totul e în regulă, Elisabeth!

Se întoarseră la ghișeu. Funcționarul înmână Elisabethei hârtiile.

— Sunteți fiica domnului consilier sanitar Kruse? întrebă el.

— Da.

Lui Graeber i se curmă răsuflarea.

— Îl cunosc pe tatăl dumneavoastră, zise funcționarul.

Elisabeth se uită la el.

— Știți ceva despre dânsul? îl întrebă ea după câteva clipe.

— Nimic mai mult decât dumneavoastră. N-aveți nici o veste?

— Nici una.

Funcționarul își scoase ochelarii. Avea ochii miopi, un albastru spălăcit.

— Să sperăm c-o să fie bine, spuse apoi, strângând mâna Elisabethei. Vă urez noroc. Am luat asupra mea toată chestiunea și am rezolvat-o singur. Puteți să vă căsătoriți chiar azi. Dacă vreți, aranjez eu totul. Și dacă doriți, chiar acum.

— Chiar acum! zise Graeber.

— Azi la prânz, preciza Elisabeth. La ora două, dacă se poate.

— Am să vă programez pentru ora două. Vă duceți la sala de gimnastică a școlii comunale; acolo-i acum oficiul stării civile.

— Mulțumim.

Se opriră la poartă.

— De ce nu imediat? întrebă Graeber. În felul ăsta nu poate să mai intervină nimic.

Elisabeth zâmbi:

— Îmi trebuie și mie puțin timp ca să mă pregătesc. Nu poți să înțelegi?

— Numai pe jumătate.

— Ajunge și pe jumătate. Vino să mă iei la două fără un sfert.

Graeber o mai reținu o clipă.

— Ce ușor a mers! îi zise. Și câte grozăvii mi-au trecut prin minte! Nu știu de ce eram atât de speriat. Eram caraghios, nu?

— Nu.

— Ba cred că da.

Elisabeth clătină din cap:

— Nu. Și tata crezuse că oamenii care-l preveneau erau caraghioși. Am avut noroc, Ernst; asta-i totul.

Câteva străzi mai încolo, Graeber văzu un atelier de croitorie. Un om care semăna cu un cangur ședea în prăvălii și cosea la o uniformă.

— Aș putea să dau aici un pantalon la curățat? întrebă Graeber.

Omul ridică ochii de pe uniformă.

— Aici e croitorie, nu curățătorie.

— Văd. Dar aș vrea să-mi dau hainele la călcat.

— Astea de pe dumneavoastră?

— Da.

Croitorul mormăi ceva și se ridică. Se uită la pata de pe pantaloni.

— Nu e sânge, zise Graeber. E untdelemn de măsline. Cu puțină benzină ai s-o scoți ușor.

— De ce n-o scoți dumneata singur, dacă te pricepi așa de bine? Benzina nu face doi bani la asemenea pete.

— Se poate. Sigur că dumneata te pricepi mai bine. Ai ceva să pun pe mine până termini?

Croitorul se duse după o perdea și reveni cu o pereche de pantaloni cadrilați și cu un sacou alb. Graeber le luă.

— Cât o să dureze? întrebă. Uniforma îmi trebuie pentru o cununie.

— Un ceas.

Graeber se îmbrăcă.

— Bine, atunci mă întorc peste un ceas.

„Cangurul” îl privi bănuitor. Crezuse că Graeber va aștepta în atelier.

— Uniforma mea e un amanet sigur, îl liniști Graeber. Nu fug cu hainele dumitale.

Croitorul rânji deodată cu toți dinții:

— Uniforma dumitale e a statului, tinere. Dar poți să pleci. Și du-te de te tunde. E necesar, dacă vrei să te însori.

— Ai dreptate.

Graeber intră într-o frizerie. Îl întâmpină o femeie ciolănoasă.

— Soțul meu e pe front, zise ea. Eu îi țin locul. Poftiți pe scaun. Ras? Tuns?

— Tuns. Vă pricepeți?

— Dar cum! Am învățat atât de bine că pot lucra și cu ochii închiși! Vă spălați și pe cap? Avem săpun prima-ntâi.

— Da. Și spălat.

Femeia era destul de voinică. Îl tunse și-i frecă zdravăn capul cu săpun și apoi îl șterse cu un șervet aspru.

— Doriți și briantină? îl întrebă. Avem briantină franțuzească.

Graeber se trezi din piroteala în care căzuse și se sperie. I se păru că-i crescuseră urechile, atât de scurt îi era acum părul la tâmple.

— Briantină? întrebă femeia din nou, de data asta cu ton de comandă.

— Ce miros are?

Graeber își aduse aminte de sărurile de baie de la Alfons.

— Ce miros să aibă? Miros de briantină. Altfel cum? E din Franța.

Graeber luă borcănașul și mirosi. Briantina avea un iz puternic de untură veche, râncedă. Era și firesc: epoca victoriilor trecuse de mult. Graeber își privi părul; în locurile unde rămăsese mai lung stătea țuț, în smocuri.

— Bine, dați și cu briantină, zise apoi. Dar numai puțin.

Plăti și se întoarse la croitor.

— Ai venit prea curând, bodogăni „cangurul”.

Graeber nu-i făcu nici o mustrare. Se așeză și se uită la el cum calcă. Aerul cald îl făcu somnoros. Războiul se afla deodată foarte departe, muștele bâzâiau molcom, fierul de călcat sfârâia și mica încăpere era plină de o neobișnuită și aproape uitată siguranță.

— Asta-i tot ce pot face, zise croitorul arătându-i pantalonii.

Graeber se uită la ei: pata dispăruse aproape cu desăvârșire.

— Excepțional! exclamă el.

Pantalonii miroseau a benzină, dar Graeber nu-l dădu pe croitor de minciună. Îmbrăcă repede uniforma.

— Cine te-a tuns? întrebă cangurul.

— O femeie al cărei bărbat e pe front.

— Știi cum arăți? Parcă te-ai fi tuns singur! Stai un moment.

Cangurul îi forfecă în grabă câteva smocuri de păr.

— Așa, acum mai merge.

— Cât am de plată?

Croitorul dădu din mână:

— O mie de mărci sau nimic. Așadar, nimic! Cadou de nuntă.

— Mulțumesc. Știi pe undeva o florărie?

— E una în Spichernstrasse.

Magazinul era deschis. Două femei se tocmeau cu vânzătoarea pentru o coroană de flori.

— Nu uitați că sunt conuri veritabile de brad, glăsui vânzătoarea. Revine totdeauna mai scump.

Una din cele două femei o străpunse cu o privire indignată. Fălcile ei moi, numai riduri, tremurau.

— Asta-i cămătărie! izbucni ea. Cămătărie! Vino, Minna! Găsim în altă parte coroane mai ieftine.

— Nu vă oblig să luați de la mine, ripostă vânzătoarea înțepat. Marfa mea se vinde în tot cazul.

— La prețurile astea?

— Da, la prețurile astea. N-am niciodată marfă câtă mi-ar trebui, iar seara rămân totdeauna cu prăvălia goală!

— Atunci ești o profitoare! Te îmbogățești de pe urma războiului!

Cele două femei ieșiră călcând apăsat. Vânzătoarea trase adânc aerul pe nas, de parcă ar mai fi avut de gând să le strige ceva, dar se întoarse către Graeber. Două pete roșii îi apăruseră pe obraz.

— Dumneavoastră? întrebă. Coroană sau ornamentație pentru coșciug? După cum vedeți, stocul nu-i prea mare, dar avem aranjamente foarte frumoase de brad.

— Nu-i vorba de o înmormântare.

— Nu? se miră vânzătoarea. Atunci ce?

— Aș vrea să cumpăr niște flori.

— Flori? Da, avem crini...

— Nu crini. Ceva pentru o cununie.

— Crinii se potrivesc foarte bine la o cununie, domnule! Crinii sunt simbolul nevinovăției și al virginității.

— Știu; dar nu aveți cumva trandafiri?

— Trandafiri? În sezonul ăsta? De unde? În sere se cultivă acum zarzavat. E foarte greu să obținem ce ne trebuie.

Graeber ocoli stelajul. Găsi, după multă căutare, îndărătul unei coroane în formă de svastică, un mănunchi de narcise.

— Dați-mi-le pe astea.

Vânzătoarea scoase buchetul din vază și lăsă să se scurgă apa.

— Din păcate, trebuie să înfășor florile în ziar. Nu mai avem altfel de hârtie.

— Nu face nimic.

Graeber plăti narcisele și plecă. Se simți de îndată foarte stingherit din pricina lor. Fiecare trecător părea să se uite numai la el. Graeber ținu buchetul mai întâi cu florile în jos; apoi îl vârî sub braț. Vedea acum o parte din ziarul în care era învelit. Chiar lângă flori se etala fotografia unui om cu gura larg căscată. Era președintele curții civile de judecată. Graeber citi textul. Patru inși fuseseră executați pentru că n-au mai crezut în victoria militară a Germaniei. Li se tăiaseră capetele cu securea. Ghilotina fusese desființată de mult. Probabil că păruse prea umană. Graeber făcu ziarul ghemotoc si-l zvârli cât colo.

Funcționarul avusese dreptate — oficiul stării civile se afla în sala de gimnastică a școlii comunale. Ofițerul stării civile sta în fața unui șir de frânghii, ale căror capete erau prinse în niște cârlige, de perete. Între ele atârna un portret al lui Hitler în uniformă, iar dedesubt era o zvastică cu vulturul german.

Trebuiră să aștepte. Înaintea lor era la rând un soldat între două vârste. Lângă el se afla o femeie, care purta la piept o broșă de aur în formă de caravelă. Bărbatul era emoționat; femeia, imperturbabilă. Zâmbea Elisabethei cu un aer de complicitate.

— Martorii! glăsui ofițerul stării civile. Unde vă sunt martorii?

Soldatul bolborosi ceva. N-avea martori.

— Credeam că la căsătoriile de război nu e nevoie de martori, îngăimă el în cele din urmă.

— Asta ar mai lipsi! La noi e ordine!

Soldatul se adresă lui Graeber:

— Vrei să ne ajuți dumneata, camarade? Dumneata și domnișoara? Numai să iscăliți.

— Bineînțeles. Și după aceea, iscăliți dumneavoastră pentru noi. Nici eu nu știam că-i nevoie de martori.

— Cui să-i treacă prin minte așa ceva?

— Oricui — dacă-și cunoaște îndatoririle cetățenești! articulă tăios ofițerul stării civile.

Considera pare-se această omisiune drept o jignire personală.

— Sau vă duceți cumva fără pușcă la război?

Soldatul holbă ochii la el:

— Asta-i cu totul altceva. Un martor la cununie nu-i o pușcă!

— Nici n-am spus așa ceva. A fost o simplă comparație. Și acum ce facem? Aveți martori ori ba?

— Pe camaradul ăsta și pe domnișoara.

Ofițerul stării civile se uită posomorât la Graeber. Nu-i convenea că se găsise o soluție atât de ușoară.

— Aveți acte? îl întrebă pe Graeber, nădăjduind un răspuns negativ.

— Da. Tot pentru căsătorie suntem și noi.

Ofițerul stării civile mârâi ceva și luă hârtiile. Trecu numele Elisabethei și al lui Graeber în registru.

— Semnați!

Se iscăliră toți patru.

— Vă felicit în numele Führerului, rosti glacial ofițerul stării civile.

Apoi se întoarse spre Graeber:

— Martorii dumneavoastră!

— Aici.

Și Graeber îi arătă pe ceilalți doi. Ofițerul stării civile scutură din cap.

— Nu pot accepta decât pe unul din ei, declară el.

— De ce? Pe noi nu ne-ați acceptat împreună?

— Erați încă necăsătoriți. Dumnealor sunt însă acum soț și soție. Ca martori vă trebuiesc două persoane independente una de alta. Soția nu poate fi martoră împreună cu soțul.

Graeber nu știa dacă funcționarul de stare civilă avea dreptate sau voia numai să facă șicane.

— N-aveți pe cineva aici care să poată îndeplini această însărcinare? întrebă el. Un coleg de-al dumneavoastră, de pildă?

— Nu-i de resortul meu să mă ocup de asemenea probleme, rosti ofițerul stării civile cu o ușoară nuanță de triumf. Dacă n-aveți martori, nu vă puteți căsători.

Graeber aruncă o privire îndărăt.

— Ce vă trebuie? întrebă un domn în vârstă, care se apropiase și auzise totul. Un martor? Luați-mă pe mine.

Trecu lângă Elisabeth. Ofițerul stării civile îl scrută cu o privire de gheață:

— Aveți acte?

— Bineînțeles.

Omul scoase tacticos un carnet din buzunar și-l trânti pe masă. Funcționarul îl citi, se ridică și cârâi:

— Heil Hitler, domnule *obersturmbannführer*!

— Heil Hitler, răspunse agale *obersturmbarmführer*-ul! Și nu mai face pe grozavul! Se-aude? Așa te porți cu un soldat?

— Înțeles, domnule *obersturmbannführer*! Aveți, vă rog, amabilitatea de a semna aici.

Graeber află că *obersturmbannfuhrer*-ul Hildebrandt din SS era al doilea martor la oficierea căsătoriei sale. Primul se numea Klotz și era soldat din geniu.

Hildebrandt strânse mâna Elisabethei și a lui Graeber, apoi și a lui Klotz și a soției acestuia. Dindărătul funiilor care semănau cu niște frânghii de întins rufe, ofițerul stării civile aduse două exemplare din „Mein Kampf”.

— În dar din partea municipalității, glăsui el acru, holbând ochii după Hildebrandt. Civil! exclamă apoi. Cum naiba să ghicești cine e!

Se îndreptară spre ieșire, trecând pe lângă paralele și calul de piele pentru sărituri.

— Când trebuie să te întorci? îl întrebă Graeber pe genistul Klotz.

— Mâine.

Klotz clipi mucalit din ochi:

— Eram de mult hotărâți s-o facem. La urma urmei, de ce să facem statului un cadou? Dacă mă curăț eu, e încaltea Marie asigurată. Sau nu crezi?

— Cum să nu.

Klotz își scoase ranița.

— M-ai scos astăzi dintr-o mare încurcătură, camarade. Uite, am aici un cârnat strașnic din pastă de creier și șuncă. Mâncați-l sănătoși! Nu face nazuri, că eu-s de la țară și am din belșug. Îl luasem cu mine ca să-l dau ăstuia de la starea civilă. Dar merită porcul?

— Nici gând! răspunse Graeber luând cârnatul. Ia tu, în schimb, cartea asta. N-am la mine alt cadou de nuntă.

— Dar bine, camarade, am primit și eu una!

— Nu face nimic, o s-o ai în dublu exemplar. Dă un volum neveste-ti.

Klotz se uită la „Mein Kampf”.

— Coperta e frumoasă, zise. Nu vrei totuși să oprești volumul pentru tine?

— N-am nevoie de el. Îl avem acasă legat în piele și ferecat cu argint.

— Atunci se schimbă chestia. Și acum — noroc și toate bune!

— Noroc!

Graeber o ajunse pe Elisabeth din urmă.

— Nu i-am spus lui Alfons Binding când ne căsătorim, ca să nu se înfățișeze cumva ca martor, îi spuse el. N-am vrut ca lângă numele noastre să figureze un *kreisleiter*. Acum, ne-am ales cu un *obersturmbannführer* din SS! Așa se întâmplă totdeauna cu bunele intenții.

Elisabeth râse:

— În schimb, ai primit un cârnat în locul bibliei naziste! Așa se compensează una cu alta.

Trecură prin Hitlerplatz. Monumentul, din care nu mai rămăseseră decât picioarele lui Bismarck, fusese pus la loc. Deasupra bisericii Sfânta Maria zburătăceau porumbeii.

Graeber se uită la Elisabeth. „În fond, își zise, trebuie să fiu foarte fericit”. Dar nu se simți atât de fericit cum se așteptase.

Stăteau lungiți într-o poiană din pădurea de la capătul orașului. Un abur vioriu plutea între copaci. La marginea poienii înfloreau toporași și ciuboțica-cucului. Un vânt ușor începu să adie. Elisabeth se ridică deodată în capul oaselor.

— Ce-i acolo? exclamă ea. E ca o pădure vrăjită, sau visez? Copacii sunt îmbrăcați în argint! Uită-te și tu.

Graeber dădu din cap:

— Parcă-i beteală.

— Ce-o fi?

— Staniol. Sau aluminiu foarte subțire, tăiat în fâșii înguste. Ceva asemănător cu hârtia argintată în care împachetează ciocolata.

— Exact. Toată pădurea e plină de fire din astea. Cum au ajuns acolo?

— Avioanele aruncă gheme întregi. Fâșiile se desfășoară și provoacă bruiaje. Cred că în felul ăsta nu se poate determina în

ce loc se află avionul, sau cam așa ceva. Fâșiile înguste de staniol cad încet prin aer și întrerup sau deranjează undele radiofonice.

— Păcat! făcu Elisabeth. Arăta ca o pădure plină de pomi de Crăciun — și iată că ne-am întors din nou la război! Nu-i chip să scăpăm de el!

Se uitară amândoi într-acolo. Copacii din poiană erau învăluiți în fâșiile care fluturau pe crengi, scânteind și rotindu-se la adierea vântului. Soarele răzbi printre nori și le prefăcu într-o feerie de sclipiri. Ceea ce picase de sus, învârtejindu-se printre trăsnetele bezmetice ale morții și vuietul strident al pustiirii, atârna acum tăcut și scăpărător pe crengile arborilor — și era numai argint, și vrajă, și amintire a poveștilor din copilărie și a vremurilor fericite de pace.

Elisabeth se rezemă de Graeber:

— Să le privim așa cum ni se arată și să uităm ce înseamnă în realitate.

— Bine.

Graeber scoase din buzunarul mantalei cartea pe care o luase de la Pohlmann.

— Nu putem pleca în călătorie de nuntă, Elisabeth. Dar Pohlmann mi-a dat asta — un album cu vederi din Elveția. Cândva, după război, o să ne ducem acolo și o să recuperăm totul.

— În Elveția? Acolo unde noaptea e și acum lumină?

Graeber deschise cartea.

— Nu mai e nici în Elveția lumină noaptea. Mi-au spus-o cei de la cazarmă. Ai noștri le-au dat un ultimatum să camufleze și ei lumina. Și Elveția a trebuit să se supună.

— De ce?

— Germania n-a avut nimic de zis câtă vreme zburam numai noi peste teritoriul Elveției. Acum însă zboară și ceilalți. Cu bombe, spre Germania. Și când anumite orașe sunt luminate, piloții se pot orienta mai ușor. De-aceea.

— Așadar, nici asta nu mai e!

— Da. Însă un lucru îl putem ști sigur: după război, când vom pleca în Elveția, vom găsi acolo totul așa cum se vede în albumul ăsta. Dar dacă ne-am uita acum într-un album cu vederi din Italia, sau din Franța, sau din Anglia, n-am putea fi tot atât de siguri.

— Nici dacă ar fi un album cu vederi din Germania.

— Acum, da: nici dacă ar fi un album cu vederi din Germania.

Elisabeth începu să răsfoiască.

— Munți, zise ea. Nu sunt decât munți în Elveția? Nici un locșor cald, nici o regiune meridională?

— Ba da. Uite: Elveția italiană.

— A, da, Locarno. N-a fost aici cândva un mare congres al păcii? Unul la care s-a luat hotărârea să nu mai fie niciodată războaie?

— Cred că da.

— N-a ținut mult hotărârea de atunci.

— Nu. Iată și Locarno. Palmieri, biserici vechi, ăsta-i Lago Maggiore. Iar aici sunt insule, și azalee, și mimoze, și soare, și pace.

— Da. Cum se cheamă localitatea asta?

— Porto Ronco.

— Bine, murmură Elisabeth, culcându-se din nou pe spate. S-o ținem minte. Acolo să plecăm când se va putea. Acum nu vreau să mai călătoresc.

Graeber închise albumul. Se uită la argintul scânteietor de pe copaci și o cuprinse pe Elisabeth de umeri. O simți aproape de tot, și deodată pământul reavăn al pădurii se afla din nou acolo, cu iarbă, cu lujere și cu floare roșiatică, înconjurată de petale subțiri și fine, care crescu, crescu, până ce acoperi întreaga zare — și ochii i se închiseră. Vântul muri. Totul în jur se întunecă. Din depărtare venea un ropot surd. „Artilerie! își zise Graeber între vis și viață. Dar de unde? Unde mă aflu? Unde e frontul?” Și apoi, ușurat când o simți pe Elisabeth lângă el: „Unde-or fi pe-aici amplasamente de artilerie? desigur exerciții de tragere”.

Elisabeth tresări.

— Unde-au ajuns? murmură ea. Bombardează sau zboară mai departe?

— Nu sunt avioane.

Uruitul din văzduh se repetă. Graeber se îndreptă de șale și trase cu urechea.

— Nu sunt nici bombe, nici artilerie, nici avioane, Elisabeth, zise el. Sunt tunete.

— Nu-i prea de timpuriu pentru tunete?

— Pentru furtuni nu există reguli.

Și deodată văzură întâile fulgere. Păreau anemice și artificiale în comparație cu acelea cu care se obișnuiseră acum, cu acelea create de mâna omenească; și nici tunetele nu se mai puteau măsura cu vuietul unei escadrile de avioane, necum cu vacarmul unui bombardament.

Începu să plouă. Străbătură poiana în fugă și se adăpostiră sub brazi. Alături de ei păreau să alerge umbre. Ropotul ploii în coroanele de deasupra lor era aidoma aplauzelor unei mulțimi din depărtare, și în lumina cenușie Graeber observă că în părul Elisabethei se prinseseră fire argintii, desprinse de pe crengi. Erau ca o plasă în care se încurcau fulgerele.

Ieșiră din pădure și găsiră o stație de tramvai cu refugiu acoperit, unde se îmbulzeau oamenii. Printre ei, câțiva SS-iști. Erau tineri și se zgâiau la Elisabeth.

După o jumătate de oră ploaia conteni.

— Habar n-am unde ne aflăm, zise Graeber. În ce direcție trebuie s-o luăm?

— Spre dreapta.

Trecură strada și cotiră într-o alee sumbră. În fața lor, un șir de oameni trudea în lumina crepusculară la așezarea unor conducte. Purtau haine vărgate. Elisabeth își înălță subit trupul, se abătu de pe stradă și se îndreptă spre locul unde erau muncitorii. Încetinindu-și mersul, trecu foarte aproape de ei și se uită la fiecare în parte, ca și cum ar fi căutat pe cineva.

Graeber văzu acum că oamenii aveau numere pe haine; erau desigur deținuți din lagărul de concentrare. Lucrau tăcuți și grăbiți, fără să ridice ochii din pământ. Capetele lor păreau tigvele unor cadavre, iar hainele prea largi le spânzurau pe trupurile uscate. Doi dintre ei zăceau în nesimțire în fața unui chioșc de răcoritoare, din scânduri.

— Hei, voi de colo! strigă un SS-ist. Cărați-vă! Nu-i voie să treceți pe-aici!

Elisabeth se făcu că nu-l aude. Își iuți doar pașii, cercetând mai departe fețele moarte ale deținuților.

— Înapoi! Dumneata de colo! Domnișoară! Haide odată! Ce dracu, nu auzi?

SS-istul se apropie suduind.

— Ce-i? întrebă Graeber.

— Nu știi ce-i? Aveți câlți în urechi? Sau ce v-a apucat?

Graeber văzu apropiindu-se un al doilea SS-ist, un *oberscharführer*. Nu îndrăzni s-o strige pe Elisabeth. Știa că nu va veni.

— Căutăm ceva, îi spuse SS-istului.

— Ce? Deschide odată pliscul!

— Am pierdut o broșă. Era o caravelă cu briliante. Am trecut aseară târziu pe strada asta și am pierdut-o probabil pe-aici. N-ați văzut-o cumva dumneavoastră?

— Ce să vedem?

Graeber repetă minciuna. Observă că Elisabeth trecu de jumătatea șirului de deținuți.

— Aici nu s-a găsit nimic, spuse *oberscharführer*-ul.

— Umblă cu șoalda! se repezi SS-istul. Ia să-ți vedem actele!

Graeber îl măsură o clipă cu privirea, fără să răspundă. Grozav i-ar fi plăcut să dea cu el de pământ. SS-istul n-avea mai mult de douăzeci de ani. „Steinbreiner, își zise Graeber. Heini. Aceeași speță!”

— Acte? făcu el. Am câte vreți, și chiar foarte bune. Și dacă vă interesează, aflați că *obersturmbannführer*-ul Hildebrandt e unul din cei mai intimi prieteni ai mei.

SS-istul râse sarcastic:

— Numai el? Nu cumva și Führerul?

— Führerul nu.

Elisabeth ajunse aproape de sfârșitul șirului de oameni. Graeber scoase tacticos din buzunar certificatul de căsătorie.

— Poftește, te rog, cu mine sub felinar, dacă nu te superi. Poți să citești ce-i scris aici? Iscălitura martorului meu? Și data? De azi, precum vezi. Alte întrebări?

SS-istul se zgâi la certificat. *Oberscharführer*-ul privea peste umărul lui.

— E iscălitura lui Hildebrandt, confirmă el. O cunosc. Totuși, asta nu-ți dă dreptul să umbli pe-aici. E interzis. N-avem ce face. Îmi pare foarte rău de broșa pierdută.

Elisabeth ajunsese la capătul rândului.

— Și mie la fel, ripostă Graeber. Bineînțeles că n-o mai căutăm dacă-i interzis. Ordinul e ordin!

Porni mai departe, ca s-o ajungă pe Elisabeth. *Oberscharführer*-ul îl însoțea.

— Poate găsim noi broșa, zise în mers. Unde să v-o trimitem?

— Dați-i-o lui Hildebrandt; e mai simplu.

— Bine, încuviință *oberscharführer*-ul cu respect. Ați găsit-o? o întrebă apoi pe Elisabeth.

Ea căscă ochii la el, de parcă s-ar fi trezit chiar atunci din somn.

— I-am spus domnului *oberscharführer* despre broșa pe care am pierdut-o pe strada asta, interveni Graeber la iuțeală. Dacă se va găsi, au s-o trimită lui Hildebrandt.

— Mulțumesc, făcu Elisabeth nedumerită.

Oberscharführer-ul o privi drept în față și dădu din cap:

— Puteți fi fără nici o grijă. Noi, ăștia din SS, suntem cavaleri.

Elisabeth își aruncă ochii asupra deținuților. *Oberscharführer*-ul observă căutătura.

— Dacă a băgat-o cumva în buzunar vreunul dintre spurcații ăștia, tot o vom găsi! declară el galant. O să-i percheziționăm până ce-om scoate și mațele din ei.

Elisabeth tresări îngrozită.

— Nu sunt sigură că am pierdut-o aici, zise repede. S-ar putea să-mi fi căzut în pădure. Cred chiar că mai degrabă acolo mi s-a desprins de la piept.

Oberscharführer-ul rânji. Elisabeth roși.

— Mai mult ca sigur că în pădure am pierdut-o, repetă ea.

Pe fața *oberscharführer*-ului rânjetul se accentua.

— Acolo, firește, nu mai e de competența noastră să căutăm, declară el.

Graeber se afla foarte aproape de obrazul supt al unuia dintre deținuții încovoiați. Vârî mâna în buzunar, scoase un pachet de țigări și, întorcându-se, îl lăsă să cadă lângă deținut.

— Multe mulțumiri, spuse *oberscharführer*-ului. Mâine o să căutăm în pădure. Nu-i exclus s-o fi pierdut acolo.

— N-aveți pentru ce să-mi mulțumiți. Heil Hitler! Și călduroase felicitări pentru căsătorie.

— Mulțumim.

Păși tăcuți unul lângă altul până când nu-i mai văzură pe deținuți. Un pâlc de nori trandafirii, sidefați trecu ca un stol de flamingi pe cerul care se înseninase.

— N-ar fi trebuit să mă aventurez în partea aceea, zise Elisabeth. Știu.

— N-are nici o importanță. Așa e omul. Nu scapă bine dintr-o primejdie, că se și aruncă în alta.

Elisabeth dădu din cap:

— M-ai salvat, cu chestia broșei. Și cu Hildebrandt. Hotărât, ești un mincinos de prim rang.

— Sunt, ripostă Graeber. E, de altfel, singurul lucru pe care l-am învățat cu toții la perfecție în ultimii zece ani. Și acum, hai acasă. Am dreptul absolut și consfințit de a mă instala în locuința ta. Am pierdut încartiruirea la cazarmă și m-am mutat azi după amiază de la Alfons. Vreau deci să merg la mine acasă. Iar mâine dimineață am să rămân boierește în pat când tu te vei duce la fabrica ta, ca să câștigi pâinea cea de toate zilele pentru familie!

— Nu trebuie să mă duc mâine la fabrică. Sunt învoită pentru două zile.

— Și-mi spui abia acum?

— Am vrut să-ți spun mâine dimineață.

Graeber clătină din cap:

— Lasă-te de surprize. N-avem timp de așa ceva. Trebuie să profităm de fiecare minut ca să ne bucurăm de viață. Și o să începem chiar acum. Avem destulă mâncare pentru mâine dimineață? Sau să mă mai duc o dată la Alfons?

— Avem berechet.

— Bine. O să savurăm regește micul dejun. Dacă vrei, chiar și cu marșul Hohenfriedberg. Și când doamna Lieser va năvăli peste noi, spumegând de furie morală, îi voi flutura actul de căsătorie pe sub botul ei decepționat de denunțătoare. Uliuliu, ce ochi o să caște când va vedea numele martorului nostru din SS!

Elisabeth zâmbi:

— Poate că nici n-o să facă prea mult tărăboi. Alaltăieri, când mi-a dat punga cu zahăr pe care mi-ai lăsat-o, mi-a spus că ești un băiat de treabă. Dumnezeu știe ce-o fi provocat acest reviriment! Ce crezi c-o fi?

— Habar n-am. Probabil corupția. Ăsta-i al doilea lucru pe care l-am învățat la perfecție în ultimii zece ani.

Capitolul 20

Bombardamentul a început la amiază. Era o zi mohorâtă, care părea să se târâie, plină de sevă și de umezeală. Norii pluteau foarte jos și flăcările exploziilor țâșneau până la ei, ca și cum pământul le-ar fi zvârlit înapoi, împotriva unui dușman nevăzut, pentru a-l izbi cu propriile lui arme și a-l doborî în volbura de foc și de prăpăd.

Era ora pauzei de prânz și a celei mai intense circulații. Graeber fusese îndrumat de un gardian al apărării pasive către cel mai apropiat adăpost. Crezuse că nu era decât o alarmă și coborâse în adăpost, dar când auzi primele explozii, se înghesui printre masele de oameni și-și făcu loc până în față, la intrare. Iar în clipa când ușa se mai deschise o dată pentru a lăsa să intre câțiva întârziați, se repezi afară.

— Înapoi! strigă gardianul. Nimeni n-are voie pe stradă! Numai cei de la apărarea pasivă.

— Sunt de la apărarea pasivă!

Și porni în goană spre fabrică. Nu știa dacă va reuși să răzbească până la Elisabeth, dar știa că fabricile erau obiectivele principale ale raidurilor aeriene, și voia măcar să încerce s-o scoată de acolo.

Coti după colț. În fața lui, la capătul străzii, o casă se săltă încet de la pământ. Și sus, în aer, plesni deodată și se prefăcu în bucăți ce se desprinseră unele de altele și căzură pe iarbă, domol și fără zgomot. Graeber se lungise în rigolă, cu brațele lipite de urechi. Suflul următoarei explozii îl înhăță ca o labă uriașă și-l zvârli câțiva metri înapoi. În jurul lui, pietrele se prăvăliră ca o ploaie. Tot fără zgomot căzură și ele în vacarmul asurzitor.

Graeber se ridică, cu picioarele împleticite, își scutură capul cu violență, se trase de urechi și se izbi cu palmele pe frunte, ca să se dezmeticească. Dintr-o clipă într-alt strada din fața lui se transforma într-un vifor de flăcăi Nu mai putea înainta, așa că se întoarse.

Spre el năvăleau oameni, cu gurile căscate, cu ochii holbați de groază. Răcneau, dar Graeber nu-i putea auzi. Goneau pe lângă el ca niște surdo-muți hăituiți. În urma lor venea șontâcăind un om cu un picior de lemn, purtând în brațe o pendulă cu cuc, ale cărei greutăți se târau după el. La colțul

unei case stătea o fetiță de vreo cinci ani. Strângea la piept, din toate puterile, un sugaci. Graeber se opri.

— Fugi în adăpost! îi strigă el. Unde-ți sunt părinții? De ce te-au lăsat aici?

Fetița nu se uită la el. Ținea capul plecat și se lipea de zid. Graeber zări deodată un gardian de la apărarea pasivă care-i strigă ceva neauzit. Graeber îi strigă la rându-i ceva, dar nu deslușI nici propriul său glas. Gardianul continuă să strige neauzit, făcându-i tot felul de semne. Graeber îi dădu a înțelege să nu se mai ocupe de el și-i arătă pe cei doi copii. Era o pantomimă de fantome. Cu o mână, gardianul încercă să-l țintuiască pe loc, iar pe cealaltă o întinse către copii. Graeber se smulse din strânsoare. În groaznicul tumult i se păru o clipă că nu mai are greutate și că poate face salturi uriașe, și, îndată după aceea, că-i din plumb moale și că niște ciocane gigantice îl turtesc, făcându-l una cu pământul.

Un șifonier cu ușile deschise vâsli deasupra lui ca pasăre greoaie, preistorică. O trâmbă turbată de vânt prinse dintr-o dată și-l învârteji în jurul lui însuși, flăcări țâșniră din pământ, un fulger galben, orbitor, stinse lumina cerului, arse până la albul cel mai intens și se prăvăli apoi ca dintr-o rupere de nori. Graeber trăgea foc pe nări; plămânii îi erau ca pârjoliți. Se nărui, își cuprinse capul cu brațele, își opri răsuflarea până ce avu senzația că-i plesnește țeasta, și privi în sus.

Printre lacrimi și usturimi începu să-i joace încet dinaintea ochilor o imagine care se lăți și rămase apoi fixă: un perete pistruiat, ciopârțit, împins peste o scară, iar pe scară, înfipt într-un țăruș al treptelor sfărâmate trupul fetiței de cinci ani, cu fustița ecosez săltată în sus, cu piciorușele răscrăcărate și dezgolite, cu brațele întinse ca ale unei răstignite, cu pieptul străpuns de o bară de fier, al cărei capăt ieșea prin spinare — iar alături, puțin într-o parte, ca și cum ar fi avut mai multe articulații decât în viață, gardianul de la apărarea pasivă, fără cap, moleșit și nesângerând decât foarte puțin, ghemuit, cu picioarele peste umeri, ca un om-șarpe mort. Sugaciul nu se vedea nicăieri. Fusese aruncat probabil în altă parte de vijelia care începu acum din nou, fierbinte și învăpăiată, trăgând după sine, ca într-o bulboană, focul ce venea din urmă.

Graeber auzi pe cineva lângă el strigând: „Porcilor! Porcilor! Spurcaților!”

Și se uită la cer, și privi în jur, și-și dădu seama că el era acela care strigase.

Sări în sus și goni mai departe. N-ar fi putut să spună cum a ajuns în piața din fața fabricii. Fabrica părea neatinsă; numai la dreapta ei se căsca o pâlnie nouă de bombă. Clădirile scunde, cenușii, nu fuseseră lovite nicăieri. Gardianul de apărare pasivă de la fabrică îl opri:

— Nevastă-mea e aici! strigă Graeber. Lăsați-mă să intru!

— Nu e voie! Adăpostul cel mai apropiat e peste drum. Acolo unde se isprăvește piața.

— Ei, drăcia dracului! Dar câte mai sunt interzise în țara asta? Dă-te la o parte, că de nu...

Gardianul arătă spre fundul curții. Acolo se afla o cazemată, scundă, de beton armat.

— Mitraliere, zise gardianul. Și o gardă. Soldățoi căcăcioși ca și tine. Intră dacă-ți dă mâna, găgăuță!

Graeber n-avu nevoie de alte lămuriri; mitraliera domina curtea.

— O gardă? se dezlănțui el înfuriat. Pentru ce? Nu m-aș mira să vă văd punând o gardă și ca să vă păzească excrementele! Da' ce-aveți acolo? Criminali? Sau ce-i de păzit la sărăciile voastre de mantăi?

— Mai mult decât îți închipui! i-o întoarse celălalt cu dispreț. Aici nu facem numai mantale militare. Și n-avem numai muieri. La fabrica de muniții lucrează câteva sute de prizonieri din lagărul de concentrare. Acum ai priceput, nătăfleață de tranșee?

— Acum am priceput. Cum sunt adăposturile voastre?

— Ce-am eu cu adăposturile? Eu trebuie să stau afară. Și ce se întâmplă cu nevastă-mea în oraș?

— Sunt sigure pivnițele?

— Te cred! E doar nevoie de toți oamenii în fabrică. Și acum, întinde-o! Nimeni n-are voie să stea pe stradă! Ăia au și mirosit ceva. Se tem de sabotaje și nu știu de glumă.

Exploziile grele slăbiseră între timp. Vijelia antiaerianei continua însă. Graeber o luă la goană înapoi, înconjurând marginea pieței. Dar nu se duse la adăpost; se ghemui în pâlnia de bombă de la capătul pieței. Duhoarea dinăuntru îi tăie răsuflarea. Ieși din nou și se lipi de buza craterului; acolo rămase nemișcat, cu ochii pironiți asupra fabricii. „Altfel e războiul de aici”, gândi el. Pe front fiecare trebuia să se

îngrijească numai de sine și foarte rar se întâmplă ca vreunul să aibă un frate în aceeași companie; aici însă fiecare avea o familie întreagă, și când se trăgea, se trăgea nu numai în tine; se trăgea în fiecare — pentru fiecare. Era un război îndoit, întreit, înzecit.

Graeber își aminti de cadavrul fetiței de cinci ani apoi de toate celelalte, de nenumăratele cadavre pe care le văzuse cu ochii lui, și se gândi la părinții săi, și la Elisabeth — și ca un spasm îl străpunse ura împotriva acelora care stârniseră toate acestea, și ura lui nu se opri la hotarele țării sale și n-avea nimic a face cu chibzuința și dreptatea.

Începu să plouă. Picăturile cădeau ca un șirag argintit de lacrimi prin văzduhul siluit și încărcat cu duhori. Scăpărau în aer și înnegreau pământul.

Apoi veni următorul val de bombardiere.

Era ca și cum cineva i-ar fi sfâșiat pieptul. Vuietul se preschimbă brusc într-un muget metalic, apoi o parte fabricii se înălță în văzduh, profilându-se viu pe evantaiul luminii orbitoare, și se făcu țăndări, întocmai ca o jucărie pe care un uriaș de sub pământ ar fi zvârlit-o în sus.

Graeber se uită țintă la fereastra care plesni în fața lui, într-o explozie de alb, galben și verde. Apoi se năpusti din nou la poarta fabricii.

— Ce mai vrei? se răsti gardianul de la apărarea pasivă. Nu vezi că ne-au lovit în plin?

— Ba da. Dar unde? În care parte? La secția mantale?

— La care mantale, deșteptule? Secția mantale e mai în fund.

— Sigur? Nevastă-mea…

— Da' mai du-te în aia a mă-ti cu nevastă-ta! Alea de la mantale sunt în adăpost! Avem aici în față o mulțime de morți și răniți. Hai, lasă-mă în pace!

— De unde morți și răniți, dacă toți sunt în adăpost?

— Nu de ei e vorba, omul lui Dumnezeu! E vorba de ăi din lagăr. Ăia nu-s în adăpost, poți să-ți închipui. Sau crezi cumva că s-au construit adăposturi speciale pentru ei?

— Nu, răspunse Graeber. Asta nu cred.

— Păi vezi? În sfârșit, ți-au venit mințile la cap! Și acum, slăbește-mă! Tu, ca deșcă veche, ar trebui să fii mai puțin nervos. Afară de asta, pentru moment s-a isprăvit. Poate chiar de tot.

Graeber privi la cer. Numai antiaeriana mai lătra.

— Uite ce-i, camarade, zise el. Nu vreau decât un singur lucru. Vreau să știu dacă secția mantale n-a fost lovită. Lasă-mă să intru sau informează-te tu. Ce naiba, nu ești căsătorit?

— Cum să nu. Ti-am mai spus. Și crezi că nu mă perpelesc și eu din pricina neveste-mi?

— Atunci informează-te. Dacă faci asta pentru mine, să știi că nevastă-ta n-a pățit nimic!

Gardianul de la apărarea pasivă se uită lung la Graeber și dădu din cap:

— Ai o păsărică, mă? Sau ești Dumnezeu în persoană?

Se duse în ghereta lui și se întoarse.

— Am telefonat. Secția mantale e neatinsă. Numai ăi din lagărul de concentrare s-au ales cu o bombă în plin. Și acum, șterge-o, băiete! De când ești însurat?

— De cinci zile.

Gardianul de la apărarea pasivă începu să rânjească:

— De ce n-ai spus de la început, bă? Asta-i altă mâncare de pește!

Graeber plecă de la fabrică. „Am dorit ceva care mă susțină, gândi el; n-am știut însă că am să devin două ori mai vulnerabil după asta”.

Se terminase. Orașul mirosea a ars și a moarte, și flăcări se înălțau în zeci de locuri. Se vedeau focuri roșii, verzi, și galbene, și albe; unele nu erau decât o pălălaie șerpuitoare ce se târa peste ruine năruite, iar altele țâșneau tăcute din acoperișuri și se înălțau la cer; unele unduiau aproape drăgăstos de-a lungul fațadelor rămase în picioare, lipindu-se de ele pline de sfială, dezmierdându-l cu gingășie, iar altele zvâcneau cu furie din golurile ferestrelor. Se vedeau coloane de foc, și pereți de foc, vijelii de foc; se vedeau morți în flăcări, și se vedeau răniți în flăcări care se năpusteau din case, și țipau, se învârteau nebunește în jurul lor înșiși până când se prăvăleau, și se târau, și gâfâiau răgușit, iar apoi zvâcneau doar, și horcăiau, și duhneau a carne friptă.

— Făclii! spuse cineva de lângă Graeber. Nu pot fi salvați. Ard de vii. I-a stropit zeama spurcată din bombele incendiare și arde totul dintr-înșii, piele, carne, oase

— Nu pot fi stinși?

— Ar trebui câte un extinctor pentru fiecare și nu știu dacă ar fi de vreun folos. Păcătoșenia asta nimicește totul. Și apoi, țipetele nenorociților!

— Ar trebui împușcați pe loc, dacă nu-i chip să fie salvați.

— Ia poftește de împușcă pe vreunul, că te spânzură ca ucigaș! Dar poți măcar să-i nimerești când se rotesc ca nebunii? Tocmai asta-i nenorocirea: gonesc de parc-ar fi turbați. Gonesc, și în goană stârnesc vânt, și vântul aține focul, și cât ai clipi, omul e o pălălaie din cap până în picioare.

Graeber se uită la omul care vorbise. Avea o gură din care lipseau mulți dinți.

— Crezi că ar fi mai bine dacă ar sta pe loc?

— Teoretic da, ar fi mai bine. Să stea pe loc, sau să încerce să înăbușe flăcările cu pături, sau așa ceva. Cine are pături la-ndemână atunci? Sau cine se gândește la așa ceva? Și cine poate să stea nemișcat când e în flăcări?

— Nimeni. Dar tu ce ești? De la apărarea pasivă?

— Aiurea! Sunt din brigada culegătorilor de cadavre. Și de răniți, firește, dacă găsim. Uite și camionul nostru.

Printre dărâmături Graeber văzu apropiindu-se un camion tras de un cal alb.

— Oprește, Gustav! strigă omul cu care vorbise Graeber. De-aici încolo nu mai poți merge, îi cărăm noi până la camion. Ai tărgi?

— Două.

Graeber se luă după omul care aduna cadavrele. Îndărătul unui zid se aflau morții. „Ca un abator”, își zise. Dar nu, nu era ca un abator; un abator e mai organizat, vitele se taie, se sângerează și se curăță de măruntaie. Aici trupurile erau ferfenițite, strivite, sfâșiate, pârlite și fripte. Zdrențe de veșminte atârnau încă pe ele; mâneca unui sveter de lână, o fustă cu picouri, un singur crac de pantalon din catifea cafenie, un sutien din care spânzurau doi sâni negri, plini de sânge. Într-o parte se afla o îngrămădire de copii morți, de-a valma. Fuseseră găsiți într-o pivniță nu destul de consolidată. Mâini, picioare desperecheate, capete turtite cu câteva fire de păr pe ele, coapse răsucite, sub ele un ghiozdan de școală, un coș cu o pisică moartă, un băiat palid, smântâniu ca un albinos, mort, culcat pe jos fără nici o rană vizibilă, ca și când ar fi fost în nesimțire și ar fi așteptat doar să fie readus la viață, iar în fața

lui un cadavru carbonizat, afară de un picior rămas roșu și plin de bășici. Nu se mai putea ști dacă e bărbat sau femeie; sexul și pieptul erau arse. Un inel de aur scânteia puternic pe un deget negru, chircit.

— Ochii! exclamă cineva. Ce grozăvie că și ochii ard!

Cadavrele fură încărcate în camion.

— Linda! scânci o femeie, pășind în urma tărgilor. Linda! Linda!

Soarele răzbi dintre nori. Străzile spălate de ploaie luceau. Copacii rămași în picioare aveau scânteieri umede, de un verde deschis. Lumina, după aversă, era proaspătă și vie.

— Asta nu se va ierta niciodată! spuse cineva în spatele lui Graeber.

Se întoarse să vadă cine vorbise. O femeie cu o pălărioară roșie, cochetă, se uita lung la copii.

— Niciodată! repetă ea. Niciodată! Nici pe pământ, nici pe lumea cealaltă!

O patrulă se apropie.

— Circulați! Nu stați pe loc! Împrăștiați-vă! Repede!

Graeber porni mai departe. „Ce nu se va ierta?” întrebă el. După războiul ăsta, îngrozitor de multe lucruri vor fi de iertat și nu vor putea fi iertate. O singură viață de om n-ar ajunge pentru asta.

Graeber văzuse mai mulți copii morți decât aici. Peste tot văzuse, în Franța, în Olanda, în Polonia, Africa, în Rusia, și toți aveau mame care i-au plâns, nu numai copiii germani. Dar pentru ce-și spune asta? Un ceas mai înainte nu strigase oare chiar el: „Porcilor! Porcilor!” uitându-se la cerul spuzit de avioane?

Casa Elisabethei nu fusese lovită, însă o bombă incendiară căzuse ceva mai încolo, pe a treia casă; vântul dusese flăcările către celelalte două, și acum ardeau acoperișurile tuturor celor trei imobile.

Portarul era pe stradă.

— De ce nu stinge nimeni focul? întrebă Graeber.

Portarul făcu un gest larg, care îmbrățișa întregul oraș.

— De ce? întrebă și el. De ce nu-l stinge nimeni.

— E lipsă de apă?

— Apă ar fi. Dar nu-i presiune. Din țevi picură decât. Și nici nu ne putem apropia de foc. Acoperișul se poate nărui dintr-un moment într-altul.

Strada era plină de scaune, cufere, tablouri și boccele de haine; o pisică era într-o colivie de păsări. De la ferestrele etajului de jos, oameni cu fețe iritate, asudate, aruncau în stradă perne și lucruri împachetate în cuverturi. Alții alergau pe scări în sus și în jos.

— Crezi că o să ardă până la temelie? întrebă Graeber pe portar.

— Probabil, dacă pompierii n-au să vină la timp. Noroc că nu e vânt. La etajul de sus am deschis robinetele de apă și am îndepărtat tot ce era inflamat Mai mult nu se poate face. Dar ia spuneți: unde-s țigările pe care mi le-ați promis? Mi-ar prinde bine acum.

— Mâine, răspunse Graeber. Mâine sigur.

Își aruncă ochii spre locuința Elisabethei. Încă nu era în pericol imediat, între ea și acoperișul în flăcări se aflau două etaje. La fereastra de lângă camera Elisabethei, o zări pe doamna Lieser agitându-se de colo până colo. Strângea un balot alb, în care se aflau probabil așternuturi.

— Am să împachetez și eu, zise Graeber. Așa ceva nu strică niciodată.

— Niciodată, încuviință portarul.

Pe scară, un domn cu ochelari îl izbi cu un cufăr greu, drept în fluierul piciorului.

— Vă rog să mă iertați! rosti el politicos și goni mai departe.

Ușa locuinței era deschisă, în coridor se aflau nenumărate pachete. Cu gura încleștată și cu lacrimi în ochi, doamna Lieser trecu vijelios pe lângă Graeber. El intră în camera Elisabethei și încuie ușa.

Se așeză pe fotoliul de lângă fereastră și se uită împrejur. Încăperea era învăluită, ca niciodată, într-o pace ciudată, desăvârșită. Graeber rămase câtva timp nemișcat, fără să se gândească la nimic. Apoi căută valize. Găsi două sub pat și chibzui ce să pună în ele.

Începu cu rochiile Elisabethei. Scoase din garderob pe acelea care i se păreau mai practice. Apoi trase sertarele comodei și luă dinăuntru lenjerie și ciorapi. Un pachet mic de scrisori își găsi loc între pantofi.

Pe stradă se auziră strigăte și zgomote. Se uită pe fereastră. Nu erau pompierii; larma o făceau oamenii care scoteau lucruri din casă. Graeber văzu o femeie într-o blană de vizon șezând pe un fotoliu de pluș roșu în fața casei distruse de peste drum și strângând o valijoară la piept. „Probabil giuvaericalele ei”, își zise el și începu să caute prin sertare bijuteriile Elisabethei. Găsi câteva, printre care o brățară subțire de aur și o broșă veche cu ametist. Luă și rochia aurie. O senzație de îndepărtată intimitate îl înfiora la atingerea lucrurilor Elisabethei — tandrețe și o vagă pudoare că face ceva nepermis.

Puse o fotografie a tatălui Elisabethei peste lucrurile din al doilea geamantan și-l închise și pe acesta. Apoi se așeză iarăși în fotoliu și-și roti ochii împrejur. Îl împresură din nou strania pace din cameră.

După câteva minute îi veni în minte că ar trebui să ia și așternutul. Făcu un sul din plăpumi, perne și cearșafuri și înnodă balotul cum văzuse că îl legase doamna Lieser pe al ei. Când puse balotul jos, zări îndărătul patului rania. Ar fi uitat-o. Trăgând-o afară, casca de oțel clămpăni pe parchet, ca și când cineva ar fi ciocănit jos cu putere. Se uită îndelung la ea. Apoi o împinse piciorul lângă lucrurile de lângă ușă și duse totul jos.

Casele se mistuiau încet. Pompierii nu veniseră; cele câteva imobile particulare prezentau prea puțin interes. În primul rând trebuiau stinse incendiile din fabrici. Și afară de asta, un sfert din oraș era în flăcări.

Locatarii din casele sinistrate salvaseră cât putuseră din lucrurile lor. Și acum, nu știau unde să le ducă. Nu existau mijloace de transport și nici locuri de cazare. La oarecare depărtare de casele în flăcări, strada era barată. Alături, de ambele părți, oamenii își stivuiseră lucrurile.

Graeber văzu fotolii de pluș, o canapea de piele, scaune, așternuturi și un leagăn de copil. O familie adusese o masă de bucătărie cu patru scaune și ședea acum în jurul ei. O altă familie formase un colț și-l apăra cu îndârjire împotriva acelora care voiau să-l străpungă de parcă i-ar fi aparținut numai ei. Portarul se întinsese pe o canapea cu desene turcești și dormea. Rezemat de un zid se afla marele portret al lui Hitler, proprietatea doamnei Lieser. Ea însăși ședea pe balotul cu așternut și-și ținea fetița în poală.

Graeber adusese din camera Elisabethei un fotoliu Biedermeier și se așezase pe el, cu geamantanele, ranița și celelalte lucruri alături. Încercase mai înainte să se adăpostească într-una din casele nevătămate, însă la două apartamente n-a răspuns nimeni la sonerie, cu toate că văzuse capete la ferestre. În alte câteva n-a fost chip să intre, pe motiv că nu mai aveau nici un locșor liber. La ultima locuință, o femeie s-a răstit la el:

— Ei, nu zău, știu că ți-ar conveni! Și după aceea să rămâi definitiv în casa mea?

Așa că s-a lăsat păgubaș. Când s-a întors la locul lui, a constatat că un pachet în care pusese pâine și provizii, îi fusese furat. Mai târziu a văzut familia ce salvase masa de bucătărie înfulecând pe ascuns. Oamenii se îndopau cu fețele întoarse, băgând din când în când câte un dumicat în gură, dar ceea ce mâncau putea să fie și din proviziile lor, și dacă se fereau, o făceau poate numai ca să nu împartă cu nimeni.

Pe neașteptate o zări pe Elisabeth. Reușise să străbată barajul și sta acum în spațiul rămas liber, iluminată de limbile de foc.

— Aici, Elisabeth! strigă Graeber, sărind de pe fotoliu.

Elisabeth se suci. Nu-l văzu de îndată. Stătea ca o pată neagră în fața focului și numai părul îi lucea.

— Aici! strigă Graeber din nou, vânturându-și brațele.

Elisabeth veni fuga la el:

— Bine că te văd! Slavă Domnului!

Graeber o strânse la piept:

— N-am putut veni să te iau de la fabrică. A trebuit să păzesc lucrurile.

— Am crezut că ți s-a întâmplat ceva.

— De ce să mi se întâmple?

Elisabeth, la pieptul lui, abia își trăgea sufletul.

— Ei, comedie! făcu el surprins. La asta nu m-am gândit până acum. Eram îngrijorat numai din pricina ta.

Elisabeth își înălță privirea:

— Ce s-a întâmplat aici?

— Casa a luat foc de la acoperiș.

— Și tu ce faci? Am fost tare îngrijorată din pricina ta.

— Și eu m-am temut pentru tine. Stai jos. Odihnește-te.

Elisabeth continua să gâfâie. Graeber văzu lângă bordură o găleată cu apă și o ceașcă. Se duse acolo, umplu ceașca și i-o aduse Elisabethei.

— Hai, bea o înghițitură.

— Ei, domnu'! răcni o femeie. Asta-i apa noastră!

— Și ceașca e a noastră! întregi un băiețel de doisprezece ani cu pistrui pe față.

— Bea, spuse Graeber către Elisabeth, apoi, întorcându-se către ceilalți: Dar cu aerul cum stăm? îi întrebă. Tot al dumneavoastră e?

— Dă-le apa și ceașca înapoi, zise Elisabeth. Sau și mai bine: toarnă-le găleata în cap!

Graeber îi lipi ceașca de buze:

— Nu! Bea! Ai alergat?

— Da. Tot drumul.

Graeber se întoarse la găleată. Femeia care striga făcea parte din familia așezată în jurul mesei de bucătărie. Graeber umplu încă o dată ceașca, o bău toată o puse apoi lângă găleată. Nimeni nu scoase o vorbă, dar după plecarea lui Graeber, băiețelul dădu fuga la găleată, luă ceașca și o puse pe masă.

— Lifte spurcate! se zbârli portarul la oamenii jurul mesei.

Se trezise; căscă și se lungi apoi din nou. Acoperișul primei case se surpă.

— Aici sunt lucrurile pe care le-am împachetat pentru tine, zise Graeber. Sunt aproape toate rochiile tale. Am luat și fotografia tatălui tău. La fel și așternutul, aș putea să încerc să aduc și ceva mobile. Nu-i încă prea târziu.

— Stai aici. Lasă-le să ardă.

— De ce? Mai e destul timp.

— Lasă-le să ardă. Așa se va sfârși totul. E mai bine.

— Ce se va sfârși?

— Trecutul. N-avem ce face cu el. Ne împovărează numai. Chiar și ce-a fost frumos. Trebuie s-o luăm de la capăt. Totul e faliment. Nu ne mai putem întoarce.

— Ai putea să vinzi mobilele.

— Aici? făcu Elisabeth, rotindu-și ochii împrejur. Crezi că se poate face o licitație pe strada asta? Ia uită-te și tu. Sunt prea multe mobile și prea puține locuințe, așa o să rămână multă vreme.

Începu iar să plouă. Cădeau stropi mari, călduți. Doamna Lieser deschise o umbrelă. O femeie care-și luase noua ei pălărie cu flori și, pentru a simplifica lucrurile, și-o pusese de-a dreptul pe cap, o scoase și și-o puse sub rochie. Portarul se trezi și strănută. Hitler din tabloul în ulei al doamnei Lieser, cu picăturile de ploaie pe el, părea că plânge. Graeber descătărămă de la raniță mantaua și foaia de cort. Puse mantaua pe umerii Elisabethei și întinse foaia de cort peste balotul cu așternuturi.

— Trebuie să vedem unde-o să putem dormi în noaptea asta, zise el.

— Poate că ploaia o să stingă incendiile. Unde-au să doarmă toți cei de-aici?

— Habar n-am. Se pare că strada asta a fost uitată cu desăvârșire.

— Am putea dormi și aici. Cu așternutul, cu mantaua și cu foaia de cort.

— Tu ai putea?

— Cred că se poate dormi oriunde, când ești obosit.

— Binding are o vilă și o cameră disponibilă. Dar acolo n-ai vrea să mergi, nu-i așa?

Elisabeth scutură din cap.

— Ar mai fi și locuința lui Pohlmann, urmă Graeber. Are loc de dormit în catacomba lui. L-am întrebat acum câteva zile. Cantonamentele de urgență sunt desigur, toate, ticsite — dacă mai există așa ceva!

— Să mai așteptăm puțin. Etajul nostru nu arde încă.

Elisabeth ședea în ploaie, cu mantaua cazonă pe umeri. Nu era deprimată.

— Ar fi strașnic dacă am avea ceva de băut, zise ea. Dar nu apă, firește.

— Avem. Când am împachetat lucrurile, am dat peste o sticlă cu votcă în dosul cărților. Probabil că o uitasem acolo.

Graeber desfăcu balotul. Sticla era în pilotă și astfel scăpase. Graeber luase și un pahar.

— Uite și votca, îi spuse Elisabethei. Dar trebuie s-o bem cu băgare de seamă, să nu observe ceilalți. Altfel, ne pomenim că ne denunță doamna Lieser că ne batem joc de suferințele naționale.

— Când vrei să tăinuiești ceva, nu trebuie să fii prudent. Asta o știu din experiență.

Elisabeth luă paharul și bău.

— Grozav! zise după aceea. Tocmai ce-mi trebuia! Acum suntem aproape ca la un bar în aer liber. Ai și țigări?

— Le-am luat pe toate pe care le-am găsit.

— Perfect. Atunci, avem tot ce ne trebuie.

— Nu vrei să mă duc totuși să aduc câteva mobile?

— N-au să te mai lase să te urci. Și nici n-am avea ce face cu ele. Nu le putem căra acolo unde vom dormi în noaptea asta.

— Unul din noi le păzește și celălalt caută o cameră.

Elisabeth clătină din cap. Bău ce-i mai rămăsese în pahar. Acoperișul casei se nărui. Zidurile părură să clatine; apoi se surpară dușumelele etajelor de sus. Locatarii din stradă gemeau. Jerbe de scântei țâșniră din ferestre. Flăcările cuprinseră perdelele de jos în sus.

— Etajul nostru e încă intact, zise Graeber.

— Nu pentru multă vreme, ripostă un om în spatele lui.

Graeber se întoarse spre el:

— Și de ce, mă rog?

— Cu ce drept să-ți fie dumitale mai bine decât nouă! Am stat la etajul de sus douăzeci și trei de ani, tinere. Acum arde. De ce să nu ardă și al dumitale?

Graeber se uită la omul care vorbise: era uscățiv și chel.

— Credeam că un lucru de felul acesta e o chestiune de întâmplare, nu de morală, îi răspunse.

— E o chestie de dreptate — dacă știi ce-nseamnă asta.

— Nu prea știu, dar nu e vina mea, rânji Graeber. Duci desigur o viață foarte grea, dacă mai ești în stare să crezi în așa ceva. Îmi dai voie să-ți ofer un pahar de votcă? E un leac mai bun decât indignarea.

— Mulțumesc! Păstrează-ți rachiul. O să ai nevoie de el când se va nărui locuința dumitale.

Graeber puse sticla la o parte:

— Ne prindem că nu se va nărui?

— Poftim?

— Te-am întrebat dacă vrei să facem prinsoare.

Elisabeth râse. Omul cu chelie își holbă ochii amândoi.

— De prinsoare îți arde, june frivol? Și dumitale, domnișoară, îți mai vine să și râzi? Ehei, departe am ajuns!

— De ce să nu râdă? i-o întoarse Graeber. Râsul e mai bun decât plânsul. Mai ales când nici râsul, nici plânsul nu folosesc la nimic.

— Ar trebui să vă rugați!

Zidul de sus se prăbuși spre interiorul casei. Străpunse podeaua etajului de deasupra locuinței Elisabethei. Doamna Lieser începu să plângă spasmodic sub umbrela ei. Familia de la masa de bucătărie fierbea pe o mașină de spirt cafea de malț. Femeia de pe fotoliul de pluș roșu puse niște ziare peste spătar și rezemătoare, ca să le apere de ploaie. Copilul din leagăn țipă.

— Se duce dracului sălașul nostru de două săptămâni! zise Graeber.

— Dreptate! exclamă satisfăcut omul cu chelie.

— De ce n-ai vrut să faci prinsoare? Ai fi câștigat.

— Nu sunt materialist, tinere.

— Atunci, de ce te vaieți pe chestia locuinței dumitale?

— A fost căminul meu! Dar asta probabil că dumneata nu poți să înțelegi.

— Nici nu vreau. Reichul german a făcut prea de timpuriu din mine un călător peste țări și mări.

— Pentru asta ar trebui să-i fii recunoscător, zise chelul, trecându-și mâna peste gură și înghițind în sec. De altfel, n-aș avea acum nimic împotriva unui păhăruț de votcă.

— Se poate, dar acum nu mai capeți. Spune mai bine o rugăciune.

Limbi de foc țâșniră din camerele doamnei Lieser.

— Arde masa de scris, șopti Elisabeth. Masa de scris a denunțătoarei, cu tot ce-i în ea!

— Să sperăm. Știi, am avut grijă să torn o sticlă de petrol peste ea. Ei, și-acum ce facem?

— Căutăm un loc unde să ne adăpostim. Dacă nu găsim, dormim undeva pe stradă.

— Pe stradă sau la iarbă verde.

Graeber se uită la cer.

— Contra ploii am foaia de cort. E drept că nu apără prea mult, dar poate găsim un loc acoperit. Ce facem însă cu fotoliul și cu cărțile?

— Le lăsăm aici. Dacă mâine le mai găsim, vedem atunci ce-i de făcut.

Graeber își puse ranița și săltă așternutul în spinare. Elisabeth luă valizele.

— Dă-mi-le mie, zise el. Sunt deprins să car greutăți.

Etajele de sus ale celorlalte două case se năruiră bubuind. Bucăți de lemn în flăcări țâșniră în toate părțile. Doamna Lieser guiță strident și sări în sus; un ciot o lovise în obraz. Apoi se prăbuși tavanul.

— Putem pleca, zise Elisabeth.

— Au fost zile frumoase, spuse el. Cele mai frumoase! Să mergem.

Fața Elisabethei era rumenită de reflexele focului. Trecură printre fotolii. Cei mai mulți dintre sinistrați erau tăcuți și resemnați. Unul avea un vraf de cărți lângă el și citea. Doi bătrânei ședeau lipiți unul de altul pe caldarâm. Se acoperiseră cu o pelerină și te făceau să te gândești la un liliac amărât, cu două capete.

— Ciudat ce ușor te desparți de lucruri despre care până ieri credeai că n-ai să te poți despărți niciodată! zise Elisabeth.

Graeber privi încă o dată îndărăt. Băiețelul cu pistrui, cel care se grăbise să ia ceașca de lângă găleată, se și instalase în fotoliul Biedermeier.

— Am furat o servietă a doamnei Lieser pe când drăguța de ea se agita prin casă, zise Graeber. E înțesată cu hârtii. O s-o zvârlim undeva în foc. Poate că în felul ăsta scapă cineva de un denunț.

Elisabeth încuviință din cap. Nu mai aruncă nici o privire înapoi.

Graeber bătu de mai multe ori la ușă. Apoi zgâlțâi clanța. Nu deschise nimeni. Se înapoie la Elisabeth.

— Pohlmann nu-i acasă. Sau nu vrea să deschidă

— Poate că nu mai stă aici.

— Crezi că s-a mutat? Dar nicăieri nu-i loc. Am constatat-o chiar noi în ultimele trei ore. Doar dacă...

Graeber se duse încă o dată la ușă.

— Nu, Gestapoul n-a fost pe-aici. Dacă ar fi fost, locuința ar fi arătat cu totul altfel. Ce facem? Vrei să dormim într-un adăpost antiaerian?

— Nu. N-am putea rămâne undeva în apropiere?

Graeber aruncă o privire cercetătoare în jur. Era noapte și, pe fundalul roșu, posomorât, al cerului, se detașau, negre și colțuroase, ruinele.

— Uite o bucată de tavan, zise el. Dedesubt pământul e uscat. Aș putea să atârn într-o parte foaia de cort și în cealaltă mantaua.

Scoase baioneta și ciocăni cu ea în bucata de planșeu. Nu se surpă. Cotrobăi printre dărâmături și găsi câteva bare de fier pe care le înfipse în pământ. Puse pe ele foaia de cort.

— Asta-i o perdea, zise apoi. Mantaua atârnată în partea cealaltă transformă totul într-un cort. Ești de acord?

— Pot să te ajut?

— Nu. Păzește lucrurile. E de ajuns.

Graeber curăță locul de moloz și pietre. Apoi duse înăuntru valizele și așternu patul. Ranița o puse la căpătâi.

— Acum avem un adăpost, zise el. În ce mă privește, am cunoscut și mai rele. Tu, firește, că nu.

— E timpul să mă obișnuiesc și eu.

Graeber despachetă impermeabilul Elisabethei, o mașină de spirt și o sticlă de spirt.

— Pâinea mi-a fost furată, dar în raniță sunt câteva cutii de conserve.

— Avem și ceva pentru fiert? O oală?

— Gamela mea. Apă de ploaie e câtă vrei. Mai avem și restul de votcă. Cu apă fiartă îți trântesc la repezeală un grog pe cinste. Ferește de răceli.

— Să bem mai bine votca așa cum e.

Graeber aprinse mașina de spirt. Flacăra plăpândă, albăstrie, lumină cortul. Deschiseră o conservă de fasole. O încălziră și o mâncară cu restul de cârnat dăruit de martorul lor Klotz.

— Ce zici? întrebă Graeber. Îl mai așteptăm pe Pohlmann sau ne culcăm?

— Ne culcăm. Pic de somn.

— Trebuie să dormim îmbrăcați. Ai să poți?

— Sunt atât de obosită c-am să pot.

Elisabeth își scoase pantofii și-i puse lângă raniță, ca să nu poată fi furați. Ciorapii și-i făcu rotocol și-i vârî în buzunar. Graeber o acoperi.

— Cum ți se pare? întrebă el.

— Ca într-un hotel.

Graeber se culcă lângă ea.

— Nu-ți pare rău de casă? o întrebă.

— Nu. M-am obișnuit cu gândul ăsta de când au început atacurile aeriene. Pe atunci, ce-i drept, simțeam încă o anumită tristețe. Dar zilele care s-au scurs le-am considerat drept un dar al providenței.

— Așa e. Dar putem oare trăi atât de senin cum gândim?

— Asta nu știu, murmură ea, rezemată de umărul lui. Poate că da — când nu mai avem nici o speranță... toate sunt acum atât de deosebite.

Adormi și începu să răsufle rar și lin. Graeber rămase câtva timp treaz. Îi trecu prin minte că atunci când, pe front, se vorbea uneori de dorințe irealizabil poate că una dintre ele era și aceasta: un adăpost, un pat, o femeie și o noapte liniștită.

Capitolul 21

Graeber se trezi. Auzise pași scârțâind cu băgare seamă pe moloz. Se strecură binișor de sub plapumă. Elisabeth tresări un moment, dar continuă să doarmă departe. Graeber își aruncă ochii dincolo de foaia de cort. Putea fi Pohlmann care se întorcea acasă, dar puteau și hoți, și putea fi Gestapoul care cam pe la orele astea își făcea descinderile. Dacă erau într-adevăr cei de la Gestapo, trebuia să încerce să-l avertizeze pe Pohlmann ca să nu se mai întoarcă acasă.

Văzu în fața lui două mogâldețe pășind în beznă. Cât putu de încet, se luă după ele. Era desculț. Totuși, după câțiva metri, se izbi de un rest de zid fără reazem, care se năruí imediat. Graeber se tupilă. Una din mogâldețe se întoarse.

— Cine-i? întrebă.

Era Pohlmann.

Graeber se săltă în picioare:

— Eu, domnule Pohlmann. Ernst Graeber.

— Graeber? Dar ce s-a întâmplat?

— Nimic. Casa noastră a fost distrusă de bombardament și n-am avut unde să ne ducem. M-am gândit că poate aveți dumneavoastră loc să ne găzduiți o noapte ori două.

— Pe dumneata și pe mai cine?

— Soția mea. M-am căsătorit acum câteva zile.

— Cum să nu, cum să nu!

Pohlmann se apropie. Fața îi răsărea foarte palidă din întuneric:

— M-ai văzut venind?

Graeber șovăi un moment.

— Da, răspunse apoi.

N-avea nici un rost să manifeste o inutilă prudență — nici de dragul Elisabethei, și nici față de cetățeanul care se afla acum undeva printre ruine și nu dădea nici un semn de viață.

— Da, repetă Graeber. Și puteți avea încredere în mine.

Pohlmann își trecu de mai multe ori palma peste frunte:

— Nici vorbă; sunt sigur de asta.

Părea totuși încă nedecis.

— Ai văzut că n-am venit singur, nu-i așa?

— Da.

Pohlmann vorbi cu hotărâre:

— Bine, poți veni. Ca să dormiți — așa ai spus parcă. Nu-i prea mult loc la mine. Dar — în primul rând să plecăm de aici.

Dădură colțul.

— E-n regulă, spuse Pohlmann cuiva din întuneric.

Un om se desprinse dintre ruine. Pohlmann descuie ușa și pofti pe Graeber și pe necunoscut în casă. Apoi încuie ușa pe dinăuntru.

— Unde-i soția dumitale? îl întrebă pe Graeber.

— Afară. Doarme. Ne-am adus așternut și am înjghebat un fel de cort.

Pohlmann rămase în întuneric:

— Trebuie să-ți spun ceva. S-ar putea ca locuința mea să fie periculoasă pentru dumneata, dacă vei fi găsit aici.

— Știu.

Pohlmann tuși ușor:

— E periculoasă din pricina mea. Sunt sub observație.

— La asta m-am gândit și eu.

— Te-ai gândit în același timp și la soția dumitale!

— Da, răspunse Graeber după o clipă.

Necunoscutul rămăsese în spatele lui, mut ca o stană.

Acum i se auzi răsuflarea. Pohlmann o luă înainte. După ce încuie și ușa odăii și trase perdelele, aprinse o lampă foarte mică.

— Nu-i nevoie să dăm în vileag nume, zise el. E mai bine să nu le cunoaștem, pentru că așa nici nu le putem divulga. Ernst și Josef e de ajuns pentru moment.

Pohlmann arăta foarte obosit. Josef era un bărbat vreo patruzeci de ani, cu o față uscățivă de evreu. Părea foarte calm și-i zâmbi lui Graeber. Apoi își scutură molozul de pe haine.

— Nu mai sunt în siguranță în casa asta, zise Pohlmann așezându-se. Totuși, Josef trebuie să rămână aici. Casa în care a stat ieri nu mai există. În cursul zilei de azi trebuie să facem rost de altceva. Nu mai e nici o siguranță aici, Josef. Numai din cauza asta.

— Știu, răspunse Josef.

Avea glasul mai gros decât te așteptai.

— Și dumneata, Ernst? întrebă Pohlmann. După cum știi, sunt pe lista neagră, și tot atât de bine știi și ce înseamnă să fii găsit noaptea, la ora asta, în casa cuiva care e luat la ochi și împreună cu cineva care e căutat.

— Da, știu.

— E de presupus că în noaptea asta nu se va întâmpla nimic. E prea mare harababură în oraș. Dar cine poate ști? Vrei să riști?

Graeber nu răspunse. Pohlmann și Josef schimbară o privire.

— Eu unul, vorbi Graeber după o clipă, nu risc nimic. Peste câteva zile trebuie să mă întorc pe front. Cu soția mea, însă, e altceva. Ea rămâne în oraș. La asta nu mă gândisem.

— Ceea ce ți-am spus, nu ți-am spus ca să te sperii.

— Știu, știu.

— Aveți afară, întrebă Josef, posibilitatea de a dormi?

— Da. Suntem feriți de ploaie.

— Atunci, rămâneți acolo. În felul ăsta n-aveți nimic a face cu noi. Mâine, cât mai devreme, aduceți-vă lucrurile aici. Cred că asta vă e grija principală, nu? Dar tot atât de bine le puteți depune și la biserica Sfânta Ecaterina. Paracliserul de acolo nu se va opune. E un om de treabă. Biserica e parțial distrusă, însă galeriile subterane sunt intacte. Duceți-vă lucrurile acolo. În felul ăsta, sunteți liberi în cursul zilei să vă căutați un adăpost.

— Cred că Josef are dreptate, Ernst, zise Pohlmann. El se pricepe la asemenea lucruri mai bine decât noi.

Graeber simți subit un val de afecțiune pentru bătrânul acesta vlăguit care-i spunea pe numele mic, întocmai ca în urmă cu mulți ani.

— Sunt de aceeași părere, glăsui el. Îmi pare rău că v-am speriat.

— Vino mâine dimineață înapoi dacă o să ai nevoie de ceva. Bate de două ori rar și de două ori repede. Nu trebuie să bați tare; te aud și așa.

— Bine. Mulțumesc.

Graeber se întoarse la cortul improvizat. Elisabeth dormea încă. Se trezi numai pe jumătate când Graeber se întinse lângă ea, dar adormi imediat.

Se dezmeticiră la șase. Pe stradă trecea o căruță hurducăind. Elisabeth se întinse.

— Am dormit minunat, zise ea. Unde suntem?

— În piața Jahn.

— Bun. Și unde dormim la noapte?

— Asta vom vedea în cursul zilei.

Elisabeth se lungi din nou. O dâră răcoroasă de lumină matinală se strecură între foaia de cort și manta. Păsările

ciripeau. Elisabeth dădu mantaua la o parte. Afară se boltea, limpede și strălucitor, cerul dimineții.

— Viață de boem! exclamă ea. Firește, dacă privim lucrurile din punctul ăsta de vedere. Plină de aventuri.

— Da, răspunse Graeber. Așa și trebuie să le privim. În cursul nopții am reușit să-l văd pe Pohlmann. Mi-a spus că-l putem trezi dacă avem nevoie de ceva.

— Nu ne trebuie nimic. Mai avem cafea? Cred că aici putem să gătim. Ori nu?

— E desigur interzis, ca tot ce-i rezonabil. Dar ce importanță are? Noi suntem boemi.

Elisabeth începu să se pieptene.

— În spatele casei e apă curată de ploaie într-un lighenuț, zise Graeber. Tocmai cât trebuie ca să te speli puțin.

Elisabeth își puse jacheta.

— Am să mă duc acolo. E ca la țară. Apă de pompă. Romantic — se spunea pe vremuri, nu?

Graeber râse:

— Eu spun și acum tot așa — în comparație cu noroaiele din Rusia. Toate lucrurile sunt în funcție de obiectul cu care le compari.

Strânse așternutul și-l făcu balot. Apoi aprinse mașina de spirt și puse pe ea gamela cu apă. Deodată îi trecu prin minte că uitase să caute în camera Elisabethei cartela ei de alimente. Chiar în clipa aceea ea se întoarse de la spălat. Avea fața proaspătă și plină de tinerețe.

— Ai cartela la tine? o întrebă Graeber.

— Nu. Era în masa de scris de la fereastră, în sertarul mic.

— Ei, fir-ar a dracului de treabă! Am uitat s-o iau. De ce naiba nu m-oi fi gândit la ea? Am avut doar destul timp.

— Te-ai gândit la o mulțime de alte lucruri, mai importante decât asta. De pildă, la rochia mea aurie. Simplu ca bună ziua: o să cerem azi altă cartelă. Se întâmplă foarte des să ardă.

— Dar până o capeți îți ies peri albi! Pe un funcționar german, nici sfârșitul lumii nu-l zgâlțâie din tabieturile lui.

Elisabeth pufni în râs.

— Am să mă învoiesc de la fabrică pentru un ceas și-am să mă duc s-o iau. Portarul îmi poate da o adeverință că locuința mea a fost distrusă de bombardament.

— Vrei să te duci azi la fabrică? o întrebă Graeber.

— Trebuie. A rămâne fără locuință după un bombardament nu mai e azi caz de forță majoră.

— Aș fi în stare să dau foc acestei afurisite de fabrici.

— Și eu. Dar atunci ne-ar trimite în altă parte, ar fi și mai prost. N-aș vrea să lucrez la muniții.

— Ce te oprește să chiulești? Cine poate ști ce-ai pățit ieri?

— Ar trebui să dovedesc. Avem medici și polițiști în fabrică. Dacă se descoperă că ai mințit, curg sancțiunile: muncă sporită, anularea concediului — și dacă nici astea nu dau rezultat, un curs de reeducare socială într-un lagăr de concentrare. Cine se întoarce de acolo, nu mai lipsește niciodată de la serviciu!

Elisabeth luă apa clocotită și o turnă peste surogatul de cafea pudră, în capacul gamelei.

— Nu uita că abia am avut o permisie de trei zile, zise ea. Nu pot cere prea mult.

Graeber știa că Elisabeth o făcea numai de dragul tatălui ei. Spera că în felul acesta îi poate fi de ajutor. Era lațul care atârna de gâtul fiecăruia.

— Păcătoșii! scrâșni el. Ce-au reușit să facă din noi!

— Bea-ți cafeaua și nu te enerva. Nu mai avem timp pentru așa ceva.

— Tocmai asta-i buba, Elisabeth!

Ea încuviință din cap:

— Știu. Avem atât de puțin timp și suntem totuși atât de puțin împreună. Permisia ta e pe sfârșite și cea mai mare parte din ea s-a dus cu așteptări și para-așteptări. Ar trebui să am mai mult curaj și să lipsesc de la fabrică aceste câteva zile cât mai ești aici.

— Ai destul curaj. Și tot e mai bine să aștepți decât să n-ai ce să aștepți.

Elisabeth îl sărută.

— Ai învățat repede să găsești cuvintele potrivite, zise ea. Acum trebuie să plec. Unde ne întâlnim deseară?

— Așa e, unde! Aici nu mai avem ce căuta. Trebuie s-o luăm de la capăt. Vin să te iau de la fabrică.

— Și dacă intervine ceva? Un bombardament sau blocarea unor străzi?

Graeber reflectă un moment:

— Strâng lucrurile după plecarea ta și mă duc cu ele la biserica Sfânta Ecaterina. Să stabilim acolo al doilea punct de întâlnire.

— E deschisă și noaptea?

— Noaptea? De ce? Nu vii noaptea de la fabrică.

— Poți să știi? Odată a trebuit să stăm șase ceasuri în adăpost. Cel mai bun lucru ar fi dacă am avea cineva, la care să putem lăsa o veste în caz de nevoie. Punctele de întâlnire nu mai sunt azi sigure.

— Vrei să spui: dacă vreunuia dintre noi ar fi să i se întâmple ceva?

— Exact.

Graeber dădu din cap. Avusese prilejul să constate cât de ușor se poate pierde om de om.

— Pentru azi l-am putea lua pe Pohlmann, zise. Adică nu! Pohlmann nu e sigur.

Stătu un moment pe gânduri.

— Binding! strigă deodată ușurat. El e sigur. Ți-am arătat casa lui. Nu știe deocamdată că suntem căsătoriți. Dar nu face nimic. Am să mă duc la el și am să-i spun.

— Te duci la el ca să-l mai jefuiești?

Graeber râse.

— N-aș mai fi vrut s-o fac. Dar trebuie: ca să avem ce mânca. Uite-așa se corupe omul!

— Și la noapte? Dormim tot aici?

— Sper că nu. Am o zi întreagă la dispoziție, să caut.

Fața Elisabethei se umbri o clipă:

— Așa e. O zi întreagă. Dar acum trebuie să plec.

— Împachetez repede totul, las catrafusele la Pohlmann și te conduc până la fabrică.

— Nu mai e timp. Trebuie să fug. Așadar, pe deseară. La fabrică, la biserica Sfânta Ecaterina, sau la Binding. Ce viață pasionantă!

— La dracu cu așa viață pasionantă! pufni Graeber.

Se uită după ea. Elisabeth străbătu piața. Dimineața era limpede și cerul desfășura un albastru pur și adânc. Umezeala sclipea ca o plasă argintie pe dărâmături. Elisabeth întoarse capul și-și flutură mâna. Apoi iuți pasul.

Lui Graeber îi plăcea umbletul ei. Elisabeth punea piciorul unul în fața celuilalt, ca și când ar fi călcat în dâra unei roți. Graeber văzuse în Africa femei indigene pășind astfel.

Elisabeth mai flutură o dată mâna și dispăru printre casele de la capătul pieței. „E aproape ca pe front, își zise Graeber. Nu știi niciodată dacă te vei mai revedea după ce te-ai despărțit. La dracu cu așa viață pasionantă!”

La ora opt, Pohlmann ieși din casă.

— Am vrut să văd dacă ai ce mânca. O bucățică de pâine ți-aș putea ceda...

— Mulțumesc. Am avut destul. Îmi permiteți să las la dumneavoastră așternutul și valizele, până când aranjez ceva la biserica Sfânta Ecaterina?

— Bineînțeles.

Graeber duse lucrurile în casă. Pe Josef nu-l văzu.

— S-ar putea să nu fiu aici când te întorci, zise Pohlmann. Bate de două ori rar și de două ori repede. Josef o să te audă.

Graeber deschise un geamantan.

— Se pare că ne paște o adevărată viață de nomazi, zise el. Nu m-am așteptat.

Pohlmann schiță un zâmbet obosit:

— Josef o duce așa de trei ani. Câteva luni și-a petrecut nopțile numai în tramvaie. Mergea de la un capăt la altul, încoace și încolo. În tot acest timp n-a putut dormi decât șezând și doar sferturi de ceas. Era pe vremea când nu aveam încă bombardamente. Acum nu mai e posibil.

Graeber scoase din geamantan o cutie de carne și i-o întinse lui Pohlmann:

— Asta o am în plus. Dați-i-o vă rog lui Josef.

— Carne? Nu-ți trebuie și dumitale?

— Nu. Dați-i-o lui. Oameni ca el trebuie ajutați să răzbească. Cu ce-am rămâne altminteri, după ce se va sfârși totul? Ce-o să fie în general? A rămas de ajuns ca să putem reîncepe de la capăt?

Bătrânul tăcu un răstimp. Apoi se duse la globul terestru care se afla într-un colț și-l trase la lumină.

— Vezi asta? întrebă el. Bucățica asta de pământ e Germania. O poți acoperi cu degetul cel mare. E o foarte mică parte a lumii.

— O fi. Dar din această mică parte am cucerit o foarte mare parte a lumii.

— O parte, da. Am cucerit-o, în adevăr. Dar n-am convins pe nimeni.

— Încă nu. Dar ce s-ar fi întâmplat dacă am fi putut-o păstra? Zece ani. Douăzeci. Cincizeci. Victoriile și succesele sunt elemente de persuasiune îngrozitor de eficace.

— Nu suntem victorioși.

— Asta nu-i un argument.

— Ba este, stărui Pohlmann. Și chiar un argument foarte puternic.

Mâna lui cu vinele îngroșate continuă să învârtească globul.

— Lumea! zise el. Lumea nu stă pe loc. Dacă vine un moment când îți pierzi încrederea în propria ta țară, trebuie să-ți pui toate speranțele în restul lumii. O eclipsă de soare e oricând posibilă, nu însă o noapte fără sfârșit. Pe planeta noastră în nici un caz. De aceea, nu trebuie să ne pierdem capul din primul moment.

Împinse globul la locul lui.

— Întrebi, urmă el, dacă a rămas de ajuns ca s-o putem lua de la capăt. Biserica a început cu câțiva pescari, cu câțiva credincioși din catacombe și cu supraviețuitorii arenelor din Roma.

— Da. Și naziștii cu câțiva fanatici fără ocupație dintr-o berărie de la München.

Pohlmann zâmbi:

— Ai dreptate. Dar n-a existat până acum nici o minune care să se mențină vreme îndelungată. Omenirea n-a progresat niciodată în mers lin. Mereu numai în salturi, zvâcniri, răsturnări și convulsiuni. Am fost prea trufași, am crezut că am depășit sângerosul nostru trecut. Acum știm că n-avem voie nici măcar să întoarcem ochii, ca să nu fim ajunși din urmă de acest trecut.

Își luă pălăria.

— Trebuie să plec, zise.

— Iată și albumul despre Elveția, spuse Graeber. A cam plouat pe el. Îl pierdusem, dar l-am regăsit și l-am păstrat.

— Nu era nevoie să-l păstrezi. Visurile nu trebuie păstrate.

— Ba da, se împotrivi Graeber. Altceva ce?

— Credința. Visurile se înfiripă din nou.

— Să sperăm. Altminteri nu ne-ar mai rămâne decât să ne spânzurăm.

— Ce tânăr ești! făcu Pohlmann. Dar ce tot vorbim. Ești realmente încă foarte tânăr.

Își puse pardesiul.

— Ce ciudat! zise el. Tinerețea mi-am imaginat-o totdeauna cu desăvârșire altfel...

— Și eu! declară Graeber.

Josef fusese bine informat. Paracliserul bisericii Sfânta Ecaterina luă în păstrare lucrurile. Graeber lăsă și ranița la el. Apoi se duse la oficiul locativ. Birourile fuseseră mutate de la vechiul sediu și funcționau acum în sala de științe naturale a unei școli. Un stativ pentru hărți și o vitrină cu preparate în spirt mai rămăseseră de pe timpuri. Funcționara folosea unele borcane pentru a ține sub ele teancuri de acte. În borcane se aflau șerpi, șopârle și broaște. Mai era în încăpere și o veveriță împăiată, cu ochi de sticlă și cu o alună între lăbuțe. Impiegata era o femeie amabilă, cu părul cărunt.

— O să vă înscriu pentru o locuință provizorie, zise ea. Aveți vreo adresă la care să vă putem da de veste?

— Nu.

— Atunci, trebuie să treceți din când în când pe-aici și să ne întrebați.

— Are vreun rost?

— Bineînțeles că nu. Avem șase mii de cereri înregistrate înaintea dumneavoastră. Încercați mai bine să găsiți singur ceva.

Graeber se întoarse în piața Jahn și bătu la ușa lui Pohlmann. Nu răspunse nimeni. Așteptă câtva timp. Apoi se duse în Marienstrasse ca să vadă ce mai e pe acolo.

Casa Elisabethei arsese până la parter. Pompierii veniseră între timp. Apa picura încă peste tot. Din lucrurile Elisabethei nu mai rămăsese nimic. Doar o pereche de mănuși se mai vedeau în rigolă; atât.

Graeber îl zări pe portar după o perdeluță din locuința sa. Își aminti că-i făgăduise țigări. I se păru mult de atunci și-și zise că nu mai era necesar să i le dea; dar poți să știi? Hotărî să se ducă la Alfons și să ia câteva. Oricum, îi trebuia și lui ceva de mâncare pentru seara.

Nici o altă casă nu mai fusese lovită. Grădinile se odihneau în lumina dimineții, mestecenii fâlfâiau în bătaia vântului, petalele narciselor scânteiau și întâii pomi înfloriseră, de parcă ar fi fost năpădiți de fluturi albi și trandafirii — numai casa lui Binding era un morman de dărâmături, suspendat peste o pâlnie de bombă din grădină, unde o pânză subțire de apă oglindea cerul.

Graeber rămase o clipă locului și holbă ochii la ceea ce vedea, parcă nevenindu-i să creadă. N-ar fi putut spune ce, dar avusese totdeauna impresia că lui Alfons nu i se poate întâmpla nimic.

Se apropie pas cu pas. Scăldătoarea păsărilor era spartă și toată numai hârburi. Ușa casei zăcea printre tufele de liliac. Coarne de cerb erau presărate pe iarbă, ca și animalele ar fi fost înmormântate dedesubt. Un corn spânzura, ca steagul pestriț al unui cuceritor barbar, în vârful unui copac. Dreaptă, în picioare, o sticlă de coniac „Napoleon” stătea înfiptă într-un strat de flori, ca un stârv întunecat, crescut peste noapte. Graeber o ridică, o cercetă și o vârî în buzunar. „Probabil că a rezistat, își zise el, și la deblocare sticla a nimerit pe lopată și a fost aruncată afară”.

Se duse în spatele casei. Ușa de la bucătărie era neatinsă. Graeber o deschise. Ceva se mișcă.

— Madam Kleinert, șopti el.

Un hohot de plâns îi răspunse. Femeia se ridică din încăperea pe jumătate năruită și ieși la lumină.

— Săracu' domnu'! A fost un om atât de bun!

— Dar ce s-a întâmplat? E rănit?

— E mort. Mort, domnule Graeber! Și era atât de plin de viață!

— Mort?

— Da. De neînțeles, nu-i așa?

Graeber dădu din cap. Moartea e totdeauna de neînțeles, chiar dacă ai văzut-o de nenumărate ori.

— Cum s-a întâmplat? întrebă el.

— A fost în beci. Dar beciul n-a rezistat. Era prea slab pentru bombe grele. De ce nu s-a dus în cazemata din piața Seidel? E numai la câteva minute de aici.

— A crezut că n-o să fie nimic. Și-apoi...

Madam Kleinert șovăi o clipă:

— Era o damă la dumnealui.

— Cum, ziua în amiaza mare?

— Nu plecase încă. Era din seara dinainte la dumnealui. O damă înaltă, blondă. Domnului *kreisleiter* îi plăceau blondele înalte. Tocmai serveam friptura de pasăre când s-a dat alarma.

— S-a prăpădit și ea?

— Da. Nici nu se îmbrăcaseră încă. Domnul Binding era în pijama și doamna într-un capot subțire de mătase. Așa au fost găsiți. N-am mai putut face nimic. Tocmai dumnealui să i se întâmple așa ceva! Să nu fie măcar în uniformă!

— Nu cred să i se fi putut întâmpla ceva mai frumos, dacă tot trebuia să moară, zise Graeber. Dejunase înainte?

— Da. Foarte copios. Cu vin și cu desertul lui favorit: plăcintă cu mere și frișcă.

— Păi vezi, madam Kleinert? A avut o moarte superbă. Așa aș vrea să mor și eu. N-aveți deci nici un motiv să plângeți.

— Dar s-a dus prea de timpuriu!

— Oricând e prea de timpuriu. Cred că și la oamenii de nouăzeci de ani. Când îl înmormântează?

— Poimâine la nouă. L-au și pus în coșciug. Vreți să-l vedeți?

— Unde e?

— Aici. În pivnița de provizii. E răcoare înăuntru. Sicriul e gata țintuit. Partea asta a casei nu-i atât de stricată. Numai în față totu-i distrus.

Trecură prin bucătărie și coborâră în pivniță. Un morman de cioburi se afla măturat într-un colț. Mirosea a vin și a compot vărsat. La mijloc, pe podea, se afla un coșciug băițuit. În jur, pe stelaje, răsturnate sau zvârlite unele peste altele, se vedeau borcane cu dulceață și cutii de conserve.

— Cum de ați reușit să obțineți atât de repede un sicriu? întrebă Graeber.

— L-au adus de la partid.

— Înmormântarea pornește de aici?

— Da. Poimâine la nouă.

— Am să vin și eu.

— Conașul o să se bucure foarte mult.

Graeber îi aruncă o privire.

— Acolo unde e acum, întregi ea. A ținut foarte mult la dumneavoastră.

— De ce oare?

— Spunea că sunteți singurul om care nu i-a cerut niciodată nimic. Și-apoi, pentru că ați fost toată vremea pe front.

Graeber zăbovi un timp lângă coșciug. Simțea o nelămurită părere de rău, dar numai atât, și-i era rușine. Știa și femeia care plângea lângă el că nu e în stare să simtă mai mult.

— Ce-o să faceți acum cu toate astea? o întrebă uitându-se la stelaje.

Madam Kleinert se însufleți:

— Luați din ele cât vă poftește inima, domnule Graeber. Profitați, căci toate au să încapă după aceea pe mâini străine, și-ar fi păcat.

— Oprește-ți-le mai bine pentru dumneata. La urma urmei, cele mai multe dintre ele sunt preparate de mâinile dumitale.

— Am pus ceva la o parte și pentru mine. Nu-mi trebuie prea mult. Luați-vă ce doriți, domnule Graeber. Oamenii de la partid care au trecut pe-aici au și căscat ochii cât cepele. E mai bine să nu se vadă atâta abundență. Altfel, prea miroase a acaparare.

— Ce-i drept e drept: miroase.

— Tocmai de-aceea. Și când or să se întoarcă ceilalți, totul o să încapă pe mâini străine. Dumneavoastră ați fost cu-adevărat un prieten al domnului Binding. Sunt sigură că tot ce-i aici v-ar fi lăsat dumneavoastră cu mai mare tragere de inimă decât celorlalți.

— Familie nu avea?

— Tatăl lui mai trăiește. Dar știți în ce termeni erau. Îi rămâne totuși și lui mai mult decât suficient. Sunt destule sticle în pivnița a doua. Luați ce vă trebuie.

Femeia porni de-a lungul stelajelor, luă tot felul de conserve și le cără în față. Le puse pe coșciug, voi să aducă altele, dar se răzgândi, le luă de pe sicriu și le duse în bucătărie.

— Stai puțin, madam Kleinert, zise Graeber. Dacă e vorba să iau ceva, cel puțin să alegem cu chibzuială.

Se uită mai atent la conservele adunate.

— Văd aici sparanghel. Sparanghel olandez. N-avem nevoie de așa ceva. Sardele în ulei, da; la fel și carnea de porc în suc propriu.

— Aveți dreptate. Sunt ca bătută la cap de când s-au întâmplat toate astea.

Stivui un vraf de conserve pe un scaun din bucătărie.

— E prea mult, zise Graeber. Cum să duc maldărul ăsta?

— Veniți încă o dată, veniți încă de două ori. De ce să încapă pe mâini străine, domnule Graeber? Dumneavoastră sunteți ostaș; aveți mai mult drept să le luați decât toți ăștia care s-au învârtit aici în posturi grase.

„Asta cam așa e, își zise Graeber. Și, la urma urmei, Elisabeth, și Josef, și Pohlmann au tot atât de mult drept — și aș fi un dobitoc dacă n-aș profita de ocazie. Lui Alfons nu-i strică și nici nu-i e de vreun folos”.

Abia mai târziu, după ce se depărtase de casa în ruină, îi trecu prin minte că, în fond, numai printr-un hazard se mutase de la Alfons și nu zăcea acum mort lângă el.

Josef deschise.

— Așa de repede? se miră Graeber.

— Te-am văzut venind.

Josef îi arătă o găurică în tăblia ușii:

— Am făcut-o adineauri. Foarte practic.

Graeber puse pe masă pachetul adus.

— Am fost la biserica Sfânta Ecaterina. Paracliserul mi-a spus că ne poate găzdui o noapte. Mulțumesc pentru îndrumare.

— Cu care paracliser ai vorbit? Cu cel tânăr?

— Nu, cu unul în vârstă.

— Bătrânul e foarte cumsecade. M-a adăpostit o săptămână întreagă în biserică, travestindu-mă în ajutor de țârcovnic. Dar pe urmă ne-am pomenit cu o descindere. M-am ascuns în orgă. Mă denunțase paracliserul cel tânăr. E antisemit. Antisemit pe motive de religie. Da, există și dintr-ăștia. Ne urăsc pentru că acum două mii de ani l-am răstignit pe Cristos.

Graeber desfăcu pachetul. Apoi începu să scoată din buzunare cutii de sardele și de scrumbii. Josef se uită la ele. Fața sa nu-și schimbă expresia.

— O comoară, zise doar.

— O s-o împărțim.

— Ai atât de mult, ca să poți să mai și dai?

— După cum vezi. E o moștenire. De la un *kreisleiter*. Te deranjează?

— Dimpotrivă. Dă lucrurilor o anumită picanterie. Ai prieteni atât de buni printre *kreisleiter*-i ca să-ți facă asemenea cadouri?

Graeber îl privi pe Josef în față:

— Da, răspunse. Ăsta da. A fost un om inofensiv și blajin.

Josef nu spuse nimic.

— Nu crezi că un *kreisleiter* poate fi inofensiv și blajin? îl întrebă Graeber.

— Dumneata crezi?

— Cred că da: dacă e lipsit de caracter, sau fricos, slab de înger și din pricina asta urlă cu lupii.

— Și un asemenea om poate să ajungă *kreisleiter*?

— Nici asta nu e exclus.

Josef zâmbi.

— Ciudat! zise el. Sunt unii oameni care-și închipuie că un ucigaș trebuie să fie mereu și în toate împrejurările numai ucigaș. În realitate, e de ajuns dacă e numai din când în când criminal — și numai cu o mică latură a ființei sale — pentru a face un rău imens semenilor săi. Nu crezi?

— Ba da, ripostă Graeber. O hienă e numai hienă. Omul are mai multe fațete.

Josef încuviință din cap:

— Există comandanți de lagăr care au umor, gardieni din SS care păstrează între ei relații de camaraderie și bonomie. Și există simpatizanți care-i dau zor numai cu așa-numitele „părți bune” și trec cu vederea ororile, le proclamă trecătoare și de stringentă necesitate. Aceia sunt indivizii cu conștiința elastică.

— Și cei cu frica-n sân.

— Și cei cu frica-n sân, aprobă Josef din politețe.

Graeber tăcu.

— Aș vrea să te pot ajuta, zise apoi.

— Cu ce să mă ajuți? Sunt singur. Și există numai două posibilități: ori mă arestează, ori scap, zise Josef monoton.

— N-ai nici o rudă?

— Am avut. Un frate, două surori, pe tata, nevasta și un copil. Sunt morți. Doi au fost uciși, unul a murit, ceilalți au fost gazați.

Graeber îl privi cu ochii mari:

— În lagăre de concentrare?

— În lagăre de concentrare, răspunse Josef prevenitor și rece. Sunt foarte bine utilați acolo.

— Și dumneata ai scăpat?

— Eu am scăpat.

Graeber își aținti privirea asupra lui.

— Cât trebuie să ne urăști! exclamă el.

Josef ridică din umeri:

— Să vă urăsc? Cine-și poate permite un asemenea lux? Ura te face imprudent.

Graeber își îndreptă ochii spre fereastră, îndărătul căreia se înălța, foarte aproape, mormanul de dărâmături al casei năruite. Slaba lumină a lămpiței din odaie păru mai întunecată. Arunca reflexe pe globul pământesc, pe care Pohlmann îl împinsese în colț.

— Trebuie să te întorci pe front, nu? întrebă Josef amabil.

— Da. Trebuie să mă întorc să lupt, pentru ca ucigașii care te prigonesc pe dumneata să mai stea câtva timp la putere. Poate tocmai atât, cât să aibă putința să te aresteze și să te spânzure.

Josef făcu un ușor gest de încuviințare și tăcu.

— Trebuie să mă întorc pe front, pentru că altfel, mă împușcă, adăugă Graeber.

Josef nu răspunse nimic.

— Și trebuie să plec și pentru că, dacă aș dezerta, părinții mei și soția mea ar fi arestați, trimiși în lagăr sau uciși.

Josef tăcea.

— Plec, deși știu prea bine că argumentele mele nu sunt valabile, măcar că sunt îmbrățișate de milioane de oameni. Cât trebuie să ne disprețuiești!

— Nu fi atât de vanitos! întâmpină Josef cu glas scăzut.

Graeber îl țintui cu privirea. Nu înțelegea ce vrea să spună.

— Nimeni nu vorbește de dispreț, explică Josef. Numai dumneata. De ce dai acestui lucru atâta importanță? Îl disprețuiesc eu oare pe Pohlmann? Disprețuiesc pe oamenii care mă ascund și care pentru asta își riscă viața în fiecare noapte? Aș mai fi în viață dacă n-ar exista oameni ca ei? Ce naiv ești!

Și deodată, zâmbi din nou. Era un zâmbet spectral, care pieri într-o clipă și care nu i se potrivea de fel.

— Deviem de la subiect, zise apoi. Nu trebuie să vorbim prea mult. Și nici să gândim. Încă nu. Te moleșește. Nici să nu ne amintim. E prea curând pentru toate în mijlocul primejdiei trebuie să te gândești doar să scapi.

Și arătând conservele:

— Astea da. Sunt folositoare. Le iau. Mulțumesc.

Luă cutiile de conserve și le puse în dosul ceasului.

Avea mișcări uimitor de neîndemânatice. Graeber văzu că degetele sale aveau capetele falangelor ciuntite și fără unghii. Josef îi surprinse privirea.

— O mică amintire din lagăr, zise. Distracția duminicală a unui *scharführer*. Îi dăduse și un nume: aprinderea lumânărilor de Crăciun. Chibrituri cu vârful foarte mare. Ar fi fost bine dacă mi-ar fi făcut treaba asta la degetele picioarelor. Nu s-ar vedea. Așa sunt ușor de recunoscut. Nu poți purta mănuși în orice împrejurare.

Graeber se ridică:

— Ți-ar fi de folos dacă ți-aș da o uniformă veche și legitimația mea de militar? Ai putea s-o modifici pentru nevoile dumitale. Iar eu pot spune că a ars.

— Mulțumesc. Nu-mi trebuie așa ceva. Deocamdată, pentru un timp, voi deveni român. Pohlmann a născocit asta și a pus totul la cale. E foarte abil în asemenea treburi. Nu-l prea arată mutra, așa-i? Totuși, este. Da, român, membru al Gărzii de Fier, prieten al partidului hitlerist. După mutră pot fi luat drept român. Iar mutilările mele sunt mai ușor de explicat în felul acesta. Vrei să-ți iei chiar acum așternutul și valizele?

Graeber simți că Josef dorește să scape de el.

— Dumneata mai rămâi aici? îl întrebă.

— De ce?

Graeber împinse spre el și partea lui de conserve.

— Pot să mai iau de-acolo. Mă duc încă o dată să aduc altele.

— E prea mult și așa. Nu-i sănătos să am prea mult bagaj. Iar acum, trebuie să plec. Nu pot să mai aștept.

— Țigări! Am uitat de țigări. Sunt destule acolo. Pot să-ți aduc și dumitale.

Fața lui Josef se schimbă brusc. Deveni deodată luminoasă și aproape blândă.

— Țigări, zise el de parcă ar fi vorbit de un prieten. Asta-i altceva. Țigările sunt mai importante decât mâncarea. Pentru ele aștept, bineînțeles.

Capitolul 22

Câțiva oameni se și instalaseră sub porticul bisericii Sfânta Ecaterina. Aproape toți ședeau pe geamantane și pe coșuri, sau aveau în jurul lor boccele și pachete. Erau mai ales femei și copii.

Graeber li se alătură cu balotul lui de așternut și cu valizele. O femeie bătrână cu cap de cal ședea lângă el.

— Numai de nu ne-ar evacua ca refugiați! zise ea. Umblă atâtea zvonuri! Barăci, și mâncare puțină, și țărani zgârciți și hapsâni.

— Mie mi-e totuna! ripostă o fată sfrijită. Numai să scap de-aici. Oricum, mai bine decât să mor. Noi am pierdut tot ce-am avut. Statul trebuie să se îngrijească de noi.

— Acum câteva zile a sosit un tren cu refugiați din Renania. În ce hal erau! Îi duceau în Mecklenburg.

— În Mecklenburg? Acolo sunt țărani bogați.

— Țărani bogați! hohoti cu răutate femeia cu cap de cal. Te pun să muncești până cade carnea de pe tine, în schimb te hrănesc ca vai de lume. De-ar ști Führerul...

Graeber se uită la capul de cal și la fata sfrijită. Îndărătul lor, printre stâlpii colonadei în stil roman, apărea în verdele abia mijit grădina bisericii. La picioarele statuilor lor de piatră din fața porticului creșteau narcise. Un sturz se așezase pe grupul ce înfățișa biciuirea lui Isus, și fluiera de zor.

— Trebuie să ne cazeze gratis, glăsuia sfrijita. La familiile care au mai mult decât le trebuie. Suntem victime de război!

În sfârșit apăru paracliserul. Era un om uscățiv, cu nasul roșu, neverosimil de lung și cu umerii căzuți. Lui Graeber nu-i veni să creadă că omul acesta avea să ascundă oameni căutați de Gestapo.

Paracliserul pofti oamenii în biserică. Dădu fiecăruia câte un număr pentru bagaje și puse un bilețel cu același număr pe boccele și valize.

— Să nu veniți prea târziu deseară, îi spuse lui Graeber. Avem puțin loc în biserică.

— Puțin?

Biserica Sfânta Ecaterina era foarte spațioasă.

— Da, puțin. În naos nu adăpostim pe nimeni. Nici în încăperile de dedesubt și în galeriile laterale.

— Și unde dorm cei care întârzie?

— Sub arcadele rămase întregi. Unii chiar și în grădină.

— Încăperile de sub naos sunt sigure în caz de bombardament?

Paracliserul îi aruncă lui Graeber o căutătură indulgentă:

— Când s-a clădit biserica, nu s-a gândit nimeni la așa ceva. Era în zilele întunecate ale evului mediu.

Capul cu nasul roșu n-avea nici o expresie. Nu-și exterioriza gândurile nici cu cea mai inofensivă clipire din ochi. “Ce departe am ajuns cu prefăcătoria, își zise Graeber. Aproape fiecare e un adevărat maestru!”

Graeber ieși de sub portic și străbătu grădina. Biserica fusese grav atinsă; una din turle se năruise și lumina năvălea fără cruțare în interior. Brăzda întunericul cu mănunchiuri de raze. Numeroase ferestre erau sparte. În golul lor se aciuaseră vrăbii și se ciorovăiau.

Alături, seminarul de preoți se prăbușise până la temelii. Lipit de el, se afla adăpostul antiaerian. Graeber intră să-l vadă. Era o veche pivniță de vinuri, pe vremuri dependință a bisericii, acum consolidată pentru noua ei menire. Proptelele butoaielor se aflau încă la locurile lor. Aerul era umed, răcoros și aromat. Mirosul de vin, ce dăinuia aici de secole, părea să fi rămas până acum neafectat de mirosul fricii din nopțile de bombardament. În fundul adăpostului, Graeber văzu mai multe inele grele de fier, bătute în tavanul din lespezi. Își aminti că beciul acesta, înainte de a deveni pivniță de vinuri, fusese cameră de tortură pentru vrăjitoare și necredincioși. Condamnații era trași de mâini până sus, picioarele li se îngreunau cu bucăți de fier și gealații îi împungeau cu clești înroșiți în foc, până ce mărturiseau. După aceea erau uciși, în numele Domnului și al creștinești iubiri pentru aproapele. „Puține s-au schimbat de atunci, își zise Graeber. Călăii din lagărele de concentrare au avut modele strălucite, iar fiul dulgherului din Nazaret — ciudați urmași!”

Porni la pas pe Adlerstrasse. Era ora șase seara. Căutase toată ziua o cameră, dar nu găsise nimic. Obosit, se hotărî să renunțe pentru moment. Cartierul fusese bombardat rău. Ruinele se țineau lanț. Graeber pășea posomorât printre ele.

Deodată zări ceva care, în primul moment, i se păru de necrezut. În mijlocul prăpădului se înălța o casă mică, cu două etaje. Era o clădire veche, puțin strâmbă, dar cu desăvârșire

intactă. O grădină o înconjura, cu câțiva copaci și câteva tufe înverzite, toate nevătămate. Era ca o oază în deșertul de dărâmături. Deasupra gardului de la grădină, câteva tufe de liliac înverziseră și nici o ulucă nu era spartă. La douăzeci de pași mai departe reîncepea pustietatea selenară, de o parte și de alta a străzii, însă grădinița bătrânească și casa bătrânească fuseseră cruțate datorită unuia dintre acele miracole care însoțesc uneori distrugerile. „Braseria și restaurantul Witte” scria pe o firmă de la intrare.

Poarta grădinii era deschisă. Graeber intră. Nu se miră că nici un geam nu era spart. Îi păru aproape firesc: miracolul apare totdeauna în preajma deznădejdii. Un câine de vânătoare, alb-castaniu, sta lungit lângă ușă și picotea. Câteva straturi cu narcise, cu violete și lalele erau în floare. Graeber avu sentimentul că mai văzuse cândva astea; nu știa când; i se părea că de mult de tot. Poate că visase doar. Trecu pragul.

Sala restaurantului era pustie. Numai câteva pahare se aflau în rafturi; sticle de loc. Robinetul de bere scânteia, dar sita de dedesubt era uscată. Trei mese cu scaune se înșirau la pereți. Peste cea din mijloc atârna un tablou. Reprezenta un peisaj tirolez: la mijloc, o fată cântând la țiteră și un vânător stând aplecat peste ea. Nu se vedea nici un portret al lui Hitler; Graeber nici nu se aștepta să dea peste așa ceva.

În sală intră o femeie în vârstă. Purta o bluză albă spălăcită, cu mânecile sumese. Nu spuse „Heil Hitler”. Spuse: „Bună seara” — și glasul ei avea cu adevărat aer de seară. După o zi bună de muncă, era urarea pentru o seară bună. „Da, așa a fost odată!” gândi Graeber.

Intrase ca să bea ceva — colbul ruinelor îi făcuse sete — dar acum i se păru deodată foarte important s-o aducă și pe Elisabeth aici și să petreacă seara împreună cu ea localul acesta. Simțea că va fi o seară plăcută, departe de cerul negru, care împrejmuia până în zare grădina fermecată.

— Se poate lua masa la dumneavoastră? întrebă.

Femeia șovăi o clipă.

— Am bonuri! se grăbi Graeber s-o asigure. Ar fi minunat dacă am putea să mâncăm aici. Poate chiar în grădină. E una din ultimele mele zile înainte de a pleca pe front. Soția mea și cu mine. Am bonuri pentru amândoi. Dacă doriți, pot să vă aduc niște conserve în schimb.

— Avem numai ciorbă de linte. Restaurantul nu funcționează.

— Ciorbă de linte — minunat! N-am mai mâncat de mult așa ceva.

Femeia zâmbi. Era un zâmbet pașnic, care părea înfiripă de la sine.

— Dacă vă ajunge numai atât, poftiți! Puteți lua loc în grădină. Sau aici, dacă o fi prea răcoare.

— În grădină. E încă destulă lumină. Putem veni pe la opt?

— Nu-i nevoie de oră fixă pentru o ciorbă de linte. Veniți când poftiți.

Sub tăblița de la casa părinților săi se afla o scrisoare mică de la maică-sa. Fusese returnată de pe front. Graeber o deschise febril. Cuprindea numai câteva rânduri. Mama lui îi scria că, împreună cu tatăl său, fac parte dintr-un transport care părăsește orașul în dimineața următoare. Nu se știe încă încotro. El să nu se neliniștească. E doar o măsură de prevedere.

Graeber se uită la dată. Scrisoarea fusese scrisă cu o săptămână înainte ca el să fi plecat în permisie. Nici un cuvânt despre raiduri aeriene; dar mama lui era prudentă: se temea de cenzură. Nu-i venea să creadă ca locuința să le fi fost bombardată chiar în seara dinaintea plecării. Lucrul acesta se întâmplase desigur înainte; altfel, părinții săi n-ar fi făcut parte din transportul de care vorbea scrisoarea.

Graeber o împături încet și o vârî în buzunar. Așadar, părinții lui trăiau. Faptul acesta era sigur, pe cât de sigur putea fi cineva despre asemenea lucruri. Își roti ochii în jur. Ceva asemănător cu un perete de sticlă ondulată păru a se scufunda în fața lui, și Hakenstrasse fu deodată aidoma cu toate celelalte străzi bombardate. Groaza și zbuciumul care plutiseră în jurul casei cu numărul optsprezece pieriră pe nesimțite. Nu mai rămaseră decât dărâmături și ruine, ca pretutindeni.

Graeber răsuflă adânc. Nu simți bucurie, ci doar o adâncă eliberare. Povara care-l apăsase mereu îi fusese luată de pe umeri. Nu-i trecu prin minte că în cursul permisiei nu-și va mai vedea probabil părinții; îndelunga nesiguranță îngropase de mult gândul acesta. Îi ajungea faptul că trăiau. Trăiau; era încheierea acestui capitol — și Graeber se simți eliberat.

La ultimul bombardament strada mai fusese lovită în alte câteva locuri. Casa din care nu mai exista decât fațada se năruise cu totul. Ușa cu gazeta ruinelor fusese mutată ceva mai încolo, printre dărâmături. Graeber tocmai se gândea ce s-o fi întâmplat cu gardianul țicnit de la apărarea pasivă, când îl zări apropiindu-se din partea aceea.

— Aha, ostașul nostru! făcu el. Tot aici?

— Da. Ca și dumneata, precum se vede.

— Ai găsit scrisoarea?

— Am găsit-o.

— A venit ieri după-amiază. Putem să te ștergem acum de pe ușă? Avem mare nevoie de spațiu. Sunt inși care abia așteaptă să-și pună anunțurile.

— Încă nu, răspunse Graeber. Peste câteva zile.

— Ar fi și timpul! rosti gardianul cu asemenea asprime și severitate, de parcă ar fi fost un dascăl care dojenește un elev neastâmpărat. Am avut destulă răbdare cu dumneata.

— Dumneata ești redactorul responsabil al gazetei?

— Un gardian de la apărarea pasivă e de toate, trebuie să se îngrijească de ordine. E o văduvă aici care de la ultimul bombardament nu știe nimic de cei trei ai ei. Ne trebuie spațiul dumitale pentru anunțul ei.

— Dacă-i așa, poți dispune de el. Corespondența pentru mine pare a veni, în tot cazul, la ruina de peste drum.

Gardianul de la apărarea pasivă desprinse de pe ușa cu anunțuri biletul lui Graeber și i-l întinse. Graeber voi să-l rupă. Dar gardianul îl apucă de mână:

— Ai căpiat, ostaș? Așa ceva nu se rupe. Înseamnă că-ți tai orice șansă. Dacă ești salvat, salvat rămâi câtă vreme ai hârtia la dumneata. Ehei, ești încă tare ageamiu.

— Da, zise Graeber îndoind biletul și băgându-l în buzunar. Și tot așa aș vrea să și rămân, cât se va putea. Unde locuiești acum?

— A trebuit să mă mut. Am găsit un beci destul de bun. Sunt chiriașul unei familii de șobolani. Foarte amuzant.

Graeber se uită la el. Fața lui uscățivă nu trăda nici o emoție.

— Am de gând să întemeiez o asociație, declară. Pentru persoanele ale căror rude au fost îngropate sub dărâmături. Trebuie să ne unim; altminteri, orașul nu va face nimic. Măcar

să vină preoți care să sfințească locul unde se află oameni îngropați sub ruine, ca pământul să fie blagoslovit, înțelegi?

— Înțeleg.

— Tot e bine. Sunt oameni care spun că-i o prostie. În ce te privește pe dumneata, nu mai e nevoie să devii membru în asociația noastră. Ai primit păcătoasa dumitale de scrisoare!

Fața trasă a gardianului se destrămă subit. O expresie de nemărginită suferință și de mânie se întipări pe ea. Omul făcu brusc stânga-mprejur și porni înapoi cu pași apăsați.

Graeber se uită după el. Apoi își văzu de drum. Hotărî să nu spună Elisabethei că părinții săi sunt în viață.

Elisabeth venea spre el prin piața din fața fabricii. Părea tare departe și tare mică. Amurgul făcea să crească piața, și clădirile scunde de la capătul ei deveneau astfel mai nearătoase, și mai triste.

— Capăt concediu! zise ea cu răsuflarea tăiată. Din nou!

— Cât?

— Trei zile. Ultimele trei zile.

Se întrerupse. Ochii i se împăienjeniră. Erau deodată plini de lacrimi.

— Le-am explicat de ce vreau trei zile concediu, zise ea. Mi le-au aprobat imediat. Poate că va trebui să le recuperez mai târziu, dar nu contează. Ce va fi mai târziu nu contează. O să fie chiar mai bine dacă o să am mult de lucru...

Graeber nu răspunse. Ca un meteor întunecat îl izbi subit conștiința clară că aveau să se despartă. Știuse toată vremea lucrul acesta, dar așa cum știm multe: fără să le intuim bine și fără să le simțim ultimele consecințe. Aveau să se întâmple încă atât de multe până atunci! Dar acum totul pieri în jur și rămase numai faptul în sine, imens și înfricoșător, răspândind o lumină sinistră, tăioasă, ce pătrundea până la schelet — întocmai ca razele Roentgen care străpung gingășia și vraja vieții și reduc totul la searbădul rest și la stricta necesitate.

Se uitară unul la altul. Aveau amândoi același sentiment. Stăteau nemișcați în piața pustie și se uitau unul la altul — și fiecare știa cât suferă celălalt. Li se părea că se clatină în răbufnirile unei furtuni; dar nu se mișcau de fel. Desperarea de care fugiseră toată vremea îi ajunse din urmă, și ei se vedeau în clipa aceasta așa cum avea să fie — Graeber o văzu pe

Elisabeth singură, la fabrică, într-un adăpost sau într-o cameră oarecare, așteptând prea multă speranță, iar Elisabeth îl văzu pe Graeber întorcându-se în mijlocul primejdiei, pentru o cauză în care nu mai credea. Deznădejdea îi scutura pe amândoi și același timp, ca o aversă, se năpusti asupra lor o lumină ucigătoare, pe care însă n-o puteau lăsa să-i cuprindă deoarece simțeau că avea să-i sfâșie dacă i-ar fi cedat. Erau pierduți. Nu puteau face nimic. Trebuiau să aștepte până când învolburarea se va domoli.

Păru o veșnicie până când Graeber își recapătă suflul. În aceeași clipă văzu că lacrimile din ochii Elisabethei se zvântaseră. Ea nu se clintise; era ca și cum lacrimile s-ar fi scurs înlăuntrul ei.

— Avem deci câteva zile, zise el, în care putem fi toată vremea împreună.

Elisabeth se căzni să zâmbească.

— Da. Cu începere de mâine seară.

— Minunat! Asta face cât mai multe săptămâni, socotim după timpul ce l-am fi avut văzându-ne doar serile.

— Da.

Porniră. Un rest de amurg, ca o draperie uitată, rămăsese agățat în văgăunile ferestrelor dintr-un perete de cărămidă.

— Unde ne ducem? întrebă Elisabeth. Și unde dormim în noaptea asta?

— Vom dormi sub porticul bisericii. Sau în grădina bisericii, dacă va fi destul de cald. Și acum mergem să mâncăm ciorbă de linte.

Restaurantul Witte răsări dintre ruine. Un moment lui Graeber i se păru ciudat că localul se află tot acolo. Era la fel de fantastic ca o fata morgana. Intrară pe peluza grădinii.

— Ce spui de asta? o întrebă pe Elisabeth.

— E ca un crâmpei de pace, pe care războiul l-a trecut cu vederea.

— Exact. Și așa va trebui să rămână toată seara.

De la straturile de flori venea miros reavăn de petunii. Fuseseră stropite de curând. Câinele de vânătoare stând lângă casă, dând din coadă, își lingea botul; mâncase probabil. Doamna Witte îi întâmpină. Își pusese un șorț alb.

— Vreți să luați loc în grădină?

— Da, răspunse Elisabeth. Dar înainte, aș dori să mă spăl puțin, dacă se poate.

— Cum să nu.

Doamna Witte o conduse în casă, la primul etaj. Graeber trecu pe lângă bucătărie și intră în grădină. O masă pe care era așternută o învelitoare cadrilată alb cu roșu, cu două scaune alături, se afla pregătită. Pe ea erau așezate pahare, farfurii și o carafă cu apă, ușor aburită. Graeber bău cu sete un pahar. Apa era rece și-i plăcu mai mult decât orice vin.

Grădina se vădi a fi mai mare decât păruse de afară. Avea o pajiște cu iarbă fragedă și verde, tufe de soc și de liliac, și câțiva copaci bătrâni cu frunzișul tânăr.

Elisabeth se întoarse.

— Cum ai descoperit-o? îl întrebă pe Graeber.

— Întâmplător. Altfel, cum crezi că poți să descoperi asemenea locuri?

Elisabeth calcă pe gazon și apucă între degete mugurii tufelor.

— Primii boboci de liliac! exclamă ea. Sunt încă verzi și amari, în curând au să înflorească.

— Da, răspunse Graeber. Au să înflorească. Peste câteva săptămâni.

Elisabeth se apropie de el. Mirosea a săpun, și a apă proaspătă, și a tinerețe.

— E tare frumos aici. Și — ce-i mai ciudat — am impresia că am mai fost cândva în locul ăsta.

— Aceeași impresie am avut-o și eu în primul moment.

— Nu știu cum, dar parcă toate astea au mai fost cândva. Tu, și eu, și grădina — și parcă numai un mic amănunt lipsește, o verigă minusculă, ca să pot să-mi amintesc tot ce-a fost atunci.

Își rezemă capul de umărul lui:

— Dar nu se va înfiripa niciodată. Totdeauna mă împotmolesc înaintea ultimului pas. Și totuși, poate că am trăit cândva toate astea și că le retrăim mereu, de nenumărate ori.

Doamna Witte se apropie cu un castron de supă.

— Stați să vă dau bonurile noastre de cartelă, zise Graeber. N-avem multe. O parte din ele au ars. Dar sper că astea au să vă ajungă.

— Nu-mi trebuie toate, declară doamna Witte. Lintea o avem dinainte. O să opresc numai bonurile pentru cârnați. Pe celelalte

vi le aduc îndată înapoi. Vreți să beți ceva? Am câteva sticle de bere.

— Fantastic! Nici că se putea ceva mai binevenit.

Din asfințit nu mai rămăsese decât o licărire palidă.

Un sturz începu să cânte. Graeber își aminti că mai auzise unul în dimineața aceea, cocoțat pe una din icoanele ce înfățișau patimile lui Isus. De atunci se întâmplaseră multe...

Ridică binișor capacul de pe castron:

— Cârnați! Cârnați afumați! Din cei buni! Și supă groasă de linte. Strașnică mâncare!

Umplu farfuriile și avu o clipă senzația că are totul: și casă, și grădină, și nevastă, și o masă, și mâncare și siguranță — și că e pace.

— Spune, Elisabeth, începu el. Dacă ți-ar da să semnezi un contract că în următorii zece ani vei vrea să trăiești ca acum — cu dărâmăturile din jur, și cu grădina asta, și noi doi împreună — l-ai iscăli?

— Imediat. Chiar și pentru mai mulți ani.

— Și eu la fel.

Doamna Witte aduse berea. Graeber destupă și umplu paharele. Apoi băură. Berea era rece si începură să mănânce ciorba. O sorbiră pe-ndelete și fără grabă, uitându-se unul la altul.

Se întuneca tot mai mult. Un reflector spintecă și scormoni norii și alunecă mai departe. Sturzul conteni din fluierat. Se lăsa noaptea.

Doamna Witte reveni ca să umple din nou castroanele.

— N-ați mâncat destul, zise ea. Tinerii trebuie să mănânce zdravăn.

— Am mâncat cât am putut. Castronul e aproape gol.

— O să vă mai aduc puțină salată. Și o bucată de brânză.

Luna sui pe cer.

— Acum avem totul, spuse Elisabeth. Luna, grădina, iar noi am mâncat, si toata seara e a noastră. E atât de frumos, că-i aproape de nesuportat.

— Așa au trăit oamenii pe vremuri. Și nu li s-a părut ceva deosebit.

Elisabeth încuviință din cap și privi în jur.

— De aici nu se vede nici o ruină. Grădina e astfel așezată, că nu poți vedea nimic din dărâmături. Le ascund copacii. Și când te gândești că există țări întregi care arată așa!

— După război vom pleca și noi acolo. Și o să vedem numai orașe nebombardate, care seara vor fi iluminate, și nimeni nu se va teme de bombe. Ne vom plimba pe dinaintea vitrinelor cu toate becurile aprinse, și va fi atât de multă lumină, că și seara vom putea să ne vedem fețele pe stradă, întocmai ca ziua.

— Dar au să ne primească?

— Ca turiști? De ce nu? Bunăoară, în Elveția.

— Ne-ar trebui franci elvețieni. De unde să-i luăm?

— Ducem cu noi aparate de fotografiat și le vindem acolo. Cu banii căpătați putem trăi câteva săptămâni.

Elisabeth râse:

— Sau bijuterii și blănuri pe care nu le avem.

Doamna Witte aduse salata și brânză:

— Vă place aici?

— Da, foarte mult. Putem să mai stăm puțin?

— Cât poftiți. Vă aduc și cafea. De malț, bineînțeles.

— Și cafea! exclamă Graeber. Bine, dar azi trăim cu adevărat ca niște prinți!

Elisabeth râse din nou:

— Ca niște prinți am trăit la început. Cu ficat de gâscă, și cu icre negre, și cu vin de Palatinat. Acum trăim ca niște simpli muritori. Așa cum vrem să trăim și mai târziu. Nu-i frumoasă viața?

— Este, Elisabeth!

Graeber se uită la ea. Avusese fața obosită când venise de la fabrică. Acum își revenise. Schimbările astea se petreceau repede la ea; nu-i trebuia decât foarte puțin ca să-și recapete prospețimea.

— O să fie tare frumos să trăiești, zise ea. Nu suntem deprinși cu prea multe plăceri. De fapt aproape cu nici una. Ceea ce altor oameni li se pare normal va fi pentru noi o mare aventură. De n-ar fi decât aerul care să mai miroasă a ars. Sau o masă la restaurant, fără bonuri de cartelă. Magazine în care să poți cumpăra tot ce-ți dorește inima. Orașe care n-au fost distruse. Sau să poți vorbi fără să întorci capul în toate părțile. Să nu mai dârdâi de frică. O să treacă mult până atunci, dar teama se va micșora treptat, și chiar dacă va reveni câteodată,

va fi aproape ca o fericire, pentru că vom ști imediat că nu mai e cazul să ne temem. Nu crezi?

— Ba da, răspunse Graeber cu inima strânsă. Da, Elisabeth. Dacă privești lucrurile așa, ne mai așteaptă nespus de multă fericire.

Zăboviră în grădină cât se putu. Apoi Graeber plăti masa și doamna Witte se duse la culcare. Așa, ei mai putură rămâne singuri o bucată de vreme.

Luna urcă mai sus pe cer. Mireasma nocturnă a pământului și a frunzișului tânăr se înteți și, pentru că nu nici cel mai mic vântuleț, reușea din când în când să acopere mirosul de praf și de moloz care dăinuia deasupra orașului. În tufișuri se auzeau foșnete ușoare. O pisică căuta acolo șobolani. Șobolanii se înmulțiseră mult în ultima vreme; găseau sub dărâmături hrană din belșug.

Plecară pe la unsprezece. Era ca și cum ar fi părăsit o insulă.

— Ați venit prea târziu, zise paracliserul când ajunseră la biserică. Toate locurile sunt ocupate.

Era un alt paracliser, nu cel de dimineață. Unul tânăr, cu fața rasă și cu un aer de rigidă demnitate. Probabil individul care-l denunțase pe Josef.

— N-am putea să ne culcăm în grădina bisericii?

— În grădină, în locurile acoperite, sunt peste tot oameni care dorm. De ce nu vă duceți la oficiul de cazare urgentă?

La douăsprezece noaptea, întrebarea aceasta era pur și simplu idioată!

— Ne încredem mai mult în Dumnezeu, replică Graeber.

Paracliserul îl săgetă o clipă cu privirea.

— Dacă țineți să rămâneți aici, trebuie să dormiți sub cerul liber.

— Nu ne deranjează.

— Sunteți căsătoriți?

— Da. De ce?

— Asta-i casa Domnului. Aici n-au voie să doarmă împreună perechi necăsătorite. În galerii avem o despărțitură pentru bărbați și una pentru femei.

— Chiar dacă sunt căsătoriți?

— Chiar și atunci. Galeriile fac parte din biserică. Aici poftele trupești nu sunt îngăduite. Iar dumneavoastră nu păreți a fi căsătoriți.

Graeber scoase actul de căsătorie. Paracliserul își puse niște ochelari cu rame de nichel și-l purică la lumina lămpii eterne.

— Cam de puțin timp, cuvântă apoi.

— În privința asta nu există dispoziții speciale în catehism.

— Sunteți cununați și religios?

— Uite ce e, i-o tăie Graeber. Suntem obosiți. Soția a muncit din greu toată ziua. Ne ducem să ne culcăm în grădina bisericii. Dacă ai ceva împotrivă, încearcă să ne alungi. Dar te anunț că va trebui să aduci mai mulți oameni cu dumneata. N-are să vă fie ușor.

Un preot se ivi deodată lângă ei. Se apropiase fără zgomot.

— Ce s-a întâmplat? întrebă el.

Paracliserul începu să explice cazul. După câteva fraze, preotul îl întrerupse.

— Fă bine, Bohmer, și nu te mai substitui lui Dumnezeu. E destul de trist că atâția oameni sunt nevoiți să doarmă aici.

Apoi se întoarse spre Graeber:

— Dacă nici mâine nu găsiți locuință, veniți până la orele nouă seara la Domhof 7, pastorul Biedendieck. Menajera mea o să vă găsească un locșor unde să puteți sta.

— Mulțumim frumos.

Biedendieck înclină capul și trecu mai departe.

— Haide, subofițer al Domnului! îl apostrofă Graeber pe paracliser. Un maior ți-a dat un ordin. Trebuie să-l execuți. Biserica e singura dictatură care a reușit să dăinuie peste veacuri. Cum se poate ajunge în grădina bisericii?

Paracliserul îi conduse prin sacristie. În întuneric scânteiau odăjdii. Ajunseră la o ușă, trecură printr-un gang și intrară în grădină.

— Să nu vă tolăniți pe mormintele canonicilor, zise Bohmer. Culcați-vă în partea cealaltă, lângă colonadă. Și să știți că n-aveți voie să dormiți împreună. Fiecare culcuș, separat. Și nu cumva să vă dezbrăcați.

— Nici pantofii nu putem să-i scoatem?

— Pantofii, da.

Graeber și Elisabeth trecură în partea cealaltă. În gang îi întâmpină un concert de sforăieli. Graeber așternu foaia de cort și așternutul pe iarbă. Se uită la Elisabeth. Elisabeth râdea.

— De ce râzi? o întrebă el.

— Râd de paracliser. Și de tine.

— Perfect.

Graeber rostui valizele la perete și făcu din raniță un fel de rezemătoare de cap. Deodată răzbi un țipăt de femeie prin corul ritmic al sforăiturilor: „Nu! Nu! O-o-oh!” și pieri într-un gâlgâit.

— Liniște! cârâi cineva.

Femeia țipă din nou.

— Liniște, fir-ați ai dracului să fiți! răcni mai tare celălalt.

Țipătul se frânse brusc, ca sugrumat.

— Ăștia suntem noi, oamenii de rasă superioară! sublinie Graeber. Chiar și în somn ne supunem ordinelor.

Se culcară. Erau aproape singuri lângă peretele acela. Numai la cele două colțuri se zăreau niște ridicături întunecate, semn că și acolo dormeau oameni.

Luna se pitise după turla ciopârțită de bombardament. Arunca doar o fâșie de lumină peste vechile morminte ale canonicilor. Unele erau scurmate. Dar nu de bombe: raclele fuseseră putrede și cedaseră.

În mijlocul grădinii, între tufe sălbatice de trandafir, se afla un crucifix înalt. De jur împrejur, de-a lungul întregului portic, se înșiruiau icoane de piatră înfățișând patimile lui Cristos. Elisabeth și Graeber erau culcați între Biciuirea Domnului și Încoronarea cu spini. Îndărătul celui de al doilea pătrat, licăreau coloanele și ogivele culoarelor deschise spre grădină.

— Vino lângă mine, zise Graeber. La dracu cu dispozițiile asexuatului de paracliser!

Capitolul 23

În jurul turlei bombardate zburătăceau rândunele. Soarele abia răsărit scânteia pe muchiile plăcilor de metal desprinse de pe acoperiș.

Graeber despachetă mașinuța de spirt. Nu știa dacă era voie să gătească; se hotărî deci să urmeze vechea lege ostășească: să acționeze înainte de a i se interzice. Luă gamela și plecă în căutarea unui robinet de apă. Îl găsi în dosul sculpturii ce înfățișa Răstignirea. Acolo dormea, cu gura căscată, un om cu tuleie roșcate în bărbie. Avea un singur picior. Proteza o descătărămase și o pusese lângă el. În lumina timpurie, tijele de nichel de pe ea scăpărau ca o mașinărie.

Graeber își aruncă ochii printre coloanele galeriilor arcuite. Paracliserul nu minți se: bărbații dormeau într-o despărțitură separată, femeile într-alta. În partea dinspre miazăzi erau numai femei.

Când se întoarse, o găsi pe Elisabeth trează. Fața-i era proaspătă și odihnită; nu semăna de fel cu chipurile veștede pe care le zărise sub portic.

— Am găsit un loc unde te poți spăla, îi spuse. Du-te înainte de a începe iureșul celorlalți. Sfintele lăcașuri au totdeauna instalații sanitare foarte primitive. Vino să-ți arăt sala de baie a înalților canonici.

Elisabeth râse:

— Stai mai bine aici și ai grijă de cafea, că altfel rămânem fără ea. Am să găsesc și singură sala de baie. Pe unde vine?

Graeber îi descrise locul. Elisabeth străbătu grădina. Dormise atât de liniștit, încât rochia nu-i era aproape de loc mototolită. Graeber se uită după ea. Simți deodată că o iubește nespus de mult.

— Bravo ție, fiule! Te-ai apucat să-ți faci de mâncare în grădina Domnului?

Paracliserul cel cucernic se apropiase cu pași de pisică.

— Și încă lângă o icoană a calvarului celui greu, al Mântuitorului!

— Unde-i cel ușor? Mă pot duce și acolo.

— Aici e peste tot pământ sfințit. Nu vezi că în colțul acela se află înmormântați canonici?

— Am fost în multe cimitire și în toate mi-am făcut de mâncare, ripostă Graeber foarte calm. Aici însă poți să-mi spui unde să ne ducem? E pe undeva o cantină sau bucătărie de campanie?

— Cantină? pufni paracliserul, molfăind cuvântul, ca pe un măr putred. Aici?

— De ce nu? N-ar fi o idee rea.

— Poate pentru păgâni de teapa dumitale! Din fericire există însă și oameni care gândesc altfel. Un birt lângă lăcașul Domnului! Curată blasfemie!

— Nu-i chiar atât de grav. Cristos a ospătat câteva sute de oameni cu câteva pâini și câțiva pești, dacă-ți mai aminte. Numai că el n-a fost o boaită îmbătoșată ca dumneata. Și acum șterge-o, băiete! Suntem în război — poate că nici asta n-ai aflat încă?

— Am să-l încunoștințez pe domnul pastor Biederdieck despre sacrilegiul dumitale!

— Așa să faci! Și o să te dea afară de la primele cuvinte, uscătură fățarnică ce ești!

Paracliserul se retrase demn, călcând furios în papucii lui de pâslă. Graeber desfăcu o pungă cu cafea, moștenirea lui Binding și-i mirosi conținutul. Era veritabilă. O opări cu apă clocotită. Aroma se împrăștie peste tot.

Și avu un efect fulgerător. Dindărătul mormântului canonicilor se înălța capul zbârlit al unui bărbat care adulmecă aerul. Apoi omul strănută, se ridică și se apropie.

— Faci cinste cu o cești?

— Valea! îl repezi Graeber. Asta e casa Domnului. Aici nu se dau pomeni, se capătă doar.

Elisabeth se întoarse. Păși ușor și degajat, parcă s-ar fi plimbat.

— De unde ai cafeaua? întrebă ea.

— De la Binding. Trebuie s-o bem repede, că altfel dau peste noi toți cei de sub portic.

Soarele scoase din umbră icoanele calvarului lui Isus. În dreptul laviței din fața Biciuirii înflorise un smoc violet de toporași. Graeber scoase pâine și unt din raniță. Taie pâinea cu briceagul și unse untul pe felii.

— Unt veritabil! constată Elisabeth. Tot de la Binding?

— Toate de la el. Ciudat — mi-a făcut numai bine și n-am putut niciodată să-l sufăr.

— Poate că tocmai de aceea s-a purtat așa. Există și asemenea oameni.

Elisabeth se așează pe raniță lângă Graeber.

— Când eram de șapte ani, visam să trăiesc ca acum, aici.

— Eu voiam să mă fac brutar.

Elisabeth pufni în râs:

— Te-ai făcut în schimb furier cu aprovizionarea! Cât e ceasul?

— Strâng lucrurile și te conduc la fabrică.

— Nu. Mai bine să stăm la soare cât s-o putea. Durează prea mult să împachetăm și să ducem lucrurile, și pe urmă trebuie să așteptăm cine știe cât până ne vine rândul să le depozităm jos. Galeriile au și început să mișune de oameni. Ai toată vremea să faci treaba asta după plecarea mea.

— Bine. Crezi că se poate fuma aici?

— Nu. Dar sunt sigură că pe tine opreliștea te deranjează prea puțin.

— Bineînțeles, să profităm de tot ce se poate, înainte ca ăștia să ne dea afară. Și mult n-au să ne mai rabde. O să încerc azi să găsesc un loc unde să nu fim nevoiți să dormim îmbrăcați. La pastorul Biedendieck nu ne ducem în nici un caz, așa-i?

— Nu. Mai bine înapoi la Pohlmann.

Soarele urcă mai sus pe cer. Lumina acum porticul, și umbrele coloanelor cădeau pe ziduri. Oamenii mișunau încoace și încolo, ca într-o închisoare de lumini și umbre. Se auzeau niște copii plângând. Ologul de la colțul grădinii își încătărămă piciorul de lemn și-și trase pantalonul peste el. Graeber vârî în raniță resturile de pâine, unt și cafea.

— E opt fără zece, zise el. Trebuie să pleci. Vin să te iau de la fabrică, Elisabeth. Dacă se întâmplă ceva, avem două puncte de reper: grădina doamnei Witte, în primul rând; și dacă nu se poate acolo, atunci aici.

— Bine, zise Elisabeth ridicându-se. E ultima oară că plec pentru o zi întreagă.

— O să stăm în schimb deseară mai mult — câte ceasuri o să se poată. Și așa, vom recupera ziua pierdută.

Elisabeth îl sărută și porni repede. Graeber auzi pe cineva râzând. Se întoarse enervat. O femeie tânără stătea între

coloane. Avea în fața ei, pe un zid scund, un băiețel care o trăgea cu mânuțele de păr. Și femeia râdea împreună cu copilul. Pe Graeber și pe Elisabeth nici nu-i văzuse.

Graeber împachetă lucrurile. Apoi se duse să-și clătească gamela. Amputatul se luă după el. Piciorul cu proteză bocănea și scârțâia.

— Hei, camarade!

Graeber se opri.

— Voi ați fost ăia cu cafeaua? întrebă ologul.

— Da. Dar am băut-o toată.

— Mai încape vorbă?

Omul avea niște ochi albaștri foarte mari.

— Pe mine mă interesează zațul. Dacă ai de gând să-l arunci, dă-mi-l mai bine mie. Se mai poate fierbe o dată.

— Cu plăcere.

Graeber zgârie toată drojdia de cafea de pe fundul gamelei. Apoi își luă lucrurile și le duse în locul unde le pusese înainte. Se aștepta la o bătălie cu paracliserul cel cuvios. Dar în locul lui era acum celălalt, cel cu nasul roșu, care mirosea a vin de împărtășanie și care nu făcu nici o obiecție.

Portarul sta la fereastra locuinței sale din casa mistuită de incendiu. Când îl zări pe Graeber, îi făcu semn să se apropie. Graeber se duse într-acolo:

— Ai vreo scrisoare pentru noi?

— Da. Pentru soția dumitale. Dar e pe numele de domnișoară, Elisabeth Kruse. E în regulă, nu?

— Este.

Graeber luă scrisoarea. Observă că portarul îl străpungea cu o privire ciudată. Se uită la scrisoare și îngheță. Era de la Gestapo. Întoarse plicul. Parcă fusese dezlipit de cineva înainte.

— Când a venit? întrebă.

— Aseară.

Graeber se uită încă o dată la scrisoare. Era sigur că portarul o citise. Desfăcu deci plicul și scoase hârtia dinăuntru. Era o citație pentru Elisabeth, să se prezinte la orele unsprezece și jumătate dimineața. Se uită la ceas — zece fără câteva minute.

— Perfect! făcu el. În sfârșit! De când o așteptam!

Și băgă scrisoarea în buzunar.

— Altceva?

— Nu vă ajunge atât? întrebă portarul, căscând ochii cu uimire.

Graeber pufni în râs:

— Nu știi vreo locuință pentru noi?

— Nu. Dar ce, vă mai trebuie locuință?

— Mie nu. Soției mele.

— Așa? făcu portarul fără convingere.

— Da. Dau filodormă bună.

— Așa? făcu portarul încă o dată.

Graeber se îndepărtă. Simți să portarul îl urmărește cu privirea de la fereastră. Se opri și se prefăcu că se uită cu interes la scheletele acoperișurilor. După aceea porni mai departe cu pași de plimbare.

Dar după ce trecu de primul colț, scoase repede scrisoarea din buzunar. Era un formular tipărit, din care nu se putea deduce nimic. Până si semnătura era tipărită. Numai numele Elisabethei și data erau scrise la o mașină care bătea litera „a” mai sus decât pe celelalte.

Graeber se uită lung la citație. Era o bucată pătrată de hârtie ieftină, cenușie, lemnoasă, dar — așa cum era — întuneca deodată întreaga lume. O amenințare imaterială se desprindea din ea. Mirosea a moarte.

Se pomeni în fața bisericii Sfânta Ecaterina. N-ar fi putut spune cum a ajuns acolo.

— Ernst, șopti cineva în spatele lui.

Graeber se suci vijelios pe călcâie. Era Josef. Purta o manta de croială cazonă și, fără să se uite la Graeber, intră în biserică. Graeber își aruncă privirea în jur. Îl urmă după un minut. Îl găsi pe o bancă goală de sacristie. Josef făcu un gest, recomandându-i prudență. Graeber păși până la altar, se uită îndărăt, se întoarse și îngenunche lângă Josef.

— Pohlmann a fost arestat, șușoti Josef.

— Poftim?

— Pohlmann. A fost ridicat de Gestapo azi dimineață.

În momentul acela lui Graeber îi era imposibil să-și dea seama dacă arestarea lui Pohlmann avea vreo legătură cu citația primită de Elisabeth. Holbă doar ochii la Josef.

— Așadar și Pohlmann! spuse în cele din urmă.

Josef își înălță fulgerător privirea:

— Și încă cine, în afară de el?

— Soția mea a primit o invitație să se prezinte la Gestapo.

— Pentru ce oră?

— Azi dimineață la unsprezece și jumătate.

— Ai citația la dumneata?

— Da. Uite-o.

Graeber îi dădu hârtia.

— Dar cum s-a întâmplat cu Pohlmann? întrebă el.

— Nu știu. Nu eram acolo. Când am venit, am înțeles după poziția unei pietre, mișcată din loc, ce se întâmplase. În trecere, Pohlmann o dăduse la o parte. Era unul din semnele noastre. După un ceas am văzut oameni încărcând cărțile lui într-un camion.

— Se găsește printre ele vreuna care ar putea primejduiască situația?

— Nu cred. Tot ce-i putea dăuna e îngropat într-altă parte. Chiar și conservele.

Graeber se uită la hârtia din mâna lui Josef.

— Tocmai la el voiam să mă duc, zise el. Să-l întreb ce să fac.

— De ce crezi că am venit aici? E aproape sigur că un tip de la Gestapo așteaptă în locuința lui.

Josef îi înapoie lui Graeber citația.

— Ce-ai de gând să faci? îl întrebă.

— Nu știu. Abia adineauri am primit-o. Dumneata ce-ai face?

— Aș fugi, răspunse Josef fără ezitare.

Graeber străpunse cu ochii semiîntunericul în care jucau sclipiri de la podoabele din altar.

— Am să mă duc mai întâi eu la Gestapo și am să-i întreb ce vor, zise el.

— N-au să-ți dea nici o lămurire, dacă au de gând să pună mâna pe soția dumitale.

Graeber simți un fior rece în ceafă. Dar Josef fusese obiectiv, nimic mai mult.

— Dacă ar vrea să pună mâna pe ea, zise apoi, ar fi arestat-o cum l-au arestat pe Pohlmann. Trebuie să fie altceva. De aceea, mă duc eu întâi. Poate că nu-i nimic grav, spuse Graeber fără convingere. Și, dacă-i așa, ar fi o greșeală să fugă.

— Soția dumitale e evreică?

— Nu.

— Atunci se schimbă lucrurile. Pentru evrei e totdeauna mai bine să fugă. N-ai putea cumva invoca scuza că soția dumitale e plecată din oraș?

— Nu. Lucrează la o fabrică. Lucrul ăsta se poate constata cu ușurință.

Josef medita cu glas tare:

— Poate că n-au de gând s-o aresteze. Ai dreptate: dacă ar fi avut această intenție, ar fi făcut-o din capul locului. Bănuiești cam pentru ce putea fi chemată?

— Tatăl ei e în lagăr. Și s-ar putea ca persoana cu care a stat în același apartament s-o fi denunțat. Se mai poate ca Gestapoul s-o fi luat la ochi pentru că s-a căsătorit.

Josef chibzui din nou câtva timp.

— Distruge tot ce poate avea vreo legătură cu chestia asta. Scrisori, jurnale intime și altele asemănătoare. Și după aceea, poți să te duci acolo. Dar du-te singur. Asta și vrei, nu?

— Da. Am să spun că scrisoarea a sosit abia azi și că n-am reușit s-o înștiințez pe nevastă-mea la fabrică.

— E lucrul cel mai bun. Încearcă să afli despre ce e vorba. Dumneata nu poți să pățești nimic. Peste câteva zile trebuie să te întorci pe front. De la asta n-au să te oprească. Iar dacă o să ai nevoie de o ascunzătoare pentru soția dumitale, pot să-ți indic o adresă. Du-te mai întâi acolo. O să stau aici până după-amiază.

Josef avu o ușoară reticență.

— În confesionalul pastorului Biedendieck, urmă. Acolo unde-i atârnată tăblița „Absent”. E locul unde o să pot dormi câteva ceasuri.

Graeber se ridică. După semiobscuritatea răcoroasă din biserică, lumina de afară se năpusti atât de violent asupră-i, de parcă ar fi vrut să-l pătrundă până în adâncuri, de parcă ar fi făcut parte din Gestapo.

Trecu pe străzi cu pasul rar. Avea senzația că se afla sub un clopot de sticlă. Totul din jur îi păru teribil de străin și inaccesibil. O femeie cu un copil în brațe reprezenta un crâmpei de siguranță personală și stârnea o dureroasă invidie. Un bărbat stând pe o bancă și citind un ziar era o icoană de inabordabilă lipsă de griji, iar câțiva oameni care pălăvrăgeau râzând păreau ființe din lume, ruptă de lumea lui. Deasupra lui Graeber plutea

întunecoasă, numai umbra neliniștii care-l izola de restul omenirii, ca și când ar fi fost un lepros.

Intră în clădirea Gestapoului și arătă citația. Un SS-ist îl îndreptă de-a lungul câtorva coridoare spre o aripă laterală. Gangurile miroseau a hârțoage, a birouri neaerisite și a cazarmă.

Trebui să aștepte într-o încăpere în care se mai aflau trei inși. Unul stătea la fereastra care dădea în curte. Ținea mâinile la spate și ciocănea cu degetele mâinii drepte pe dosul celei stângi. Ceilalți doi ședeau crispați pe scaune și priveau în gol. Unul dintre ei era chel și-și acoperea cu mâna o buză spintecată; celălalt purta o mustață à la Hitler și avea fața palidă și buhăită. Toți își suciră scurt capetele către Graeber când intră, și le întoarseră imediat în altă parte.

După câtva timp apăru un SS-ist cu ochelari. Toți ridicară ochii ca la comandă. Graeber era cel mai apropiat de el.

— Ce cauți aici? îl întrebă SS-istul oarecum mirat.

Militarii erau subordonați în general justiției militare. Graeber arătă invitația. SS-istul o citi.

— Dar aici e trecută altă persoană, zise el. Citația e pe numele unei oarecare Elisabeth Kruse...

— E soția mea. Ne-am căsătorit acum câteva zile. Lucrează într-o întreprindere de stat. Am crezut că pot să rezolv eu chestiunea.

Graeber scoase actul de căsătorie; prevăzător, îl luase cu el. SS-istul se scobi nehotărât în ureche.

— Mă rog, dinspre mine... Du-te la camera 72, la subsol.

Și îi înapoie lui Graeber hârtiile.

„La subsol!” își zise Graeber. În zvonurile ce circulau despre clădirea Gestapoului, subsolul avea faima cea mai sinistră.

Coborî treptele. Doi inși care se încrucișară cu el îl priviră cu invidie. Credeau că e liber să iasă, în vreme ce ei se așteptau la orice.

Camera 72 era o încăpere vastă cu stelaje și cu un birou într-o despărțitură. Un funcționar plictisit luă citația pe care i-o întinse Graeber. Apoi Graeber îi explică motivul pentru care venise în locul soției sale și arătă din nou toate actele. Funcționarul încuviință din cap:

— Poți să semnezi pentru soția dumitale?

— Da.

Funcționarul îi împinse două formulare peste masă.

— Semnează aici. Și scrie dedesubt: „Soț al Elisabethei Kruse”, pune data și indică oficiul de stare civilă unde v-ați căsătorit. Al doilea formular poți să-l iei cu dumneata.

Graeber iscăli cât putu de încet. Nu voia să se observe că citește textul imprimat pe hârtie, dar nici nu voia să semneze orbește. În acest timp funcționarul căuta ceva într-unul din rafturile de la perete.

— Ei, la dracu! Dar unde-i cenușa aia? strigă el în cele din urmă. Holtmann! Iar ai încurcat toate pe-aici. Adu-mi pachetul Kruse.

Cineva grohăi în dosul despărțiturii.

Graeber văzu că iscălise de primirea cenușii deținutului în prevenție Bernhard Kruse. Mai văzu, pe al doilea formular, că Bernhard Kruse murise de un atac de cord.

Între timp, funcționarul trecuse îndărătul peretelui despărțitor. Se întoarse acum cu o cutie de țigări de foi, învelită într-o hârtie cafenie de ambalaj, prea scurtă pentru mărimea cutiei, și legată cu sfoară. Pe pereții laterali ai cutiei rămăsese emblema „Claro”, iar partea din cap ce apărea de sub înveliș purta încă eticheta multicoloră a țigărilor de foi: o stemă în roșu și auriu, purtată de indian care fuma pipă.

— Asta-i cenușa, zise funcționarul, uitându-se noros la Graeber. Dumitale, ca ostaș, cred că nu mai e nevoie să-ți spun că trebuie să păstrați cea mai strictă tăcere. Nici un fel de anunț mortuar — nici în ziare nici sub altă formă. Nici o ceremonie de doliu. Tăcere absolută. S-a înțeles?

— Da.

Graeber luă cutia de țigări și plecă.

Știa că n-avea să-i spună Elisabethei nici un cuvânt. Putea să afle și mai târziu. Putea chiar să nu afle niciodată: Gestapoul nu anunța de două ori. Pentru moment era de ajuns că trebuia s-o lase singură; să-i mai și comunice că tatăl ei e mort ar fi fost o cruzime de prisos.

Se îndreptă fără grabă spre biserica Sfânta Ecaterina. Străzile erau din nou pline de viață. Amenințarea pericolului se transformase în moarte. Dar era o moarte străină. Graeber era deprins cu morții străini. Pe tatăl Elisabethei îl cunoscuse numai în copilărie.

Simțea sub braț cutia de țigări. Probabil că cenușa din ea nici nu era măcar a lui Kruse. Holtmann putuse foarte bine să fi dat alta în locul ei, și desigur că nici cei din lagăr nu se osteniseră peste măsură în privința asta. De altfel, la incinerările în masă era și imposibil. Un fochist aduna pe făraș câțiva pumni de cenușă și-i arunca într-o cutie; atât și nimic mai mult. Graeber nu înțelegea de ce, în general, se mai făcea treaba asta. Era o îmbinare de neomenie și birocrație care dădea neomeniei o înfățișare și mai neomenoasă.

Chibzui ce să facă cu cenușa. Putea s-o îngroape printre dărâmături; erau destule locuri pentru așa ceva. Putea să încerce s-o ducă la un cimitir; dar acolo, ar fi avut nevoie de o aprobare și de un mormânt, și atunci ar fi aflat și Elisabeth.

Străbătu biserica. În dreptul confesionalului pastorului Biedendieck se opri. Tăblița cu inscripția atârna în față. Graeber dădu o clipă la o parte perdeaua verde. Josef își ațintì ochii asupra lui. Era treaz. Ședea în așa fel că putea să-l lovească pe Graeber cu piciorul în burtă și s-o rupă la fugă.

Graeber trecu mai departe și se duse la banca de lângă sacristie. După un scurt răstimp apăru și Josef. Graeber îi arătă cutia de țigări:

— Asta era tot. Cenușa tatălui ei.

— Altceva nimic?

— E prea destul! Ai mai aflat ceva despre Pohlmann?

— Nu.

Se uitară amândoi la pachet.

— O cutie de trabucuri, zise Josef. De obicei, folosesc cutii vechi de carton, cutii de tablă sau pungi de hârtie. Oricum, o cutie de țigări e aproape ca un sicriu. Unde vrei s-o lași? Aici în biserică?

Graeber clătină din cap. Îi venise deodată o idee la care nu se gândise până atunci.

— În grădina bisericii, spuse el. Acolo este și așa un fel de cimitir.

Josef încuviință din cap.

— Mai pot face ceva pentru dumneata? îl întrebă Graeber.

— Dacă vrei, ieși te rog pe ușa laterală de colo și vezi dacă-i ceva suspect pe stradă. Trebuie s-o șterg de-aici; de la ora unu intră în serviciu paracliserul antisemit. Dacă nu te întorci în cinci minute, înseamnă că strada e liberă.

— S-a făcut.

Graeber ieși la soare. După câtva timp apăru și Josef. Trecu pe lângă Graeber, atingându-l aproape.

— Noroc! murmură el.

Graeber se întoarse în biserică. La ora asta grădina din fața colonadelor era pustie. Doi fluturi galbeni, cu puncte roșii pe aripi, se zbenguiau în jurul unei tufe cu floricele mici, albe. Tufișul se afla lângă mormântul canonicului Aloysius Blumer. Graeber se apropie de el și-l cercetă. Trei morminte se surpaseră, dar lângă mormântul lui Blumer se căscase o gaură sub iarbă. Era un loc foarte potrivit.

Graeber scrise pe o hârtie că în cutia de țigări se găsește cenușa unui deținut catolic din lagărul de concentrare. Era o măsură de prevedere, pentru cazul că s-ar fi găsit cutia. Strecură biletul sub hârtia cafenie de ambalaj. Tăie apoi cu baioneta o bucată de gazon din pământ și lărgi cu băgare de seamă crăpătura, ca să poată introduce cutia. Îndesă apoi în gaură pământul și puse gazonul deasupra. În felul acesta Bernhard — dacă a lui era cenușa — găsise loc în pământ sfânt, la picioarele unui înalt demnitar al bisericii.

Graeber se întoarse apoi și se așeză pe zidul portalului. Lespezile erau încălzite de soare. „Poate că e un sacrilegiu, își zise el. Dar poate că-i numai un sentimentalism inutil”. Bernhard Kruse fusese catolic, și catolicilor le era interzisă incinerarea; desigur însă că, datorită împrejurărilor speciale, biserica putea trece acum vederea acest lucru. Iar dacă în cutie nici nu era el — își zise Graeber — ci un amestec din cenușa multor altor victime, poate chiar de la protestanți și de la habotnici, nu era greu să închidă ochii și în acest caz. Nici Iehova și nici Dumnezeul protestanților, sau al catolicilor, n-ar avea aproape nimic de obiectat.

Graeber se uită la mormântul în care cutia de țigări fusese strecurată ca un ou de cuc în cuib străin. Pe drumul de la Gestapo nu simțise aproape nimic; acum însă, după ce totul trecuse, fu cuprins de o adâncă și nesfârșită amărăciune. Era mai mult decât gândul la mort. În amărăciunea lui erau cuprinși și Pohlmann, și Josef și toate grozăviile pe care le văzuse.

Se ridică. La Paris văzuse mormântul soldatului necunoscut; somptuos, sub Arcul de Triumf în care erau săpate numele marilor bătălii ale Franței. Și Graeber simți că bucata de răzor

surpat, cu placa funerară a canonicului Blümer și cu cutia de trabucuri, era ceva asemănător, ba poate chiar mai mult — numai că curcubeul gloriei și al bătăliilor.

— Unde dormim la noapte? întrebă Elisabeth. Tot în grădina bisericii?

— Nu. S-a întâmplat o minune. Am fost la doamna Witte. Are o cameră liberă. Fiica ei a plecat acum câteva zile la țară. Ne putem instala acolo, iar tu vei putea eventual să păstrezi camera după plecarea mea. Am și cărat acolo toate lucrurile noastre. Ai căpătat concediul?

— Da. Nu trebuie să mă mai duc la fabrică. Și tu nu trebuie să mă mai aștepți.

— Slavă Domnului! Asta o sărbătorim deseară! Nu ne culcăm toată noaptea și dormim în schimb până mâine la prânz.

— Bine! O să stăm în grădină până vor răsări toate stelele. Dar mai înainte, dau o fugă să-mi cumpăr o pălărie. Azi e cea mai potrivită zi pentru treaba asta.

— Ce să faci cu o pălărie? Vrei s-o porți deseară în grădină?

Elisabeth râse:

— Poate — de ce nu? Dar nu ăsta-i lucrul cel mai important. Important este faptul că o cumperi. E un gest simbolic. O pălărie e ca un drapel. O cumperi când ești fericit sau când ești nefericit. Nu poți să înțelegi, așa-i?

— Nu, nu înțeleg. Dar hai s-o cumpărăm. Vom sărbători cu ea zilele tale de libertate. Asta-i mai de preț decât masa noastră de astă-seară. Dar mai e vreun magazin deschis la ora asta? Și nu-ți trebuie pentru pălărie o cartelă de îmbrăcăminte?

— Cartelă am. Și știu și unde să găsesc o pălărie la ora asta.

— Perfect. Vom cumpăra o pălărie care să se asorteze cu rochia ta de aur.

— La rochia aceea nu-i nevoie de pălărie. E o toaletă de seară. O să cumpărăm indiferent ce pălărie. E absolut necesar. Cu ajutorul ei uităm de fabrică.

O porțiune din vitrina magazinului rămăsese întreagă. Restul era acoperit cu scânduri. Graeber și Elisabeth priviră înăuntru. În vitrină se aflau două pălării. Una din ele era garnisită cu flori artificiale, iar cealaltă cu pene multicolore. Graeber le examina fără prea mult entuziasm; nu și-o putea închipui pe Elisabeth cu

asemenea pălării. Apoi observă că o femeie cu părul alb tocmai se pregătea să încuie ușa.

— Repede! zise el.

Patroana îi conduse într-o încăpere din spatele magazinului, ale cărei ferestre erau camuflate. Și imediat începu cu Elisabeth o convorbire, din care Graeber înțelegea nici o iotă. Resemnat, se așeză pe un scaun fragil, auriu, lângă ușă.

Patroana aprinse un bec în fața unei oglinzi și scoase din cartoane tot felul de pălării și de materiale. Încăperea cenușie deveni deodată o grotă de basm. Albăstruiul, roșul și trandafiriul, și albul pălăriilor aprindeau lumini feerice, iar țesăturile policrome de brocart sclipeau și ele ca niște coroane ce așteptau să fie încercate pentru o misterioasă serbare.

În lumina ce se revărsa de deasupra oglinzii, Elisabeth se mișca încoace și încolo, ca și cum chiar în clipa aceea ar fi descins dintr-un tablou, iar îndărătul ei s-ar topi bezna în care era cufundat tot restul încăperii.

Graeber ședea nemișcat și urmărea scena care, dintre toate cele întâmplate în cursul zilei, i se părea cu ireală. O văzu pentru întâia oară pe Elisabeth cu desăvârșire desprinsă din cătușele timpului, preocupată numai de sine însăși, lăsându-se în voia unui joc nevinovat dar plin de tâlc, învăluită în lumină, în tandrețe și dragoste, gravă și concentrată ca un vânător care-și încerca armele.

Graeber auzea convorbirea șoptită a celor două femei fără să tragă cu urechea, și era ca murmurul unui izvor. Și vedea aureola luminoasă care o împresura pe Elisabeth, de parcă ar fi emanat chiar din ea, și-i era dragă și o dorea; și uită totul, covârșit de această fericire din glas, îndărătul căreia incomprehensibila umbră a pierderilor dureroase se înălța parcă anume pentru a face mai adâncă, și mai strălucitoare fericirea — și tot atât de prețioasă și de fugitivă ca răsfrângerile de pe mărunțele crâmpeie de mătase și de brocart din jur.

— O calotă, zise Elisabeth. O calotă simplă de strâns bine pe cap.

Capitolul 24

Fereastra era spuzită de stele. Curpeni de viță sălbatică o încercuiau, și câțiva ciorchini atârnau în bătaia vântului, legănându-se ca limbile întunecate ale unei pendule mute.

— Nu plâng de-adevărat, zise Elisabeth. Și când mă vezi plângând, să nu te sinchisești. Nu eu plâng: e doar ceva din mine care vrea să se elibereze. Uneori, nu avem alt mijloc decât plânsul. Nu-s lacrimi de durere. Sunt fericită.

Era cuibărită lângă Graeber, cu capul rezemat de umărul lui. Patul era larg, din lemn vechi, înnegrit, de nuc. Avea tăbliile înalte și arcuite. Un scrin, tot de nuc, se afla într-un colț, iar în fața ferestrei, o masă cu două scaune. Pe perete atârna o cutie de sticlă în care era o veche cunună de mireasă, din mirt artificial, iar în oglinda de alături ciorchinii și palida lumină fâlfâitoare de afară se fugăreau încoace și încolo, într-un joc de negru și alb.

— Sunt fericită, repetă Elisabeth. S-au întâmplat atât de multe în aceste săptămâni, că nu pot îndesa încă totul în mine. Am încercat. Nu merge. Trebuie să ai răbdare cu mine în noaptea asta.

— Aș vrea să mai am destul timp ca să te pot scoate din orașul ăsta și să te instalez într-un sat.

— E totuna unde o să mă aflu după plecarea ta.

— Nu-i totuna. Satele nu sunt bombardate.

— O să vină odată ziua când n-au să ne mai bombardeze nici aici. N-a mai rămas aproape nimic din tot orașul. De altfel, nici nu pot să plec, cât timp lucrez la fabrică. Sunt bucuroasă că am camera asta de basm. Și pe doamna Witte.

Răsufla acum mai liniștit.

— Încă puțin, și sunt din nou stăpână pe mine, zise ea. Nu mă crede isterică. Sunt fericită. Dar e o fericire nesigură. Nu una animalică, mereu aceeași.

— Firește că nu una animalică, întâmpină Graeber. Cine-și dorește o asemenea fericire?

— Nu știu, dar mi se pare că eu una aș putea suporta multă vreme o cantitate respectabilă din acest soi de fericire.

— Și eu la fel. Dar nu vreau să admit, pentru că n-o putem avea în momentul de față.

— Zece ani de asemenea bună, trainică, monotonă, burgheză fericire animalică — ba chiar o întreagă viață plină de ea — cred că n-ar fi prea mult!

Graeber râse:

— Asta-i din pricină că ducem o viață atât de palpitantă. Strămoșii noștri gândeau altfel; erau ahtiați după aventuri și-și detestau fericirea animalică.

— Noi nu. Noi am redevenit oameni simpli, cu dorințe simple.

Elisabeth se uită la el:

— N-ai vrea să dormi acum? O noapte întreagă de somn neîntrerupt? Că mâine seară pleci, și cine știe când o să mai ai o asemenea ocazie.

— O să am destul timp să dorm după ce voi pleca. Nu ajung atât de repede acolo.

— De pat o să mai ai parte undeva?

— Nu. Cel mai mare confort la care mă pot aștepta de mâine încolo este, din când în când, o laviță de lemn sau un sac cu paie. Dar te obișnuiești repede cu asta. Nu-i cine știe ce grozăvie. Acum e vară. Rusia e urâtă numai iarna.

— Poate că va trebui să mai înduri o iarnă acolo.

— Dacă ne retragem în ritmul de până acum, la iarnă suntem în Polonia sau poate chiar în Germania. Atunci n-o să mai răbdăm atâta de frig. Și va fi un frig pe care-l cunoaștem.

„Acum o să mă întrebe când voi avea din nou permisie, gândi el. Aș vrea să trec odată peste toate Dar e firesc să mă întrebe, și va trebui să-i răspund că grozav aș vrea să nu mai am nimic a face cu lucrurile astea. În fond, nici nu mai sunt pe de-a întregul aici; ceea ce a rămas din mine, parcă n-ar avea înveliș. Este ceva ce nu poate fi rănit cu-adevărat — numai că-i mai sensibil decât o rană deschisă”.

Graeber se uită la curpenii de viță care se legănau în fața ferestrei și la jocul fâlfâitor de argint și cenușă din oglindă, și avu senzația că îndărătul lor se află, aproape de tot, o taină care se va dezvălui dintr-un moment într-altul.

Apoi auziră sirenele.

— Să rămânem aici, zise Elisabeth. N-am poftă să mă îmbrac și să mă înfund într-un adăpost.

— Perfect.

Graeber se duse la fereastră, împinse masa la o parte și se uită afară. Noaptea era luminoasă și fără nici o adiere. Grădina

sclipea în bătaia lunii. Era o noapte ireală, minunată pentru visători și excelentă pentru raiduri aeriene. Graeber o văzu pe doamna Witte apărând în prag. Era foarte palidă. Deschise fereastra.

— Tocmai voiam să vă trezesc, strigă ea printre urletele sirenelor.

Graeber dădu din cap.

— Adăpost... Leibnizstrasse... mai auzi el.

Îi făcu semn că a înțeles. Apoi o văzu reintrând în casă. După aceea așteptă încă un minut. Doamna Witte nu mai apăru. Rămânea și ea acasă. Graeber nu se miră. Nici nu s-ar fi putut altfel. Doamna Witte nu trebuia să fugă într-un adăpost; grădina și casa ei păreau ocrotite de o magie ocultă: stăteau tăcute și neatinse în vacarmul care vuia deasupra lor. Copacii se înălțau drepți îndărătul argintului pal al gazonului. Tufișurile nu se clinteau. Până și curpenii din fața ferestrei încetaseră de a se mai clătina. Micul ostrov al păcii se odihnea sub lună ca într-un adăpost de sticlă, de care vijelia distrugerii ricoșa.

Graeber plecă de la fereastră. Elisabeth, în pat, ședea în capul oaselor. Umerii ei răsfrângeau licăriri plăpânde, iar în locul unde se rotunjeau spre brațe erau învăluiți în umbre moi. Sânii ei, tari și obraznici, păreau mai mari decât în realitate. Gura îi era întunecată, iar ochii scânteiau străvezii și aproape fără culoare. Ședea în pat cu brațele rezemate de perne, ca o ființă apărută deodată de foarte departe. O clipă, păru la fel de străină, de mută și de misterioasă ca și grădina de afară sub razele lunii — ca o vedenie dinainte de sfârșitul lumii.

— A rămas și doamna Witte aici, zise Graeber.

— Vino.

Îndreptându-se spre pat, Graeber își văzu chipul în oglinda sură și argintie. Nu se recunoscu. Era al altuia.

— Vino, repetă Elisabeth.

Graeber se aplecă peste ea. Elisabeth își încolăci brațele după grumazul lui.

— E totuna ce se va întâmpla, zise ea.

— Nu poate să se întâmple nimic, ripostă el. Astă noapte în nici un caz.

N-ar fi putut spune de ce credea acest lucru. Probabil că era ceva în legătură cu grădina, și cu lumina, și cu oglinda, și cu

umerii Elisabethei, și cu o liniște vastă, care-l cuprinse deodată până în ultimele fibre.

— Nu poate să se întâmple nimic, repetă el.

Elisabeth apucă plapuma și o zvârli pe jos. Era goală; din șolduri porneau picioarele lungi și viguroase; de la umeri și sâni trupul se subția spre bazinul îngust; coapsele nu erau însă subțiri; acolo trupul se rotunjea și se aduna din ambele părți către triunghiul pubisului. Trupul unei tinere femei și nicidecum al unei adolescente.

Graeber o simți în brațele lui. Alunecase către el; avu senzația că o mie de brațe se împletesc, și-l țin, și-l poartă. Nicăieri nu mai exista un locșor liber, totul e foarte aproape, strâns lipit. Nu mai era frenezia pătimașă din primele zile, era un crescendo lent, continuu, inundând totul: și graiul, și zăgazurile, și zarea, apoi ființa întreagă.

Graeber își înălță capul. Venea de foarte departe. Ciuli urechile. Nu știa cât timp fusese plecat. Afară era liniște. Crezu că-l înșeală auzul și rămase nemișcat, cu atenția încordată. Dar nu auzi nimic — nici bubuituri; nici clocotul antiaerienei. Închise ochii și recăzu pe pernă. Apoi se trezi din nou.

— N-au venit, Elisabeth, zise el.

— Ba da, murmură ea.

Erau întinși unul lângă altul. Graeber văzu plapuma zvârlită pe parchet, și oglinda, și fereastra deschisă. Crezuse că noaptea nu se va sfârși niciodată, dar simți cât de încet curgea acum din nou timpul în albia tăcerii. Curpenii din fața ferestrei se legănau iarăși în bătaia vântului, umbrele lor treceau prin oglindă și, deodată, se auziră și zgomote din depărtare.

Graeber își întoarse privirea spre Elisabeth. Stătea cu ochii închiși. Gura îi era întredeschisă; răsufla adânc și liniștit. Nu se dezmeticise încă. El însă era treaz, începuse să și gândească. Ei îi trebuia totdeauna mai mult până să-și revină. „Aș vrea să am și eu darul acesta, își spuse în gând; să mă pierd cu desăvârșire și îndelung”. Era un lucru pentru care o invidia, care-l făcea s-o iubească mai mult, și de care era puțintel înfricoșat. În asemenea clipe, ea era undeva unde nu putea s-o urmeze, în orice caz nu destul de mult timp; și poate că tocmai asta îl speria. Se simți deodată singur și, întrucâtva, într-o ciudată stare de inferioritate.

Elisabeth deschise ochii:

— Unde sunt avioanele?

— Nu știu, răspunse Graeber.

Ea își netezi părul spre ceafă:

— Mi-e foame.

— Și mie, rosti el. Avem mâncare berechet și de tot felul.

Coborî din pat și aduse conservele luate din pivnița lui Binding.

— Avem și pui, și vițel, chiar și o ciozvârtă de iepure, și compot...

— Să mâncăm iepurele și compotul, vrei?

Graeber desfăcu borcanele. Îi plăcea că Elisabeth nu venea să-l ajute, ci rămânea în pat și aștepta. Nu putea suferi femeile care, încă toropite de mister și întuneric, se transformau imediat în niște gospodine trepidante.

— Mă simt prost de fiecare dată când văd lucrurile astea luate de la Alfons, zise el. M-am purtat destul de prost cu el.

— În schimb, probabil că el s-o fi purtat prost cu alții. Asta restabilește balanța. Ai fost la înmormântarea lui?

— Nu. Erau de față prea mulți naziști în uniformă. N-am însoțit cortegiul. Am ascultat numai cuvântarea *obersturmbannführer*-ului Hildebrandt. Spunea că ar trebui să urmăm toți pilda lui Alfons și să-i îndeplinim ultima dorință. Se referea la lupta fără cruțare împotriva inamicului. Dar ultima dorință a lui Binding a fost în pivniță, Alfons era în pijama cu o blondă în cămașă de noapte.

Graeber răsturnă carnea de iepure și compotul în două farfurii primite de la doamna Witte. După aia tăie pâinea și destupă o sticlă de vin. Elisabeth se ridicase goală în fața patului de nuc.

— Află că nu arăți de loc ca cineva care de multe zile coase cu spinarea încovoiată mantale militare, spuse Graeber. Pari mai degrabă o ființă care face gimnastică.

— Gimnastică? Păi asta face omul când e deprimat.

— Serios? E ceva ce nu mi-ar fi trecut niciodată prin gând.

— Cel mai bun leac, urmă Elisabeth. Fă gimnastică până când nu mai ești în stare să te apleci, aleargă când pici de oboseală, deretică-ți camera de zece ori, piaptănă-te până când te apucă durerea de cap, sau ceva de felul ăsta.

— Și dă rezultate bune?

— Numai la penultima desperare. Atunci când să înăbuși în tine orice gând. La ultima desperare nu mai ajută nimic; trebuie să te dai bătut.

— Și-apoi?

— Aștepți până când viața te aruncă pe mal. Vai de viața care te face să respiri. Nu de aceea pe care o trăiești.

Graeber ridică paharul:

— Cred că pentru vârsta noastră știm prea multe despre desperare. Mai bine să uităm.

— Știm prea multe și despre uitare, întregi Elisabeth. Să uităm și asta.

— S-a făcut! Trăiască madam Kleinert care a preparat iepurele.

— Și doamna Witte, care ne-a dat grădina și asta.

Goliră paharele. Vinul era rece și aromat. Graeber umplu din nou paharele. Luna strălucea ca aurul.

— Iubitul meu, zise Elisabeth. E minunat să fii noaptea treaz. Vorbești cu mult mai multă ușurință.

— Asta-i adevărat. Noaptea ești o făptură tânără și făloasă, și nu o croitoreasă de mantale cazone. Iar eu nu sunt soldat.

— Noaptea suntem ceea ce ar trebui să fim, nu ceea am devenit.

— Poate.

Graeber se uită la iepure, la compot și la pâine.

— Asta înseamnă, deci, că suntem niște oameni cât se poate de superficiali. Pentru că noaptea nu facem decât să dormim și să mâncăm.

— Și să ne iubim. Și asta nu-i ceva superficial.

— Și să bem.

— Și să bem, repetă Elisabeth, întinzând paharul.

Graeber râse:

— S-ar cuveni să fim sentimentali și triști, și să ne adâncim în convorbiri profunde. Iar noi, în schimb, am mâncat jumătate din iepure și găsim că viața-i minunată,

— Să-i mulțumim lui Dumnezeu.

— E mai bine așa. Ori nu?

— E singura cale. Când n-ai pretenții, totul este un bun fără preț.

— Pe front ai învățat asta?

— Nu, aici.

— Foarte bine. E de fapt tot ce trebuie să știm, nu?
— Da. După aceea nu mai ai nevoie decât de un pic de noroc.
— Și noi am avut parte și de noroc, nu?
— Da. Am avut parte de tot ce există.
— Nu ești trist că s-a isprăvit?
— Nu s-a isprăvit. Se transformă doar.
Elisabeth se uită la el.
— Ai dreptate, se corectă Graeber. Sunt trist. Sunt atât de trist, că-mi pare c-o să mor mâine, când te voi părăsi. Dar când mă gândesc ce-ar trebui să fie ca să nu fiu trist, văd doar o singură posibilitate: să nu te fi întâlnit niciodată. Atunci n-aș fi trist, și aș pleca de-aici nepăsător, și cu inima goală. Și când mă gândesc la asta, tristețea nu mai e tristețe. E o fericire neagră. Reversul fericirii.
Elisabeth se ridică.
— Poate că mi m-am exprimat bine, urmă Graeber. Ai înțeles ce-am vrut să spun?
— Am înțeles. Și te-ai exprimat foarte bine. Nici nu se putea formula mai clar. De altfel, am bănuit că vei spune asta.
Veni lângă el. Graeber o simți subit. Elisabeth nu mai avu nici un nume, ci toate numele din lume. O clipă, pe Graeber îl străbătu o flacără asemenea unei lumini insuportabil de albe, și își dădu scama că toate erau la fel: despărțirea și întoarcerea, posesiunea și pierderea, viața și moartea, trecutul și viitorul, și că totdeauna și pretutindeni chipul de piatră al veșniciei e prezent și nu poate fi nimicit. Apoi i se păru că pământul de sub el se boltește; îi simți rotunjimea sub picioare, de parcă ar fi trebuit să facă un salt înainte; o cuprinse pe Elisabeth în brațe și se prăbuși cu ea și în ea...

Era ultima lor după-amiază. Ședeau în grădină. Pisica se strecură pe lângă ei. Era grea, preocupată numai de ea însăși și nu lua pe nimeni în seamă.
— Sper să am un copil, zise Elisabeth pe neașteptate.
Graeber căscă ochii la ea:
— Un copil? De ce?
— De ce nu?
— Un copil? În vremurile astea? Aștepți așa ceva?
— Sper.
Graeber o învălui într-o privire lungă:

— Cred că acum s-ar cuveni să spun nu știu ce, să mă agit și să te sărut, să fiu surprins și drăgăstos; nu-i așa, Elisabeth? Dar nu sunt în stare. M-ai luat prea repede. La un copil nu m-am gândit până acum.

— Nici nu era nevoie. E ceva ce nu te privește. Nu știu nici eu sigur.

— Un copil? Ar crește tocmai bine pentru un viitor război, așa cum am crescut noi pentru războiul ăsta. Gândește-te numai la mizeria ce-l așteaptă după ce se va naște!

Pisica apăru din nou. Se furișa neauzit pe aleea care ducea la bucătărie.

— În fiecare viață se nasc copii, zise Elisabeth.

Graeber se gândi la cei din *Hitlerjugend* și la copiii care-și denunțau părinții.

— Ce rost are să vorbim despre asta? exclamă el. Aveai o dorință. Ori nu?

— Nu ți-ar plăcea să ai un copii!

— Nu știu. Poate în timp de pace. Până acum nu m-am gândit la așa ceva. E întâia oară... Cum e să nești un copil în asemenea condiții?

— Tocmai de aceea, ripostă Elisabeth.

— De ce?

— Pentru a-l face să devină dușmanul acestor animale. Ce s-ar alege din viitorul nostru dacă oamenii care luptă împotriva condițiilor de acum n-ar avea copii? Adică numai barbarii să aibă urmași? Atunci, cine va mai restabili ordinea în lume?

— Pentru asta ai vrea să ai un copil?

— Nu pentru asta. Ceea ce-am spus mi-a trecut abia acum prin minte.

Graeber tăcu. Împotriva argumentelor ei nu era nimic de zis. Avea dreptate.

— Mă iei prea repede, explică apoi. Nu m-am deprins încă bine cu faptul că sunt căsătorit și tu mă silești să hotărăsc dacă mi-ar plăcea să am un copil ori nu.

— În toată discuția asta n-ai observat lucrul cel mai simplu: că eu nu țin numai să am un copil, ci că vreau să-l am de la tine. Și acum, mă duc să aranjez cu doamna Witte masa de astă-seară. Vreau să fie o capodoperă de conserve.

Graeber rămase singur pe scaunul din grădină. Cerul era împestrițat cu nori scăldați în purpură. Ziua trecuse. Fusese o zi

furată. Graeber își depășise permisia cu douăzeci și patru de ore. Cu toate că-și făcuse toate formele de plecare, rămăsese în oraș. Acum era seară, si peste un ceas va pleca.

Mai fusese o dată la serviciul populației, dar de la părinții săi nu venise nici o veste. Încercase deci tot ce se putea. Doamna Witte se învoise s-o primească pe Elisabeth ca locatară după plecarea lui. Graeber examinase pivnița casei; nu era destul de adâncă pentru a fi absolut sigură, dar destul de bine consolidată. Se dusese să vadă și adăpostul din Leibnizstrasse; nu se deosebea cu nimic de celelalte din oraș.

Liniștit, se rezemă acum de spătarul scaunului. Auzi clinchetul vaselor în bucătărie.

Fusese o permisie lungă. Trei ani, nu trei săptămâni. E drept că uneori căsătoria nu i se părea un lucru temeinic, ci mai degrabă ceva înjghebat în pripă, pe termen nesigur; se străduia totuși să se încredințeze pe sine însuși că era un lucru de durată.

Auzea glasul Elisabethei. Gândul îl purtă la cele ce spusese adineauri despre copil. În clipele acelea avuse impresia că, dintr-o dată, cineva străpunsese un zid. Apoi văzu o deschizătură, și îndărătul ei se contura vag, ca o grădină, un crâmpei de viitor. Gândurile lui Graeber nu trecuseră niciodată de acel zid. Venind în patrie, dorise, ce-i drept, să găsească o ființă care să fie a lui, pentru a lăsa în urma sa, la plecare, ceva care să-i aparțină. În felul acesta, să rămână într-un fel și el însuși, dar gândul la un copil nu fusese niciodată cuprins în acea năzuință.

Își purtă privirea către vălurile amurgului care se târau între tufele de liliac. Ce nesfârșite deveneau toate aceste lucruri dacă le urmăreai în desfășurarea lor, și ciudat era să simți că viața continuă și dincolo de zidul acela în fața căruia se oprea viața ta, și că acel ceva care-l considerase până atunci aproape ca un fapt săvârșit în pripă, putea deveni cândva o posesiune temeinică, sortită a fi trecută asupra unei existențe străine, încă nenăscute, într-un viitor fără de sfârșit și plin de o duioșie pe care n-o cunoscuse niciodată. Ce largi perspective deschideau toate acestea, și ce noian de presimțiri! Cât de intens o fărâmă dintr-însul dorea, și nu dorea, totuși dorea acest sărman și consolator miraj al nemuririi!

— Trenul pleacă la șase, îi spuse el Elisabethei. Am terminat tot ce-am avut de făcut. Te rog să nu mă duci la gară. Vreau să plec din grădina asta și să iau cu mine tot ce mă înconjoară acum — felul tău de a fi aici și nu aglomerația și stânjeneala din gară. Râse înveselit. Când am plecat pe front, m-a condus mama. N-am putut s-o opresc. A fost groaznic, și pentru ea, și pentru mine. A trecut mult până am reușit să-mi revin, iar mai târziu numai imaginea asta mi-a stăruit în minte: pe peron, o femeie obosită care plângea și transpira, așa cum era în realitate, înțelegi?

— Înțeleg.

— Atunci e bine. Să facem deci cum ți-am spus. N-aș vrea să mă vezi nici tu acolo, unde nu voi fi din nou decât un număr și un răcan cu spinarea încărcată ca un măgar. Vreau să plec de lângă tine așa cum ne găsim aici. Și acum, ia te rog banii ăștia: mi-au rămas din cei cu care am venit. N-am ce face cu ei pe front.

— N-am nevoie de bani. Mi-ajunge cât câștig.

— Pe front n-am pe ce să-i cheltuiesc. Ia-i și cumpără-ți o rochie. O rochie absurdă, inutilă, frumoasă, care să se potrivească cu calota ta aurie.

— Am să-ți trimit pachete pe front.

— Să nu-mi trimiți nimic. Pe front avem mai multă mâncare decât aveți voi aici. Dar cumpără-ți o rochie. Am învățat ceva în ziua când ți-ai cumpărat pălăria. Făgăduiește-mi c-ai să-ți cumperi o rochie. O rochie inutilă, nu una practică. Sau n-au să-ți ajungă banii?

— Ajung, ajung. Ajung și pentru o pereche de pantofi.

— Bravo! Cumpără-ți pantofi aurii.

— Bine, zise Elisabeth. Pantofi aurii cu tocuri înalte; ușori ca fulgul. Cu ei în picioare voi alerga spre tine când te vei întoarce.

Graeber scoase din raniță icoana pictată în culori sumbre, pe care avusese de gând s-o dea maică-si.

— Am găsit-o în Rusia, zise el. Ține-o la tine.

— Nu, Ernst. Dă-o altcuiva. Sau oprește-o tu. E ceva prea... prea definitiv, prea irevocabil. Ia-o înapoi.

Graeber se uită la icoană.

— Am găsit-o într-o casă distrusă, spuse. Poate că ne poartă noroc. Nu m-am gândit niciodată la asta.

O puse înapoi în raniță. Înfățișa pe sfântul Nicolaie un fond de aur, cu mulți îngeri împrejur.

— Dacă vrei, pot s-o duc la biserică, zise Elisabeth. Acolo unde am dormit. La biserica Sfânta Ecaterina.

,,Acolo unde am dormit, repetă Graeber în gând. Ieri a fost ceva foarte recent: acum, e nespus de mult de atunci”.

— N-au s-o primească, zise ol. E o altă religie. Epitropii Dumnezeului iubirii nu sunt prea toleranți.

Își aduse aminte că ar fi putut pune icoana împreună cu cenușa lui Kruse, în mormântul canonicului Blumer. Dar asta ar fi fost, de bună seamă, un sacrilegiu în plus.

Nu întoarse capul. Nu mergea nici prea repede, nici prea încet. Ranița era grea și strada foarte lungă. Când coti după colț, se simți cotind după multe colțuri. O clipă mai simți în nări aroma părului Elisabethei, dar peste puțin fu copleșit de vechiul miros de ars, de zăpușeala după-amiezii târzii și de izul putred-dulceag al putrefacției care începuse să suie din dărâmături, o dată cu vremea mai caldă.

Trecu peste stăvilar. O parte a aleii cu tei era carbonizată, cealaltă înverzise. Râul, împotmolit, se târa alene peste grămezi de moloz, de paie, peste saci, resturi de balustrade și perne. ,,Ce-ar fi să înceapă acum un atac aerian? gândi el. Ar trebui să mă adăpostesc undeva și aș avea cel mai bun pretext să scap trenul. Ce-ar zice Elisabeth dacă s-ar pomeni deodată cu mine?” Chibzui un moment, dar nu izbuti să-și închipuie. Și tot ce se desfășurase până atunci cu bine se va preschimba probabil în suferință. Ar fi la fel ca la gară, când un tren pleacă cu întârziere, și mai ai o jumătate de ceas de așteptat, și minutele se scurg cu chiu și vai în conversații anodine și stânjenite. Și, în fond, nici n-ar câștiga nimic: în cazul unui atac aerian nu va pleca nici trenul, ci va aștepta în gară, și el va sosi la timp ca să-l ia.

Ajunse în Bramschestrasse. De-aici pornise prima dată în oraș. Autobuzul care îl dusese atunci se afla în stație și aștepta. Graeber se sui. După zece minute plecară. Între timp gara fusese mutată din nou în altă parte. Se reducea acum la un acoperiș de tablă ondulată, vopsit în culori de camuflaj împotriva avioanelor, într-o parte erau întinse pânze cenușii; alături, pentru inducere în eroare, se plantaseră câțiva copaci

artificiali și se construise un grajd, din care răsărea capul unei vaci de lemn. Pe o pășune păștea doi cai bătrâni.

Trenul era tras lângă peron. Pe mai multe vagoane se vedeau tăbliță: „Numai pentru militari”. O santinelă controla actele. Nu-i făcu nici o obiecție pentru întârzierea de o zi.

Apoi Graeber se urcă într-un vagon și găsi un loc la fereastră. După câtva timp intrară încă trei ostași: un subofițer, un fruntaș cu o cicatrice pe obraz și un artilerist care se apucă imediat să mănânce. O bucătărie de campanie fu adusă pe peron. Apărură două tinere surori de la Crucea Roșie și una mai în vârstă, cu o svastică de braț în chip de broșă.

— Se dă cafea! exclamă subofițerul. Măi, să fie!

— Nu pentru noi, îl lămuri fruntașul. E pentru un transport de boboci care pleacă întâia oară pe front. Adineauri am auzit asta. Se lasă și cu un discurs. Pentru noi nu-și mai dau ei osteneala.

Sosi un grup de refugiați. Oamenii fură numărați și rămaseră apoi pe două rânduri, cu boccelele și valizele în mâini, căscând ochii la cazanul cu cafea. Apărură câțiva ofițeri din SS. Purtau cizme elegante și pantaloni de călărie și pășeau ca niște bărzoi.

În compartiment intrară încă trei permisionari. Unul deschise fereastra și se aplecă în afară. În fața lui, pe peron, era o femeie cu un copil. Graeber se uită la copil și după aceea la femeie. Avea gâtul numai crețuri, pleoapele îngroșate, sânii căzuți, fleșcăiți, și purta o rochie de vară, spălăcită, pe care erau imprimate mori albastre de vânt. Lui Graeber îi păreau toate mult mai deslușite ca oricând — și lumina, și tot ce vedea.

— Și-așa, Heinrich, zise femeia.

— Da, Marie. Și ție toate cele bune. Salută-i pe toți.

— Da, da.

Se uitară unul la altul și tăcură. Câțiva inși cu instrumente muzicale se instalară în mijlocul peronului.

— Lux! făcu fruntașul. Noua carne de tun pleacă pe front în sunet de fanfară. Am crezut că au desființat de mult chestiile astea.

— La urma urmei, ar putea să ne dea și nouă din cafeaua aia, interveni subofițerul. Suntem cătane bătrâne și plecăm pe front ca și ei.

— Ai răbdare până deseară. Atunci au să ți-o servească drept ciorbă.

Se auziră pași cadențați și răsunară comenzi. Soseau recruții. Aproape toți erau niște copilandri. Printre ei numai câțiva mai în vârstă și mai voinici: probabil SA sau SS.

— Nu mulți dintre ei au dat vreodată cu briciul pe față, zise fruntașul. Ia uitați-vă ce gâgâlici! Abia ieșiți din scutece!

Recruții luară poziție. Subofițerii zbierau. Apoi se făcu liniște. Cineva începu să latre un discurs.

— Trage fereastra sus! spuse fruntașul, adresându-se omului a cărui nevastă se afla pe peron.

Omul nu răspunse. Glasul vorbitorului continua să clămpăne de parcă s-ar fi desprins de pe coarde vocea de tinichea. Graeber se rezemă de perete și închise ochii.

Heinrich rămăsese la fereastră. Nu auzise ce-i spusese fruntașul. Tâmp și trist, se zgâia la Marie. De jos, Marie se zgâia la el. ,,Foarte bine că Elisabeth nu-i aici!" își zise Graeber.

În sfârșit, marșul conteni. Cei patru muzicanți intonau „Deutschland, Deutschland über alles" și imnul „Hors Wessel". Depănară în viteză cele două bucăți și numai câte o strofă din fiecare. În compartiment nu se mișcă nimeni. Fruntașul se scobea în nas și se uita fără interes la ce scotea de acolo.

Recruții se suiră în vagoanele rezervate pentru ei. Cazanul cu cafea îi urmă. După câtva timp fu coborât gol.

— Curvele dracului! se zbârli subofițerul. Pe soldații bătrâni îi lasă să moară de sete.

Artileristul din colț se opri o secundă din mâncat.

— Ce? întrebă el.

— Curve am spus. Ce halești acolo? Vițel?

Artileristul mușcă dintr-o bucată de pâine cu carne.

— Porc! zise apoi. Porc!

Subofițerul se uită pe rând la oamenii din compartiment. Căuta acoliți. Artileristul nu-l luă în seamă. Heinrich stătea tot la fereastră.

— Salut-o și pe tanti Berta, îi spuse neveste-si.

— Bine.

Tăcură din nou.

— De ce nu plecăm odată? întrebă cineva. A trecut de șase.

— Poate că așteptăm vreun general.

— Generalii călătoresc cu avionul.

Trebuiră să aștepte încă o jumătate de oră.

— Eu aș zice să te duci, spunea Heinrich din când în când.

— Pot să mai stau.
— Trebuie să dai puștiului să mănânce.
— Am timp toată seara să-i dau.
Tăcură din nou o bucată de vreme.
— Salută-l și pe Josef, zise Heinrich în cele din urmă.
— Bine, am să-i spun.
Artileristul dădu drumul unui vânt năprasnic, oftă din adânc și adormi numaidecât. Iar trenul parcă numai asta așteptase. Se puse în mișcare.
— Păi atunci, salută-i pe toți, Marie.
— Și tu la fel, Heinrich.
Trenul mergea din ce în ce mai repede. Marie alerga pe lângă vagon.
— Ai grijă de copil, Marie.
— Da, da, Heinrich. Și tu ai grijă de tine.
— Sigur, sigur.
Graeber vedea obrazul jigărit al femeii care alerga sub fereastră. Fugea de parcă ar fi fost în joc viața ei, numai pentru a-l putea privi pe Heinrich încă zece secunde.
Și apoi, deodată, Graeber o zări pe Elisabeth. Stătea în spatele magaziei gării. Din tren nu putuse s-o vadă până atunci. Graeber rămase o clipă nesigur, dar apoi îi recunoscu fața cu toată certitudinea. Era atât de împietrită, încât părea aproape fără viață.
Graeber zvâcni de pe bancă și-l apucă pe Heinrich de gulerul tunicii.
— Lasă-mă la fereastră!
Într-o clipă totul îi pieri din minte. Nu mai pricepea de ce venise singur la gară. Nu mai pricepea nimic. Trebuia s-o vadă pe Elisabeth. Trebuia s-o strige. Nu-i spusese lucrul cel mai important.
Îl smuci pe Heinrich de grumaz. Dar Heinrich, mult aplecat în afară, își proptea coatele de tocul ferestrei pe partea dinspre peron.
— Salut-o și pe Liese! strigă el în uruitul roților.
— Fă-mi loc! Pleacă de la fereastră! Nevastă-mea e în gară!
Graeber înșfăcă cu amândouă brațele și umerii lui Heinrich și trase de el. Heinrich izbi cu călcâiul înapoi și-l pocni pe Graeber drept în fluierul piciorului.
— Ai grijă de toate! răcni el.

Glasul femeii nu se mai auzea. Graeber îl lovi pe Heinrich în genunchi și-l zgâlțâi de umeri. Heinrich se urni. Cu o mână făcea semne de adio, iar cu cotul și cu mâna cealaltă se ținea încleștat de fereastră.

Trenul făcu o curbă. Peste capul lui Heinrich, Graeber o zări pe Elisabeth. Era acum departe și foarte singură în fața magaziei. Graeber își flutură mâna deasupra capului cu păr galben și țepos al lui Heinrich. Poate că Elisabeth vedea mâna, dar nu putea ști cine o fâlfâie. Un grup de case apăru — și gara pieri.

Heinrich se desprinse încet de la fereastră.

— Fir-ai tu să fii de..., începu Graeber furios, dar se opri brusc.

Heinrich întoarse fața spre el. Lacrimi cât pumnul îi curgeau pe obraz. Lui Graeber îi alunecară mâinile de lungul trupului:

— Uf, mama ei de treabă!

— Io-te, mă! făcu fruntașul.

Capitolul 25

Găsi regimentul după două zile și se prezentă la cancelaria companiei. Plutonierul major lipsea. Furierul tăia frunză la câini. Satul în care se afla acum unitatea era la o sută douăzeci de kilometri spre apus de poziția care o lăsase Graeber.

— Cum e pe-aici? întrebă el.

— Parșiv. Cum ai dus-o în permisie?

— Așa și-așa. Ați avut multă bătaie de cap?

— Mai întrebi? Nu vezi unde am ajuns?

— Dar compania unde-i?

— O grupă sapă tranșee. Alta îngroapă morți. Se întorc la prânz.

— S-a schimbat ceva?

— Ai să vezi. Nu mai știu cine era în viață când ai plecat. Am primit o mulțime de oameni noi. Copii. Cad ca muștele iarna. N-au habar de război. Avem și un majur nou. Cel dinainte s-a curățat. Meinert burtosul.

— Cum asta? Era în primele rânduri?

— Nu. L-a pocnit pe când se afla în latrină. A sărit în aer cu toată șandramaua.

Furierul căscă.

— Celelalte ai să le vezi cu ochii tăi. De ce nu ți-ai aranjat în patrie o mică schijă în șezut, ca să scapi definitiv de porcăria de aici?

— Așa-i! făcu Graeber. De ce? Ideile bune vin totdeauna prea târziu.

— În locul tău aș mai fi întârziat câteva zile. În harababura de-aici, nici dracul nu te-ar fi dat lipsă.

— Și la asta se gândește omul numai după ce s-a întors.

Graeber cutreieră satul. Era la fel ca acela din care plecase. Toate satele semănau între ele. Toate erau distruse. Singura diferență era că acum nu se mai vedea aproape de loc zăpadă. Peste tot era apăraie și noroi; cizmele se înfundau în glod și pământul le reținea, de parcă ar fi vrut să le tragă din picioare. Pe ulița principală se puseseră scânduri, ca să se poată umbla prin sat. Dar și ele plescăiau în apă, iar când călcai pe un capăt, celălalt se sălta în sus, chiftind.

Soarele strălucea și aerul era călduț. Lui Graeber îi păru chiar mai cald decât în Germania. Trase cu urechea către linia

frontului. Se auzea duruind foc puternic de artilerie, care ba se îngroșa, ba se domolea.

Căută beciul pe care i-l indicase furierul și-și așeză lucrurile într-un colț liber. Îi era ciudă că nu-și depășise permisia cu încă o zi sau două. Hotărât, nimeni nu părea să aibă nevoie de el acolo.

Ieși din nou la aer. În fața satului erau tranșee, pline de apă și cu pereții surpați. În unele locuri se aflau cazemate înguste de beton. Păreau niște pietre de pământ în peisajul jilav.

Graeber luă calea întoarsă. Pe ulița principală îl zări pe Rahe, comandantul companiei. Făcea echilibristică pe scânduri, ca un bărzoi cu ochelari de baga. Graeber îi raportă că se întorsese din permisie.

— Ai avut noroc, zise Rahe. Cum ai plecat a venit un ordin care a suspendat toate permisiile.

Se uită la Graeber cu ochii lui luminoși:

— Dar ești măcar mulțumit?

— Da, răspunse Graeber.

— Atunci e bine. Aici stăm destul de prost. Avem numai o poziție provizorie. Probabil că ne vom replia până la poziția de rezervă, construită de curând. Ai văzut-o? Trebuie să fi trecut pe lângă ea.

— Nu, n-am văzut-o.

— Nu?

— Nu, domnule locotenent, repetă Graeber.

— E cam la patruzeci de kilometri de aici.

— O fi fost noapte când am trecut pe-acolo. Și eu am dormit aproape toată vremea.

— Probabil că așa a fost.

Rahe îi aruncă din nou o privire iscoditoare, de parcă ar fi vrut să-l mai întrebe ceva. Apoi spuse:

— Comandantul plutonului dumitale a căzut. Locotenentul Müller. Acum îl ai pe locotenentul Mass.

— Am înțeles.

Rahe scormoni cu bastonul în lutul apos:

— Cât au să mai țină noroaiele astea, o să le fie greu rușilor să înainteze cu artilerie și tancuri. Așa că o să avem timp să ne refacem. Orice lucru are și părți bune și părți rele, nu-i așa? Mă bucur că te-ai întors, Graeber. Ne trebuie cadre vechi, ca să-i antrenăm pe tinerii din noile contingente.

Scociorî mai departe în glod:

— Cum a fost acasă?

— Cam la fel ca aici. Multe atacuri aeriene.

— Serios? Grave?

— Nu știu cât de grave în raport cu alte orașe. Dar la fiecare două-trei zile am avut cel puțin un bombardament.

Rahe se uită la Graeber, așteptând parcă mai mult. Dar Graeber tăcu.

Ceilalți se întoarseră la amiază.

— A, domnul care a fost în permisie! îl salută Immermann. Bine, mă hahaleră, ce ți-a venit să te întorci în porcăria asta? De ce n-ai dezertat?

— Și unde să mă fi dus? întrebă Graeber.

Immermann se scarpină în cap.

— În Elveția, răspunse apoi.

— La asta nu m-am gândit, deșteptule! Mai cu seamă că în fiecare zi pleacă trenuri speciale de lux, anume pentru dezertorii care vor să meargă în Elveția. Pe acoperișul vagoanelor sunt zugrăvite cruci roșii și nimeni nu le bombardează. Iar de-a lungul graniței elvețiene sunt înșirate arcuri de triumf cu inscripția: „Bine-ați venit!” Mai ai și alte asemenea idei, pârlitule? Și de când ți-a venit curajul să vorbești așa?

— L-am avut totdeauna. Numai că tu ai uitat toate astea în patria azurie de unde vii. Și dacă vrei să știi, continuăm să ne retragem. O ducem aproape numai într-o fugă. Și cu fiecare sută de kilometri de mers înapoi, gura devine mai slobodă.

Immermann începu să-și curețe uniforma mânjită de noroi.

— Müller s-a curățat, zise el. Meinecke și Schröder sunt la spital. Mücke s-a ales cu o rană în burtă. Am auzit că a dat ortul popii la Varșovia. Cine mai era aici dintre cei vechi? A, da, Berning. A pierdut piciorul drept; hemoragie — și s-a dus.

— Ce mai face Steinbrenner?

— Steinbrenner e sănătos și clocotește de viață. De ce întrebi?

— Numai așa.

Graeber îl întâlni după masa de seară. Parcă era un înger gotic, bronzat de soare.

— Cum e moralul în patrie? întrebă el.

Graeber își puse gamela jos. Apoi îi răspunse:

— Când am ajuns la graniță, am fost chemați în fața unui căpitan SS și, sub amenințarea celor mai grele sancțiuni, ni s-a adus la cunoștință că n-avem voie să spunem nici un cuvânt despre situația din patrie.

Steinbrenner începu să râdă:

— Mie poți să-mi spui.

— Da' prost mă crezi, mă! Cea mai grea sancțiune? Să fii împușcat pentru sabotarea spiritului de luptă!

Steinbrenner conteni din râs:

— Vorbești de parcă ar fi cine știe ce de spus. Ca și cum în patrie s-ar întâmpla numai catastrofe.

— Nu spun nimic. Repet doar ce ne-a pus în vedere căpitanul din SS.

Steinbrenner îl cântări din ochi:

— Te-ai însurat, nu?

— De unde știi?

— Știu tot.

— Știi de la cancelarie. Nu mai face pe grozavul. Treci de multe ori pe la cancelarie, nu?

— Trec de câte ori e nevoie. Când voi pleca în permisie, am să mă însor și eu.

— Serios? Știi și cu cine?

— Cu fata *obersturmbannführer*-ului din orașul meu.

— Se-nțelege!

Steinbrenner nu sesiză ironia.

— Amestecul de sânge e de prim rang, urmă el, absorbit de problema lui. Nordic-frizon dinspre partea mea — renan-saxon dinspre a ei.

Graeber contemplă purpuriul amurgului rus. Câteva ciori fluturau ca niște cârpe negre pe fundalul asfințitului.

Steinbrenner se depărtă fluierând. Graeber se lungi în colțul lui din beci. Frontul huruia. Ciorile zburau. Și odată Graeber avu senzația că nu fusese plecat nici moment.

Graeber era de santinelă de la miezul nopții până la două și făcea ocolul satului. Dărâmăturile se profilau greu pe focul bengal al frontului. Cerul vibra și devenea când mai luminos, când mai întunecat sub efectul flăcărilor ce țâșneau din gurile de tun. În noroiul vâscos, bocancii gemeau ca niște suflete blestemate.

Pe neașteptate, copleșindu-l brusc, buimăcitor, durerea se năpusti asupră-i. În timpul călătoriei nu se gândise la nimic și fusese toată vremea apatic. Acum, deodată, fără tranziție, durerea îl săgeta ca un cuțit, tăind parcă fâșii-fâșii dintr-însul.

Se opri locului și aștepta. Nu se clinti. Aștepta clipa când cuțitele vor începe să se răsucească, când vor preschimba durerea în tortură, când vor avea nume și, cu aceste nume, se va localiza, devenind astfel accesibilă rațiunii și consolării, sau cel puțin unei resemnări fataliste.

Dar nu se întâmpla nimic din toate acestea. Nu simți decât durerea limpede a pierderii. Era o pierdere definitivă. Nicăieri nu se întrezărea vreo punte. Avusese — și pierduse, își plecă urechea în adâncurile sale. Undeva trebuia să mai fie un glas; un ecou de speranță trebuia să mai rătăcească pe undeva. Dar nu găsi nimic, într-însul era numai pustiu și nemărginita durere.

„E prea curând, își zise. O să revină mai târziu, când va înceta durerea”, încercă să invoce trecutul; nu voia să-l lase să se desprindă; voia să-l păstreze viu, chiar dacă durerea ar fi devenit insuportabilă. „O să revină, dacă voi avea tăria să rabd”, își zise. Pronunță nume și încercă să-și amintească. Învăluit în ceață apăru chipul împietrit al Elisabethei. Arăta ca atunci când îl zărise ultima oară. Toate celelalte chipuri pe care le avusese înainte se estompară; numai acesta rămânea vizibil. Graeber încercă să-și reamintească grădina și casa doamnei Witte. Izbuti — dar era ca și cum ar fi atins clapele unui pian și nici un sunet n-ar fi ieșit din el. „Ce-o fi? se întrebă. Poate că i s-a întâmplat ceva Elisabethei. Poate că e leșinată. Poate că tocmai în clipa asta s-a prăbușit casa. Poate că e moartă”.

Își smulse bocancii din clisă. Pământul ud icni. Graeber simți că-l trec nădușelile.

— Asta te obosește cumplit! glăsui cineva.

Era Sauer. Stătea rezemat de colțul unui grajd părăduit.

— Și afară de asta, se aude până la un kilometru, adăugă el. Ce faci acolo? Gimnastică în aer liber?

— Spune, măi Sauer: ești însurat, nu?

— Păi cum? Când ai gospodărie la țară, trebuie însurat. Fără nevastă nu poți avea o gospodărie ca lumea.

— Ești de mult însurat?

— De cincisprezece ani. De ce?

— Cum e când ești însurat de atâta vreme?

— Ce vorbă-i asta? Cum să fie?

— E ca o ancoră care te ține? Ceva la care te gândești mereu și la care ai vrea să te întorci?

— Ancoră? Cum adică ancoră? Sigur că mă gândesc mereu la ce-i acolo. Azi, de pildă, m-am gândit toată ziua. E timpul semănatului de primăvară și al săditului. M-am făcut tobă de-atâta gândit.

— Nu te întreb de gospodărie. Mă refer la nevastă.

— Păi una fără alta nu se poate, bădie. Ți-am spus. Fără nevastă nu-i nici o gospodărie ca lumea. La ce folos? Numai griji. Și pe lângă toate, Immermann ăsta care o tot ține sus și tare că prizonierii de război se culcă cu toate femeile rămase singure acasă.

Sauer își suflă nasul.

— Am acasă un pat mare pentru două persoane, adăugă el din cine știe ce pricină misterioasă.

— Immermann e un flecar.

— Zice că o femeie care a apucat o dată să știe ce-i aia bărbat, nu poate s-o ducă multă vreme singură și că peste puțin își caută altul.

— Paștele și Dumnezeii mă-si! se dezlănțui deodată Graeber ca un turbat. Păcătosul ăsta de palavragiu, crede că toți oamenii sunt la fel. E cea mai mare tâmpenie pe care am auzit-o.

Capitolul 26

Nu se mai recunoșteau. Nu-și mai cunoșteau nici uniformele. Adeseori numai după căști, după glas și vorbă își dădeau seama că se apropie unii de alții. Tranșeele se surpaseră de mult. Frontul era acum o linie neregulată alcătuită din pâlnii de obuze și din cazemate. Și aceasta se schimba necontenit. Peste tot numai ploaie, și urlet, și noapte, și fulgerarea exploziilor, și glod zvârlit în văzduh. Cerul se prăbușise, îl sfărâmaseră avioanele rusești de asalt. Ploaia potopea pământul și, o dată cu ea, se prăvăleau ca niște meteori bombele și obuzele.

Reflectoarele sfâșiau, ca niște dulăi albi, norii zdrențuiți. Antiaerienele păcăneau prin vuietul zărilor cutremurate. Avioane în flăcări se prăbușeau, iar grindina aurie a trasoarelor trăsnea din urmă în mănunchiuri de raze și pierea în nemărginire. Umbrelele luminoase, galbene și albe, pluteau în necunoscut și se stingeau ca într-o apă adâncă.

Apoi reîncepu focul masat.

Era a douăsprezecea zi. În primele trei, linia se menținuse. Cazematele așezate în formație de arici suportaseră bombardamentul de artilerie fără stricăciuni prea grave. După aceea, însă, fuseseră distruse fortificațiile exterioare. Linia fusese străpunsă de tancuri, dar tunurile antitanc opriseră după câțiva kilometri înaintarea. În negura zorilor, blindatele ardeau; câteva din ele, răsturnate, mai măcinaseră câtva timp cu șenilele în aer, ca niște gândaci uriași, căzuți pe spate.

Pe urmă au fost trimise batalioane disciplinare să construiască drumuri din butuci și să restabilească legăturile telefonice. Au trebuit să lucreze în câmp deschis, aproape fără acoperire. În două ceasuri au pierdut mai bine de jumătate din efectiv. Au apărut nori de bombardiere, greoaie și la mică înălțime, clătinându-se pe cerul sur, și atacând cazematele-arici. În a șasea zi, jumătate din numărul cazematelor erau scoase din luptă; nu mai puteau fi întrebuințate decât ca adăposturi. În a șaptea noapte, rușii au atacat, dar au fost respinși.

Apoi a început ploaia; parcă se revărsa un nou potop. Soldații nu mai erau de recunoscut. Se târau prin pâlniile cleioase de clisă, ca niște insecte, și aveau ca și acestea însușiri cameleonice. Compania nu se mai sprijinea decât pe două cazemate avariate, cu mitraliere, îndărătul cărora se aflau

câteva aruncătoare de mine. Restul oamenilor se tupila în pâlnii și în spatele ultimelor rămășițe de ziduri. Rahe apăra una din cele două cazemate; Mass, pe cealaltă.

Le-au menținut trei zile. În ziua a doua au rămas aproape fără muniții; rușii ar fi putut trece nestingheriți. Dar n-a urmat nici un atac. Târziu, în ultimele licăriri ale zilei, au răzbit câteva avioane germane și au parașutat muniții și alimente. Oamenii din cazemate au ajuns la câteva pachete cu hrană și au mâncat.

Noaptea le-au venit întăriri. Batalioanele de pionieri construiseră un drum din bușteni. Au fost aduse mitraliere. O oră mai târziu s-a dezlănțuit un atac prin surprindere, fără pregătire de artilerie. Rușii au atacat pe neașteptate la cincizeci de metri de linia germană. O parte din grenadele de mână n-au explodat. Rușii au străpuns linia.

Graeber văzu deodată în fața lui, la lumina pâlpâitoare a exploziilor, o cască și sub ea doi ochi albi, o gură căscată și, îndărătul ei, ca o cracă vie, noduroasă, un om pregătit să zvârle. Trase într-acolo, smulse din mâna recrutului de lângă el o grenadă pe care băiețandrul nu știa s-o mânuiască, și o aruncă în aceeași direcție. Grenada explodă.

— Deșurubează capsula, idiotule! se răsti Graeber la recrut. Dă-o încoace! Nu trage sfoara!

Grenada următoare nu explodă. „Sabotaj! îi fulgeră lui Graeber prin cap. Sabotajul prizonierilor! Se sparg acum în capul nostru!”

Aruncă altă grenadă și se piti; văzu grenada rusească vâjâind spre el și se afundă în nămol. Simți suflul exploziei, și o plesnitură de bici, și un pleoscăit, și glod ca izbitură. Suci mâna înapoi și strigă:

— Repede! Dă-ncoa! Repede!

Dar cum mâna îi rămase goală, întoarse capul și văzu că recrutul de lângă el dispăruse și că noroiul din mâna lui era carne. Se lăsă pe vine, căută, găsi o centură, trase de-acolo ultimele două grenade, văzu umbre peste marginea pâlniei care se târau, săreau, alergau mai departe — și se pitulă...

„Gata! își spuse. M-au prins. M-au încolțit!” Se apropie cu băgare de seamă de buza pâlniei. Noroiul îl ocrotea cât stătea nemișcat. În reverberația unei umbrele luminoase văzu că rămășițele recrutului se împrăștiaseră pe tot, ici un picior, colo

un braț gol, dincolo trupul sfârtecat. Grenada îl izbise drept în burtă; corpul lui absorbise explozia și-l apărase pe Graeber.

Rămase nemișcat, ținând capul la același nivel cu marginea pâlniei. Văzu o mitralieră trăgând din cazemata de la dreapta. Apoi începu să tragă si din cea din stânga. Cât timp trăgeau, nu era pierdut. Țineau sectorul sub foc încrucișat. Dar nu mai veniră alți ruși. Probabil că numai o parte din ei reușise să spargă frontul.

„Trebuie să ajung îndărătul cazematei”, își zise Graeber. Îl durea capul, era pe jumătate amețit, dar undeva, în fundul creierului, se formulau idei clare, concrete, bine conturate. Era acel ceva care-i deosebea pe soldații cu experiență de tinerii recruți; recrutul era covârșit imediat de panică și de aceea cădea mai ușor. Graeber știa că poate să facă pe mortul dacă rușii se vor întoarce. Era greu să fie descoperit în noroiul acela. Totuși, cu cât se va putea apropia mai mult de cazemată, în unghiul mort al focului, cu atât va fi mai bine.

Alunecă peste buza pâlniei până la groapa următoare, se rostogoli în ea și-și simți gura plină de apă. După un scurt răstimp porni mai departe. În pâlnia de alături erau doi morți. Graeber așteptă. Apoi auzi un pocnet de grenade și câteva explozii răbufniră de lângă cazemata din stânga. Rușii răzbiseră pe-acolo și atacau din două părți. Mitralierele scăpărau. După câtva timp, detunăturile grenadelor încetară, dar cazemata continua să tragă.

Graeber se uită înainte. Știa că rușii se vor întoarce. Vor bănui desigur că în pâlniile mai mari sunt soldați; în cele mici era mai multă siguranță. Graeber dădu peste una și se lungi în ea. O aversă grea de ploaie se prăvăli subit. Licărul focului de mitraliere se stinse. Apoi începu din nou duduitul artileriei. Un obuz nimeri în plin cazemata din dreapta și o clipă păru că sare toată în văzduh.

Dimineața se ivi târziu, jilavă.

Graeber izbuti să răzbească spre ai săi, înainte de a se crăpa de ziuă. În dosul unui tanc distrus dădu peste Sauer și doi recruți. Lui Sauer îi curgea sânge din nas: o grenadă explodase foarte aproape. Unuia din recruți îi spintecase burta și i se vedeau mațele. Ploaia cădea pe ele. Nimeni n-avea cu ce să-l bandajeze. Era și de prisos. Cu cât murea mai curând, cu atât

era mai bine pentru. Al doilea recrut avea piciorul rupt, când se aruncase într-o pâlnie. Era de neînțeles cum putuse să și-l rupă în glodul acela moale.

În tancul mistuit de foc și despicat la mijloc se vedeau scheletele carbonizate ale echipajului. Unul era răsturnat cu tot trunchiul în afară. Avea fața numai pe jumătate arsă; din cealaltă jumătate rămăsese doar o umflătură mare, roșie-vineție, plesnită. Dinții erau foarte albi, ca varul stins.

Un om de legătură din cazemata de la stânga se târî până la ei.

— Adunarea la cazemată! cârâi el. Mai sunt oameni în pâlniile de colo?

— Dracu știe! Unde-s sanitarii?

— Morți și răniți.

Omul se târî mai departe.

— Ți-aducem îndată un sanitar, spuse Graeber recrutului în burta căruia ploua. Sau pansamente. Ne întoarcem numaidecât.

Recrutul nu răspunse. Zăcea în glod, pipernicit, cu buzele pălite.

— Nu te putem trage pe o foaie de cort, îi spuse Graeber recrutului cu piciorul rupt. Nu-i chip pe noroiul ăsta. Reazemă-te de noi și încearcă să umbli, săltându-te pe piciorul nevătămat.

Îl luară între ei și, poticnindu-se, trecură din groapă în groapă: înaintau foarte încet. Recrutul gemea când îl trânteau la pământ. La un moment dat piciorul i se rupse. Băiatul nu mai putu face nici un pas. Îl lăsară în dosul unui rest de zid din apropierea cazematei și-i puseră casca pe zid, ca să-l poată găsi sanitarii. Lângă el se aflau doi ruși; unul fără cap, iar celălalt căzut pe burtă; noroiul de sub el era roșu. Văzură și alți ruși morți. Apoi apărură cadavrele nemților.

Rahe era rănit. Avea brațul stâng bandajat sumar. Oameni cu răni grave zăceau în ploaie, acoperiți cu o foaie de cort. Nu mai existau pansamente. După o oră, un alt Junkers aruncă de sus câteva pachete. Căzură însă prea departe și nimeriră la ruși.

Mai apărură încă șapte oameni. Cu toții se adunară în cazemata din dreapta. Locotenentul Mass era mort. Comanda o preluase plutonierul Reinecke. Duceau lipsă de muniții. Nu mai aveau nici aruncătoare de mine, mai funcționau doar două mitraliere mari și două puști-mitraliere.

Din batalionul disciplinar răzbătură zece oameni. Aduseră muniții și conserve și luară cu ei răniții. Aveau brancarde. Doi fură văzuți sărind în aer la o sută de metri mai încolo. Tirul artileriei tăie, în cursul întregii dimineți, aproape orice fel de legătură.

La prânz ploaia conteni. Ieși soarele. Imediat se făcu foarte cald. Noroiul deveni scorțos.

— Au să atace acum cu blindate ușoare, zise Rahe. Unde dracu sunt tunurile antitanc? Ne trebuie câteva; fără ele suntem curățați.

Focul continuă. După-amiază mai apăru un Junkers de transport. Era însoțit de avioane Messerschmitt. Pe urmă sosiră avioane rusești și le atacară. Se prăbușiră două avioane rusești și apoi și două Messerschmitt-uri. Așa că Junkers-ul nu putu ajunge la destinație. Aruncă pachetele departe de ei, în spate. Messerschmitt-urile continuară lupta; erau mai iuți decât cele rusești, dar rușii aveau de trei ori mai multe aparate. Escadrila germană trebui să ia calea întoarsă.

A doua zi, morții începură să duhnească. Graeber se afla în cazemată. Erau cu toții numai douăzeci și doi. Cam tot atâția adunase Reinecke în partea cealaltă. Ceilalți erau morți sau răniți. Fuseseră o sută douăzeci.

Graeber ședea și-și curăța armele. Erau năclăite de noroi. Nu se gândea la nimic. Ședea doar, și aștepta, și dormea, și se trezea, și era gata să se apere.

Blindatele au apărut în dimineața următoare. Toată noaptea linia fusese izolată din cauza artileriei, a aruncătoarelor de mine și a mitralierelor. Firele telefonice au fost reparate de câteva ori, dar legăturile se întrerupeau mereu. Întăririle care urmau să sosească nu putură să răzbească. Artileria germană nu mai riposta decât foarte slab. Bombardamentul rușilor fusese nimicitor.

Cazemata a mai fost lovită de două ori, dar a rezistat. Nu mai era o cazemată propriu-zisă, ci un bloc de beton care se hâțâna în nămol ca o corabie în furtună. O jumătate de duzină de obuze căzute în jur o dislocaseră. Când se sălta de la pământ, oamenii se izbeau de toți pereții!

Graeber nu putuse să-și panseze zgârietura de la umăr pricinuită de un glonț trecut pe-aproape. Turnase pe ea un pic de coniac găsit undeva.

Cazemata se legăna și duduia fără încetare. Nu mai era o corabie în furtună: era un submarin rostogolindu-se în fundul mării cu mașinile oprite. Nici timpul nu exista. Fusese și el sfărâmat de obuze. Graeber sta ghemuit în beznă și aștepta. Nu mai exista nici un oraș natal unde fusese cu câteva săptămâni înainte. Nici permisie nu avusese. Pierise și Elisabeth. Toate fuseseră doar un joc bezmetic între moarte și moarte — o jumătate de oră somn dement, în care o rachetă suise spre cer și apoi stinsese. Nu mai exista decât cazemata.

Blindatele ușoare ale rușilor străpunseră linia. Infanteria, care venea în urmă, se ivi și ea. Compania lăsă tancurile să treacă și prinse infanteria între două focuri. Țevile fierbinți ale mitralierelor frigeau mâinile. Ei continuau totuși să tragă. Artileria rusească nu-i mai putea bombarda. Două tancuri se întoarseră, se apropiară și traseră. Le era ușor: nu întâmpinau nici o împotrivire. Tancurile erau prea masive pentru mitraliere. Oamenii din cazemată ocheau în fante, dar era chestie de noroc să le nimerească. Tancurile manevrară până ieșiră din raza de acțiune a mitralierelor și continuară să tragă. Cazemata se cutremura. Betonul se fărâmița.

— Grenade de mână! strigă Reinecke.

Legă un mănunchi de grenade, îl aruncă pe umăr și se târî până la ușă. După salva următoare, se strecură afară, pitit în dosul cazematei.

— Două mitraliere, foc continuu asupra tancurilor! comandă Rahe.

Încercau să-l acopere pe Reinecke care, făcând un ocol, voia să se strecoare în spatele tancului și, cu tot mănunchiul de grenade, să-i spargă șenilele. De fapt n-avea aproape nici o șansă de reușită.

Se dezlănțui un puternic atac de mitraliere din partea rușilor. După un răstimp, unul din tancuri încetă să mai tragă. Nimeni nu văzuse vreo explozie.

— L-am dat gata! răcni Immermann.

Tancul amuțise. Mitralierele îl împroșcară acum pe al doilea, care întoarse și dispăru.

— Șase tancuri au străpuns linia! strigă Rahe. Au să vină înapoi. Toate mitralierele, foc în evantai! Trebuie să oprim infanteria.

— Unde e Reinecke? întrebă Immermann îndată ce putură să gândească din nou.

Nimeni nu știa. Reinecke nu se mai întoarse.

Au rezistat toată după-amiaza. Cazematele se fărâmau încetul cu încetul, dar din amândouă se trăgea încă. Numai că se trăgea mai puțin intens. Munițiile erau pe sfârșite. Oamenii mâncau conserve și beau apă din pâlniile de obuze. Lui Immermann îi trecu un glonț prin palmă.

Soarele dogorea. Pe cer se buluceau nori groși, strălucitori. Cazemata mirosea a sânge și a praf de pușcă. Morții de afară se umflară. Cine putea, încerca să doarmă. Nu știau dacă erau izolați de restul trupelor, sau dacă mai aveau vreo legătură cu ele.

Seara, tirul se înteți. Apoi, subit, încetă aproape cu desăvârșire. Oamenii din cazemată se năpustiră afară și așteptară atacul. Nu se produse. Două ceasuri nu s-a întâmplat nimic. Aceste două ceasuri le-au măcinat energia mai mult decât o bătălie.

La ora trei dimineața, cazemata era doar un morman de oțel și de beton hârbuit. Nu mai puteau rămâne acolo. Aveau șase morți și trei răniți. Trebuiau să se retragă. Pe rănitul împușcat în burtă îl târâră câteva sute de metri; apoi omul muri.

Rușii atacară din nou. Compania nu mai avea decât două mitraliere. Se apărară cu ele, trăgând dintr-o pâlnie. Apoi se retrase mai departe. Rușii o credeau mai puternică decât era; asta o salvă.

La al doilea popas a căzut Sauer. Lovit de un glonț în cap, a murit pe loc. Ceva mai încolo, pe când alerga cu spinarea încovoiată, a căzut și Hirschmann. S-a răsucit încet și apoi a rămas nemișcat. Graeber l-a târât într-o pâlnie. A alunecat înăuntru și s-a rostogolit până la fund. Pieptul îi era ciuruit de gloanțe. Pipăindu-l, Graeber dat peste un portofel plin de sânge și l-a băgat în buzunar.

În sfârșit, au ajuns la linia a doua. Acolo a sosit târziu ordinul să se retragă mai departe.

Compania fu scoasă din luptă. Poziția de rezervă venise pe front. Oamenii se adunară la câțiva kilometri în spate. Nu mai erau decât treizeci. În ziua următoare, compania fu completată din nou la o sută și douăzeci.

Graeber îl găsi pe Fresenburg într-un spital de campanie, o baracă amenajată ca vai de lume. Fresenburg avea piciorul stâng zdrobit.

— Vor să mi-l amputeze, zise el. Un pârlit de medic secund. Atât a învățat. Am reușit să-l conving să mă trimită mâine mai departe. Oricum, e mai bine să mă examineze un doctor cu experiență.

Zăcea într-un pat de campanie, cu un coș de sârmă deasupra genunchiului. Patul se afla lângă fereastră și fereastra era deschisă. Afară se zărea o bucată de câmp. Era o luncă împestrițată cu flori roșii, și galbene, și albastre. Camera putea. Mai erau încă trei paturi.

— Ce face Rahe? întrebă Fresenburg.

— Rănit la braț. Un glonț în carne.

— E la spital?

— Nu. A rămas la companie.

— Eram sigur.

Fresenburg făcu o grimasă. Cu o jumătate de obraz zâmbea; cealaltă jumătate, cu cicatricea, rămânea nemișcată.

— Unii nu mai vor să se întoarcă în țară. Rahe e dintre aceștia.

— De ce?

— S-a resemnat. Nu mai speră nimic. Nu mai are nici o credință.

Graeber se uită la chipul de culoarea pergamentului de dinaintea lui.

— Dar tu? îl întrebă.

— Nu știu. Să văd mai întâi ce-o să se aleagă cu chestia asta.

Și arătă coșul de sârmă.

În încăpere intră o adiere de vânt călduț de pe luncă.

— Ciudat, nu? zise Fresenburg. Când era zăpadă, credeam că n-o să mai vină niciodată vara pe meleagurile astea. Și apoi, deodată, uite că s-a făcut vară. Și încă prea din cale-afară.

— Așa-i.

— Cum a fost în țară?

— Nu știu. Nu mai pot face nici o legătură între una și alta — între permisie și cele de-aici. Pe vremuri puteam. Acum nu mai merge. Sunt prea disparate. Nu mai pot să-mi dau seama care e realitatea.

— Cine poate?

— Eu credeam că pot. În țară totul mi s-a părut că-i așa cum trebuie să fie. Acum nu mai pot. E prea recent. Și prea departe de ce-i aici. În țară credeam chiar că n-am să mai pot niciodată să ucid.

— Asta au crezut mulți.

— Da. Ai dureri mari?

Fresenburg clătină din cap:

— În șandramaua asta s-a găsit ceva cu totul neașteptat: morfină. Și mi-au făcut injecții. Sunt încă sub efectul lor. Durerile există, dar e ca și cum le-ar avea altcineva. Îmi rămâne un ceas ori două și pentru gândurile mele.

— Se așteaptă un tren sanitar?

— Avem o ambulanță. O să ne ducă până la staționarul următor.

— Peste puțin n-o să mai fie aproape nimeni dintre ai noștri aici, zise Graeber. Acum pleci și tu...

— Poate c-au să mă cârpăcească destul de bine, ca să mă întorc.

Se uitară unul la altul. Știau amândoi că nu era cu putință.

— Vreau să cred că va fi așa, zise Fresenburg. Măcar un ceas sau două, cât ține morfina. O frântură de viață poate fi uneori afurisit de scurtă, nu? Și apoi vine alta, din care nu cunoști absolut nimic. Ăsta-i pentru mine al doilea război.

— Ce-ai de gând să faci când se va termina? Te-ai hotărât la ceva?

Fresenburg zâmbi fugitiv:

— Nu știu încă nici ce-au de gând ceilalți cu mine. Trebuie să văd mai întâi ce se va întâmpla cu piciorul. N-am crezut c-o să scap de-aici. Mi-am închipuit totdeauna c-o să mă curăț de-a binelea. Acum trebuie să mă deprind cu gândul că m-am curățat numai pe jumătate. Nu știu dacă e mai bine. Am impresia că varianta cealaltă ar fi fost mai simplă. Ai încheiat socotelile, nu-ți mai pasă nimic de toată porcăria, ți-ai plătit tributul, bună ziua! Așa, continui iar să te bălăcești. Își face omul iluzii că moartea șterge totul și așa mai departe. Aș, de unde! Sunt

foarte obosit, Ernst. Am să încerc să dorm, înainte de a simți că sunt schilod. Toate bune, băiete!

Întinse mâna spre Graeber.

— Și ție la fel, Ludwig, îi răspunse Graeber.

— E și normal acum. Mă duce curentul. Instincte primitive. Pe vremuri era altfel. Dar poate că tot păcăleală a fost și atunci. Se strecura câte o părticică de speranță ascunsă. Dar nu face nimic. Uităm mereu că avem oricând posibilitatea să tragem singuri linia dedesubt. E un dar pe care l-am primit o dată cu așa-zisa noastră rațiune.

Graeber dezaprobă din cap.

Fresenburg schiță jumătatea lui de zâmbet.

— Ai dreptate, zise apoi. Nu vom face așa ceva. Mai degrabă ne vom strădui ca toate acestea să nu se mai poată întâmpla niciodată.

Își rezemă capul pe pernă. Păru deodată grozav de istovit. Când Graeber ajunse la ușă, văzu că și închisese ochii.

Graeber se îndreptă spre satul în care era cartiruit. Asfințitul colora cerul cu o palidă roșeață. Nu mai plouase. Nămolul se zbicea. Pe ogoarele părăsite țâșniseră din glie flori și bălării. Frontul uruia. Totul fu deodată foarte străin și toate legăturile îi părură destrămate. Graeber cunoștea acest simțământ: îl avusese de multe ori când se trezea noaptea și nu știa unde se află. Era ca și cum ar fi căzut din necuprinsul universului, plutind cu desăvârșire singur în beznă. Senzația nu dura mult. Își revenea curând; dar de fiecare dată îi rămânea o neliniște ciudată abia înfiripată, că odată și odată n-o să se mai întoarcă.

Nu simțea nici un fel de panică; se chircea doar, devenea parcă mititel ca un copilaș, părăsit într-un deșert uriaș, din care fiecare drum ce duce în afară era de o sută de ori prea lung.

Graeber își vârî mâinile în buzunare și-și roti ochii. În jurul lui era eternul tablou: ruine, ogoare rămase pârloagă, un amurg rusesc și, departe în zare, firavele fulgerări ale frontului. Era la fel ca totdeauna și, în același timp, dăinuia și acea atmosferă rece, exasperantă, care străpungea inima ca un cuțit.

Simți în buzunar scrisorile Elisabethei. Se desprindea din ele căldură, și tandrețe, și dulcea învolburare a iubirii. Dar nu era ca o lampă liniștită iradiind lumină într-o casă bine rânduită; erau luminițe înșelătoare deasupra unui smârc; cu cât te străduiai mai avan să le urmărești, cu atât mai mocirlos devenea

smârcul. Graeber voise să pună o lampă, ca să găsească drumul înapoi, dar o pusese când casa nu fusese încă zidită. O pusese într-o ruină, și lampa nu înfrumusețea ruina, ci o făcea și mai dezolantă. În patrie nu știuse asta. S-a ținut după lumină, n-a întrebat nimic și a vrut doar să creadă că-i de ajuns dacă se ține după ea. Dar nu fusese de ajuns.

S-a împotrivit acestei constatări cât a putut. N-a fost ușor pentru el să-și dea seama că acel ceva pe care și-l dorise, ca să-l înlănțuie și să-l susțină, nu făcea decât să-l însingureze și mai mult. Nu pătrundea destul de adânc în el. Îi înduioșa inima, dar nu-l susținea. Totul se ducea la fund: era o mică fericire individuală, care nu se putea menține în mocirla fără margini a dezolării și a disperării generale.

Graeber scoase scrisorile și le citi, și răsfrângerea purpurie a asfințitului învăluia foile scrise. Le știa pe dinafară; le citi încă o dată, și din nou îl făcură să se simtă mai singur decât înainte. Episodul fusese prea scurt și tot restul mult prea îndelungat. A fost o permisie, firește; dar viața ostașului se socotește după timpul petrecut pe front, nu după permisii.

Vârî scrisorile în buzunar. Le puse alături de scrisorile părinților, găsite la cancelarie. N-avea nici un rost să se frământe. Fresenburg avusese dreptate: un pas, și încă unul, și altul după el, atât era de ajuns. N-are nici o noimă să cauți să dezlegi tainele lumii când ești în primejdie.

„Elisabeth! își zise Graeber. De ce mă gândesc la ea mai mult ca la ceva pierdut? Am doar scrisorile ei. Trăiește!”

Se apropie de sat: era trist și părăsit. Toate satele rusești făceau impresia că nu vor mai putea fi reconstruite niciodată. O alee de mesteceni ducea spre rămășițele case albe. În preajmă fusese desigur o grădină; ici și colo creșteau câteva flori, iar lângă un bazin murdar se afla o statuie. Era un Pan cântând din nai; dar nimeni nu veni la chemarea lui. Numai câțiva recruți culegeau din pom cireșe necoapte.

Capitolul 27

— Partizani!

Steinbrenner își linse buzele și se uită la ruși. Se aflau în piața satului. Doi bărbați și două femei. Una dintre femei era tânără. Avea fața rotundă și umerii obrazului ieșiți în afară. Toți patru fuseseră aduși în cursul dimineții.

— Nu par a fi partizani, zise Graeber.

— Și totuși, sunt! De ce zici că nu sunt?

— După înfățișarea lor. Par mai degrabă niște țărani săraci.

Steinbrenner pufni în râs:

— Dacă ne-am lua după înfățișare, n-ar mai exista nici un răufăcător!

„Așa-i! își zise Graeber. Și tu ești cea mai bună ilustrare a acestei afirmații!”

Îl văzu pe Rahe apropiindu-se.

— Ce naiba facem cu ei? întrebă comandantul companiei.

— Au fost prinși prin părțile astea, răspunse plutonierul. Trebuie să-i închidem până primim ordine.

— Avem, dragă Doamne, destule pe cap și fără ei. N-ar fi mai bine să-i trimitem la regiment?

Rahe nu așteptă răspunsul. Regimentul nu mai avea post fix de comandă. Cel mult dacă statul major va trimite într-o zi pe cineva pentru interogarea rușilor, acesta va comunica apoi ce să se facă cu ei.

— În fața satului e un fost conac de moșie, raportă Steinbrenner. Are pivniță cu gratii, cu ușă de fier și cu lacăt.

Rahe îl scrută cu privirea. Știa ce-i umblă prin cap lui Steinbrenner. Rușii, îndemnați de el, vor face obișnuita încercare de evadare — și asta va fi sfârșitul lor. În fața satului, o asemenea acțiune era ușor de înscenat.

Rahe își roti ochii în jur.

— Graeber, zise scurt. Te ocupi dumneata de oamenii ăștia. Să-ți arate Steinbrenner unde-i pivnița. Cercetează dacă e solidă. Raportează-mi după aceea și lasă o gardă acolo. Ia oameni din grupa dumitale. Răspunzi personal de ei. Numai dumneata, adăugă Rahe.

Unul dintre prizonieri șchiopăta. Femeia mai în vârstă avea varice. Cea tânără umbla desculță.

La capătul satului, Steinbrenner îl înghionti pe cel mai tânăr dintre deținuți:

— Fugi, bă! Șterge-o!

Omul se întoarse către el. Steinbrenner râdea și-i arăta prin semne:

— Fugi, mă! Șterge-o! Marș-marș! Liber!

Rusul în vârstă spuse ceva pe rusește. Celălalt nu se urni. Steinbrenner îl izbi cu cizma în călcâie:

— Fugi, jivină!

— Isprăvește! îl întrerupse Graeber. Ai auzit ce-a spus Rahe.

— Aici putem să-i lăsăm să fugă, șopti Steinbrenner. Bărbații, bineînțeles. Zece pași, apoi tragem. Pe femei le închidem. Pe cea tânără o scoatem la noapte.

— Lasă-i în pace. Și ia-o din loc. Eu comand.

Steinbrenner mânca din ochi pulpele rusoaicei tinere.

Femeia purta o fustă scurtă, iar picioarele îi erau arămii și bine legate.

— Tot vor fi împușcați, stărui Steinbrenner. Ori de noi, ori de Siguranță. Măcar să ne distrăm oleacă cu a tânără. Ție-ți vine ușor. Abia te-ai întors din permisie.

— Ține-ți pliscul și gândește-te la logodnica ta! îl repezi Graeber. Rahe ți-a dat ordin să-mi arăți unde-i pivnița. Atât și nimic mai mult!

O luară pe alee, îndreptându-se spre casa albă.

— Aici, bombăni Steinbrenner bosumflat, arătând mică dependință-anexă în stare bună.

Era clădită din piatră, cu ziduri zdravene, și avea ușă din bare de fier, cu un lacăt care se putea închide afară. Graeber o examină cu atenție. Părea să fi fost vremuri grajd sau magazie. Pardoseala era de ciment. Fără vreo sculă, prizonierii nu puteau să evadeze, și în privința asta fuseseră cercetați amănunțit, ca să nu cumva să aibă la ei așa ceva.

Graeber deschise ușa și le făcu semn să intre. Doi recruți care veniseră și ei împreună cu convoiul, ca să facă de gardă, stăteau cu armele în mână. Deținuții intrară unul câte unul. Graeber încuie lacătul și-l încercă. Trainic.

— Ca maimuțele în cușcă, se hlizi Steinbrenner. Banane! Banane! Vreți o banană, maimuțoilor?

Graeber vorbi recruților:

— Rămâneți aici de pază. Răspundeți de orice s-ar întâmpla. O să fiți schimbați mai târziu. Știe vreunul dintre voi nemțește? se adresă apoi rușilor.

Nu răspunse nici unul.

— O să încercăm mai târziu să vă facem rost de un braț de paie. Vino! îi spuse lui Steinbrenner.

— Poate că le faci rost și de niște saltele de puf!

— Haide! Și voi, fiți cu băgare de seamă!

Se prezintă lui Rahe și-i raportă că închisoarea era bună.

— Ia câțiva oameni și ocupă-te dumneata de pază, spuse Rahe. Sper că peste câteva zile, când situația se va mai liniști, o să scăpăm de ei.

— Am înțeles.

— Îți trebuie mai mult de doi oameni?

— Nu. Grajdul e sigur. Aș putea face și singur de gardă, dacă aș dormi acolo. O evadare e imposibilă.

— Perfect. Atunci facem așa. Avem nevoie de recruți ca să-i familiarizăm mai repede cu tehnica de luptă, ultimele știri...

Rahe se întrerupse. Arăta rău.

— Nu mai e nevoie să-ți spun; știi singur cum este. Așadar, nu mai zăbovi și du-te.

Graeber își luă lucrurile. Nu mai cunoștea decât puțini oameni din plutonul lui.

— Te-ai făcut temnicer? îl întrebă Immermann.

— Da. O să pot să dorm măcar în voie. E mai plăcut decât instrucția cu bobocii.

— N-o să prea ai timp să dormi. Știi ce-i pe front?

— Miroase a prăpăd.

— Cred că o să avem iarăși o retragere. Rușii pătrund pretutindeni. De un ceas se transmit tot felul de lozinci, bune pentru privați. Mare ofensivă mare! Dar aici e câmp deschis. Imposibil să mențiii poziția. De data asta o să trebuiască s-o întindem cam mult înapoi.

— Crezi să se încheie pace când o să ajungem la granița noastră?

— Tu crezi?

— Nu.

— Nici eu. Cine să facă pace? Statul major în nici un caz. Nu-și ia el răspunderea pentru o asemenea hotărâre.

Immermann rânji strâmb.

— În celălalt război, urmă el, totul a fost pus în spinarea guvernului provizoriu, care fusese alcătuit cu puțin înainte. Nepricopsiții de prostălăi s-au predat, au semnat armistițiul și după opt zile au fost acuzați că au trădat patria. Azi nu mai merge așa ceva. Guvern totalitar — înfrângere totală. Nu există un alt partid care să poată duce tratative.

— În afară de comuniști, adăugă Graeber cu amărăciune. Acum mă duc să dorm. Tot ce-mi mai doresc în viață e să gândesc ce vreau, să spun ce vreau și să fac ce vreau. Dar de când avem Mântuitori în dreapta și în stânga, asta-i o crimă mult mai mare decât cel mai odios asasinat.

Își înșfăcă ranița și se duse la bucătăria de campanie. De acolo luă ciorba de fasole ce i se cuvenea, pâinea și rația de salam pentru masa de seară, ca să nu mai fie nevoit să se întoarcă în sat.

Era o după-amiază ciudat de calmă. Recruții plecaseră după ce aduseseră paiele. Frontul hăuia; se părea totuși că ziua va rămâne liniștită.

În fața grajdului se întindea o pajiște sălbăticită, strivită în picioare și sfredelită de obuze; iarba era totuși verde, iar la marginea aleii de odinioară creșteau câte tufe de flori.

Graeber dădu în grădină, îndărătul șirului de mesteceni, peste un mic pavilion în stare destul de bună, de unde putea să supravegheze grajdul. Găsi înăuntru chiar și câteva cărți legate în piele; foile aveau muchiile de aur acum ușor pălite. Ploaia și zăpada deterioraseră volumele. Numai unul, cu gravuri romantice de peisaje idealizate, cu textul în limba franceză, mai putea fi citit.

Graeber răsfoi cartea pagină cu pagină. Treptat, imaginile îl subjugară. Trezeau în el o nostalgie dureroasă și deznădăjduită, care-i rămase în suflet și după ce închise volumul.

Porni pe aleea mestecenilor, până la havuz. Între gunoaie și alge se ghemuia anticul Pan cu naiul la buze. Un corn îi lipsea; altminteri, însă, supraviețuise cu bine revoluției, comunismului și războiului. Își avea obârșia, ca și cărțile, într-o epocă legendară: aceea de dinaintea primului război mondial. Pe atunci Graeber nici nu era lume. S-a născut după primul război, a crescut în mizeria inflației și în frământările anilor de după aceea și s-a trezit într-un nou război.

Ocoli havuzul, trecu de pavilion și se întoarse la prizonieri. Se uită la ușa de fier. După cât se părea ușa se aflase totdeauna la intrarea grajdului; fusese pusă târziu. Poate că însuși omul căruia-i aparținuse casa și parcul a trebuit să-și aștepte moartea în dosul ei.

Femeia mai în vârstă dormea. Cea tânără se ghemui într-un colț. Bărbații stăteau în picioare și priveau afară. Îl zăriră pe Graeber. Fata se uita în gol. Rusul cel vârstnic îl scrută cu atenție. Graeber se întoarse și se lungi pe iarbă.

Pe cer călătoreau nori. Păsările piuiau în mesteceni. Peste gropile de obuze, un fluture albastru zbura ametit din floare în floare. După câtva timp apărură încă unii și începură să se zbenguie și să se urmărească. Duduitul frontului se înteți. Cei doi fluturi se împerecheară și continuară să zboare, lipiți unul de altul, prin văzduhul fierbinte, însorit.

Graeber adormi.

Seara, un recrut aduse câteva porții de mâncare pentru prizonieri. Era ciorba de fasole de la prânz, subțiată cu apă. Recrutul așteptă până când rușii terminară de mâncat și adună străchinile goale. Lui Graeber îi adusese rația de țigări. Erau mai multe ca de obicei. Semn rău! Mâncare mai bună și țigări mai multe prevesteau zile grele.

— Astă seară avem două ceasuri de program special, zise recrutul uitându-se la Graeber cu o privire îngrijorată. Instrucție de luptă, aruncarea grenadelor de mână, lupta la baionetă.

— Comandantul companiei știe ce face. Nu umblă să vă șicaneze.

Recrutul dădu din cap. Se uita la ruși ca la niște animale într-o grădină zoologică.

— Cei de colo sunt oameni, îl apostrofă Graeber.

— Da. Ruși.

— Firește. Ruși. Ia-ți arma. Fii gata să tragi. Scoatem acum femeile, una după alta.

Graeber comandă printre gratii:

— Cu toții în colțul din stânga! Femeia în vârstă să treacă în față. Pe urmă vă scoatem și pe ceilalți, ca să vă faceți nevoile.

Rusul cel vârstnic spuse ceva celorlalți. Oamenii se executară. Recrutul, cu arma în mână, sta gata să tragă. Bătrâna se apropie de gratii. Graeber deschise ușa, lăsă să iasă

femeia și încuie la loc. Bătrâna începu să plângă. Credea că va fi împușcată.

— Spune-i că nu i se va întâmpla nimic, zise Graeber rusului în vârstă. Să-și facă nevoile.

Rusul îi vorbi. Bătrâna conteni din plâns. Graeber și recrutul o duseră la un colț al casei unde rămăseseră doi pereți în picioare. Așteptară până ce femeia ieși de acolo; Graeber o scoase apoi pe cealaltă. Aceasta păși repede și mlădioasă prin fața lui.

Cu bărbații era mai ușor. Graeber îi duse după anexă și nu-i scăpă din ochi toată vremea. Tânărul recrut stătea cu arma în mână, foarte grav, gata să tragă; avea buza de jos scoasă în afară și scăpăra de zel. Îl conduse pe ultimul bărbat în grajd și încuie lacătul.

— Teribil de pasionant! îi spuse lui Graeber.

— Serios?

Graeber puse arma jos:

— Poți să pleci.

Așteptă până se depărtă recrutul. Apoi scoase țigările din buzunar și dădu bătrânului, pentru fiecare deținut câte una. Aprinse un chibrit și-l trecu printre gratii. Fumau toți. Țigările licăreau în semiîntuneric și le luminau fețele. Graeber se uită la tânăra rusoaică și fu cuprins subit de un dor nebun după Elisabeth.

— Dumneata... om bun, vorbi rusul în vârstă.

Fața îi era lipită de zăbrele.

— Război pierdut... la voi nemți... dumneata om bun, îngăimă el în șoaptă.

— Prostii!

— De ce nu... dumneata liberezi noi... și venit cu noi?

Fața brăzdată se întoarse o clipă spre tânăra rusoaică și după aceea înapoi.

— Dumneata venit cu noi... și Marusia... ascundem: dumneata... loc bun... viață. Viață! repetă apăsat.

Graeber clătină din cap. „Asta nu-i o soluție, își zise. Asta nu. Dar care-i soluția?”

— Viață... nu moarte... numai prizonier, șușoti rusul. Dumneata... tot viață... nu moarte... Bine la noi... noi nevinovați...

Părea lucrul cel mai simplu din lume. Graeber întoarse spatele. Părea într-adevăr un lucru foarte simplu, acolo, în

ultima lumină agonizantă a serii. Probabil că rușii erau într-adevăr nevinovați. Nu se găsiseră arme asupra lor nu păreau să fie partizani. Mai ales cei doi mai vârstnici, categoric nu erau.

„Ce-ar fi să le dau drumul? cumpăni Graeber. Aș face o faptă bună — măcar una. Aș salva câțiva oameni nevinovați. Dar nu pot să plec cu ei. Nu acolo unde se duc ei. Să mă duc într-un loc asemenea celuia de care vreau scap?”

Pașii îl purtară de colo, colo. Ajunse din nou la havuz. Mestecenii se profilau acum negri pe fundalul cerului. Se întoarse la șopron. O țigară mai sclipea în întunericul dinăuntru. Fața bătrânului răsărea luminoasă dindărătul gratiilor.

— Viață... șopti el. La noi bună...

Graeber luă toate țigările ce-i mai rămăseseră și le trecu în palma mare a rusului. Apoi scoase câteva chibrituri și le dădu și pe acestea.

— Ține... Fumați-le... Să aveți la noapte...

— Viață... dumneata tânăr... război isprăvit pentru dumneata dacă vii... dumneata om bun... noi nevinovați... viață... trăim dumneata... noi... toți...

Era un glas moale, profund. Spunea „viață”, la fel cum ar spune „unt” un traficant de la bursa neagră, sau „dragoste” o târfă de pe stradă: tandru, insistent, ademenitor și mincinos, de parcă ar fi fost de vânzare. Graeber simțea cum glasul acesta îi zguduie toată ființa.

— Tacă-ți fleoanca! se răsti deodată la bătrân. Isprăvește cu tâmpeniile, că de nu, te raportez! Și atunci, s-a zis cu voi!

Porni din nou în patrulare. Frontul ropotea mai tare. Pe cer apărură primele stele. Graeber se simți deodată foarte singur și ar fi fost bucuros să se afle în adăpost, în duhoarea și printre sforăiturile camarazilor. Avea senzația că l-au părăsit toți și că trebuie să ia singur o hotărâre importantă.

Se gândi să doarmă și se întinse în pavilion pe grămada de paie de acolo. „Poate că vor reuși să evadeze — își zise — fără ca eu să bag de seamă”. Dar era în zadar. Știa că nu puteau să evadeze. Oamenii care reconstruiseră șopronul țînuseră seama de lucrul acesta.

Frontul devenea tot mai neliniștit. Prin beznă se auziră trecând avioane. Mitralierele țăcăneau. Apoi răsunară mugetele înăbușite ale exploziilor de bombe.

Graeber ciuli urechile. Vuietul se înteți. „Poate că sparg frontul și ajung până aici”, gândi el. Se ridică și se duse la clădirea anexă. Acolo era liniște. Prizonierii dormeau, desigur. Zări însă, nelămurit, fața rusului bătrân. Se întoarse.

După miezul nopții înțelese limpede că pe front se dădea o bătălie înverșunată. Artileria grea lovea până departe în spatele liniilor. Obuzele cădeau acum destul de aproape de sat. Graeber știa cât de slabă era poziția. Putea urmări fiecare fază a luptei. Peste puțin aveau să pornească la atac blindatele.

Pământul începu să se cutremure de focul rulant. Bubuitul se rostogolea năprasnic din zare până în zare. Simțea în toate mădularele. Știa că peste puțin avea ajungă și la el și, totuși, părea că se rotește ciudat în jur lui, într-un vârtej de aprigă vijelie, ba și în jurul îngustei clădiri albe unde se ghemuiau cei câțiva ruși — ca și când în acest hău de urgie și moarte, ei, cei de-acolo, ar fi devenit subit centrul atenției generale și totul ar atârna de ce se va întâmpla cu ei.

Graeber nu-și mai găsea locul. Se apropie de grajd. Se întoarse, simțind mereu cheia în buzunar; se zvârcoli pe maldărul de paie și numai către dimineață căzu într-un somn greu, neliniștit.

Se crăpa de ziuă când zvâcni din somn. Pe front se dezlănțuise iadul. Artileria lovea acum și în sat și în spatele lui. Graeber aruncă o privire spre anexă. Ușa cu gratii era neatinsă. Rușii se agitau îndărătul ei. Apoi îl zări pe Steinbrenner venind în goană.

— Retragere! strigă el de departe. Rușii au străpuns frontul. Adunarea în sat! Repede! Totu-i talmeș-balmeș! Ia-ți lucrurile! Se apropie. Pe cei de colo îi lichidăm numaidecât!

Graeber își simți inima bătând mai tare.

— Unde-i ordinul? întrebă.

— Ce ordin, omule? Când o să vezi ce-i în sat, n-o să mai ceri nici un ordin. N-ai auzit de-aici ofensiva?

— Ba da.

— Atunci, ce mai vrei? Haide! Crezi că putem lua cu noi liftele astea? Îi lichidăm printre gratii.

Ochii lui Steinbrenner, foarte albaștri, sticleau. Pielea nasului i se încordase peste os. Degetele îi frământau centironul.

— Eu răspund de cele de-aici, îi răspunse Graeber. Dacă n-ai nici un ordin, ia-o din loc.

Steinbrenner râse zgomotos:

— Bine. Atunci împușcă-i tu.

— Nu, răspunse Graeber.

— Unul din noi trebuie să le facă de petrecanie. Nu-i putem căra cu noi. Și mai termină cu nervii tăi de domnișoară. Ia-o înainte, și eu te urmez.

— Nu, zise Graeber. N-ai să-i împuști.

— Nu?

Steinbrenner îl privi drept în față.

— Nu? repetă el tărăgănat. Îți dai seama ce-ai spus?

— Da. Îmi dau seama.

— Îți dai seama, da? Atunci știi și că ești un...

Fața lui Steinbrenner se schimonosi. Duse mâna la revolver. Graeber ridică pușca și trase. Steinbrenner se clătină și se prăbuși. Scoase un suspin ca un copilaș. Revolverul îi alunecă dintre degete. Graeber își holbă ochii asupra trupului năruit. „Legitimă apărare”, gândi ceva într-însul. Un proiectil de artilerie trecu urlând deasupra grădinii. Graeber se dezmetici, se duse la grajd, scoase cheia din buzunar și descuie ușa.

— Plecați! zise celor dinăuntru.

Rușii se uitară la el. Nu le venea să creadă. Graeber aruncă pușca.

— Plecați odată, plecați! spuse nerăbdător, arătându-le mâinile goale.

Cu grijă, rusul cel tânăr scoase un picior afară. Graeber le întoarse spatele. Se înapoie la locul unde zăcea Steinbrenner.

„Asasin”, mormăi el. Dar nu știa la cine se referea.

Își pironi ochii asupra lui Steinbrenner. Nu simțea nimic.

Apoi, deodată, gândurile începură să i se învălmășească. Era ca și cum s-ar fi rostogolit un bolovan. Ceva se hotărâse pentru totdeauna. Nu mai simțea nici o apăsare. Îi pierise orice greutate. Știa că trebuie să facă ceva, dar avea senzația că trebuie să se cramponeze, ca să nu-l ia vântul. Capul îi plutea.

Porni cu băgare de seamă în lungul aleii. Avea de făcut ceva nespus de important, dar nu era în puterea lui — încă nu. Era încă prea departe și prea nou, dar atât de limpede că durea.

Se uită la ruși. Alergau cu spinările încovoiate, în grup strâns, cu femeile în față. Bătrânul aruncă o privire înapoi și-l zări. Avu deodată o armă în mână, o ridică și ochi. „Așadar, tot partizani erau”, își zise Graeber. Văzu gaura neagră a țevii, și o văzu

crescând, și voi să strige, să țipe tare — erau încă multe de spus, repede și cu glas tare.

Nu simți împușcătura. Văzu doar, deodată, iarba în fața sa, o plantă înaintea ochilor, pe jumătate strivită, cu spicele roșcate și frunze plăpânde, o plantă care se face mai mare, și-și aminti c-a mai văzut cândva așa ceva, dar nu mai știa când. Planta se clătină și rămase singură în fața orizontului îngustat al capului alungit pe jos — tăcută, firească, cu resemnarea cea mai primitoare, înconjurată de toată pacea firii — și apoi se făcu din ce în ce mai mare, până ce acoperi tot cerul și ochii lui Graeber se închiseră pentru totdeauna.